

ISSN 2667-4432

<http://dergipark.org.tr/juhis>

Journal of Universal History Studies

Volume II
Issue 1
June 2019

VOLUME II ISSUE I
ISSN 2667-4432

June 2019
<http://dergipark.org.tr/juhis>

JOURNAL OF UNIVERSAL HISTORY STUDIES

JUHS indexed by Google Scholar, Cite Factor, DRJI, Academic Resource Index, SIS, Journal Factor, Cosmos, ESJI, Rootindexing, I2OR, General Impact Factor, ROAD, Kaynakça.info.

JUHS is an international, peer-reviewed journal and published every six months and two issues per year (June and December)

e-mail: juhisjournal@gmail.com

Düzce - 2019

Editor in Chief

Dr. Sabit DOKUYAN/Düzce University

Advisory Board

Dr. Bünyamin KOCAOĞLU/ Ondokuz Mayıs University

Dr. Dilara USLU/ Bilecik Şeyh Edebali University

Dr. Enis ŞAHİN/ Sakarya University

Dr. Jamshid ROOSTA/ Shahid Bahonar University of Kerman

Dr. Mustafa KESKİN/ Erciyes University (Emeritus)

Dr. Remzi KILIÇ/ Erciyes University

Editorial Board

Dr. Anar RAHİMOV/ Khazar University

Dr. Emzar MAKARADZE/ Batumi Shota Rustaveli State University

Dr. Erhan YOSKA/ Erciyes University

Dr. Ersin MÜEZZİNOĞLU/ Karabük University

Dr. Haluk SELVİ/ Sakarya University

Dr. Haşim ERDOĞAN/ Hacı Bektaş Veli University

Dr. Hava SELÇUK/ Erciyes University

Dr. Hussein KASASBEH/ Mutah University

Dr. Ihor HURAK/ Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

Dr. Jie LYU/ Renmin University

Dr. Kaya Tuncer ÇAĞLAYAN/ Ondokuz Mayıs University

Dr. Mansour AMİNİ/ UCSI University

Dr. Mehmet OKUR/ Karadeniz Technical University

Dr. Mehmet ŐEKER/ Düzce University

Dr. Mikail ACIPINAR/ İzmir Katip Çelebi University

Dr. Mohammad Saleh BANI ISSA/ Middle East University

Dr. Mohammed Ibrahim ABU EL-HAIJA/ Middle East University

Dr. Mohsen MORŞALPOUR/ Sistan and Baluchistan University

Dr. Murat KARATAŞ/ Abdullah Gül University

Dr. Mustafa Serhan YÜCEL/ Bilecik, Şeyh Edebali University

Dr. Nazim MUSTAFA/ Presidential Library, Azerbaijan

Dr. Neslihan ALTUNCUOĞLU/ Erciyes University

Dr. Nurperi AYENGİN/ Düzce University

Dr. Osman KÖSE/ Police Academy, Turkey

Dr. Ökkeő NARİNÇ/ Namık Kemal University

Dr. Önder DUMAN/ Ondokuz Mayıs University

Dr. Reza Ekhtari AMİRİ/ University of Mazandaran

Dr. Selma GÖKTÜRK ÇETİNKAYA/ Bilecik, Şeyh Edebali University

Dr. Serkan YAZICI/ Sakarya University

Dr. Sevilay ÖZER/ Mehmet Akif Ersoy University

Dr. Stefano TAGLIA/ SOAS University of London

Dr. Süleyman ÖZBEK/ Hacı Bayram Veli University

Dr. Yakup KAYA/ Necmettin Erbakan University

Dr. Yuliya BILETSKA/ Karabük University

Wameedh Sarhan AL-RUBAYE/ Irak Middle Technical University

Editorial Secretariat

Ahmet Coşkun TEKİN/ Teacher

Foreign Language Advisor

Dr. Ayşe MUHTAROĞULLARI/ Girne American University

Mehmet GÜZEL/ Teacher

Muhammed ÇABUK/ Teacher

Issue Referees

Ahmet Coşkun TEKİN/ Teacher

Dr. Candan ÜLKÜ/ Mersin University

Emre GÜPGÜPOĞLU/ Renmin University

Dr. Enis ŞAHİN/ Sakarya University

Dr. Ersin MÜEZZİNOĞLU/ Karabük University

Dr. Halit ÇAL/ Hacı Bayram Veli University

Dr. Haşim ERDOĞAN/ Hacı Bektaş Veli University

Dr. Hava SELÇUK/ Erciyes University

Dr. Jamshid ROOSTA/ Shahid Bahonar University of Kerman

Dr. Lütfiye GÖKTAş KAYA/ Karabük University

Dr. Mehtap BAşARIR/ Harran University

Dr. Muammer ULUTÖRK/ Necmettin Erbakan University

Dr. Mustafa KEşKİN/ Erciyes University (Emeritus)

Nagehan ELEMANA/ Mersin University

Dr. Nilay AĞIRNASLI/ Hacı Bektaş Veli University

Onur Sadık KARAKUş/ Düzce University

Dr. Selma GÖKTÖRK ÇETİNKAYA/ Bilecik, Seyh Edebalı University

Dr. Sevilay ÖZER/ Mehmet Akif Ersoy University

Dr. Sibel KÜÇÜKKÜLAHLI/ Düzce University

CONTENTS

Research Articles

Kilis Günlük Halk Gazetesindeki Haberlere Göre Hatay Meselesi

The Hatay Question According To News In Kilis Daily Newspaper

Nermin Zahide Aydın

(1-18)

Mersin Şehir Merkezinde Bulunan Tarihi Kamu Binalarının Giriş Cepheleri (1850-1955)

Entrance Fronts Of Historic Public Buildings In Mersin City Center (1850-1955)

Halil Elemana

(19-48)

Analysis of The Situation Of Malek Mosque In Kerman And The Necessity of Restoration
of This Seljuq Building

*Kerman'daki Malik Camii'nin Durumunun Analizi ve Selçuklu Mimarisinin Restorasyonunun
Gerekliği*

Jamshid Roosta- Zohre Moqimizade

(49-61)

Arşiv Belgeleri Işığında Mustafa Kemal Paşa'nın Askerlikten İstifa Süreci

*The Resignation Process of Mustafa Kemal Pasha From Military In the Light of Archive
Documents*

Neslihan Altuncuoğlu- Abdullah Erdoğan

(62-71)

The Foundation of Philo-Persianism In Classical Greek World

Klasik Yunan Dünyasında Pers-Severlik Oluşumu

Farzad Abedi

(72-93)

1937’de Giresun Halkevi Tarafından Raporlanan Bulancak-Ahmetli Köyü’nde Bulunan
Boğa Başları ve Bölgedeki Olası Hitit Varlığı

*Bufraniums and Probable Existence of Hittite Found In Bulancak-Ahmetli Village and Reported
By Giresun Community Center In 1937*

Mevlüt Kaya

(94-119)

The Influence Of Amid-Al-Mulk, Nizam Al-Mulk And Imam Muhammad Ghazali’s
Political Performance And Instructions On The Decrease In Authority Of Abbasid
Caliphate And The Increase In Authority Of Seljuq Dynasty

*Amid-El-Mülk Etkisi, Nizamülmülk ve Muhammed Gazali’nin Politik Performansı, Abbasi
Halifesinin Otoritesindeki Düşüşün Sebepleri ve Selçuklu Hanedanlığının Otoritesinin Artışı*

Seyed Abolghasem Foroozani

(120-133)

II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkçü Dergiciliğin Bir Örneği Olarak Gök-Börü Dergisi
Gök-Börü Magazine As An Example Of Turkish Magazine During The World War II

Murat Karataş

(134-153)

Bulgar Yazar İvan Lesiçkof’un Gözünden Balkan Harbinde Kırcalı Müfrezesi Ve
Mehmed Yaver Paşa’nın Esareti

*From The Eyes Of Bulgarian Author Ivan Lesickof, Kardzhali Troops And The Captivity Of
Mehmed Yaver Pasha In The Balkan Wars*

Sinan Koçak

(154-172)

The Implications U-Boat Commerce Warfare In World Wars
İki Dünya Savaşında U Sınıfı Denizaltı Ticari Savaşı Çıkarımları

Bülent Yazıcı

(173-182)

Editörden

Kıymetli Okuyucular

Journal of Universal History Studies (JUHS) Haziran sayısıyla karşınızdayız. Yeni sayımızda çeşitli konularda ve farklı dönemlere ait 10 bilimsel çalışmayı sizlere sunuyoruz. Bu çalışmaların içerisinde; Osmanlı, Cumhuriyet ve Selçuklu dönemine ışık tutan makalelerin yanı sıra, daha eski tarihler hakkında bizleri aydınlatan makaleler de yer almaktadır. Dergimizin ikinci sayısının hazırlık aşamasında hem çalışmalarını dergimize yollayan yazarlarımıza hem de hakemlik yaparak derginin daha üst seviyelere çıkması için katkı sağlayan değerli hakemlerimize çok teşekkür ediyoruz. Dergi olarak en büyük amacımız; her yeni sayıda kendimizi geliştirerek bilim dünyasına katkı sağlayacak çalışmalarını sizlere ulaştırmaktır. Diğer sayımız Aralık ayında yayınlanacaktır. Kıymetli tarihçiler ve araştırmacıların çalışmalarını bekliyoruz.

Diğer sayımızda görüşmek üzere, sağlıklı ve ilim dolu günler diliyorum...

Doç. Dr. Sabit DOĞUYAN

Şef Editör

Haziran 2019/Düzce

From Editor

Dear Readers,

We are here with the June issue of our journal, Journal of Universal History Studies (JUHS). In our new issue, we present 10 scientific studies on various subjects and from different periods. In these studies, in addition to the articles that shed light on Ottoman, Republic of Turkey and Seljuk periods, there are also articles that enlighten us about the ancient history. We would like to thank both the authors who sent their Works to the journal during the preparation of the second issue of our journal and our valuable referees who contributed to the higher levels of the journal by refereeing. Our biggest goal as a journal; to develop ourselves in every new issue to contribute to the world of science. The next issue will be published in December. We expect the work of esteemed historians and researchers.

I wish you healthy and scientific days to see in our other issue...

Assoc.Prof.Dr Sabit DOKUYAN

Editor in Chief

June 2019/Düzce

Kilis Günlük Halk Gazetesindeki Haberlere Göre Hatay Meselesi¹

Nermin Zahide Aydın²

Kilis 7 Aralık University, Assistant Professor, Muallim Rifat Faculty Of Education, Kilis, Turkey

Received- Accepted: 07.01.2019-13.02.2019

Research Article

Öz

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Osmanlı Devleti'nin toprakları işgal edilmiştir. Savaş bitmeden önce İngiltere ve Fransa kendi aralarında yaptıkları anlaşma ile Anadolu'nun güneyini paylaşmışlardır. Anadolu'nun güneyinde yer alan İskenderun ve Antakya bölgesi, tarih boyunca stratejik öneme sahip olmuştur. Bu nedenle Fransa Hatay'ı işgal etmiş, bölgede etkili olmak için çeşitli yatırımlar yapmıştır. Türkiye ise ülke içinde ve dışında Hatay konusunda büyük mücadele vermiştir. Mustafa Kemal, 1923 yılından itibaren bölgenin anavatanına katılması için yoğun bir şekilde çalışmaya başlamış ve Tayfur Sökmen'le arkadaşlarını bölgede teşkilatlanmaları için görevlendirmiştir. Mustafa Kemal'in çalışmaları sonucunda Hatay anavatanına katılmıştır. Hatay'ın anavatanına katılma süreci yerli ve yabancı basında geniş yer bulmuştur. Bu çalışmada Hatay meselesinin ortaya çıkışından, Hatay'ın anavatanına katılmasına kadar olan süreçte yaşanan gelişmelerin Kilis Günlük Halk Gazetesinde yer alan haberler doğrultusunda incelenmesi hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hatay, Kilis Günlük Halk Gazetesi.

The Hatay Question According To News In Kilis Daily Newspaper

Abstract

At the end of World War I, the lands of the Ottoman Empire were occupied. Before the war ended, Britain and France shared the southern part of Anatolia with their agreement. Iskenderun and Antakya region located in the south of Anatolia have been of strategic importance throughout history. For this reason, France has invaded to Hatay and made various investments to be effective in the region. Turkey has fought for Hatay inside and outside the country. Since 1923, Mustafa Kemal has been working intensively to join the homeland of the region and Atatürk assigned Tayfur Sökmen and his friends to organize in the region. As a result of the work of Mustafa Kemal Hatay joined the motherland. The accession period of Hatay to homeland has found wide place in the domestic and foreign press. In this study, the developments in the process from the emergence of the Hatay issue to the attachment of Hatay to the motherland will be examined according to the news in Kilis Daily Newspaper.

Keywords: Hatay, Kilis Daily Newspaper.

¹ This article is analyzed by two reviewers and it is screened for the resemblance rate by the editor. (Bu makale iki hakem tarafından incelenmiş ve editör tarafından benzerlik oranı taramasından geçirilmiştir)

² nzahideaydin@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-7772-6764.

Giriş

Hatay ve çevresi, Osmanlı döneminde İskenderun Sancağı olarak adlandırılmıştır. Hatay'ın Akdeniz yolu ile Avrupa ve Afrika'ya açılan bir liman kenti olması (Karakoç, 2009, s. 98), verimli topraklara sahip olması ve transit geçiş yolları üzerinde bulunması Avrupa ülkelerinin dikkatini çekmiştir (Akçora, 2000, s. 327). Hatay'da bulunan ve doğal liman olan İskenderun Limanı da bölgenin önemini arttırmıştır (Dayı, 2001, s. 12).

Birinci Dünya Savaşı devam ederken Fransa ve İngiltere, 16 Mayıs 1916 tarihinde Sykes-Picot Anlaşması'nı imzalamıştır. Anlaşmaya göre Suriye, Lübnan, Çukurova ve Sancak Bölgesi, Fransa'nın nüfuz bölgesine dâhil edilmiştir. İtilaf Devletleri, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi'nin 7. ve 16. maddelerini ileri sürerek adı geçen yerleri işgal etmeye başlamıştır (Doğramacı, 2001, s. 12). Ateşkes Anlaşmasınının 7. maddesi İtilaf Devletlerine güvenliklerini tehdit edecek bir durum ortaya çıktığında herhangi bir stratejik noktayı işgal etme hakkı tanırken 16. madde ile Yemen, Hicaz, Irak ve Suriye'deki Osmanlı birliklerinin en yakın kumandanlara teslimi öngörülmüştür.

Hatay ve Yöresinin İşgali

Fransız Yüksek Komiserliği tarafından 27 Kasım 1918 tarihinde bir kararname çıkarılmıştır (Akçora, 2000, s. 329). Karamameye göre Sancak bölgesinin yönetim şekli ve kurallarının, Yüksek Komiserlik tarafından belirlenmesine karar verilmiştir (Tekin, 2009, s. 23). Fransa, 11 Aralık 1918 günü İskenderun Sancağını (Hatay) işgal etmiştir (Akçora, 2000, s. 330).

İşgalden yaklaşık altı ay sonra bir Amerikan heyeti İskenderun Sancağı'na gelerek orada yaşayanlara Fransız idaresinden memnun olup olmadıklarını sormuştur. Bunun üzerine Belen Kaymakamı Mürselzade İhsan Bey, Kadı Ali Rıza Efendi ve Şeyh Hasan Ağa Fransız işgaline karşı olduklarını ve Türk idaresini istediklerini belirtmişlerdir. Komisyonun yaptığı görüşmeler sonucunda Fransız idaresini isteyenlerin azınlıkta olduğunu tespit edilmiştir. Yaşanan bu gelişmeden sonra, bölgenin önemli şahsiyetleri, aralarındaki anlaşmazlıklara son vererek mücadele etme kararı almışlardır (Akçora, 2000, s. 331). Kısa bir süre sonra Antakya'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur (Kara, 2017, s. 121). Bölgenin Misak-ı Milli sınırları dışında olduğu ile ilgili söylentilerin yayılması üzerine 30 Mayıs 1920 tarihinde Tayfur Sökmen Bey tarafından Ankara'da bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya Antakya, İskenderun ve havalisinin Misak-ı Milli'ye dâhil olup olmadığını soran bir telgraf çekilmiştir (Tekin, 2009, s. 24). Mustafa Kemal Paşa "Türklerin yaşadığı her yer Misak-ı Milli'ye dâhildir" diyerek mücadeleye devam edilmesini istemiştir (Karakoç, 2009, s. 100). Mustafa Kemal Atatürk, bir süre önce de TBMM'nin açılışında yaptığı konuşmada Misak-ı Milli ile ilgili olarak şu açıklamalarda bulunmuştur (TBMMZC, D.1, C.1, İçtima Senesi.1, İkinci İçtima, 24.4.1336): "Hepinizin bildiği gibi, 10 Temmuz 1919 tarihinde Erzurum'da Doğu Anadolu illerini kapsayan bir milli kongre toplandı. Bu milli kongrenin koyduğu şartlar, sanırım bilinmektedir. Fakat şimdiye kadar yaptıklarımıza bir başlangıç sayıldığı için sizlere hatırlatmak üzere önemli noktaları yeniden okuyacağım. Erzurum kongresinin koyduğu şartlardan birincisi; I. Dünya Savaşının genel durumu gereğince, düşmüş olduğumuz yenilgi nedeniyle vatanımızın birçok önemli bölümü

düşmanlarımızın istilâsı altına girmişti. Millet, bütün isteklerinde maddi ve gerçekçi düşünmek ve ancak kuvvet ve gücüyle sağlayacağı durumlarda kendine yeni bir sınır çizmek üzere idi. İşte kongre bu sınırı çizmiştir. Bu milli sınırın dostlukla korunması için demıştır ki, Ateşkes antlaşmasının imzalandığı 30 Ekim 1918 tarihinde çizilen hudut, sınırimız olacaktır. Vatanımızın sınırı olacak bu hududu, sanırım, ayrıntılarıyla bilmeyen arkadaşlarımız vardır. Yeniden fazla ayrıntıya girmek istemediğim için şu şekilde açıklayacağım. Doğu sınırını Kars, Ardahan ve Artvin'i içine alacak şekilde göz önüne getiriniz. Batı sınırı, bildiğiniz gibi, Edirne'den geçiyor. En büyük değişiklik güney sınırimızda olmuştur. Güney sınırimız İskenderun'un güneyinden başlar, Halep'le Kadıma arasında Cerablus köprüsünde sona eren bir hat ve doğu kısmı da Musul ili Süleymaniye ve Kerkük dolay ve bu iki bölgeyi birbirinden ayıran hat. Efendiler, bu sınır sadece askeri gerekçelerle çizilmiş bir sınır değildir, milli sınırdır. Milli sınır olmak üzere tespit edilmiştir. Fakat bu sınır içinde İslam ögesine sahip yalnız bir milletin olduğu düşünülmesin. Bu sınır içinde Türk vardır, Çerkez vardır ve diğer İslam ögeleri vardır. İşte bu sınır karışık bir halde yaşayan, bütün amacını tam anlamı ile birleştirmiş olan kardeş unsurların milli sınırdır. Bu sınır olayını kararlaştıran maddenin içerisinde büyük bir ana öge vardır. Fazla olarak da bu vatan hududu içinde yaşayan İslam unsurlarının her birinin kendine özgü olan yörelerine, geleneklerine, ırkına özel olan ayrıcalıkları bütün samimiyeti ile ve karşılıklı olarak kabul etmiş ve onaylanmıştı. Doğal olarak bununla ilgili ayrıntılı bilgiler yoktur. Çünkü bu ayrıntılı bilgilere girmenin zamanı değildir. İnşallah, varlığımız kurtarıldıktan sonra kesin şeklini alacağından şimdilik ayrıntıya girilmemiştir. Fakat aslında bu, maddenin kapsamındadır.”

Milli mücadele devam ederken Yunan kuvvetlerinin I. İnönü Savaşı'nda yenilerek geri çekilmesi, İngiliz ve Fransız hükümetlerinde büyük bir şaşkınlığa neden olmuştur. Her iki ülke de sömürgelerini kaybetmemek için bir konferans düzenlemişler ve konferansa Osmanlı Devleti'ni, Yunanistan'ı ve Ankara'yu temsilen de bir adayın katılmasını istemişlerdir. Konferansa TBMM'ni temsilen Bekir Sami Bey, İstanbul'u temsilen de Sadrazam Tevfik Paşa katılmıştır. Bekir Sami Bey'e konferansa katılmadan önce “Hududu milliyemiz dâhilinde memleketimizin tamamıyetini ve milletin istiklali tanımını temin etmek” talimatı verilmiştir (Armaoğlu, Tarihsiz, s. 317-318). Türkiye ile Fransa arasında, 11 Mart 1920'de Londra'da Hariciye Vekili Bekir Sami Bey ile Fransız Dışişleri Bakanı Birand arasında yapılan görüşmede Türk unsuru fazla olan İskenderun Sancağının durumu ele alınmış fakat bir sonuç elde edilememiş, 25 Nisan 1920 tarihinde Müttefik Devletleri Yüksek Konseyi, Suriye ve Lübnan'ın yönetimini Fransa'ya bırakmıştır. Fransa 1 Eylül 1920'de Halep, Şam, Lübnan ve Alevi bölgesi olmak üzere dört yönetim birimi oluşturmuştur. İskenderun Sancağı ise özerkliği korunarak Halep'e bağlanmıştır (Tekin, 2009, s. 23-26).

Milli Mücadele sürerken kazanılan Sakarya Savaşı, İtilaf Devletleri arasındaki görüş ayrılığının artmasına neden olmuş ve bunun sonucu olarak da Fransa ile 20 Ekim 1921 tarihinde Ankara Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmanın 7. maddesiyle İskenderun Bölgesi için özel bir yönetim rejiminin kurulmasına karar verilmiştir (Üzgel, 2004, s. 149). Türk parası resmi resmi para birimi olmuş, Sancak halkının milli kültürlerinin korunması için her türlü kolaylığın sağlanması kararlaştırılmıştır. Fakat Misak-ı Milli sınırları içinde olan Hatay, Ankara Anlaşması ile Türk hudutlarının dışında kalmıştır (Villalta, 1982, s. 689). Sancak halkı memnuniyetsizliklerinin iletilmesi için, Tayfur Sökmen Bey'i Ankara'ya göndermiştir (Tekin, 2009, s. 40).

Mustafa Kemal Paşa, Tayfur Sökmen'i 2 Kasım 1921'de TBMM'de kabul etmiş ve "Şimdilik bir şey yapmadık. İnşallah ileride sizleri de kurtaracağız" diyerek Hataylılara moral vermek istemiştir (Mursaloğlu, 2001, s. 80).

Batı cephesinde kazanılan zaferlerden sonra Ankara Hükümeti, Sevr Anlaşmasına karşı çıkmıştır. Bunun üzerine Lozan'da bir konferans düzenlenmesi kararlaştırılmıştır. Konferansta Fransa ile yapılan görüşmelerde esas mesele borçlar olmasına rağmen diğer meseleler de görüşülmüştür. Konferansta Türkiye-Suriye sınırının tespiti konusunda karma bir komisyon kurulması kararlaştırılmasına rağmen komisyon ancak 1925 yılında kurulabilmiştir. Türkiye'deki Fransız misyoner okulları da konferansta görüşülen konular arasında yer almıştır. Türk hükümeti bir yönetmelik hazırlayarak yabancı okullarda tarih ve coğrafya derslerinin Türk öğretmenler tarafından Türkçe okutulmasını istemiştir. Fransa önce buna karşı çıksa da bu teklifi kabul etmek zorunda kalmıştır. Borçlar konusu ise çok şiddetli tartışmalara neden olmuştur. 13 Haziran 1928'de imzalanan anlaşmalarla ödenecek borcun miktarı ve ödeme şekli bir formüle bağlanmıştır. Fakat bir yıl sonra dünya ekonomik buhranın patlak vermesi üzerine yeni bir borç ödeme sözleşmesi yapılmıştır. Fransa ile anlaşmazlığa neden olan diğer bir sorun da Adana-Mersin demiryolunun satın alınması konusu olmuştur. Fransa, bir Fransız şirket tarafından işletilen Adana-Mersin demiryolunu almak isteyen Türkiye'ye önce olumsuz cevap vermiş fakat sonunda satmaya razı olmuştur (Uçarol, Tarihsiz, s. 324-325). Türkiye'yi ilgilendiren bu sorunların çözümüne önem veren Mustafa Kemal, Sancak sorununun çözümü için Lozan Barış görüşmelerini bir fırsat olarak görmüştür (Tekin, 2009, s. 51). Lozan görüşmelerinin kesildiği bir sırada 15 Mart 1923 tarihinde Adana'ya gelen Mustafa Kemal (Eroğlu, 1986, s. 130), yol kenarında kendisini karşılamak için bekleyen siyah giyinmiş Antakyalı genç bir kızın "Paşam bizi de kurtar" diye yalvarması üzerine "40 asırlık Türk yurdu düşman eline bırakılmaz" şeklinde cevap vermiştir (Melek, 1986, s.34). Fakat 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması bölgenin durumunda bir değişiklik getirmemiştir (Tekin, 2009, s. 53).

Hatay Meselesinin Gündeme Gelmesi

Lozan Anlaşması ile iki ülke arasındaki bütün sorunlar halledilememiştir. 8 Eylül 1936 tarihinde parafe edilen anlaşma ile Suriye'deki manda idaresinin son bulması öngörülmüş, ancak Sancağın durumundan söz edilmemiştir (Eroğlu, 1986, s. 131). Milletler Cemiyeti Konseyi'nin 2 Eylül 1936 tarihli toplantısında, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Sancak sorununun çözümü için Fransa'ya ikili görüşme teklif etmiştir. Ancak Fransız temsilci buna verdiği cevapta, Fransa ve Türkiye arasında bu konuda yapılacak görüşmelere Suriye Hükümetinin de katılımı gerektiğini bildirmiştir (Gönlübol ve Sar, 1997, s. 132). 26 Eylül 1936 tarihinde Fransız temsilcisi, Milletler Cemiyeti'ne yaptığı açıklamada ülkesinin üç yıl sonra Suriye Cumhuriyeti'ne tam bağımsızlık tanımak üzere bir anlaşma yaptığını belirtmiştir. Bunu duyan Türk delegesi kürsüye gelerek bu haberden memnurluk duyduğunu söylemiş, Fransız Hükümeti'nin aynı şekilde davranarak İskenderun Sancağını da eşit şartlardan yararlandıracağını umduğunu belirtmiştir (Villalta, 1982, s. 690-691).

Türkiye, Sancak ile ilgili olarak 6 Ekim 1936'da Milletler Cemiyeti'ne ve 9 Ekim 1936'da Fransa'ya birer nota vermiştir (Eroğlu, 1986, s. 131). Sancak bölgesine bağımsızlık verilmesi ile ilgili olarak verilen ilk

notaya Fransa'nın verdiği cevap olumsuz olmuştur (Villalta, 1982, s. 691). Sancağa bağımsızlık vermenin Suriye'nin parçalanmasına neden olacağını bildiren Fransa'ya ikinci bir nota daha verilmiştir (Mursaloğlu, 2001, s. 82). Notada, Sancak'a verilecek muhtariyetin Suriye ile hiçbir ilgisinin bulunmadığı ifade edilmiştir (Tekin, 2009, s. 73). Fransa ise sorunu Milletler Cemiyeti'ne götürerek Türkiye ile uzlaşma yollarını aramayı tercih etmiştir (Sarıay, 2000, s. 365). Türkiye Fransa'nın bu teklifini kabul etmiştir (Yalçın, 2006, s. 308).

Hatay Sorununun Milletler Cemiyeti'nde Görüşülmesi

Türkiye ile Fransa'nın, sorunun Milletler Cemiyeti'nde görüşülmesine karar vermesi üzerine 14 Aralık 1936'da toplanan Milletler Cemiyeti (Yalçın, 2006, s. 308), İsveç temsilcisi Sandler'i Sancak sorunu için raportör tayin etmiştir. Sandler, 16 Aralık'ta meclise sunduğu raporunda Sancak bölgesine üç kişilik bir gözlemci heyet gönderilmesini, tarafların raportörle temas halinde görüşmeye devam etmesini ve konunun Milletler Cemiyeti'nin Ocak ayı toplantısında tekrar ele alınmasını tavsiye etmiştir (Sarıay, 2000, s. 371). 22 Aralık'ta Hollanda, Norveç ve İsviçre'den üç kişilik bir gözlemci heyet oluşturulmuştur. Meclisin kararı gereğince ikili görüşmelerde bulunmak üzere Tefik Rüşti Aras, 21-22 Aralık 1936'da Paris'e gitmiştir. Fakat Fransa Hükümeti ile yapılan görüşmelerde olumlu bir sonuç alınamamıştır (Gönlübol ve Sar, 1997, s. 132-134).

Hatay'da Aralık 1936'da Türklere karşı provokatif olayların çıkması üzerine Türkiye, Beyrut başkonsolosu Feridun Cemal Erkin'i hadiseleri yerinde incelemek üzere görevlendirmiştir (Dağistan ve Sofuoğlu, 2005, s.13). Sancak'ta başta Fransız delegesi olmak üzere Türk ve diğer grupların temsilcileri ile görüşen Erkin'in hazırladığı raporu, Mustafa Kemal incelemiş ve ilhak kararı almıştır (Karakoç, 2009, s. 102). Çok geçmeden 1936 yılında verdiği bir emirle Antakya-İskenderun havalisinin adını, bölgenin Türk kimliğine vurgu yapmak amacı ile Hatay olarak değiştirmiştir. Bundan sonra Sancak'a Hatay denmeye başlanmıştır (Kara, 2017, s. 122). Ocak ayında vefat eden Nuri Conker'e çok üzülen Mustafa Kemal "Hatay'ın üzüntüsüne Conker'in üzüntüsü karıştı" (İnan, 2013, 415) diyerek meseleye verdiği önemi belirtmiştir. Mustafa Kemal 1937 yılının Ocak ayının ilk haftasında Konya ve Ulukışla'ya kadar seyahat ettikten sonra Ankara'ya dönmüş ve Hatay meselesinin görüşüldüğü Bakanlar Kurulu toplantısına başkanlık yapmıştır. Paris'te devam eden Türk-Fransız görüşmelerinde Türkiye'nin Hatay için bağımsızlık isteği Fransa tarafından reddedilse de Mustafa Kemal'in güney gezisi Fransa'nın kararını gözden geçirmesine neden olmuştur (Sarıay, 2000, s. 369-371). Mustafa Kemal Atatürk, güney illerini kapsayan son gezisinde Hatay'la ilgili olarak Fransa'ya bir mesaj vermek istemiştir. Şevket Süreyya Aydemir, Mustafa Kemal Atatürk'ün Hatay davasına kendini verişini, bilinenden çok daha derin ve çok daha içli olduğunu belirtmiştir (Bozkurt, 2017, s. 104).

Fransız basını konu ile yakından ilgilenmiş ve basında Sancak meselesi ile ilgili yazılar yayınlanmıştır. 14 Aralık 1936 tarihli *Œuvre* gazetesinde Mustafa Kemal'in Sancağın Suriye hâkimiyetine girmesini istemediği, aksine Milletler Cemiyeti'nin denetimi altında muhtar bir idare kurulmasını arzu ettiği yazılmıştır. Aynı tarihli *Action Française* gazetesinde ise, Mustafa Kemal'in İskenderun Sancağı hakkında ileri sürdüğü iddiaların cesur ve idealist iddialar olduğu ileri sürülmüştür (Tekin, 2009, s. 76).

Milletler Cemiyeti'nin 20 Ocak 1937 tarihindeki toplantısına Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Aras

başkanlığında bir heyet müzakereci olarak gönderilmiştir (Sarıay, 2000, s. 371). 27 Ocak 1937’de Türk ve Fransız Hükümetlerinin aralarında vardıkları anlaşmaya göre Hatay ile ilgili bir statü ve anayasanın hazırlanmasını içeren bir metin hazırlanmış ve Milletler Cemiyeti’nin sözcüsü tarafından konseyin onayına sunulmuştur (Akçora, 2000, s. 343). Çok geçmeden Milletler Cemiyeti tarafından Hatay için anayasa hazırlamak üzere bir komisyon kurulmuştur. Uzmanlar komitesi, 25 Şubat’ta Sancak’a gönderilen gözlemci heyet ile birlikte çalışmalarına başlamıştır (Gönlübol ve Sar, 1997, s. 136). Bu esnada Fransız elçisi tarafından Türkiye, Fransa ve Suriye arasında imzalanacak üç taraflı anlaşma hakkında Türk hükümetine bir nota verilmiştir (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 6.05.1937, s. 1). Türk Dışişleri Bakanı, Hatay meselesinin çözümü ile ilgili olarak Cenevre’ye (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 10.05.1937, s. 1), diğer Türk yetkililer ise Paris’e gitmiş ve Fransız devlet yetkilileri ile meselenin çözümüne yönelik görüşmeler yapmışlardır (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 13.05.1937, s. 1). Suriye ise Türkiye’nin faaliyetlerine karşılık olmak üzere Hatay ile ilgili olarak Cenevre uzmanlar heyetine bir nota vermiştir (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 19.05.1937, s. 3). Çok geçmeden Hatay anayasası ve statüsü ile ilgili çalışmalara başlanmıştır (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 24.05.1937, s. 1). Hatay anayasası ile statüsüne ait son kararlar, konseyin 28 Mayıs 1937 toplantısında Türkiye lehine bitmiş (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 31.05.1937, s. 1) ve Milletler Cemiyeti Konseyi’nde Sancak’ın “ayrı bir varlık” olduğu hukuken kabul edilmiştir (Sarıay, 2000, s. 374). Akabinde yapılan prensip anlaşması Milletler Cemiyeti tarafından onaylanmıştır (Karakoç, 2009, s. 104). Statü ve anayasanın 29 Kasım 1937 günü yürürlüğe girmesi öngörülmüştür (Sarıay, 2000, s. 374).

Hatay halkı Türk-Fransız anlaşmasını sevinç ile karşılamış (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 03.06.1937, s. 1), Haziran ayında bayram yapılmasına karar verilmiştir (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 14.06.1937, s. 1). Fakat bu anlaşma Sancak meselesini kökünden halledememiştir. 1937 yılının yaz aylarında yeni bir takım güçlükler ortaya çıkmıştır (Gönlübol ve Sar, 1997, s. 137). Suriye Meclisi 3 Haziran 1937 tarihinde bir bildiri yayımlayarak yapılan anlaşma ile belirlenen statüyü tanımadığını açıklamış (Sarıay, 2000, s. 376) ve sınır boyundaki Türk ürünlerinden ağır vergiler almak istemiştir (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 10.06.1937, s. 2). Halkın ürününü toplayamaması sonucunda ürünlerde pahalılık başlamıştır (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 28.06.1937, s. 2). Sancak meselesi Milletler Cemiyeti’nde halledilmiş ve Suriye sınırı ile ilgili anlaşmalar yapılmış olmasına rağmen yaşanan sıkıntılar devam etmiştir (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 21.06.1937, s. 2). Gerginliği azaltmak için Türk yetkililer tarafından her iki milletin birbirlerinin ulusal duygularına saygı göstererek dost geçinmeye mecbur oldukları ifade edilmiştir (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 24.06.1937, s. 2). Bu esnada Hatay’ın bağımsızlığının ilanı ile ilgili olarak Türk yetkililer ile Fransa’nın Ankara elçisi İstanbul’da görüşmüştür (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 01.07.1937, s. 1). Adana’da toplanan Türkiye-Suriye daimi muhtelit hudut komisyonu da çalışmalarına devam etmiştir. Komisyonun Fransız heyeti reisi Philip David, Türk heyeti reisi Tefik Hadi için bir merasim düzenlemiştir (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 28.06.1937, s. 2). Kısa bir süre sonra Hatay’ın istiklali ve yeni rejimin resmen ilan edilmesine karar verilmiştir (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 05.07.1937, s. 1). Bunun üzerine bazı Hatay mebusları Suriye Meclisi’ne istifalarını göndermiştir (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 19.07.1937, s. 1).

Suriye Başbakanının İstanbul’da Türk yetkilileri ile görüşmesinden sonra (Kilis Günlük Halk Gazetesi,

08.07.1937, s. 1) Suriye’de yayın yapan bazı gazeteler, Türkiye-Suriye dostluğunun değerinden bahsetmeye başlamıştır (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 05.05.1937, s. 2). Suriye hükümeti, Şam’da yayın yapan El-Kabes, El-Eyyam ve El-Cezire gazetelerini mevcut sürecin bozulmaması için süresiz kapatmıştır (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 22.07.1937, s. 2). Türkiye ile Suriye arasında bir dostluk anlaşması yapılmasına karar verilmiş, Suriye başbakanı herhangi bir sebeple yapılacak sokak gösterilerine engel olacağını belirtmiştir (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 12.08.1937, s. 1). Fakat görevi sona eren Fransız delegenin Hatay’dan ayrılmadan önce asılsız vergiler almak istemesi mevcut durumun bozulmasına neden olmuştur. Amık Ovası’ndaki Arap aşiretler, Değirmenkaşı pazarını yağma etmiştir (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 12.07.1937, s. 1). Bunun üzerine Dışişleri Bakanlığı’ndan ilan edilen bir yazı ile güney bölgesinde emlakı olan Türklerin bir beyanname göndermeleri istenmiştir. Bölgede yaşayan Türkler istenen bilgileri bir mektup ile ilgili kurumlara bildirmiştir (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 29.07.1937, s. 1). Kısa bir süre sonra Hatay Halkevi’ne saldırı düzenlenmiş (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 16.08.1937, s. 1), Hataylı Türkler, Türkiye’ye iltica etmeye başlamıştır (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 19.08.1937, s. 1). Hatay’da görevli delegenin istifası üzerine Hatay’a yeni gelen Fransız delegesi, Sancağın geleceğinin Milletler Cemiyeti Nezareti’ne bağlı olduğunu söylemiştir (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 09.09.1937, s. 3). Kısa bir süre sonra askeri karakollar kaldırılmış ve karışıklık çıkaranların cezalandırılacaklarını bildiren bir beyanname yayınlanmıştır (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 23.09.1937, s. 1).

Yaşanan olaylarla ilgili Avrupa basınında sık sık haberler yer almıştır. Paris Republique gazetesinde yayınlanan bir makalede Türkiye’nin İskenderun Sancağı ahalisine kendi Türkçe ismi ile “Hatay” ismini verdiği, buradan gelecek olan yolcu ve eşyadan pasaport ve gümrük vergisi istemediği, Hatay’ın mülk sahiplerine kredi açacağı ile ilgili haberler yer almıştır. Makalede bütün bunların Ankara Hükümeti’nin Sancağı temsil etmeye hazırlandığı anlamına geldiği ifade edilmiştir (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 23.08.1937, s. 2).

30 Ağustos 1937’de İskenderun ve Antakya’da resmen Türk konsolosluklarının açılması ile Türkiye Hatay’da daha etkin bir siyaset izlemeye başlamıştır. Beyrut Başkonsolosu Faik Zihni Bey tarafından yürütülen konsolosluk görevine (Akçora, 2000, s. 343) Paris Konsolosu Firuz Bey atanmış (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 30.08.1937, s. 2) ve başkonsolos unvanını almıştır (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 13.09.1937, s. 1). Antakya Türk Başkonsolosluğu Kançılarlığına ise Orhan Güney atanmıştır (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 23.09.1937, s. 1). Bütün bu gelişmelere rağmen sular durulmamıştır. Suriyeliler ve bazı Fransız milletvekilleri tarafından Antakya-İskenderun ve havalisinin Suriye’nin ayrılmaz bir parçası olduğunu ispat etmek için yazılar, broşürler ve kitaplar yayınlanmıştır. Hatay’da posta işleri ile ilgilenen Fransızlar, Hatay bölgesine Suriye dedikleri için (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 22.11.1937, s. 2), Türkiye’nin çeşitli bölgelerinden Antakya’ya gönderilen mektupların üzerine Antakya Postanesi’nde “Suriye’de Hatay mıntakası mevcut değildir” ibaresini yazarken (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 06.09.1937, s. 1), gazetelerin üzerine ise “Adres kâfi değildir” diyerek geri iade etmişlerdir (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 13.01.1938, s. 1).

Hatay’da Seçimlerin Ertelenmesi

Hatay anayasasının 29 Kasım 1937 yılında yürürlüğe girmesi kabul edilmişti. Fakat öncelikle

seçimlerin yapılması gerekiyordu. Bu nedenle Hatay'daki seçimleri kontrol etmek üzere Milletler Cemiyeti tarafından beş kişilik bir heyet seçilmiştir (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 11.10.1937, s. 1). Bu heyet, Cenevre'den Hatay'a gelerek görevine başlamıştır (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 14.10.1937, s. 3). Heyetin görevi, Hatay seçimini Milletler Cemiyeti'nin verdiği talimata göre kontrol etmek ve seçim nedeni ile Hatay ve çevresini karıştıranları engellemek olmuştur (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 04.11. 1937, s. 1). Fakat seçim sistemi meselesinde Türkiye ile Fransa arasında görüş ayrılığı çıkmıştır (Armaoğlu, Tarihsiz, s. 350). Statüdeki yeni rejim hükümlerine rağmen Hatay'da Türkçe'nin hala resmi dil olarak kullanılmaması ve Hatay maliyesine Türklerin tayin edilmemesi iki ülke arasındaki görüş ayrılığının derinleşmesine neden olmuştur (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 10.01.1938, s. 1). Bütün bunlara ilaveten Milletler Cemiyeti'nin Hatay seçimlerine hazırlık için gönderdiği heyet, hazırlanacak olan seçim yönetmeliğinde bazı hatalar yapmıştır (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 31.01.1938, s. 2). Heyet, Cenevre'ye dönerek konseye hazırlanmış oldukları raporu sunmuştur (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 20.12.1937, s. 1).

Fransız La Republique Paris gazetesinin 4 Aralık 1937 tarihli sayısında Hatay Meselesi hakkında Suriye Anlaşması'nın Türkiye ile Fransa'nın arasını bozma ihtimali gösterdiğine dair bir yazı yayınlanmıştır. Yazıda 1535'den beri Fransa'nın Türkiye'nin dostu olduğu fakat Fransa-Suriye anlaşması ile Sancak meselesinin ortaya çıktığı ve bu nedenle Paris ile Ankara arasındaki münasebetlerin gerginleştiği ifade edilmiştir (BCA, 222-501-22, 12.12.1937, 30.10.0-0/Muamalat Genel Müdürlüğü). Türkiye 3 ve 24 Aralık 1937 tarihlerinde Fransa'ya verdiği notalarla durumu protesto etmiş ve 1930 tarihli Türk Fransız Dostluk Anlaşmasını feshettiğini bildirmiştir (Sarnay, 2000, s. 378). Fransız Le Tempa Paris gazetesinin 29 Aralık 1937 tarihli sayısında Sancak'taki seçimden bahsedilmiştir. Haberde Ankara Hükümeti'nin raporun kendisine danışılmadan hazırlandığını, statü ibarelerinin taraflı bir şekilde yorumlandığı ve bu nedenle kabul edilen kararların kıymetinden şüphe ettiğine dair haberler yer almıştır. Bunun üzerine konsey Türk çekincelerinin tetkik edilmesine karar vermiştir (BCA, 223-502-5, 05.01.1938, 30.10.0-0/Muamalat Genel Müdürlüğü).

Türkiye-Suriye İyi Komşuluk Anlaşması'nın Feshinin Yabancı Basına Yansıması

Fransa ile yaşanan gerginlik üzerine Türkiye, Suriye ile 1926'da imzaladığı İyi Komşuluk Anlaşmasını feshetmiştir. Anlaşmanın bazı hükümlerinin uygulanmadığı, bazı hükümlerinin yorumlanmasında ise her iki taraf arasında anlaşmazlıklar çıktığı ifade edilmiştir. Anlaşmazlığa neden olan olaylardan biri de sınırın güneyinde kalan 520 köydeki emlakın durumu olmuştur. Bu nedenle Türk yetkililer anlaşmanın günün şartlarına uygun bir şekilde yeniden düzenlenmesi gerektiğini Fransa Hükümeti'ne bildirmiştir (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 13.12.1937, s. 1). Fransız La Depeche de Toulouse gazetesinin 8 Aralık 1937 tarihli baskısında Türkiye tarafından anlaşmasının feshinin, Suriye Hükümeti'nin, Sancağın yeni statüsünün tatbikinde gösterdiği zorluktan kaynaklandığı ifade edilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin bu anlaşmayı yeni şartlara intibak ettirmek için müzakerelerin açılmasını arzu ettiği, Suriye'de Fransız mandası devam ettiği için görüşmelerin Türk, Fransız ve Suriye hükümetleri arasında cereyan etmesinin muhtemel olduğu yazılmıştır. Fransız La Republique gazetesinin 8 Aralık 1937 tarihli sayısında ise Suriye parlamentosunun Sancak statüsünü reddettiğine dair haberler yer almıştır (BCA,

222-501-24, 16.12.1937, 30.10.0.0/Muamelat Genel Müdürlüğü/Dosya Ek: 402; Özüçetin, Kaya, 2018, s. 8). Fransız L'ere Nouvelle Paris gazetesinin 16 Aralık 1937 tarihli sayısında Ankara Hükümeti'nin yeni bir anlaşmanın yapılması için görüşme talebinde bulunduğu iddia edilmiştir (BCA, 222-501-27, 24.12.1937, 30.10.0.0/Muamelat Genel Müdürlüğü/Dosya Ek: 402).

Hatay Meselesinin Çözümü

1938 yılı başından itibaren Avrupa'da uluslararası ilişkiler giderek gerginleşmeye başlamıştır. Berlin-Roma mihrinin Avrupa'da ağırlığını giderek arttırması, Fransa ile Türkiye arasındaki ilişkilerin düzelmesine neden olmuştur. Fransa'da yayın yapan Figaro gazetesindeki bir makalede Türk siyasetinin çok yönlü olduğu, bu nedenle Türkiye'nin diğer devletlerle ittifak yapabileceğinden bahsedilmiştir (BCA, 222-501-24, 16.12.1937, 30.10.0.0/Muamelat Genel Müdürlüğü/Dosya Ek: 402; Özüçetin, Kaya, 2018, s. 7). 30 Ocak 1938'de Paris'te yapılan görüşmeler, Avrupa'daki gelişmelerin oluşturduğu hava içinde geçmiş, Türk yetkililer yeni bir Türk-Fransız anlaşması yapabileceklerini ima etmişlerdir. Milletler Cemiyeti ise Türkiye'nin itirazını dikkate almış (Kara, 2017, s. 126) ve 31 Ocak günü İsveç temsilciliğinin başkanlığında oluşturulacak bir komiteyle yönetmelikte gerekli düzeltmelerin yapılmasına karar vermiştir (Akçora, 2000, s. 344). Hatay seçimi hakkında Cenevre'de Türk ve Fransız yetkilileri arasındaki görüşmelere İngiliz Hariciye Nazırı da iştirak etmiş, prensipte anlaşmaya varılmıştır (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 31.01.1938, s.1). Türk Hükümeti'nin yaptığı protesto Fransa ve İngiltere Hariciye nazırları ile Milletler Cemiyeti Konseyi tarafından haklı görülerek bunun düzeltilmesi için komisyonun çalışması, buna imkân hazırlamak için de seçimin bir müddet ertelenmesi kararlaştırılmıştır (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 03.02.1938, s. 1). Fakat gerginlik devam etmiştir. Hatay'da nüfus işleri için ayrı hâkimlikler kurulmasına rağmen (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 20.12.1937, s. 1) nüfus işleri ile ilgili olarak Türklerin kayıtlarında sorun çıkmıştır (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 24.01.1938, s. 4). Fransızlar tarafından kurulan yeni Adliye Teşkilatı çalışmaya başlamış, yeni kurulan mahkemelerin reisliğine Fransızlar, azalıklara da Türk olmayanlar tayin edilmiştir. Nüfus hâkimi azledilmiş, yenisi de görevine gelmediği için halkın nüfus işleri aksamıştır (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 27.12.1937, s. 2). Bir süre sonra Antakya'nın Karamurt nahiyesi Türk nüfusa ait sicil defteri çalınmıştır (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 30.12.1937, s. 1).

Hatay seçim nizamnamesini yeniden düzenlemek amacı ile Hariciye Vekâleti Umumi Kâtibi refakatindeki heyet Cenevre'ye gitmiştir (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 07.03.1938, s. 2). Seçim nizamnamesindeki gerekli düzeltmeler 7 Mart 1938'de yapılmıştır. 12 Mart 1938 günü delegeler tarafından bir karar yayınlanmış ve 29 Kasım 1938 günü Sancak Bağımsızlık Günü olarak resmi bayram ilan edilmiştir (Akçora, 2000, s. 344). Hatay seçim nizamnamesini hazırlamak için Cenevre'ye giden heyet yurda döndükten sonra Türkiye-Suriye İyi Komşuluk Anlaşması'nın imzalanması için yapılacak müzakerelerin hazırlığına başlanılmıştır (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 28.03.1938, s. 2).

Farklı ülkelerde yaşayan Hataylılar yapılacak seçimlerde oylarını kullanmak için Hatay'a gelmiştir. (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 10.01.1938, s. 1). Oy kullanmak için gelen Abdurrahman Melek, İskenderun Sancağı valisi olmuştur. 15 Nisan 1938'de Hatay'da yeniden bir takım karışıklık meydana gelmiştir (Akçora,

2000, s. 343-344). Reyhaniye’de bir sabıkalı, kavga ettiği kişinin üzerine tüfeği ile ateş etmiş, çıkan kurşunlar bir Türk kızına isabet ederek ağır yaralanmasına sebep olmuştur (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 4.03. 1938, s. 1). Türkmen köyler yağmalanmış (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 14.04.1938, s. 3), şapka giydiğinden dolayı hakkında takibat yapılan 70 yaşındaki bir kişi darp edilmiştir (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 21.03.1938, s. 1). Cenevre’de kabul edilen “partilerin lağvı ve particilerin silahtan tecridi” hakkındaki karar uygulanmamıştır (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 18.04.1938, s. 1). İskenderun’un Mahmutlu Türk köyündeki milli emlakın Ermenilere dağıtılacağı vaat edilmiştir (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 31.03.1938, s. 1). Bu gelişmeler yaşanırken çoğunluğu Türk olan Bayır, Bucak nahiyeleri ile Cerablus halkı anavatana ilhak edilmelerini talep etmiştir. Cerablus Türklerinin Bomboş, Bab ve Azaz kazalarına taksim edilmesi, bölge halkının şikâyet ve protestolarına neden olmuştur (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 11.04.1938, s. 1).

Milletler Cemiyeti’nden oluşan heyet, gördüğü lüzum üzerine seçimi 5-10 gün ertelemiştir. 36 farklı alana sandıklar konmuş, her sandık iki kişi tarafından korunmuştur (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 02.05.1938, s. 1). Hatay’da Nisan 1938’de yapılması gereken seçimler 3 Mayıs 1938’de Milletler Cemiyeti Seçim Komisyonu’nun gözetimi altında başlamıştır (Kara, 2017, s. 126). Fakat karışıklıklar devam etmiştir. Aktepe’de kayıt işlemleri esnasında Mehmet Haco isimli şahıs, bir Türk’e saldırmış, bir süre sonra kendilerine katılan 35 silahlı kişi ile seçime gelenlere ve Aktepe Halkevine ateş etmeye başlamıştır (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 16.05.1938, s. 1). Diğer taraftan Atatürk’ün ağır hasta olduğuna dair Beyrut kaynaklı telgraf ve radyo haberleri yayılmıştır (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 26.05.1938, s. 1).

Türkiye birtakım önlemler almak için, Fransa ile görüşmeler yapmış, görüşmeler bir sonuç vermeyince Milletler Cemiyeti’nden çekilmiştir. Bunun üzerine Atatürk hasta yatağından kalkmış ve “Hatay’ı kurtaracağız” diyerek yola çıkmıştır (Kutay, 1988, s. 57). Atatürk’ün 19 Mayıs 1938’de Gençlik ve Spor Bayramı’nı izledikten sonra (Leventoğlu 1968, s. 27) Mersin’e gitmesi, Fransa’nın Hatay üzerindeki tutumunda köklü değişiklikler yapmasına neden olmuştur (Akçora, 2000, s. 345). Fransa’nın seçim dönemi oyalama taktiklerinden dolayı tepkili olan Mustafa Kemal, Hatay’a girecek birliklerin hazır edilmesini istemiştir (Kara, 2017, s. 127). Mecliste ise Hatay meselesine temas edilerek Fransa’nın tutumu eleştirilmiştir (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 02.06.1938, s. 1). Başbakan Celal Bayar, Hatay meselesinin tarihçesi ve son kritik devreleri hakkında bilgiler vermiştir (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 13.06.1938, s. 1).

5 Haziran 1938’de Sancak Umum Valisi Abdurrahman Melek göreve başlamıştır. Bir gün sonra Fransız delege görevden çekilmiş, yerine Yarbay Colet getirilmiştir. Yarbay Colet ilk icraat olarak sıkıyönetim ilan etmiştir. Abdurrahman Melek ise ilk icraat olarak Süreyya Halef’i Antakya kaymakamlığına, Vedi Münir Karabay’ı da Antakya Belediye Reisliğine tayin etmiştir. Fransa ile Türkiye arasında Hatay konusunda bir anlaşma sağlanmış ve uygulama esaslarının belirlenmesi için Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Asım Gündüz İskenderun’a gelmiştir (Akçora, 2000, s. 345). Bu arada Hükümet dairelerine de yüzde yetmiş beş oranında Türk unsuru yerleştirilmiştir (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 13.06.1938, s. 1).

Hatay'da mülki ve askeri idareyi eline almış olan Colet, asayışı bozanları cezalandıracağını ve halkın huzur içinde oy kullanma işlemini gerçekleştireceğini söylemiştir (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 13.06.1938, s. 1). Çok geçmeden bütün kayıt büroları tekrar faaliyete başlamış, Yarbay Colet ile Vali Abdurrahman Melek nahiyeleri dolaşarak alınan tedbirleri kontrol etmiştir (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 16.06.1938, s. 1).

Fransa Şark Orduları Kumandanı Orgeneral Hutsinjer başkanlığı altındaki Fransız askeri heyet ile Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Asım Gündüz'ün başkanlığındaki Türk heyet arasında İskenderun ve Antakya'da bir görüşme gerçekleşmiştir (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 16.06.1938, s. 1). Yugoslavya'da yayın yapan Vreme-Belgrat gazetesinin 30 Haziran 1938 tarihli sayısında Türkiye ile Fransa arasında bütün noktalarda mutabakat sağlandığına dair haberler yer almıştır (BCA, 224-509-28, 30.06.1938, 30.10.0.0/Muamelat Genel Müdürlüğü/Dosya Ek: 402). Antakya'da askeri heyetleri arasında yapılan görüşmeler sonucunda, 3 Temmuz 1938'de Türk-Fransız Askeri Anlaşması imzalanmıştır (Eroğlu, 1986, s. 132). Anlaşmaya göre Hatay'ın toprak bütünlüğü güvence altına alınmış ve halkın arzusunun tayin edecek bir halkoyu araştırması yapıncaya kadar bu bölgenin işleri ile uğraşmak üzere Fransız ve Türk askeri kuvvetleri arasında bir işbirliği düzeni kurulmuştur (Villalta, 1982, s. 694). Çok geçmeden Milletler Cemiyeti Umumi Kâtipliği, Hatay'a gönderilen komisyonun çalışmalarına son vermesi gerektiğini komisyona iletmiştir. Bunun üzerine Hatay'daki komisyon bir hafta içinde Hatay'ı terk edeceklerini Milletler Cemiyeti Umumi Kâtipliğine telgrafla bildirmiştir (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 30.06.1938, s. 1). Anlaşma gereği Hatay'ın toprak bütünlüğü ile siyasi statüsünü korumak amacı ile her iki devlet 2500'er kişilik askeri kuvvet göndermeyi kabul etmiştir (Eroğlu, 1986, s. 132). Lazkiye'de 2000 mevcutlu bir Senegalli kıtaya ilaveten bir Türk kıtası da Payas'tan Hatay'a hareket etmiştir (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 23.06.1938, s. 1). Hatay baştanbaşa süslenmiş Türk askerinin gelmesi beklenmiştir (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 30.06.1938, s. 1). Albay Şükrü Kanatlı komutasındaki Türk askeri, 5 Temmuz günü Payas ve Hassa üzerinden Hatay'a girmiştir (Karakoç, 2009, s. 109). Tugayın Hatay'a gimesi, Meclis seçimlerinin güven içinde yapılacağı yönündeki inancın kuvvetlenmesine neden olmuştur (Akçora, 2000, s. 347).

Paris'te başlayan ve sonradan Ankara'da devam eden Türk Fransız görüşmeleri de 4 Temmuz'da Ankara'da Türk Dışişleri Bakanı ve Fransa'nın Ankara büyükelçisi arasında yapılan bir dostluk anlaşması ile sonuçlanmıştır (Gönlübol ve Sar, 1997, s. 138). Bu antlaşma ile 29 Mayıs 1937 tarihinde kabul edilen İskenderun Sancağı Statüsü ve Anayasasının yürürlüğe girmesi, Fransa tarafından kabul edilmiş ancak meselenin Türkiye için toprak sorunu olmadığı teyit edilmiştir. Anlaşma, Türkiye'nin feshettiği 1930 tarihli Dostluk Antlaşması'nın yerine geçmek üzere planlanmıştır (Atabey, 2015, s. 198). Neue Zürcher Zeitung gazetesinin 24 Haziran 1938 tarihli sayısında Fransa'nın, İskenderun Limanı'na eskisi kadar önem vermediğine dair haberler yer almıştır (BCA, 224-509-28, 30.06.1938, 30.10.0.0/Muamelat Genel Müdürlüğü/Dosya Ek: 402). Bu gelişmeler yaşanırken Yugoslavya'da yayınlanan yarı resmi Novosti-Zagreb gazetesinin 29 Haziran 1938 tarihli nüshasında anlaşmaya yönelik tepkilere yer verilmiştir. Suudi Arabistan'ın bazı yerlerinden Milletler Cemiyeti'ne ve Fransa Hükümeti'ne protesto telgrafları gönderilmiş, Arap çevresinin Sancak meselesinin çözülme şeklinin Milletler Cemiyeti'nin bir başarısızlığı olarak telakki ettiği bildirilmiştir (BCA, 402, 224-509-28, 30.06.1938, 30.10.0.0/Muamelat Genel Müdürlüğü/Dosya Ek:).

Türk ve Fransız Hükümetleri, statü ve anayasanın tatbikini temin etmek için Sancak'ta ilk seçim işlerinin kontrolünü birlikte yapmaya karar vermiştir. İki devletin temsilcileri, seçim işlerinin kesinlikle ihlaline izin vermeyeceklerini ve gerekli tedbirleri alacaklarını taahhüt etmişlerdir (Karakoç, 2009, s. 109). Seçimle ilgili olarak kayıt işleri devam etmiştir (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 01.07.1938, s. 1). Kısa bir süre sonra Fransızların Hatay'daki temsilcisine seçimleri düzenleme yetkisi verilmiştir (BCA, 224-511-6, 13.07.1938, 30.10.0-0/Muamemat Genel Müdürlüğü). Hatay'da yapılacak seçimlerde Türkiye adına seçim işlerini düzenlemekle Cevat Açıklalın görevlendirilmiştir. Cevat Açıklalın 14 Temmuz günü Antakya'ya hareket ederek Yarbay Colet ile kısa bir görüşme yapmıştır. İkili arasında yapılan görüşmede seçim işleri konusunda bir mutabakat sağlanmıştır. (BCA, 224-511-9, 16.07.1938, 30.10.0-0/Muamemat Genel Müdürlüğü, Dosya Ek: 402). Türk-Fransız yakınlaşması sonucu 22-31 Temmuz 1938 tarihleri arasında Hatay seçimlerinin ortaklaşa yönetilmesi için bir yüksek seçim kurulu oluşturulmuştur (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 18.08.1938, s. 2). Bütün cemaatler seçim komisyonunca belirlenen miktarda aday göstermiş (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 25.08.1938, s. 1) ve 13 Ağustos'ta seçimler yapılmıştır. Meclis çoğunluğunu Türkler kazanmış ve Bağımsız Hatay Cumhuriyeti 12 Eylül 1938'de kurulmuştur (Kara, 2017, s. 125). Antakya Başkonsolosu Celal Karasapan, başka bir yere nakil istemiştir (BCA, 224-511-6, 13.07.1938, 30.10.0-0/Muamemat Genel Müdürlüğü). Bunun üzerine İskenderun konsolosu Fethi Denli, Antakya konsolosluğuna tayin edilmiştir (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 22.08.1938, s. 1).

Hatay Meclisi'nin 2 Eylül 1938 Cuma günü açılması kararlaştırılmıştır. Kabine, Meclisin açılmasından ve devlet reisinin seçilmesinden sonra teşekkül etmiştir. Meclisin açılacağı tarih olan 2 Eylül gününün Hatay'da milli bayram sayılmasına ve her sene kutlanmasına karar verilmiştir (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 29.08.1938, s. 1). Tayfur Sökmen Hatay'a gelmiş (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 01.09.1938, s. 2), Hatay Millet Meclisi'nin en yaşlı mebus tarafından açılmasına ve hemen ardından devlet reisi seçilmesine karar verilmiştir. Yapılan görüşmelerden sonra merasim programı tespit edilmiştir. Programda kanun karşısında hiç kimseye imtiyaz tanınmayacağı, bütün Hataylıların şerefi, haysiyeti, ırzı, malı, kazancı ve ibadetinin eşit bir şekilde korunacağı belirtilmiştir (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 05.09.1938, s. 1).

Hatay'ın Anavatana Katılması

Hatay Meclisi, en yaşlı aza olan Mehmet Adalı'nın bir konuşması ile açılmış ve Meclis reisliğine Abdülgani Türkmen seçilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye Hükümeti'nin Hatay meselesindeki başarısını ve Hatay Meclisi'nin açıldığını Hariciye Vekâletinden haber alır almaz bir kutlama telgrafi çekmiştir (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 08.09.1938, s. 1). Tayfur Sökmen 2 Eylül 1938'de Hatay'ın ilk Cumhurbaşkanı seçilmiş, Başbakanlığa ise Abdurrahman Melek atanmıştır (Akçora, 2000, s. 348). Meclis, 2 Eylül 1938'de ilk toplantısını yapmıştır (Eroğlu, 1986, s. 132). Aynı gün Türk Hükümeti, Cevat Açıklalın'ı Hatay olağanüstü temsilcisi olarak atamıştır. 6 Eylül 1938'de Hatay'ın ilk kabinesi mecliste hükümet programını okuduktan sonra güvenoyu almış, anayasa kabul edilmiştir. Anayasanın birinci maddesinde Sancak kelimesi yerine "Hatay Devleti" ibaresi yer almıştır. Yönetim şekli ise cumhuriyet olarak birinci maddede belirtilmiştir. Aynı gün al zeminin üzerinde beyaz ay ve ortasında al bir yıldızın olduğu bayrak, Hatay Bayrağı olarak kabul edilmiştir. İstiklal Marşı ise Hatay

Devleti'nin Milli Marşı olarak kabul edilmiştir (Karakoç, 2009, s. 109).

Hükümet kurulduktan sonra, birçok alanda yenilikler yapmıştır. Hatay'ın imarı ve kalkınması için çalışılmıştır (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 22.09.1938, s. 1). Hatay reji idaresi, Suriye rejisi ile olan bağıni keserek müstakil olarak idare edilmeye başlanmıştır (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 16.01.1939, s. 3). Hatay'da Atlı Spor Kulübü kurulmuş, İskenderun'da yurt açılmış, Merkez Bankası'nın Hatay'da bir şube açmasına izin verilmiştir (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 09.3.1939, s. 1).

Yeni hükümeti bekleyen büyük zorluklardan biri de Hatay hudut kapısının Türkiye'ye kapalı olması ve Suriye-Hatay kapısının da Fransızlar tarafından kapatılması sorunu olmuştur. Suriye-Hatay hududunun tespiti için Ankara'da Fransa Hariciye Nazırı ile görüşmeler yapılmıştır (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 12.09.1938, s. 1). Konu ile ilgili olarak Türk-Fransız Heyeti Hamam köyü arazisini inceleyen anlaşmazlığa düşmüştür (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 28 Kasım 1938). Fransızların sınır kapısını kapatması üzerine Türkiye, sınırını Hatay'a açmıştır (Akçora, 2000, s. 349). Zorluklar bununla da kalmamıştır. Suriye, Hatay'a un ihracını yasaklamış, bu nedenle Ziraat Bankası tarafından Hatay'a 300 ton buğday gönderilmiştir (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 07.11.1938, s. 1). Kısa bir süre sonra Türkiye ile Hatay arasındaki yakınlık ve bağılığın faydalı bir şekilde gelişmesini temin edecek esaslar yürürlüğe konmuştur (BCA, 86-15-10, 24.02.1939, 30.18.1-2/Kararlar Daire Başkanlığı, Dosya Ek: 402). Hatay Devleti, Türkiye Cumhuriyeti kanunlarını kabul etmiş (Uçarol 2000, s. 593) buna karşılık Türkiye ise Hatay menşeli mamullerde gümrüklerde indirim yapmıştır (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 21.11.1938, s. 1). 1 Aralık 1938'de Hatay Türklerinin Türkiye'ye gümrüksüz girmesi hakkında kanun yürürlüğe girmiş, Hatay Hükümeti de Türkiye'den gelenlerin sadece nüfus kâğıdı ile Hatay'a girmelerini kabul etmiştir (Karakoç, 2009, s. 110). Cumhuriyet Bayramını büyük bir heyecan ile kutlayan Hatay halkı, Türkiye'ye bir heyet göndermiştir (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 07.11.1938, s. 1). Hatay'ın uluslararası posta haberleşmesinin Suriye pullarıyla yapılmasını önlemek için gerekli tedbirler alınmıştır (BCA, 85-110-4, 02.01.1939, 30.18.1-2/Kararlar Daire Başkanlığı, 1928-). Hatay Millet Meclisi 30 Ocak'ta Abdulgani Türkmen'in başkanlığında toplanarak Türk Ceza Kanunu'nun aynısı olan Hatay Ceza Kanunu'nu kabul etmiştir (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 06.02.1939, s. 2). Hatay milletvekillerinin Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları'nda parasız seyahat edebilmeleri hakkında kanun kabul edilirken Anayurttan Hatay'a gelecek vatandaşlara da her türlü kolaylığın gösterilmesi istenmiştir (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 16.02.1939, s. 2). İskenderun'da serbest Türk limanı kurulmasına karar verilmiş (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 09.02.1939, s. 1), İskenderun Limanı'nda kurulacak olan Türk mıntıkası hakkındaki incelemeyi yapmak üzere Türk gümrük görevlileri Hatay'a gitmiştir (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 20.02.1939, s. 2). Ayrıca Payas-İskenderun hattının, devlet demiryolları işletmesine teslimine (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 10.07.1939, s. 1), Hatay'da Türk parasının kullanılmasına (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 27.02.1939, s. 1) ve memurların aylıklarının Türk Lirası olarak ödenmesine karar verilmiştir (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 06.03.1939, s. 2).

Hatay meselesinin çözümü dış basında geniş bir şekilde yer almıştır. İngiltere'de çıkan The Truth dergisinde Hatay meselesi ile ilgili olarak Türkiye'nin başarısından bahsedilmiştir. İlaveten nüfusunun büyük çoğunluğu Türk olan Hatay'da sorunun çözümünün Türk diplomasisinin bir zaferi olduğu, yeni doğan devletin

Türkiye'nin nüfuzu altında olacağını kabul ettiğinin anayasadan ve hatta isminden belli olduğu ifade edilmiştir (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 10.10.1938, s. 1).

1939 yılının Mart ayında Türkiye'de yapılacak milletvekili seçiminde Tayfur Sökmen'in Antalya'dan, Abdurrahman Melek'in Gaziantep'ten aday gösterilmeleri ve Büyük Millet Meclisi'ne seçilmeleri Hatay'ın anavatana ilhak edilmek üzere bulunduğu kanaatini ortaya çıkarmıştır (Akçora, 2000, s. 350). Londra radyosu 23 Nisan gecesi yaptığı yayınında Hatay'ın Türkiye'ye iadesi hakkında Türkiye ile Fransa arasında tam bir anlaşma sağlandığını ve çok yakında Hatay'ın Türkiye'ye iadesi için devir, teslim işine başlanacağını iddia etmiştir (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 27.04.1939, s. 1). Bu sıralarda Avrupa'da genel bir savaşın çıkacağı artık belli olmuştur. Durumdan endişe duyan Fransa ve İngiltere Ortadoğu ve Balkanlardaki çıkarları gereği Türkiye'ye yaklaşma ihtiyacı hissetmiştir. Bunun üzerine Türkiye ve Fransa arasında 23 Haziran 1939'da "Türkiye ile Suriye Arasında Toprak Sorununun Kesinlikle Çözümüne İlişkin Anlaşma" imzalanmıştır (Uçarol, 2000, s. 593). Anlaşma Ankara'da Hariciye Vekili Şükrü Saraçoğlu ile Fransa Büyükelçisi Masigli, Paris'te Fransa Hariciye Nazırı Bonne ile Büyükelçi Suat Davaz'ın katılımıyla imzalanmıştır (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 26.06.1939, s. 1). Türkiye ile Suriye arasındaki toprak sorunu kesin olarak çözülerek iki ülke sınırı belirlenmiştir. Fransa Hatay'ın Türkiye'ye katılmasına razı olmuş, Hatay'da bulunan Fransız kuvvetlerinin bir ay içinde ülkeyi boşaltmasını kabul etmiştir. Hatay Meclisi de 29 Haziran'da oy birliği ile Türkiye'ye katılma kararını almıştır (Karakoç, 2009, s. 110). Hatay vilayetinin merkezi Antakya şehri olmuştur. Hatay'ın Türkiye'ye iadesi münasebeti ile Fransız basını ve birçok Avrupa gazetesi, Fransa'nın bir karış yer vermek istemediği halde önemli bir toprak parçasını terk etmekle Türkiye'ye karşı sempati göstermiş olduğundan bahsetmiştir (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 26.06.1939, s. 1).

Hariciye Umumi Kâtibi Numan Rıfat Menemencioğlu Hatay'ın Türkiye arazisine ilhak edildiğini ve asıl büyük bayramın 23 Temmuz'da yapılacağını açıklamıştır. Çok geçmeden Payas'taki ilk sınır taşı törenle sökülerek Antakya'ya götürülmüştür (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 29.06.1939, s. 1). Hatay vilayeti kurulmasına dair olan 3711 numaralı ve 7 Temmuz 1939 tarihli kanunun geçici beşinci maddesinin değiştirilmesi hakkında kanun kabul edilmiş ve Hatay anavatana ilhak edilmiştir (BCA, 88-92-7, 13.09.1937, 30.18.1-2/Kararlar Daire Başkanlığı 1928). 23 Temmuz 1939 günü Hatay'a gelen Türk heyetinin de katılımı ile üç gün süren bir tören yapılmıştır (Akçora, 2000, s. 351). İslahiye kazasına bağlı Hassa nahiyesi Hatay'da teşkil edilen yeni vilayete bağlanmıştır (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 31.07.1939, s. 4). Hatay 63. vilayet olarak Türkiye'ye katılmış, "Kırk asırlık Türk yurdunun esir olamayacağını" haykıran ve onu kurtarmak uğrunda çok çalışan Atatürk'ün isteği yerine gelmiştir (Kilis Günlük Halk Gazetesi, 20.06.1939, s. 1).

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı Devleti'nin toprakları İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmeye başlanmıştır. Henüz savaş devam ederken İngiltere ve Fransa kendi aralarında imzaladıkları Sykes Picot Anlaşmasıyla Anadolu'nun güney topraklarını aralarında paylaşmışlardır. Bağımsızlık mücadelesine giren Türk

Milleti bütün cephelerde savaşmaya başlamıştır. Özellikle Batı Cephesinde kazanılan zaferler Türkiye'nin güçlenmesine neden olmuştur. Milli Mücadele sürerken kazanılan Sakarya Savaşı'yla İtilaf Devletleri arasındaki görüş ayrılığı derinleşmiş ve bunun sonucu olarak da Fransa ile 20 Ekim 1921 tarihinde Ankara Anlaşması imzalanmıştır. Ankara Anlaşması siyasi anlamda TBMM'nin ve Misak-ı Milli'nin İtilaf Devletleri tarafından tanınmasını sağlamış olsa da bu anlaşma ile Hatay Fransa'ya bırakılmıştır. Çok geçmeden Fransa'nın 1936 yılında Suriye'deki manda yönetiminin kaldırarak, Suriye'ye bağımsızlığını vermesi ve Hatay'ın Suriye'de kalması, Fransa ile olan ilişkilerin gerginleşmesine neden olmuştur.

Meselenin çözümü için çok çalışan Mustafa Kemal Atatürk Milletler Cemiyeti'ne başvurmuş, hasta yatağından kalkarak bir yurt gezisine bile çıkmıştır. Atatürk'ün kararlı tavrı ve Avrupa'daki siyasi gelişmeler Fransa'nın Türkiye ile ilişkilerini geliştirmesine neden olmuştur. İngiltere, Almanya'nın yayılma siyasetini önlemek için Hatay sorununun çözümünde Türkiye ile Fransa'nın uzlaşması konusunda yoğun çaba sarf etmiştir. Hatay Devleti kurulduktan sonra yapılan düzenlemelerle manda yönetiminden kurtulmuş ve bağımsızlığını kazanmıştır. Bir yıla yakın varlığını sürdüren Hatay Devleti, 23 Haziran 1939 tarihinde hukuken ortadan kalkmış, Türkiye'nin bir vilayeti haline gelmiştir. Hatay'ın anavatanına katılması, Mustafa Kemal Atatürk'ün ve Türk hükümetinin yoğun çalışması, kararlı duruşu ve izlenen politikaların başarılı olması sayesinde gerçekleşmiş ve kırk asırlık Türk yurdu düşman eline bırakılmamıştır.

Hatay meselesinin çözümünde Fransa ve Suriye ile olan ilişkiler, gerek yurt içinde gerekse yurt dışında basın yoluyla takip edilmiştir. Kilis küçük bir yerleşim yeri olmasına rağmen o tarihlerde yayın yapan Kilis Günlük Halk Gazetesi'nde Hatay sorunu ile ilgili birçok haber yer almıştır. Gazetede sorunun çözümü için bir taraftan Türk hükümetinin girişimleri ortaya konulurken, diğer taraftan Fransız ve Suriye Hükümeti'nin Hatay'ı ellerinde tutmak için izlediği politikalar ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Gazetede yer alan haberler sayesinde Türk kamuoyu konu ile ilgili olarak bilgi sahibi olmuş ve sorunun çözümünde ortak duruş sergilenmiştir.

Kaynakça

- [1] Akçora, E. (2000), *Hatay'ın Anavatan'a İlhakanın Türk Dış Politikasındaki Yeri*, Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası, Semih Ofset, Ankara: s.327-353.
- [2] Armaoğlu, F. (Tarihsiz), *20. Yüzyıl Siyasi Tarih*. Alkım Yayınevi, İstanbul.
- [3] Atabey, F. (2015), “Hatay’ın Anavatana Katılma Süreci”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 4(7), (192-209).
- [4] BCA, Yer: 222-501-24, Tarih: 16.12.1937-00.00.0000, Kurum:30.10.0.0/Muamelat Genel Müdürlüğü/Dosya Ek: 402.
- [5] BCA, Yer: 222-501-27, Tarih: 24.12.1937-00.00.0000, Kurum:30.10.0.0/Muamelat Genel Müdürlüğü/Dosya Ek: 402.
- [6] BCA, Yer: 223-502-5, Belge Tarih: 05.01.1938-00.00.0000, Kurum: 30.10.0-0/Muamelat Genel Müdürlüğü.
- [7] BCA, Yer: 222-501-22, Tarih: 12.12.1937-00.00.0000, Kurum: 30.10.0-0/Muamelat Genel Müdürlüğü.
- [8] BCA, Yer: 224-509-28, Tarih: 30.06.1938-00.00.0000, Kurum:30.10.0.0/Muamelat Genel Müdürlüğü/Dosya Ek: 402.
- [9] BCA, Bilgisi: 224-511-6, Tarih: 13.07.1938-00.00.0000, Kurum: 30.10.0-0/Muamelat Genel Müdürlüğü.
- [10] BCA, Yer: 88-92-7, Tarih: 13.09.1937-00.00.0000, Kurum: 30.18.1-2/Kararlar Daire Başkanlığı 1928.
- [11] Bozkurt, İ. (2017), “Atatürk’ün Mersin Ziyaretleri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (61), (79-110).
- [12] Dağıstan A. ve Sofuoğlu, A. (2005), “Arşiv Belgeleri Işığında Sancak (Hatay)’ın Bağımsızlık Sürecinin İlk Aşaması ve Türkiye”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 21(61), (1-46).
- [13] Dayı, E. (2001), “Hatay’ın Stratejik Önemi ve Türkiye-Suriye İlişkileri”, *Misak-ı Milli’nin 80’inci Yıldönümünde İskenderun ve Çevresi Paneli*, 5 Temmuz 2000, (31-42), Ankara. AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi.
- [14] Doğramacı, E. (2001), “Misak-ı Milli’nin 80’inci Yıldönümünde İskenderun ve Çevresi”, *Misak-ı Milli’nin 80’inci Yıldönümünde İskenderun ve Çevresi Paneli*, 5 Temmuz 2000, (9-16), AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- [15] Eroğlu, H. (1986), *Atatürk’ün Hayatı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- [16] Gönübol M. ve Sar C. (1997), *Atatürk ve Türkiye’nin Dış Politikası (1919-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

- [17] İnan, A. (2013), *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Derleyen. Arı İnan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- [18] Kara, A. (2017), “Hatay’ın Anavatana Katılması Hakkında Yeni Bir Belge”, *U.U. International Journal of Social Inquiry*, 10 (2), (117-134).
- [19] Karakoç, E. (2009), “Atatürk’ün Hatay Davası”, *Bilig*, (50), (97-118).
- [20] Kilis Günlük Halk Gazetesi, 6 Mayıs 1937, 10 Mayıs 1937, 13 Mayıs 1937, 19 Mayıs 1937, 24 Mayıs 1937, 31 Mayıs 1937, 3 Haziran 1937, 10 Haziran 1937, 14 Haziran 1937, 21 Haziran 1937, 24 Haziran 1937, 28 Haziran 1937, 1 Temmuz 1937, 5 Temmuz 1937, 8 Temmuz 1937, 12 Temmuz 1937, 15 Temmuz 1937, 19 Temmuz 1937, 22 Temmuz 1937, 29 Temmuz 1937, 12 Ağustos 1937, 16 Ağustos 1937, 19 Ağustos 1937, 23 Ağustos 1937, 30 Ağustos 1937, 6 Eylül 1937, 9 Eylül 1937, 13 Eylül 1937, 23 Eylül 1937, 11 Ekim 1937, 14 Ekim 1937, 4 Kasım 1937, 22 Kasım 1937, 13 Aralık 1937, 20 Aralık 1937, 27 Aralık 1937, 30 Aralık 1937, 10 Ocak 1938, 13 Ocak 1938, 24 Ocak 1938, 31 Ocak 1938, 3 Şubat 1938, 4 Mart 1938, 7 Mart 1938, 21 Mart 1938, 28 Mart 1938, 31 Mart 1938, 11 Nisan 1938, 14 Nisan 1938, 18 Nisan 1938, 2 Mayıs 1938, 16 Mayıs 1938, 26 Mayıs 1938, 2 Haziran 1938, 13 Haziran 1938, 16 Haziran 1938, 23 Haziran 1938, 30 Haziran 1938, 1 Temmuz 1938, 18 Ağustos 1938, 22 Ağustos 1938, 25 Ağustos 1938, 29 Ağustos 1938, 1 Eylül 1938, 5 Eylül 1938, 8 Eylül 1938, 12 Eylül 1938, 22 Eylül 1938, 10 Ekim 1938, 7 Kasım 1938, 21 Kasım 1938, 28 Kasım 1938, 16 Ocak 1939, 9 Şubat 1939, 16 Şubat 1939, 20 Şubat 1939, 27 Şubat 1939, 6 Mart 1939, 9 Mart 1939, 27 Nisan 1939, 20 Haziran 1939, 26 Haziran 1939, 29 Haziran 1939, 10 Temmuz 1939, 31 Temmuz 1939.
- [21] Kutay, C. (1988), *Ardında Kalanlar*, Cem Ofset, İstanbul.
- [22] Leventoğlu, M. (1968), *Atatürk’ün Vasiyeti*, Bahar Matbaası, İstanbul.
- [23] Melek, A. (1986), *Hatay Nasıl Kurtuldu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- [24] Mursaloğlu, M. (2001), “İskenderun’un Stratejik Önemi ve Misak-ı Milli”, *Misak-ı Milli’nin 80’inci Yıldönümünde İskenderun ve Çevresi Paneli*, 5 Temmuz 2000, (77-85), AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- [25] Özüçetin, Y. ve Kaya H. (2018), “Sancak (Hatay Meselesi) ve Bu Bağlamda Muhtelif Dış Basında Ortaya Konulan Yaklaşımlar ve Görüşler”, *Asos Journal Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (75), (1-15).
- [26] Sarıнай, Y. (2000), *Atatürk’ün Hatay Politikası I, Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası*, Semih Ofset, Ankara, (355-379).
- [27] TBMMZC, D.1, C.1, İçtima Senesi.1, İkinci İçtima, 24.4.1336.
- [28] Tekin, M. (2009), *Atatürk’ün Vazgeçilmez Davası Hatay*, Colour Ofset, İskenderun.
- [29] Uçarol, R. (2000), *Siyasi Tarih (1789-1999)*, Filiz Kitabevi, İstanbul.

- [30]zgel, İ. (2004), *Batı Avrupa'yla İlişkiler; Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980*, C.I, İletişim Yayınları, (139-154), İstanbul.
- [31]Villalta, J. B. (1982), *Atatürk, Doğumunun 100. Yılında Atatürk Yayınları*, Yonca Matbaası, Ankara.
- [32]Yalçın, E. S. (2006), *Mustafa Kemal Atatürk, Hayatı ve Eseri*. Fersa Matbaacılık, Ankara.

Mersin Şehir Merkezinde Bulunan Tarihi Kamu Binalarının Giriş Cepheleri (1850-1955)¹

Halil Elemana²

Hacı Bayram Veli University, PhD Student, Department of Art History, Ankara, Turkey

Received- Accepted: 13.03.2019-17.04.2019

Research Article

“Cephe binanın yüzüdür, bütünlüğün ifadesini taşır. Cephesiz bir bina, tam olarak yüzüstü bir bina değildir, fakat yaşamsız bir bina olduğundan ifadesiz bir binadır.” (Scruton, 1979, s. 254); (Özdemir & Başkaya, 25-26 Mart 2006, s. 1).

Öz

Mersin'in 1850'den sonraki idari değişimleri, kamu yapılaşmasını etkilemiş bunun sonucunda kentleşme süreci hız kazanmıştır. Kent çekirdeği, bu yapılaşmanın ekseninde şekillenmiş ve bugünkü tarihi kent dokusu oluşmuştur. Mersin kent merkezindeki tarihi kamu yapılarını toplu halde değerlendiren bir çalışma olmaması ve tarihi binaların cepheleri özelinde incelemeye alınmaması nedeniyle ortaya çıkan eksiklik, bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Tarihi kamu yapılarının giriş cephesinin incelendiği bu çalışmada; cepheler tanımlandıktan sonra karşılaştırmalı bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Cephe tasarımında etkili olan unsurlar doğrultusunda dönemsel ayrımlar üzerinden değerlendirilen cepheler, simgesel ifadeler noktasında da anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Karşılaştırmalı değerlendirmesi yapılan bina cephelerinin, yerel, bölgesel ve tarihsel koşullara göre şekillendiği görülmekle birlikte Akdeniz liman kent mimarisinden de etkiler barındırdığı tespit edilmiştir. Öte yandan kamu binalarının cephelerindeki simgesel ifadeler hem Osmanlı hem de Cumhuriyet dönemlerinde merkeziyetçi politikanın izlerini barındırmaktadır. Çalışmanın içeriğinde yer alan binalar, devletin doğrudan yaptırdığı ve kamu hizmetine sunduğu yapılar olup sonradan kamu yapısına dönüştürülen binalar bu çalışmanın kapsamı dâhilinde değildir.

Anahtar Kelimeler: Mersin, Kamu Binası, Cephe, Mimari, Osmanlı

Entrance Fronts Of Historic Public Buildings In Mersin City Center (1850-1955)

Abstract

The administrative changes of Mersin after 1850 affected the public construction and as a result the urbanization process gained speed. The city core was formed on the axis of this construction and its present historical urban fabric was formed. The aim of this study is the lack of a study evaluating the historical public buildings in the city center of Mersin and the lack of examination of the historical buildings in the context of the facades. In this study, which examines the entrance front of historical public buildings; After defining the facades, a comparative evaluation was made. The facades which were evaluated on the periodic distinctions according to the elements that are effective in the facade design, have been tried to be made sense at the point of symbolic expressions. It has been determined that the facades of the buildings, which are evaluated comparatively, are shaped according to local, regional and historical conditions, and they also have influences from the Mediterranean port city architecture. On the other hand, symbolic expressions on the facades of public buildings have traces of centralization politics in both Ottoman and Republican periods. The buildings in the context of the study are the buildings that are directly constructed by the state and are offered to the public service, the buildings which were later converted into public structures are not within the scope of this study.

Keywords: Mersin, Public Building, Facade, Architecture, Ottoman

¹ Cumhuriyet'in ilk yıllarında Mersin Vilayeti ile İçel (Silifke) Vilayeti ayrı iki merkez vilayetti. 1933 tarihinde bu iki vilayet birleştirilip İçel Vilayeti adını aldılar. Mersin bu vilayetin merkezi oldu. 2002 yılında İçel adı değiştirilip Mersin İli haline getirilmiş ve merkez tayin edilmiştir. Araştırma sadece günümüzdeki Mersin merkezini kapsamakta olup Silifke merkezini içermemektedir.

*This article is analyzed by two reviewers and it is screened for the resemblance rate by the editor. (Bu makale iki hakem tarafından incelenmiş ve editör tarafından benzerlik oranı taramasından geçirilmiştir)

² halilemana@yandex.com ORCID: 0000-0001-5555-4578.

Giriş

XIX. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin köklü değişim ve dönüşüm yaşadığı bir dönem olmuştur. Özellikle 1839'da ilan edilen Tanzimat ile birlikte devletin idari birimlere ayrılması yeni mekân gereksinimlerinin oluşmasına sebebiyet vermiştir. Bu gereksinimin karşılığı olarak dönem içerisindeki imar çalışmalarının önemli bir kısmı kamu yapıları üzerine olmuştur. Bu dönem içerisinde kamu bina yapılaşmasının artmasının bir başka nedeni ise zayıflayan merkezi otoritenin varlığını güçlendirme ve iktidarın kuvvetini hissettirmektir. Bunların neticesinde başta İstanbul olmak üzere XIX. yüzyılda tüm Osmanlı coğrafyasının birçok yerinde kamuya hizmet amaçlı binalar inşa edilmiştir. Osmanlı, Cumhuriyet'in ilanı ile resmen sona ermiş ancak devletin devamlılık ilkesi gereğince kamunun hizmet sürekliliği ve hakkı karşılanmaya devam etmiştir. Cumhuriyet'ten sonra değişen ve dönüşen Türkiye'de, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kamu binalarının işlevselliği aynı doğrultuda olsa da plan, malzeme, teknik, süsleme ve simgesel anlamlarında değişimler olmuştur. Bu durum hem devletin siyasi görüşüyle hem mimari akımlarla hem de bölgesel ve tarihi koşullarla ilintilidir. Bu çalışmada, değinilen hususları kapsayacak şekilde XIX. ve XX. yüzyılın önemli liman kentlerinden biri olan Mersin'deki gerek Osmanlı gerekse Cumhuriyet dönemlerine ait kamu binalarının giriş cepheleri üzerinden açıklamalara ve örneklere gidilecek her iki dönem arasındaki benzerlik ve farklılıklar incelenecektir. Aynı zamanda XIX.-XX. yüzyılda gelişen mimari akımların (Avrupa Neo-klasik, Eklektik, I. Ulusal, Modern mimari, II. Ulusal) cephe tasarımlarındaki yansımalarına değinilecek ve aynı döneme denk gelen farklı bölgelerdeki kamu binalarıyla birlikte Mersin'deki yerel mimari örneklerin cepheleriyle karşılaştırmalar yapılacaktır.

Kaynakça bölümünde de görüleceği üzere Mersin'deki kamu binalarının birkaçı tek olarak bazıları da genel çalışmaların içerisinde değerlendirmeye alınmıştır. Bugüne değin Mersin'deki kamu binalarının durumları toplu halde değerlendirilmemiş ve ayrıca detayları üzerinde (örneğin cephe) de durulmamıştır. Bunun yanı sıra çalışmanın içerisinde Kışla, Hapishane, Çocuk Esirgeme Kurumu, Hükümet, İleri İlkokulu ve Merkez Bankası binalarının cepheleri, ilk kez detaylı bir değerlendirme altına alınacaktır. Bu noktalardan bakıldığında, çalışmanın özgün bir inceleme konusu olduğunu belirtmek gerekir. Çalışmanın kapsamını ise devletin kamu hizmeti amacıyla doğrudan yaptırdığı binalar oluşturacak olup başka bir işleve sahipken sonradan kamu binasına dönüştürülen yapılar, bu araştırmaya dâhil edilmeyecektir. Buradaki amaç, devletin kamu hizmetine sunduğu binalardaki tasarımları ve sembolik anlamları doğrudan kavrayabilmektir. Mersin'deki tarihi binaların bazılarıyla ilgili sağlıklı veri elde etmekte (tarih, yapılış amacı, yaptırın vb.) güçlük çekildiği için bu çalışmaya dahil edil(e)memiş yapı/yapılar olabilir. Çalışma içerisinde 4 banka, 1 hükümet konağı, 2 okul, 1 kışla, 1 gümrük binası, 2 tren istasyonu, 1 halk evi, 1 çocuk esirgeme kurumu, 1 karayolları binası ve 1 hapishane binasının giriş cepheleri incelenecek olup yapıların büyük çoğunluğu arşiv fotoğrafları üzerinden değerlendirilecektir. Bundaki amaç, yapıları ilk hallerindeki görünüşleriyle incelemeye çalışmak ve günümüzdeki durumlarıyla karşılaştırmalar yapabilmektir. Arşiv fotoğraflarına ulaşamayan yapılar ise güncel görüntüleriyle ele alınacaktır.

Mersin Tarihi Kent Merkezinin Fiziki Yapılanmasına ve Mimarisine Genel Bakış

1839 tarihinde Tanzimat'ın ilanından sonra Osmanlı Devleti, idari yapılanmasında merkeziyetçi

yönetim biçimini uygulamaya başlamıştır. Buna göre vilayet merkezlerinde devlet mekanizmasını birebir uygulayacak idari kurumlar oluşturulduğu gibi alt yapı ve sosyal yapıda da reform niteliğinde adımlar atılmıştır. Bu durum kentlerin sosyal ve fiziki yapılarında değişikliklere sebep olmuştur (Akyürek, 2011, s. 1). Mersin kentinin doğuşu da bu dönem içerisinde olmuş ve XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra da hızlı bir değişim ve dönüşüm yaşamıştır. Bugünkü kent merkezi, Tarsus sancağına bağlı bir nahiye konumundayken hem siyasi hem coğrafi durumu hem de ticari koşullar kentin idari ve fiziki değişimin ana sebeplerini oluşturmuştur. Nitekim 1869'da Süveyş kanalının açılması, Avrupa mallarının Osmanlı toprakları içerisinde serbest dolaşımı ve yeni pazarlara aktarım için iskelelerin yapılması, pamuk, tahıl üretimine Çukurova havzası üzerinden destek ile Adana ve Tarsus gibi dönemin ticari merkezleriyle ilişki ağının gelişmesi, demiryolunun Bağdat'a bağlanması, göçler gibi iç ve dış etkenler, Mersin kentinin gelişimine hız kazandırmıştır (Ünlü T. S., 2007, s. 74-108). Bu tarihsel ve coğrafi koşulların getirdikleri ve aynı zamanda bir liman şehri olması nedeniyle kentin çekirdeği Gümrük Meydanı etrafında oluşmuştur. Gümrük Meydanı'na bağlanan ve denize paralel şekilde uzanan bugünkü adıyla Uray ve Atatürk caddeleri, kamu yapılaşmasının da etkin olduğu noktalar olmuştur. Kent merkezinde meydanlar, hanlar, istasyon, iskele, sosyal, dini ve kamu yapıları birbiriyle yakın şekilde konumlandırılmış böylece şehirde bütünlük sağlanmıştır. Osmanlı döneminde kent yayılımı kuzey-güney doğrultuda olmuşsa da Cumhuriyet döneminde doğu-batı yönünde gelişmiş bu da kentsel mekânının gelişimini etkilemiştir. Bunda 1930'larda Jansen tarafından yapılan şehir planının tam olarak uygulanmaması da etkilidir.

Mersin kentinin merkezinde bulunan mimari doku, XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra gelişme göstermiştir. Bu doğrultuda mimari karakterlerin yansımaları, Avrupa Neo-Klasik, Eklektik, I. Ulusal, Modern ve II. Ulusal şeklinde görülmektedir. Mersin'deki yapılaşma etkinliğinin birincil yönlendiricileri gayrimüslimler, vakıflar ile devlet imarları olmuştur. Özellikle II. Mahmut'un eşi Bezm-i Âlem Valide Sultan vakfına ait araziler üzerinde ibadethane, ticarethane, han (Katran, Taş, Azak, Sursak hanlar) ve kamu yapılaşması görülmektedir. Şehir merkezindeki ibadethaneler, Eski Cami (1870), Müftü Camisi (1884), Avniye Camisi (1898), Mağribi Camisi (1898), İhsaniye Mescidi (1899), Yeni Cami (1908) ayrıca Rum Ortodoks, Latin Katolik (1898), Ermeni Ortodoks (1870), Ermeni Katolik (1870), Arap Ortodoks ve Marunî Katolik kiliseleridir (Ünlü T. S., 2007, s. 241-255). Mersin'in 1850'den sonra gelişme göstermesi kentin gelişim mantığını da etkilemiştir. Mersin'in tarihi kent biçimlenişinde kamu yapıları dini yapıların önünde yer almaktadır. Bunda 1850'den sonra gelişme göstermesi, limana sahip olması ve dönem içerisindeki değişen dünya görüşünün etkisi büyüktür.

Yukarıda belirtilen ticari hareketlilik birçok göçe ve yerleşmeye sebep olmuş bu da kentin mimari kimliğinde belirgin farklılığa neden olmuştur. Özellikle sivil mimari açısından kendine özgü karakterde örnekleri barındıran kent merkezi, ticari yapıların yoğunluğuyla da dikkat çekmektedir. Öte yandan kentteki imar faaliyetlerinde bulunanlar konusunda iki farklı düşünce söz konusudur. Bunlardan birincisine göre; Mersin kent merkezindeki birçok yapının sahibi ve yaptıranı levantenlerdir³. Diğer görüş ise Mersin'de bulunan levanten

³ "Levanten" kelimesi, Fransızca "Lever" sözcüğünden türemiştir. Doğmak ve Doğu anlamlarına gelen sözcük, Doğu Akdeniz ülkelerini tanımlamak için kullanılmaktadır. Genel bir ifadeyle, Levanten, Avrupalı bir aileden gelerek, bir Doğu Akdeniz ülkesi olan Türkiye'de İzmir'e-İstanbul'a yerleşenleri ifade etmektedir. Ortak kabul edilen bir tanımlaması olmayan Levantenler, yerli azınlık grupları ile Batılı

sayısının fazla olmadığı ve bunların geçici süre için burada olduklarını dolayısıyla kentin mimari dokusunu değiştirecek temaslarda bulunmadıkları yönündedir (Yenişehircioğlu, 1995, s. 45). Kent bünyesinde XIX. yüzyıldan sonra oluşan hemen hemen tüm mimari tarzları görmek mümkündür. Ancak ne var ki, günümüz Mersin şehir merkezinde birçok tarihi yapı yok edilmiş, günümüze sadece fotoğraf ve kartpostallardaki görüntüleri ulaşmıştır. Özellikle 1950’lerden sonra uygulanan imar planları, kentin tarihi dokusuna önemli derecede zarar vermiş, (Ünlü T. , 2008, s. 1010) kentin kimlik kaybına uğramasına sebep olmuştur.

Mersin Şehir Merkezinde Bulunan Tarihi Kamu Binalarının Giriş Cepheleri

Avrupa Neo-Klasik Tarzdaki Kamu Bina Cepheleri

Tanzimat’la birlikte Batılılaşma sürecine hız kazandırmış siyasi irade, mimaride de bu değişimin yansımalarının görülmesi adına yoğun bir biçimde Batı tarzlı yapılar inşa etmekteydi. Ancak bu noktada, dönemin yerli mimarlarının bu yenilikçi harekete teknik ve bilgi düzeyinde karşılık verememesi Osmanlı mimarisinde kimlik değişimine neden olmuştur (Yavuz & Özkan, 1998, s. 1078). Bu kimlik değişiminin geneli Fransa Neo-klasizmine dayanmaktadır. Bunun da nedeni dönem içerisinde Batılılaşma ekseninin Fransa odaklı olmasıyla birlikte Fransız Ecole des Beaux- Arts’ın en önemli sanat eğitim kurumu olması ve birçok mimarın burada eğitim almasındandır. Neo-klasizmin temelinde, XIX. yüzyıla kadar hiç yapılmamış istasyon, hastane, kamu ve sosyal yapılar üzerinde geçmişe dönük ulusal kimlik atıfları yatmaktadır (Roth, 2000, s. 557). Buna göre; anıtsal ölçekler, üçgen alınlıklar, simetrik cepheler, ion-korint-dor düzenli sütunlar, dikdörtgen planlar, cephe ekseninin merkezinde taşma, düşey ve yatay silmeler, düz atkı ile yarım daire formlu kemerler gibi Neo-Greko Romen mimari unsurlar kullanılmaktaydı. Oleg Grabar’ın erken İslam mimarisi için düşündüğü taklit sanat (epigonik) özellikleri Osmanlı mimarisinin bu dönemi için de düşünülebilir. Yazar, “...*eski bir sanat sözlüğünü kullanan yeni bir kültürün bu sözlükte yer alan motifleri anlamlı bulduğu için değil, bu tür nesnelere önemli saydığı için bu sözlükten yararlandığı*” nı (Grabar, 2010, s. 149) söylemektedir. Yukarıda da belirtilen Batı tarzlı mimari unsurlar, Osmanlı mimarisinde kullanım açısından önemli sayılmış ve XX. yüzyılın ilk yıllarına kadar çokça tercih edilmiştir. Osmanlı özelinde bir dönemin resmi mimari tarzı haline gelen Neo-klasizm (Eyice, 1981, s. 169), Mersin’in şehir merkezinde incelenen tarihi kamu binalarından Gümrük, Hapishane, Eski Tren Garı, Kışla ve Ziraat Bankası binalarında görülmektedir. Bu yapıların Avrupa’daki Neo-klasik yapılara göre daha sade olduğunu da belirtmek gerekir.

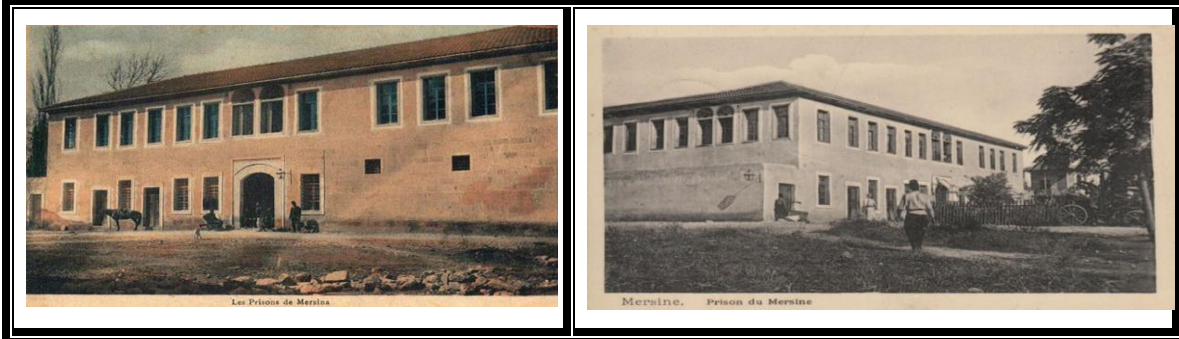
insanlar arasında farklı bir toplum ve kültür olarak görülmektedir. Bu toplumu meydana getirenler, İngiliz, İtalyan, Fransız, Macar ve Slav kökenlidir.” (Oban Çakıcioğlu, 2007, s. 337).

Şekil 1: Gümrük Binası'nın yola bakan cephesi

(Kaynak: <http://www.levantineheritage.com/> ; www.pinterest.com)

Mersin şehir merkezinin gelişen ticaret hacminden dolayı Uray Caddesi boyunca birçok iskele yapılmıştır (Ünlü & Ünlü, 2012, s. 78). Bunlardan en önemlilerinden biri Gümrük Binası'na bağlanan Gümrük İskelesi'dir. Gümrük Binası, 1908 yılında inşaatı tamamlanmış ve hizmete açılmış kesme taş malzemeli bir kamu binasıdır (Kaya, 2010, s. 85). Bina, yola ve denize açılan iki giriş cepheli bir özellik taşıyarak beraber farklı biçimleniş özellikleriyle de dikkat çekmektedir. Buna göre yola bakan cephede; enine dikdörtgen şeklinde biçimlenen cephenin merkezine, yarım daire kemer formulu bir kapı açıklığı yapılmıştır. Kilit taşına akantus yaprağı konulmuş olan kemerin üzengi noktaları, ince kesim taşlara oturtulmuştur. İçe doğru çekilmiş olan yarım daire kemerli bölümü çerçeveleyen dikdörtgen çerçevenin her iki kenarındaki ayaklar, dor biçimli bir başlıkla sonlanmaktadır. Belirgin ve yalın bir biçimde gösterilen lento üstüne konulan üçgen alınlıkla birlikte giriş vurgusu artırılmıştır. Giriş bölümünün üstüne Ampir sanat üslubunda sıkça görülen ve dönemin hakimiyet nişanesini gösteren madalyon (rozet) konulmuştur. Bu madalyonun içinde muhtemelen II. Abdülhamid'in tuğrası yer alıyordu. Cumhuriyet dönemiyle birlikte Mustafa Kemal Atatürk resminin madalyon içerisine yerleştirildiği eski fotoğraflardan görülmektedir. Bu noktada, kırsal merkezlerde devlet erkinin temsili, mimari üzerinde kendine yer bulmuştur. Girişin her iki yanına altı üstlü dikine dikdörtgen formulu pencere konulmuştur. Pencere sövelerinde dış sırası süslemesi görülmektedir. Bu pencereler üst katta 6+6 düzeniyle yerleştirilmiştir. Alt kat pencere düzenlemesi ise 5+5 şeklinde olup cephenin en uç noktalarına (kuzey-güney) girişler konulmuştur. Cephe bu haliyle alt katta; 1 yan giriş 5 pencere 1 ana giriş 5 pencere 1 yan giriş olarak tasarlanmıştır. Yan girişlerin oluşturulmasında, binanın enine doğru uzatılması dolayısıyla parsel genişliğinin fazla olması etkili olmuştur. Böylelikle bina içinde mal ve insan dolaşımı rahatlatılmak istenmiş olabilir. Günümüzde mevcut olmayan bina, kırma çatıyla örtülmüş olup saçak atlarında silmeler görülmektedir. (Şekil:1)

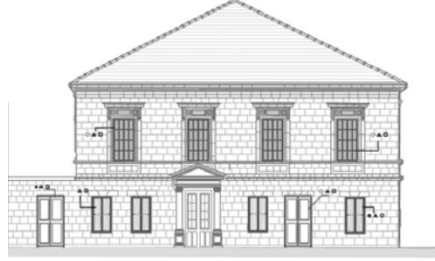

Şekil 2: Mersin Hapishane binasının giriş cephesi
(Kaynak: <http://www.levantineheritage.com> ; Develi, 2007, s. 136)

Günümüzde mevcut olmayan bir diğer kamu binası Hapishane binasıdır. Kurtuluş Caddesi üzerinde Hükümet Konağı'nın bir eklentisi olarak yapıldığı bilinen bina, 1979 yılında yanmıştır (Develi, 2007, s. 135). Binanın görseliyle ilgili iki kaynağa ulaşılabilmektedir. Bu görseller üzerinden bina cephesinin ortasına basık kemerli bir giriş yapıldığı görülmektedir. Dikdörtgen bir çerçeve içerisine alınan basık kemerli giriş kapısının sol tarafının alt katında 2 pencere, 1 kapı, 1 pencere, 1 kapı, 1 pencere düzeni görülmekte olup, hemen üst katında ise 6 adet pencere bulunmaktadır. Girişin üst kısmında ise yarım daire kemer formu içerisine 2 pencere görülmekte olup bu bölümün sağ tarafına 5 pencere yerleştirilmiştir. Yine bu bölümün hemen alt katında ise 2 adet mazgal pencere görülmektedir. Hapishane binasının cephe görünüşünden binanın kullanımı hakkında birkaç tahminde bulunmak da mümkündür. Hapishane binası iki katlı olup üst katındaki pencerelerin büyüklükleri, sık aralıkları ve korumasız olmaları, üst katta bir koridor olduğunu ve bu koridorun gerisinde tutuklu odalarının olabileceğini düşündürmektedir. Alt katın sol tarafında küçük kapıların bulunması görevli odalarını işaret ederken sağ tarafındaki mazgal pencereler ya tuvaleti ya da tek kişilik korunaklı cezalandırma hücreleri olduğu izlenimi vermektedir. Cephe üzerindeki açıklıkların orantısız ve dengesiz dağılımının cephenin görsel niteliğinde kayba neden olduğunu belirtmek gerekir. Kırmızı çatıyla örtülen yapının kesme taş malzemeden inşa edildiği anlaşılmaktadır. (Şekil:2)

Şekil 3: Ziraat Bankası giriş cephesi ve kapı-pencere detayı

Kaynak: (Naycı, 2005, s. 26.)

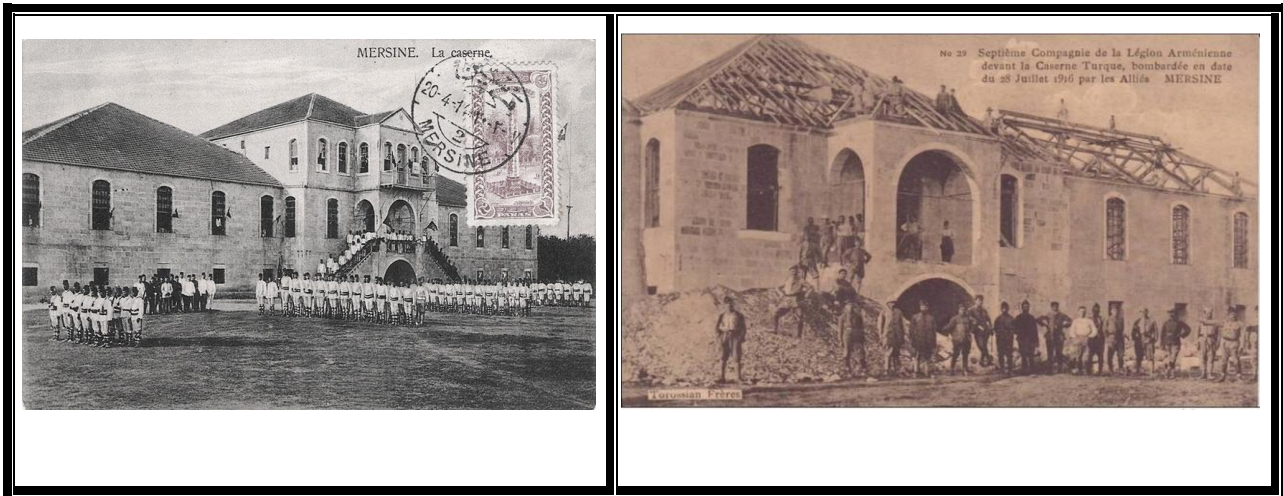
Uray Caddesi'nde bulunan ve kesme taştan yapılan Ziraat Banka binasının girişi, kuzey taraftan caddeye doğru açılmıştır. Cephenin biçimlenişinde dengesiz bir dağılım ve tasarım göze çarpmaktadır. Alt katın tavan yüksekliği ile üst katın tavan yüksekliğinin aynı olmaması ve alt kat pencereleriyle üst kat pencerelerinin farklı biçimlerde tasarlanmış olması ile girişin cephe eninde merkeze alınmamış olması bu durumun oluşmasına neden olmuştur. Binanın depo, banka ve konut bölümlerine ayrıldığı bilinmektedir. Nitekim birinci katın batı köşesinde yarım daire formlu geniş bir kemer izi görülmektedir. Bu da binanın farklı zamanlarda işlevselliğe uygun olarak müdahalelere maruz kaldığını göstermektedir. Binaya ana erişimi sağlayan kuzey cephenin alt katı banka, üst katı ise konut olarak kullanılmıştır (Naycı, 2005, s. 25-27). Farklı işlevsel kullanımlar cephenin düzensiz tasarımında etkisini göstermiştir denilebilir⁴. Aralığı geniş silmeler, cephenin yatay bölünmesine neden olmuş böylelikle cephenin iki parçalı algılanmasını sağlamıştır. Genellikle bu dönem mimarisinde giriş bölümleri cephenin merkezinde görülürken buradaki cephe genişliğinde giriş bölümü, Doğu tarafa doğru kaydırılmıştır. Anıtsal bir tasarımı olan kapı, dikdörtgen bir çerçeve içerisine alınmıştır. Bu çerçevenin her iki yanında İon başlıklı ayaklar görülmektedir. Bu ayakların üzerinde bir baştaban yer almakta olup burada küçük akantus yaprakları ile yumurta dizileri dikkati çekmektedir. Ön yüzü silmeli üçgen alınlığın iç kısım kenarları boyunca yumurta dizileri yerleştirilmiş, merkezi noktasına ise Rokoko tarzlı bitkisel motifler kazanmıştır. Bu motiflerin ortasında ise 1909 yazılıdır. Kapının düşey vurgusu ile derinlikli yapısı anıtsal bir etki yaratmaktadır. Kapının her iki yanında görülen pencereler sade dikdörtgendir. Cephenin batı tarafındaki pencereler ile doğu tarafındaki pencerelerin yerleşimleri farklı olup batı taraftaki iki pencerenin arasına küçük bir kapı yerleştirilmiştir. Bu biçimleniş, birkaç işleve hizmet vermesinden kaynaklanmış olmalıdır. Aralıklı iki kat silmenin üstünde aralıkları eşit dört pencere görülmektedir. Bu pencereler, uzun ve belirgin dikdörtgen kasalar içine yerleştirilmiş, söve bölümleri volütlü S kıvrımlıdır. Kıрма çatıyla örtülen binanın saçaklarında dış sıraları (dendane) görülmektedir. Banka bölümü olarak kullanılan alt katın pencereleri, üst kat pencerelerine göre daha dar ve sadedir. Alt katın tasarımından kaynaklanan dengesiz dağılım cephenin ritmine etki etmektedir. (Şekil:3)

⁴ Öte yandan alt katın dükkan/depo üst katın konaklama alanı olarak kullanımı Mersin'deki mimari yapılarda yaygın olarak görülen bir uygulamadır. Bununla merkez içerisindeki geçici konaklama hizmetinin karşılanması amaçlanmıştır. Bu hizmet, büyük ölçüde tüccar ve acente çalışanları tarafından kullanılmaktaydı.

Şekil 4: Eski Mersin Tren İstasyonu
Kaynak: www.istanbulmuzayede.com

Çukurova bölgesinin gelişen ekonomik yapısı, ulaşımı doğrudan etkilemiş bunun sonucunda Adana-Mersin arasına tren hattı yapılmıştır. Tren hattının yapım ve işletme imtiyazı 1883 yılında bir İngiliz şirketine verilmiş olup hat, 1886 yılında işletmeye açılmıştır (Akpolat, 2002, s. 110). Günümüzde TCDD'nin idari birimlerince kullanılan bina, yeni istasyon binasının 100 metre doğusunda yer almaktadır. Kesme taş malzemeyle inşa edilen yapı, iki katlı olup basık tonoz örtüye sahiptir. Oldukça sade bir cephe düzenlemesine sahip yapının cephe görünüşü kare biçimlidir. Bu biçimlenişin ortasında bir kapı ve bu kapının her iki yanına birer pencere yerleştirilmiştir. Üst katta da üç tane dikdörtgen formlu pencere açıklığı görülmektedir. Bu katın hemen üstüne de ortaya gelecek şekilde bir pencere daha yerleştirilmiştir. Üst kattaki pencere açıklıkları, alt kat açıklıklarıyla aynı hizadadır. Pencere alt ve üstleri kapının ise sadece üst tarafı yatay taş blokla belirginleştirilmiştir. Giriş üzerinin sundurmayla örtüldüğü yapı, genel hatlarıyla Neo-klasik üslubun oldukça sade bir biçimlenişini sergilemektedir. (Şekil:4)

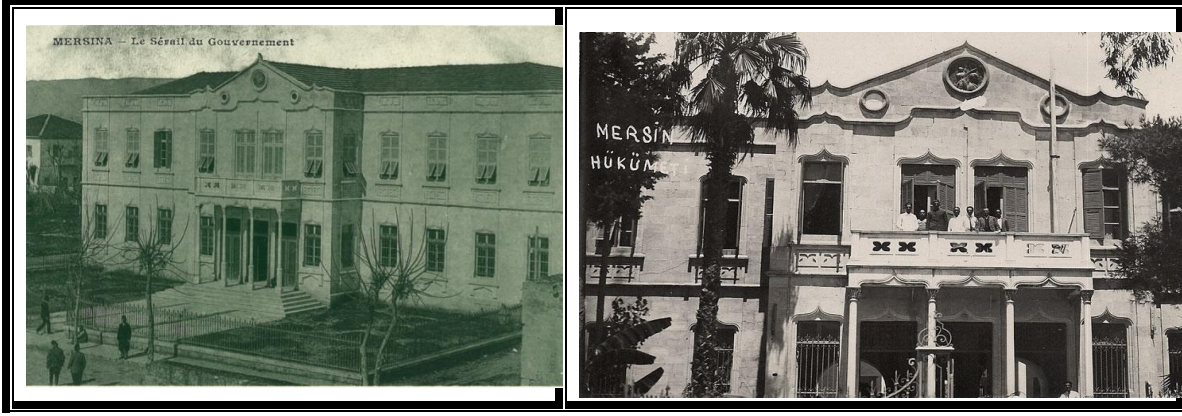
Şekil 5: Mersin Kışla binasının çikmal giriş cephesi, bu bina 28 Temmuz 1916 günü müttefikler tarafından bombalanmış ve büyük bir kısmı zarar görmüştür. Yıkılan binanın önünde Ermeni lejyonlar görülmektedir. (Kaynak: <http://www.levantineheritage.com/>;

www.pinterest.com)

Tarihsel gelişmelerin neticesinde Mersin'in jeopolitik önemi, XX. yüzyılın başlarında da artarak devam etmiştir. Bunun sonuçlarından biri de II. Abdülhamid döneminde 1904 yılında inşaatına başlanan ve kısa sürede bitirilen Kışla binasıdır (Vural, 2010, s. 155). Günümüzde mevcut olmayan kesme taş malzemeli binanın giriş cephesi, orta kısımdan kütsel bir taşma yapmıştır. Cephenin bu kısmı yatayda öne, düşeyde yukarı doğrultudadır. Orta bölümle yan bölümler arasındaki yükseklik farkı, kat sayısına da yansımıştır. Yan bölümler iki kat, orta bölüm üç kat olarak tasarlanmıştır. Giriş kısmını da içeren orta bölümün merkezine üçgen alınlıklı bir çıkma yerleştirilmiştir. Bu bölümün ön kısmına, metal konsolların taşıdığı metal korkuluklu bir balkon yapılmıştır. Orta kısmın öne taşkın bu bölümünün ön yüzüne basık kemerli bir kapı ve iki pencere yerleştirilmekle beraber yan yüzlerine yine basık kemer formulu birer pencere konulmuştur. Hemen altına üç tarafı açık giriş bölümü yerleştirilmiştir. Üçlü açıklığın sağ-sol taraflarına korkuluklu merdivenler konulmakla beraber ön tarafı korkulukla kapatılmıştır. Açıklıklarda yarım daire kemer formu tercih edilmiş olup merdivenli açıklıkları bağlayan kemerlerin bağlantı noktaları duvara ve ayağa dayandırılmıştır. Ön yüzdeki yarım daire kemer ise doğrudan olarak ayaklara bağlanmıştır. Bu bölümün altında yine yarım daire kemerli tek yönlü bir açıklık bulunmaktadır. Burası muhtemelen alt kata giriş için yapılmıştır. Dışarı taşınmış orta bölümün pencere düzeni şöyledir: Birinci katın sadece yan yüz duvarlarında birer küçük pencere, ikinci katın ön ve yan yüzlerinde birer olmak üzere dört pencere, üçüncü katın yan yüzlerinde birer, ön yüzünde ise ikişer olmak üzere toplam altı pencere yerleştirilmiştir. Bu pencerelerin söveleri belirginleştirilmiş olup birinci kat pencereleri düz ikinci ve üçüncü kat pencereleri basık kemer formudur. Her kat kendi yatay doğrultusunda simetrik tasarlanmıştır. Simetri, bu tür biçimlenişlerin vurgusunu artırmaya yardımcı olmaktadır. İkinci katın pencere açıklıklarıyla üçüncü katın pencere açıklıkları oran bakımından farklı olup ikinci katın pencerelerinin daha büyük yapıldığı görülmektedir. Cephenin iki katlı yan kollarında ise altı-üstlü yerleştirilmiş 20 adet pencere bulunmaktadır. Kırmızı çatıyla örtülen Kışla binası, yan kollarında yatay, orta kısmında ise düşey bir etki bırakmaktadır. Bina özellikle anıtsallığın vurgulandığı orta kısmıyla döneminin hem siyasi güç temsilini hem de döneminin mimari anlayışını (Avrupa-Neoklasizm) yansıtmaktadır. Kamunun güvenilirliğini ve sağlamlığını kesme taş malzemeyle gösteren bina, parsel genişliğiyle de alan hakimiyeti sağlamıştır. (Şekil:5)

Eklektik Tarzdaki Kamu Bina Cephesi

Farklı sanatsal dizgelerden alınan öğelerin yeni bir dizge içinde yeniden kullanılması eylemine eklektisizm denilmektedir (Sözen & Tanyeli, 1986, s. 74). Mersin'deki tarihi kamu binalarından bu mimari tarza uygun düşen yapı ise Hükümet Konağı'dır. Bu yapının özellikle cephesinde kaş kemer, üçgen alınlık ve korint başlıklı sütunlar görülmektedir. 1902 tarihinde inşa edilmiş yapının mimarı, kesin olmamakla birlikte bir dönem belediye başkanlığı da yapan Abdülkadir Seydavi olarak belirtilmektedir (Develi, 2001, s. 70).

Şekil 6: Mersin Hükümet Konağı ve giriş bölümü
Kaynak: (Başgelen, 1998, s. 17) ; www.levantineheritage.com

Uray Caddesi üzerinde eklektik bir üslup özelliği gösteren yapı, günümüzde de kamu birimlerince kullanılmaktadır. Düzgün kesme taş yapı malzemesiyle inşa edilen iki katlı binanın, yatay hatlı bir cephe düzeni vardır. Cephenin yatay akışı, merkezi noktadan dışarı taşınmış bölümle kesintiye uğramıştır. Anıtsal giriş vurgusunun güçlü bir şekilde hissedildiği yapının bu cephe kurgusu, Osmanlı kamu binalarında sıkça görülen uygulamalardan biridir. Cephedeki eklektik düzenleme, Mersin şehir merkezinde çok sık görülen bir uygulama değildir. Eski kent mimarisinin biçimlenişinin geneli, Avrupa-Neoklasizmi üzerinedir. Dışa taşınmış orta bölümün üçgen alınlığı üzerine bir tanesi ortada olmak üzere üç tane madalyon yerleştirilmiştir. Ortadaki madalyon yandakilere göre daha büyük olarak tasarlanmış olup burada muhtemelen II. Abdülhamid'e ait tuğra yer almaktaydı (Yenişehirlioğlu, 1995, s. 30). Cumhuriyet dönemiyle madalyon içerisinde Atatürk, ay-yıldız ve asker figürleri yerleştirilmiştir. Yine dışa taşkın orta bölümde iki pencere iki kapı açıklığı görülmektedir. Pencere ve kapı açıklıkları kaş kemerli olup kapılar, taş korkuluklu (parapet) balkona açılmaktadır. Balkon parapetleriyle üst kat pencere altlarında dört yapraklı yonca motifini andıran süslemeler görülmektedir. Bu süslemeler balkonda delme (ajurlama) tekniğiyle içleri boşaltılarak yapılmışken üst kat yan pencere altlarında ise kalıp baskı tekniğiyle yapılmıştır. Korint başlıklı dört ince sütuna oturtulan balkon altında üçlü giriş bölümü yer almaktadır. Hem balkon altlarındaki hem de giriş açıklıklarındaki kemerler, kaş kemerlidir. Hem düşey hem de yatay doğrultuda uygulanan simetri cephe vurgusunu kuvvetlendirmektedir. Yapının pencere düzeni yan kollarda altlı-üstlü dörder pencere olup orta bölümünde girişlerin iki tarafına birer pencerelidir. Yine dışa taşkın orta bölümün yan yüzlerinde altlı-üstlü birer pencere görülmektedir. Cephedeki doluluk oranı bu açıklıklarla olabildiğince boşaltılmaya çalışılmıştır. Cepheyi enlemesine kesen ve kat aralığını belirginleştiren silme ile çatı parapeti üzerinde yer alan aralıklı ikili silmeler, cephe ritmini artırmıştır. Mersin şehir merkezindeki tarihi kamu binaları içerisinde cephe ifadesi en güçlü yapı, Hükümet Konağı'dır. (Şekil:6)

Ulusal Mimari Tarzdaki Kamu Binaları

1900'den 1930'a kadar etkili olan ve genel anlamda geçmiş Türk mimarisi (Selçuklu- Osmanlı) canlandırıcılığı olarak nitelendirilen I. Ulusal Mimari (I. Milli Üslup ya da Milli Mimari Rönesansı) dönem içerisindeki mimarlık söylemine ve uygulamasına egemen olmuştur (Bozdoğan, 2012, s. 31). Bu mimari

anlayışın temel konusu Selçuklu-Osmanlı mimarisindeki özgün Türk mimari eleman ve süslemelerini değişen teknik mimari üzerinde tekrardan yaşatmaktır. Buna göre ortaya çıkan binalarda cephe düzenlemeleri başta olmak üzere yapıların taşıyıcı, örtü ve süslemelerinde sivri kemer, kubbe, çini pano, mukamas ya da baklava biçimli sütun başlıkları kullanılmıştır. Elbette tüm bunlar Osmanlı mimarisinde XIX. yüzyılın başından beri seyreden Avrupa seçmeciliğine bir tepki olarak ortaya çıkmış savunmalardır. Öte yandan bu mimari tarzın bir diğer kaynağı, Fransız İhtilaliyle ortaya çıkan milliyetçilik anlayışının İttihat ve Terakki parti mensuplarınca da benimsenmiş olmasıdır. Nitekim 1908'den sonra etkinliğini artıran ve yönetimde de söz sahibi olan bu siyasi parti, birçok alanda etkisini hissettirdiği milliyetçilik düşüncesini, mimariye de uygulamıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonraki ilk yıllarda da etkisini sürdüren bu mimari kavrayış, retrospektif bir anlayışa sahiptir. Özette geçmişin mimarisindeki simgesel öğelerin yeniden canlandırmasıdır. Bu mimari dönemin en önemli temsilci ve yürütücüleri, Mimar Kemalettin ile Mimar Vedat Tek olmuşlardır. Bu iki ismin etkisi üzerine sanat tarihçi Celal Esad Arseven, Kurtuluş Savaşı sonrası Anadolu'da oluşan imar durumu hakkında; *“Hemen hemen bütün mimarlar Mimar Vedat ve Kemalettin'in açtıkları çığırda yürüdüler. Hükümet de bu hareketi teşvik etti; okul, kışla, tren istasyonu, v.b. bütün binaların millî üslûpla yapılmasını ısrarla istedi. Hattâ özel kişileri millî üslûpta binalar yapmaya zorlayacak bir kanun çıkarılması bile istendi.”* (akt. Sözen, 1984, s. 29-30) demiştir. Yukarıda bahsedilen mimari tarzın gelişim ekseninde Mersin şehir merkezinde yapılan Ulusal mimari etkili kamu binalarının Ankara, İstanbul, Konya, İzmir gibi şehirlerdekine benzer anıtsal ölçeklerde olmadığını ve ayrıntılarda bu mimari akımın görüldüğünü belirtmek gerekir. Bu başlıkta değerlendirilebilecek tek yapı Osmanlı Banka binasıdır. Bu binanın yapılış tarihi, cephe karakteri ve mimari danışmanı göz önünde bulundurulduğunda yapının I. Ulusal Mimari tarzına uygun bir üslupta olduğunu söylemek mümkündür (Farklı bir görüş için bk. Dizdar, 2008, s. 1042).

Şekil 7: Mersin Osmanlı Bankası

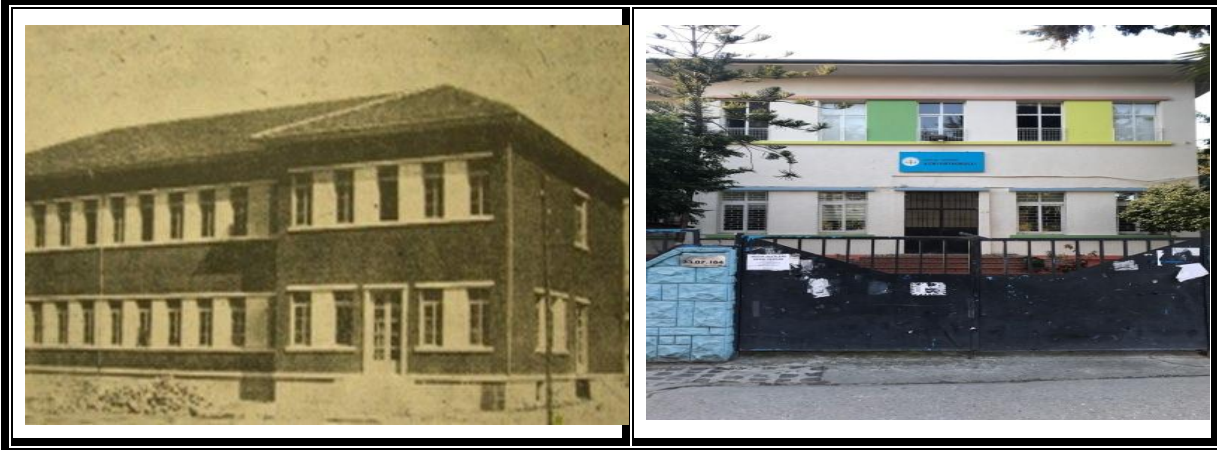
Kaynak: <https://www.archives.saltresearch.org/>

İstiklal Caddesi üzerinde bulunan Eski Osmanlı Bankası, 1927 yılında tam anlamıyla hizmet vermeye başlamış ve mimari danışmanlığı Giulio Mongeri tarafından üstlenilmiş bir banka binasıdır (Baruh, 2018, s. 30-31). Hem üslup açısından hem de danışman mimarından dolayı yapının, I. Ulusal Mimari tarzına uygun bir

biçimde yapıldığı görülmektedir. İki katlı ve kesme taştan yapılmış olan bina, geniş saçak ve orta eğimli kırma çatıyla örtülmüştür. Kırma çatının saçak altlarında muhtemel demirden yapılmış konsollar beden duvarına sabitlenmiştir. Günümüzde bu konsol ve dayanakları kaldırılmıştır. Mersin eski Ziraat Bankası gibi bu bina da bir kamu binasından ziyade bir sivil mimari örneğini anımsatmaktadır. Orta bölümü dışa taşkın biçimde tasarlanan giriş cephesi, düşeyde ve yatayda simetrik bir düzen içerisindedir. Dışa taşınmış bölümün yan bölümlerine nazaran daha geniş bir yüzeye yayıldığı görülmektedir. Cephenin her iki katında da 2 pencere 1 kapı 2 pencere düzeni yer almaktadır. Birinci katın pencere çerçevelerinin üstten üç tarafı silmelerle hareketlendirilmişken ikinci katın pencere çerçeveleri sade bir şekilde bırakılmıştır. Bankaya giriş, tek yönlü korkuluksuz merdivenle sağlanmaktadır. Kapı kasasının da dış yüzey çerçevesinin üst tarafı silmelerle belirginleştirilmiş olup her iki taraftaki pencere silmeleriyle birleştirilmiştir. Böylelikle orta bölümde ritmik bir cephe hareketliliği sağlanmıştır. Giriş kısmının hemen üstünde bankanın isminin yazılı bulunduğu mermer kartuş yer almaktadır. İkinci katın tam ortasında iki konsola oturtulan ve üç taraftan parapetli bir balkon yer almaktadır. Bu balkonun ön yüz parapeti üzerine sekiz adet baklava dilimi (eş kenar dörtgen) ajurlanarak yerleştirilmiştir. Günümüzde bu balkon tüm unsurlarıyla kaldırılmıştır. Yan ve orta bölüm köşelerinin dış yüzeyleri kabartma kesme taş dizileriyle belirginleştirilerek cephe hareketliliğine katkıda bulunulmak istenmiştir. Ayrıca üst kat ile alt kat pencere arasına kare alan içerisine baklava dilimli madalyonlar yerleştirilmiştir. Bu tür öğelerle cephe monotonluğu ve taş malzemenin sertliği aşılmaya çalışılmıştır. (Şekil:7)

Uluslararası Modern Mimari Tarzdaki Kamu Binaları

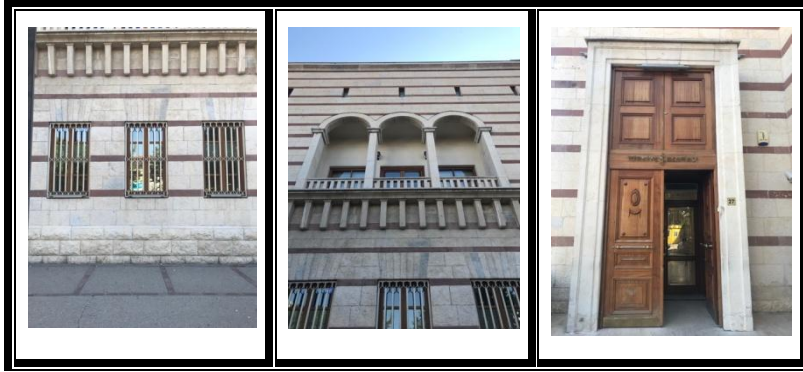
1927-28'den sonra siyasi irade fikir değişimi yaşamıştır. Buna göre; ilerlemeci, akılcı ve işleve dönük sistemler oluşturulmuştur. Mimari de bu sistem içerisinde fonksiyonellik ile rasyonelliği ön planda tutan, sade cepheleri olan, kübist eğilimli, yeni teknik-malzeme bilgisine sahip, geniş cam cepheleri olan ve serbest tasarım ilkesiyle hareket eden uluslararası bir tarza bürünmüştür. Bu dönem mimarisi 1940'a kadar etkili olmuş, birçok Anadolu merkezinde kübist, dışavurumcu, betonarme, cam ve açıklıklı sade cephe tasarımlı kamu binaları inşa edilmiştir. Binaların tasarımları hangi işleve hizmet edecekse ona göre belirlenmiş, iç ve dış ilişkisi I. Ulusal mimariye göre daha tutarlı olmuştur. Ayrıca bu mimari dönemde binaların çevreleriyle ilişkileri göz önünde tutulmuş, parselasyon önem kazanmıştır. Bu dönemin en önemli mimarları; Ernst Arnold Egli, Clemens Holzmeister, Paul Bonatz'dır (Sözen, 1984, s. 167-178). Oluşan bu durum çerçevesinde Mersin şehir merkezinde Merkez Bankası-1939, İleri İlkokulu-1937, Karayolları-1956, İş Bankası-1949 binaları; betonarme, cephe açıklıkları geniş ve fazla olup yer yer kademeli kübik biçimlere sahiptirler.

Şekil 8: İleri İlkokulu
Kaynak: (Develi, 1993, s. 145)

Kütlesel bir biçimde yan koldan taşma yapan yapı, İstiklal Caddesi üzerinde yer almaktadır. İleri İlkokulu, 1937 yılında hizmet vermeye başlamış olup binaya 1961-1964 yılları arasında ihtiyaca uygun eklemeler yapılmıştır (Taner, 2016, s. 20). İki katlı betonarme bir bina olan ilkokul, işlevselliğine uygun bir cephe tasarımıyla dikkat çekmektedir. Binanın batı tarafından taşma yapan giriş bölümü, dersliklerin yer aldığı enine dikdörtgen ana kütleyle dikine bir biçimlenişle bağlanmaktadır. Pencere ve kapı detaylarının oldukça sade olduğu gözlenen yapı günümüzde ortaokul seviyesinde hizmet vermektedir. (Şekil:8)

Belirli bir merkeze olan uzaklığın eşit olması ya da belirli bir merkezin çevresine eşit dağılıma, cephe tasarımlarında genel itibariyle dikkat edilir. Bundaki temel sebep, cephenin bütünlüğünü sağlamak ve görsel etkisini vurgulamak olarak gösterebilir. Simetri aynı zamanda Wölfflin'in ifadesiyle "rahatımızın koşulu" olarak algılanmakta algılayıcıyı belli bir düzen içerisinde hissettirmektedir (Wölfflin, 2016, s. 44). Simetrik düzenlerin, tarihsel akış içerisinde sıkça tercih edilmiş olması "düzenli olma" isteğinin ön planda tutulmuş olmasıdır. Bu durum, XX. yy'ın başlarında değişmeye başlamış asimetrik uygulamalar, bina cephe tasarımlarında kendini göstermiştir. Asimetrik uygulamaların, kübizmle yakından ilişkisi olduğunu da belirtmek gerekir. Mersin'deki kamu binalarının cephelerinde görülen asimetrik uygulamalarda bilinçli tercihler olmakla beraber bazılarında sonradan işlevselliğe bağlı olarak asimetrik şekillenmişlik de mevcuttur. İşlevselliğe bağlı olarak oluşmuş asimetrik cephelere örnek olarak Hapishane ve Ziraat Banka binaları gösterilebilir. İki katlı olan bu binaların alt katlarında kapı merkezine pencere uzaklıkları aynı olmamakla birlikte pencere biçim ve sayıları da farklıdır.

Şekil 9: İş Bankası binası cephe görüntüsü ve detayları
Kaynak: (Holtay, 1949, s. 150)

Asimetrik cephe düzeninin bilinçli uygulamasını en net biçimde yansıtan kamu binası, İstiklal Caddesi'nde yer alan ve 1949 yılında Arif Hikmet Holtay'ın tasarladığı alması duvar tekniğinin kullanıldığı İş Bankası⁵ binasıdır. Bu binanın giriş cephesinde kübist tasarım eğilimi göze çarpmaktadır. Üst katta sütunların olduğu yarım daire kemerli üçlü açıklık ile giriş kapısının dışa taşkın düz kemer formlu anıtsal yapısı, grekorumen mimari elemanlarını anımsatmaktadır. Üst kattaki üçlü açıklığın hemen altında sıralı bingilerin ise geleneksel Türk yapı elemanlarına işaret ettiğini söylenebilir. Bu uygulamalar, klasikleşmiş yapı elemanlarının akademik terbiyeyle tekrardan canlandırılması esprisine dayanmaktadır. Holtay'ın "akademik-klasik" (Küreğibüyük, 2011, s. 192) olarak özetlediği yaklaşımının bir tezahürü olan binanın alt katındaki pencere formlarıyla binanın işlevselliği arasında uygun bir nizam görülmektedir. Giriş cephesindeki girinti ve çıkıntı, cephenin merkezi noktasının belirlenmesine olanak bırakmamakla birlikte alt-üst-yan pencere düzenlerini de farklılaştırmıştır. Kapının da bulunduğu yan kütle ana kütlede içeri doğru çekilmiş vaziyettedir. Binanın hem kütleli değişkenliği hem de tasarım öğelerinin klasik atıfları antik kent mimarisini anımsatmaktadır. (Şekil:9)

⁵ Adana İş Bankası Şube Müdürlüğü, Mersin'de 1930 yılında maliyeti Sadık Paşa tarafından karşılanan bir bina inşa ettirmiştir. Bu bina İş Bankası tarafından kiralanmış ve bir müddet kullanılmıştır. Semih Rüstem adında bir mimara tasarlatılan binanın kübist eğilimli bir biçimlenişte ve 3 katlı olduğu arşiv fotoğraflarından görülebilmektedir. Muntazam kesme taşın inşa edilen yapı, günümüzde mevcut değildir (Bk. Ünlü & Ünlü, 2012, s. 124-125).

Cephelelerde, bakış belirli bir ekseninde hareket etmektedir. Bir cephede bakış ya yatay ya da düşey ekseninde hareket eder. Bu eksenlerin belirlenmesinde binanın konumlandırıldığı arazinin özelliklerinin ve konumunun da etkisi vardır. Bir cephenin düşey eksenine dikkat çekilmesi için bazı mimari unsurlar kullanılır. Bunlar; sivri kemer, üçgen alınlık, dikey hatlı üst örtü biçimi, düşey panel, çıkma vb. mimari öğelerdir. Ele alınan kamu binaları arasında bakışı düşey eksene çeken cepheler vardır. Bunlar; Halkevi, Merkez Bankası, Karayolları binalarıdır. Bu binalardan Karayolları ve Merkez Bankası binalarının cephelerindeki görsel algıyı düşey doğrultuya çeken öğeler dikey dilimlemelerdir. Kolon ve panellerle sağlanan bu dikey dilimlemelerin düşey etkisi, çatı tasarımlarından dolayı kesintiye uğramış olsa da cephelerin düşey düzlem etkileri belirgindir. Cephelelerdeki bu biçimleniş binanın kütleli (masif) ifadesini kuvvetlendirmiştir.

Şekil 10: Karayolları binası

Kaynak: (Akar & Caner Yüksel, 2015, s. 24 ; www.kgm.gov.tr)

1950-55 yılları arasında yapılan, karayolları binasındaki basık kemerli dikey dilimlemeler giriş kapısının her iki tarafında beşerli olarak biçimlenmişlerdir. Bu bölünmeler ile çalışma odaları arasında, mekanları birbirine bağlayan metal korkuluklu galerili alan yapılmıştır. Bu galerinin oluşturulmasıyla çalışma odalarına hem doğrudan gün ışığının girmesi engellenmiş hem de havalandırma için gölgelik alanlar oluşturulmuştur. Mersin gibi güneş alma süresinin uzun olduğu ve buna bağlı olarak sıcaklığın yüksek derecelere ulaştığı bölgeler için yerinde bir tasarım örneğidir (Akar & Caner Yüksel, 2015, s. 24). (Şekil:10)

Şekil 11: Merkez Bankası

Kaynak: www.pinterest.com

Kurtuluş Caddesi üzerinde yer alan ve 1939 yılında hizmete açılan Merkez Bankası binası, yapıldığı dönemin önemli yapıları arasında görülmüştür (Develi, 2007, s. 136). Betonarme yapı, bodrum kat üzerine 3 kat olarak inşa edilmiştir. Yapının rasyonel ve işlevsel ifadesini, cephe üzerinden de okumak mümkündür. Merkez Bankası binasının cephe tasarımında düşey yönelim, ilk dikkati çeken unsurdur. Düşey etkiyi verecek unsurlar, pencere bölünmelerini de belirginleştiren dikey panellerdir. Bu paneller binanın cephesinde masif bir etki oluşturmakla birlikte dışa taşımlarıyla cephede anıtsal bir etki yaratmaktadır. Cephenin tam ortasına mermer malzemeli dışa taşkın, geniş bir anıtsal giriş yapılmıştır. Girişin her iki yanında uzun çerçeveli dört adet pencere açıklığı yerleştirilmiştir. Bu pencerelerin her birinin arasından geçen düşey paneller, binanın bodrum katındaki pencerelerin hemen üstünden başlayıp ikinci kattaki pencerelere kadar devam etmektedir. Birinci kat ile ikinci kat arasındaki saçak, düşey panellerin devamlılığında bir kesinti yaratmışsa da kat aralıklarının belirginliğini arttırmış aynı zamanda alt kat pencerelerini dış etkenlerden koruyan bir işleve kavuşmuştur. Banka cephesinin ikinci katı, çekme kat özelliğinde olup girişin de bulunduğu birinci katı daha da belirgin kılmıştır. (Şekil:11)

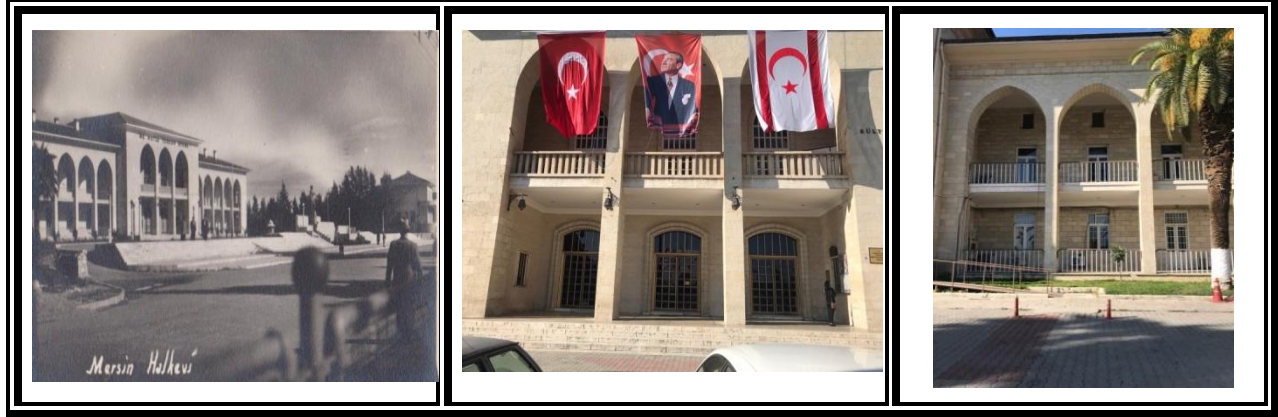
II. Ulusal Mimari Tarzdaki Kamu Binaları

1930'lu yıllarda Cumhuriyet mimarisinde kendine yer bulan ve kübist, rasyonel, fonksiyonel mimariyi uygulayan Avrupa modern mimarlık anlayışı, 1940'larda etkisini yitirmeye başlamıştır. II. Ulusal Mimari, bu akıma tepki olarak ortaya çıkan, 1940-1950 yılları arasında etkili olan ve temel öğretisini Türk sivil mimarisi üzerine kurgulayan bir mimari harekettir. Bu dönem hareketinin temel özellikleri yerli ve yöresel yapı malzemelerini modern tekniklerle buluşturup geleneksel ev mimarisinin kendine has yapı elemanlarıyla yeni bir yerli/milli mimari ortaya çıkarmaktır. Bu mimari hareketle uluslararası modern mimarinin getirdiği kimlik kaybı kırılmış olacak, geleneksel sivil mimariyle halkçı ve yerli bir inşa dönemi başlayacaktı. Geniş çatı saçakları, yöresel taş malzemeler, geniş pencereci cepheler bu mimari hareketin en önemli belirleyici sembolleri olmuşlardır. Bu dönem mimarisinin savunucuları ve başlatıcıları Sedad Hakkı Eldem, Emin Onat ve Bruno Taut olmuştur (Sözen, 1984, s. 243-247). Yukarıda da belirtilen nitelikler açısından bakıldığında; Mersin şehir merkezinde, Tevfik Sırrı Gür Lisesi-1945, Halkevi-1946, Çocuk Esirgeme Kurumu-1946-47, Yeni İstasyon-1955 binaları bu mimari kimlik içerisinde inşa edilmişlerdir. Bu yapılardan Halkevi binasının inşaat sürecinin II. Ulusal Mimari'ye uygunluğu, dönemin valisi Tevfik Sırrı Gür'ün bina açılış konuşmasındaki milli ve yerli imgelere yapmış olduğu atıflardan da görülebilmektedir (Develi, 2004, s. 29-31).

Şekil 12: Mersin Eski Çocuk Esirgeme Kurumu binası genel cephe görünüşü ve giriş bölümü (Günümüzde İl Halk Kütüphanesi olarak kullanılmaktadır.)

İstasyon Meydanında yer alan binanın yapım tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte Tevfik Sırrı Gür'ün valilik döneminde inşa edildiği belirtilmektedir (Aslan, 2001, s. 86). Öte yandan binanın cephesinde, 1940 sonrasında işaret eden tasarım unsurları görülmektedir. Binanın cephesi, orta ve yan kollardan yatay düzlemde öne, düşey düzlemde ise yukarı taşma yaparak tasarlanmıştır. Bu binadaki üç noktadan yapılan taşmalar çok yüzeysel olup ilk bakışta fark edilmeyecek düzeydedir. Yüzeysel olan bu taşmalar bu tipte yapılmış diğer cephe tasarımlarına göre kısıtlı bir etkiye sahiptir. Taşma yapan yan kolların üzerine geniş ve uzun yarım daire kemer formlu altlı-üstlü birer adet pencere yerleştirilmiştir. Taşkın yan kollar ile taşkın orta kısım arasında altlı-üstlü üçer pencere açıklığı görülmektedir. Bu açıklıklar, yan kollarındaki pencere açıklıklarıyla form olarak benzer olmakla birlikte boyut olarak daha küçük tasarlanmışlardır. Taşkın orta kısım, aynı zamanda girişin de bulunduğu bölümdür. Hem saçak altlarında hem de orta bölümün kat aralığında silmeler görülmektedir. Kesme taş malzemeyle inşa edilen yapı, az eğimli kırma çatıyla örtülmüştür. (Şekil:12)

Şekil 13: Mersin Halkevi binası
Kaynak: www.wowturkey.com

Düşey hatlı cephe tasarımına sahip olan Halkevi binası, parsel genişliği ve bina derinliği oldukça fazla olan bir yapıdır. Şehrin idari ve merkezi noktalarından biri olan Atatürk Caddesi üzerinde konumlandırılmış olan yapı, kesme taş yapı malzemesiyle inşa edilmiş olup günümüzde Mersin Devlet ve Opera binası olarak kullanılmaktadır. Bu binanın cephesinde düşey etkiyi sağlayan unsur, kemer biçimlenişinden kaynaklanmaktadır. Binanın cephesinde revaklı bir tasarım görülmektedir. Sivri kemerli cephe revakı, binanın genel görüntüsüne anıtsallık kazandırdığı gibi yapıldığı dönemin mimarlık anlayışı (II. Ulusal Mimari) ve yerel mimari dokuyla da uyumludur. Nitekim Mersin şehir merkezinin mimari dokusunda alt katları geniş ve uzun sivri kemerli açıklık birçok yapıda görülmektedir. Bu noktada Mersin Halkevi binasının cephe tasarımı şehir mimarisine kaynaşan bir görüntü içerisindedir⁶. Cephe üzerindeki tasarım özelliklerinden en göze çarpan unsur, yüksek ve geniş sivri kemerli galerili açıklıklardır. Yan kol açıklıklarının her biri içerisine altlı üstlü birer pencere yerleştirilmişken ikinci

⁶ Öte yandan halkevlerinin tasarım ilkeleri, halkevlerinin resmi yayın organlarından biri olan Ülkü Dergisi'nin 1940 yılındaki Temmuz sayısında şu şekilde ifade edilmiştir. "Vilayet halkevlerinin inşa tarzları ile plan ve şekilleri vilayetin nüfusuna, ehemmiyet ve ihtiyaç derecesine ve şehrin mimari bakımından şekil ve karakterine göre tayin edil(mesi)" [vurgu bana aittir] (akt. Gurallar Yeşilkaya, 2003, s. 168).

kat pencerelerinin üstüne birer tane de tepe penceresi yapılmıştır. Binanın girişi, dışa taşkın orta kısımda yer almakta olup bu bölüm yükseklik bakımından da yan bölümlerden farklıdır. Böylelikle anıtsal cephe görüntüsünün içerisinde anıtsal giriş vurgusu hem yatayda hem düşeyde hem de derinlikte verilmiştir. Geniş ve uzun sivri kemerli taşkın giriş bölümü, iki katlı tasarlanmıştır. Bu bölüm ile yan bölümlerin tasarım benzerliği cephede ritmik bir akış sağlamaktadır. Girişin bulunduğu orta bölümün üç açıklığını da basık kemerli geniş birer kapı yapılmıştır. Yine aynı bölümün ikinci katına sivri kemerli geniş pencereler konulmuş bu pencerelerin hemen altından galeri alana geçiş noktası açılmıştır. Bu bölümün galerili alanındaki korkuluklarla yan bölümün galerili alan korkulukları malzeme ve biçim açısından farklılık arz etmektedir. Yan bölümlerde metal korkuluklar görülürken orta bölümde taş malzemeli dilimli korkuluk/parapet görülmektedir. Bu da girişin vurgu ve önem belirteçlerinden biridir. Mersin Halkevi'ndeki geniş ve yüksek sivri kemerli galerili kat uygulamasında, yapının anıtsallığına vurgu yapıldığı gibi deniz hava ve manzarasından da faydalanılmak istenmiştir. Ayrıca bu uygulamayla güneş ışınlarının dik açıyla mekan içerisine girmesi engellenmiştir. Böylelikle işlevsellik ve simgesellik cephenin tasarımında bir aradadır. Cephedeki boşlukların, bina önüne oluşturulan alana hakim bir yapısı olduğunu da vurgulamak gerekir. (Şekil:13)

Şekil 14: Mersin Lisesi olarak açılan sonradan Mersin Tevfik Sırrı Gür Lisesi adını alan eğitim binasının giriş cephesi ve detayları (Kaynak: www.wowturkey.com.tr)

Tevfik Sırrı Gür Lisesi 1945-46 ile 1957-58 yıllarında iki etaplı bir inşaa süreci geçirmiş tarihi kent merkezinin bulunduğu İstiklal Caddesi üzerine konumlandırılmış eğitim binasıdır (Ünlü T. S., 2016, s. 457). Yığma taş duvardan yapılmış bina gerek parsel genişliği gerekse bina derinliği bakımından oldukça hacimli bir yapıdır. Binanın hem yapı malzemesi hem de pencere formları, rüstik tarza yakın bir görünüm sergilemektedir. Binanın giriş cephesi, İstiklal Caddesi'ne bakan kuzey taraftan olup enine genişleyen yatay hatlı bir tasarımı vardır. Cephenin merkezi noktasına üç kapı yapılmıştır. Bu kapıların hemen üstünde yerel sivil mimari örneklerde sıkça rastlanan 16 adet "S" kıvrımlı taş konsola oturtulan derinliği az olan bir balkon yerleştirilmiştir. Balkonun hem tabela hem bayrak sancağı hem de cephe hareketliliği için tasarlandığını söylemek mümkündür. Balkon gerisine üç adet pencere açılmıştır. Bu pencereler, kapılarla aynı hizaya denk gelmektedir. Girişin sağına ve soluna eşit ölçü ve aralıklarla altı üstlü 12 adet pencere konulmuştur. Pencere sövelerinin belirginliği, hafif kırma çatı sistemi ve geniş saçak kullanımı enine şekillenen bina tasarımıyla uyumlu olup yatay hat vurgusunu güçlendirmektedir. Cephe hem düşey hem de yatay simetri ilkesi uygulanmıştır. Böylelikle cephe hem

simetrisiyle hem rasyonel ifadesiyle bütünlük içindedir. Cadde üzerine konumlandırılmış olan binanın yatay hatlı oluşu hem yaya hem de araç trafiği göz önünde bulundurulduğunda yolun akışkanlığıyla uyumlu bir biçimleniş arz etmektedir. Bu konumda düşey hatlı ve dikey biçimleniş olsaydı cadde akışkanlığında bir kesinti oluşturması daha muhtemeldi. (Şekil:14)

Şekil 15: Mersin Yeni Tren İstasyonu

İstiklal Caddesi üzerinde yer alan yeni istasyon binası, 1949 yılında tasarlanmış 1955 yılında hizmete açılmıştır (Şenyiğit & Erten, 2011, s. 52). Eski istasyon binasına yakın bir noktaya konumlandırılmasıyla iki farklı dönemin mimari biçimlenişlerini bir arada görmek mümkündür. Yapıldığı tarihe dikkate alındığında II. Ulusal mimari akımı içerisinde inşa edilen binanın işlevine göre bir tasarıma sahip olduğunu söylemek mümkündür. İstasyonlarda, aynı anda birçok yolcunun birçok kapıdan trene binebilmesi için yatay bir arazi yayılımı zorunludur. Yeni istasyon binası, bu yatay yayılıma uygun bir biçimde tasarlanmıştır. Tek katlı binanın cephesi, üç parçalı olarak değerlendirilebilir. Üç parçalı cephenin giriş kısmını da içeren orta bölüm hem düşeyde hem yatayda hem de derinlikte yan bölümlerden farklıdır. Giriş belirtecini vurgulayan bu bölüm, kamunun simgeselliğinin de yansıtıldığı bölüm olarak göze çarpmaktadır. Yan bölümlerin dikdörtgen biçimlenişe nazaran kare biçimli bir tasarım gösteren bu bölüm üzerinde üç tane giriş görülmektedir. Bu girişlerin üzerini örtecek beton bir sundurma ve sundurma gerisine kapı hizalarına denk gelecek üç tane pencere yerleştirilmiştir. Kapı ve pencereler hem form hem de ölçü bakımından uyumludur. Binanın girişleri yol kotundan yükseğe yapıldığından ana yolcu girişleri, üç yönlü bir dış merdiven aracılığıyla sağlanmaktadır. Merdiven korkuluksuz olup sadece basamaklardan meydana gelmektedir. Yan bölümlerde ise 2 pencere, 1 kapı, 2 pencere düzeni vardır. Bu bölümler, istasyonun idari birimlerinin bulunduğu mekanları içermektedir. Bundan dolayı kendilerine ait girişleri bulunmaktadır. Her iki yan koldaki girişin alçak set duvarlı merdiveni bulunmaktadır. Pencere ve kapı kasaları, dışa doğru belirginleştirilmiş olup iki parçalı tasarlanmışlardır. Dikey dikdörtgen biçimli pencerelerin üstlerine yatay dikdörtgen formu üst pencereler konulmuştur. Üstlük olarak da anılan bu pencereler, cephenin doluluk-boşluk oranına etki etmektedir. Bu boşaltmalar, cepheyi kesme taşın sertliğinden ve monotonluktan kurtarmış, rahat bir algı yaratmıştır. Cephe hareketliliğine katkı yapan bir diğer unsur ise kesme taş blokların diziliş biçimleridir. Buna göre; iki sıra oluşturan düzgün kesme taşların üstüne düzgün ince yonu taş sırası konulmuştur. Genelde almalı duvar örgülerinde görülen bu düzen, İstasyon binasının cephesinde de ritmik bir harekete neden

olmuştur. Hafif kırma çatıyla örtülen binanın saçakları dönem özelliğine uygun olarak geniş tutulmuştur. Orta bölümün saçak altında dış sırası (dendan) süslemesi bulunmaktadır. (Şekil:15)

Değerlendirme

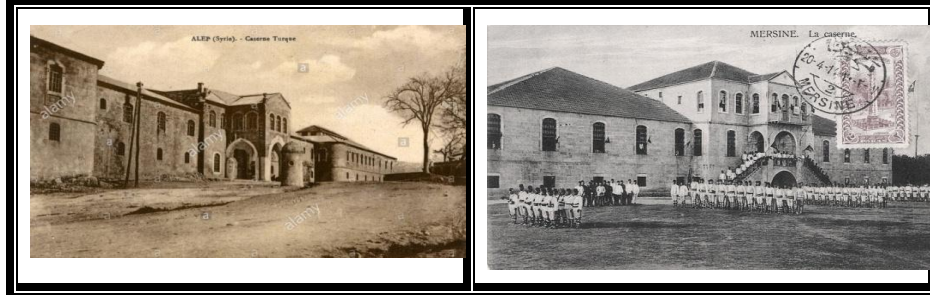
Mersin'in 1850 yılından sonraki idari değişimleri, kentin mimari aksiyonlarının değişimine ve artmasına neden olmuştur. Bu değişim, imar faaliyetlerini nicelik bakımından etkilediği gibi beraberinde çeşitliliği de artırmıştır. Kent merkezindeki mimari biçimlenişlerin büyük çoğunluğu, Avrupa-Neo-klasizmine dayanmaktadır. Özellikle sivil mimari örnekler, bu tarzın önemli örneklerini yansıtmaktadır. Bunda; kent merkezinin demografik yapısı ile uluslararası ticarete açık bir limana sahip olması etkilidir denebilir. Öte yandan bu sivil yapıların hem benzer yapı malzemesiyle inşa edilmiş olması hem de belli bir kat irtifasında düzenlenmiş olması, kent imgesine olumlu bir katkı yapmıştır. Bu yakın hacimsel değerli mimari içerisine devlet hem tasarımları hem de ölçüleriyle merkezi otoritesini hissettirecek binalar inşa etmiştir. Hükümet Konağı, Gümrük, Kışla, Halkevi binaları bu temsilin önemli eserleridir. Elbette devlet erkinin temsili, kamu binalarının inşa amaçlarından bir tanesidir. Bu binaların hacimsel büyüklükleri, devletin iş yükünün yeterince karşılanmasıyla da ilgilidir. Mersin tarihi kamu binalarının yapıldıkları dönem içerisindeki yerlerini tespit edebilmek için binaları, cephe özelinde karşılaştırmalarını yapmak gerekmektedir. Bu karşılaştırma bazen cephedeki bir detay üzerinden olurken bazen de cephenin temel görünüşü üzerine olacaktır. Şunu da belirtmek gerekir ki; geç dönem Osmanlı mimarisindeki hem plan biçimlenişleri hem de tasarımlar bir üslup birliğine varacak derecede benzeşiktir.

Sol: Tarsus Sadık Paşa Konağı

Kaynak: www.facebook.com

Hapishane binasının cephe tasarımı, Tarsus'ta bulunan Sadık Paşa Konağı ile giriş bölümü biçimlenişi bakımından benzerlik göstermektedir. Basık kemer üzerine yerleştirilen yarım daire formu pencere ile yine girişin her iki yanına konulan pencereler, biçimsel bir benzerlik arz etmektedir. Her iki yapının cephesindeki dengesiz dağılım da dikkat çekmektedir.

Sol: Halep Kışla binası (Kaynak: www.alamy.com)

Kışla binasının giriş cephesindeki orta bölümün biçimlenişini andıran örnek, Halep'te yapılmış günümüzde olmayan kışla binasında görülmektedir. Üçgen alınlıklı çıkmalarm ön yüzünde üç tane pencere açıklığı vardır.

Sol: Adana eski İstasyon binası
Kaynak: www.wowturkey.com

Eski İstasyon binasıyla aynı zamanda yapılan Adana eski İstasyon binası hemen hemen birebir benzerlik göstermektedir. İngiliz kaynaklı yüklenici firmanın inşa ettiği yapı, pencere söveleriyle cephe köşelerine kesme taş dizisi yapılmıştır. Her iki yapının üst örtü biçimlenişi, kapı pencere düzeni ve cephe karakteristiği uyuşmaktadır.

Sol: İzmir Hükümet Konağı; Sağ: Uray Caddesindeki bir bina
Kaynak: www.flickr.com; www.wowturkey.com

Hükümet Konağı binası oldukça özgün bir yapı olarak öne çıkmakla birlikte cephenin ilk bakıştaki algısı İzmir Hükümet Konağı ile benzerlik göstermektedir. Öte yandan kaş kemer düzenlemesi, Uray Caddesi üzerindeki sivil bir yapıda görülmektedir. Kaş kemer biçimlenişinin farklı bir uygulaması Adana-Seyhan kaymakamlık binasının pencere alınlıklarında da vardır. Balkon parapetlerinde görülen yonca motifli uygulama, Beyrut'taki Büyük Tiyatro (Le Grand Theatre) binasındakilere benzemektedir.

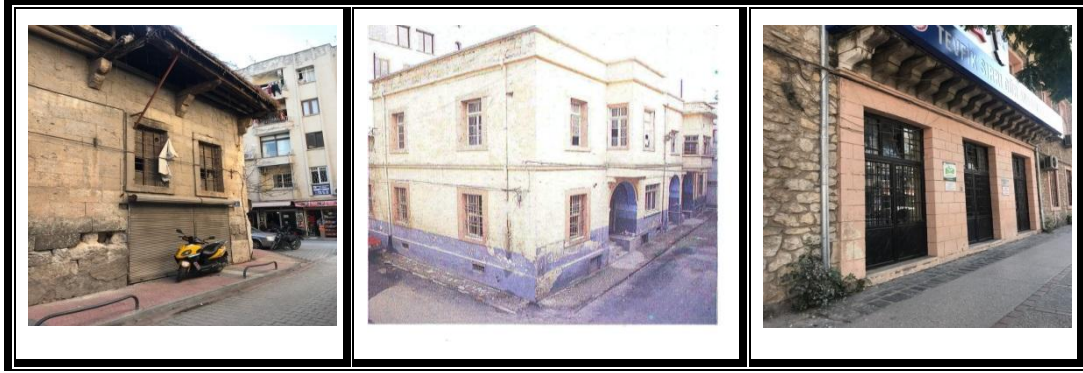
Soldan sırayla: Adana Ziraat Bankası, Atatürk Caddesi'ndeki Rafet Vanlı evi, Cami Şerif Mah. bir ev.
Kaynak: www.m.arkitera.com; Yenişehirlioğlu, 1995, s.127)

Osmanlı Bankası'nın farklı bölgelerde açmış olduğu şubelerde ayrı bir tasarım ve planlamayla hareket etmesi oldukça ilginçtir. Mersin'deki Osmanlı Bankası'nın cephe detayında yer alan baklava dilimi süslemeleri, Mongeri'nin tasarladığı Adana Ziraat Bankası cephesinde de görülmektedir. Öte yandan Atatürk Caddesi üzerinde yer alan Rafet Vanlı evinin balkon parapeti üzerindeki ajurlu baklava dilimi tasarımı, Osmanlı Bankası'nın balkon tasarımıyla benzer özelliktedir. Aynı balkon tasarımı, İstanbul Nişantaşı'ndaki Vedat Tek Evi'nde de mevcuttur. Cami Şerif Mahallesi Cemal Paşa Caddesi'nde yer alan bir evin köşe taş uygulaması, bankanınkiyle aynıdır. Bunun yanı sıra banka cephesinin kabartmalı köşe taşı dizileri, Kütahya ve İnebolu Osmanlı Bankaları ile Çorum Redif Kışlası ve Uray Caddesi'ndeki Sursok Han köşe taş uygulamalarıyla benzerlik göstermektedir.

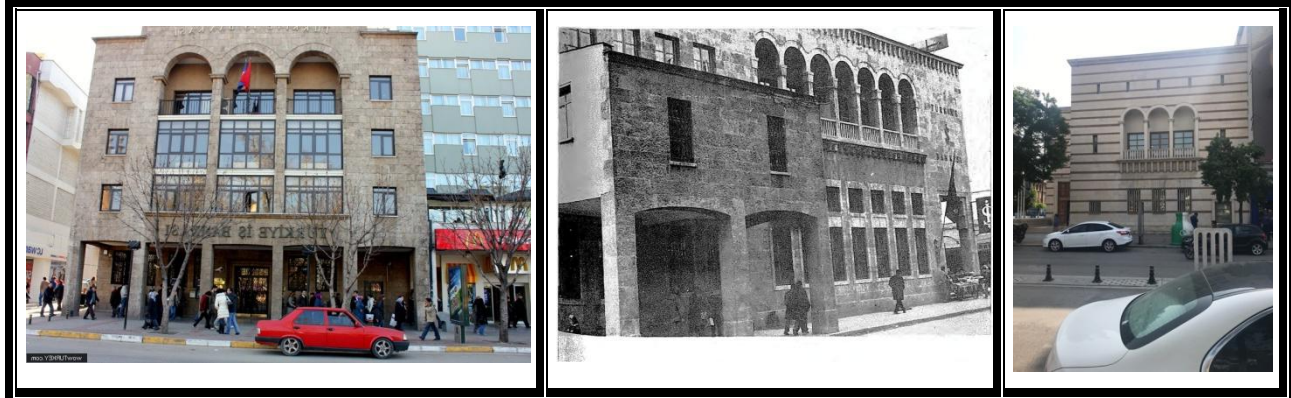
Soldan sırayla; MTSO eski binası, İskenderun İngiliz Konsolosluk evi, Mersin Taş bina
Kaynak: www.mtso.org.tr; www.levantineheritage.com

Halkevi binasının cephesi, yerel mimari uygulamalardan beslenmekle birlikte cephe tasarımında etkili olan Ertuğrul Mentşe'nin tercihi de ön plana çıkmaktadır. Mimarinin Mersin merkezinde katkıda bulunduğu iki tane yapıda da benzer tasarım öğelerini tercih ettiği görülmektedir. Bunlardan ilki; Mersin Ticaret ve Sanayi Odası'nın eski binasındaki sivri kemerli üçlü açıklıktır. Tasarımına katkıda bulunduğu bir diğer yapı olan Taş Bina'nın (Mersin Büyükşehir Belediyesi Hizmet Binası) kuzey cephesindeki kemerli açıklıklar ile kapalı taş balkon korkulukları, Halkevi binasının cephesiyle benzerdir. Cephe revakının benzer örneklerinden biri, İskenderun eski İngiliz Konsolos yardımcısının evinde diğeri ise Bursa Haşim İşcan İlkokulu'nda görülmektedir. Bu tip uygulamalar, anıtsal özellikli bir tasarım ilkesini gerçekleştirmenin yanında iklim şartlarına uygunluk ve deniz manzarasından olabildiğince faydalanma amacıyla da yapılmıştır.

Sol: Cami Şerif Mah. Evin iki parçalı konsolları ; Orta: 20. Sokak numara 13'te bir evin rüstik pencereleri
(Kaynak: Yenişehirlioğlu, 1995, s. 56)

Tevfik Sırmı Gür Lisesi'nin cephesinde görülen balkonun S formulu taş konsollarının bir benzeri Cami Şerif Mahallesi'nde 5254. Sokakta yer alan sivil yapıda görülmektedir. Her iki konsol uygulaması da iki parçalı olup benzer tasarıma sahiptir. Cephe genişliğinde açılan rüstik pencere formlarının birçok benzeri sivil mimari örneklerde de görülmektedir. Öte yandan lisenin karışık derzli moloz taş duvar örgüsünün bir benzeri İstasyon Caddesi'nde bulunan eski 3 Ocak İlkokulu'nda uygulanmıştır.

Sol: Bursa İş Bankası; Orta: Konya eski İş Bankası
Kaynak: www.wowturkey.com ; Sözen, 1973, s. 265)

Arif Hikmet Holtay'ın tasarladığı İş Bankası Mersin şube binasının cephesinde görülen yarım daire kemerli üçlü açıklığın bir benzeri yine aynı mimara ait Bursa İş Bankası cephesinde görülmektedir. Mersin İş Bankası'nın tasarım ilkeleriyle örtüşen bir diğer yapı, yıkılan eski Konya İş Bankası binasıdır. Ayrıca, Mersin İş Bankası'nın duvar örgü biçimiyle Bursa Ziraat Bankası'nın Ulu Cami şubesi benzerlik göstermektedir.

Sol-Orta: Eskişehir Merkez Bankası

Kaynak: Sözen, 1973, s. 272; <http://www.eskisehir.kulturenvanteri.gov.tr>; www.pinterest.com

Mersin Merkez Bankası binasının cephe tasarımı, 1950'li yıllarda yapılan Eskişehir Merkez Bankası'yla düşey bölünme ve pencere düzenlemesi açısından benzerlik göstermektedir.

Sol: Eski 3 Ocak İlkokulu

Çocuk Esirgeme Kurumu'nun cephe biçimlenişi ve merkezi noktasındaki üçlü açıklığı ile bu açıklıkların yanlarındaki pencere düzenleri, aynı cadde (İstasyon Caddesi) üzerindeki eski 3 Ocak İlkokulu cephesiyle benzerdir.

Sonuç

Binaların bir kimliği olan cephelemlerin ifade belirteçleri; bölgesel, tarihsel ve şahsi tercihlere bağımlı olmakla beraber Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri arasındaki tasarımsal farklılıklar cephelemlerde kendini göstermiştir. Bu durumu Osmanlı döneminde inşa edilmiş Gümrük binası ile Cumhuriyet dönemi inşa edilmiş Halkevi cephesinde görülebilmektedir. Şöyle ki; Gümrük binasının cephe düzeni, İstanbul merkezli bir mimari anlayışın sonucu Halkevi binasının cephe tasarımı daha bölgesel karakterlidir. Bu iki yapı hem bina derinlikleri hem de cephe genişlikleriyle de dikkati çekmektedir. Bina derinliği ve cephe genişliği bakımından Hapishane, Hükümet Konağı ve Tevfik Sırrı Gür Lisesi binaları da hacimli yapılardır. Bu binaların derinlik ve genişliğinin,

planlarındaki iç avlu düzenlemesinin etkisinde şekillendiğini belirtmek gerekir.

Cephe yüzeyindeki doluluk-boşluk oranları da her iki dönem dikkate alındığında önemli farklılıklar göstermektedir. Bunda; gelişen teknik ve malzeme bilgisinin önemli bir payı olduğu söylenebileceği gibi cephe tasarımlarında bölge koşullarına uygunluğun, Cumhuriyet döneminde daha da dikkatle değerlendirildiği görülmektedir. Halkevi ve Karayolları binalarının galerili cephelere sahip olmalarının bir tercih noktasında yerel sivil mimariden kaynaklandığı söylenebilir. İklim koşullarının göz önünde bulundurulmasının yanı sıra deniz manzarası, bölge mimari karakterinin dış sofalı sivil mimari örneklerin bulunması bu iki binayı birçok noktadan kent mimarisine uyumlu kılmıştır. Öte yandan Hapishane binasının kapı üzerindeki ikili pencere açıklığı ile Çocuk Esirgeme Kurumu binasının üçlü açıklık ve üst ve yan pencere düzenleri Lübnan mimarisinde sıklıkla görülen uygulamalardır.

Mersin kent merkezindeki Osmanlı dönemi kamu yapılarının cephe tasarımlarında temsil gücü, Cumhuriyet dönemi yapılarındakinden daha önde görülebilmektedir. Cumhuriyet dönemi kamu binalarındaki cephe tasarımlarında, yalın bir ifade gücü kullanılmakla birlikte cephe yüzey yayılımında kapı-pencere açıklıkların ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Bu tür cephe düzenlemeleri Tevfik Sırrı Gür Lisesi, İleri İlkokulu, Çocuk Esirgeme Kurumu, Yeni İstasyon binalarında görülebilmektedir. Cumhuriyet döneminin kapı-pencere yapı elemanlarını ön plana çıkarmasına karşın Osmanlı dönemi cephe düzenlemesinde söve, silme, plater, üçgen alınlık, kemer düzenlemeleri dikkati çekmektedir. Gerek Hükümet Konağı gerekse Gümrük binasının cephelerindeki rozetler içerisinde monarşinin başındaki sultana ait tuğraya yer verilmesi bu temsili daha da kuvvetlendirmektedir. Osmanlı'nın siyasi olarak son bulmasıyla bu rozetler içerisinde Atatürk, asker ve bayrak kabartmaları yapılmış temsil gücünün eksen değişimi ön plana çıkarılmıştır. Mersin şehir merkezindeki en önemli Cumhuriyet yapısı olan Halkevi'nin cephesinde ise temsil, Atatürk'ün "Ne Mutlu Türküm Diyene" sözüyle vurgulanırken bina önünde bulunan Atatürk heykeliyle ideolojik bağlantı oluşturulmuştur. Bu üç bina üzerinde imgenin sunum değişimi de görülebilmektedir. Gümrük ve Hükümet Konağı'ndaki imgeleme yazı sanatının bir ürünü olan tuğrayla verilirken Cumhuriyet döneminde bu vurgu, figürlerle verilmiştir.

Her iki dönemdeki cephe tasarımlarının geneli tek bir geometrik biçim üzerinde kendini belli etmektedir. Bu genellenmenin dışında kalan Kışla, İleri İlkokulu, Halkevi, Yeni İstasyon ve İş Bankası binalarının cephe tasarımlarında ise ya iki farklı geometrik biçim ya da aynı biçimin farklı bir yönde konumlandırılması kullanılmıştır. Kışla binasının cephesinin yan kollarında dikdörtgen biçimleniş, merkezden kare bir biçimlenişle birleştirilmiş böylece giriş cephe vurgusu artırılmıştır. İş Bankası'nın cephe düzeninde iki farklı dörtgen biçimlenişin iç içe girerek binanın kütsel algısı değiştirilmeye çalışılmıştır. İleri İlkokulu binasının cephe düzeninde ise yatay dikdörtgen bir biçimlenişin dikey bir dikdörtgenle kesişimi görülmektedir. Halkevi ile Yeni İstasyon binalarının cephe tasarımları ise benzer olmakla birlikte her iki binanın cephe merkezleri kare olup yandaki dikdörtgen kollara bağlanmışlardır. Bu biçimlenişlerin amacı, cephe etkisini artırmak ve girişi vurgulamaktır.

Cephe tasarım ilkeleri noktasında Osmanlı dönemi kamu yapıları, sivil mimari örneklerle benzerlikler

barındırmaktadır. Örneğin Ziraat Bankası, Gümrük, Hükümet Konağı'nın cephelerindeki söve, silme, plaster, kemer ve üçgen alınlıklar yerel sivil mimari örneklerle benzeşmektedir. Ancak Cumhuriyet dönemindeki Merkez Bankası'nın cephe tasarımındaki bazı detaylar başka bir tasarım ilkesine geçildiğini göstermektedir. Şöyle ki; 1930 sonrası evrensel normlara uygun modern mimarlık anlayışın bir ürünü olan Merkez Bankası, cephe tasarımında pencere ve kapı düzenlemesi ve malzeme tercihiyle yerel sivil mimari karakterlerle uyuşmamaktadır. Dikey panelli bölümlenmeler, sade bırakılmış geniş pencere açıklıkları, mermer malzemeli giriş düzenlemesi ve betonarme yapı malzemesiyle dikkati çeken yapı, çekme kat düzenlemesiyle işlevselliğin yansımaları, cephe tasarımına taşınmıştır. Yapı bu haliyle, kent mimarisinin tarihi katmanlarında kendi dönemini rahatlıkla belli etmektedir. Bu tasarım ilkesine uygun düşen bir diğer yapı da İleri İlkokulu binasıdır. Her iki bina da kent mimari kimliğinin değişiminin referans alınabileceği kamu binaları olarak göze çarpmaktadır. Bu noktada kamu yapılaşmasının kent mimarisinin biçimlenişinde etkisi üzerine düşünülmesi gerekmektedir.

Yapı malzemesi, özellikle simetrik cephe tasarımlarının algılanışına katkısı olan bir unsur olarak göze çarpmaktadır. Kent merkezindeki Osmanlı kamu binalarında kesme taş malzemesi kararlı bir şekilde uygulanmışken sadece Eski İstasyon binasının kesme taş yüzeyi pütürlüdür. Cumhuriyet dönemi kamu binalarındaki yapı malzemesi taş olan yapılar; Halkevi, Yeni İstasyon, Osman Bankası, İş Bankası, Çocuk Esirgeme Kurumu binalarıdır. Taş, hem bu bölgenin hem de Akdeniz medeniyetlerinin güçlü bir yapı malzemesi olarak göze çarpmaktadır. Bu malzemenin farklı uygulama biçimleri ise İş Bankası'nda alması bir duvar örgüsüyle dikkati çekmekteyken Yeni İstasyon binasındaki uygulama düzgün ince yonu taş üzeri iki kesme taş örgüsüyle kendini fark ettirmektedir. Halkevi, Osmanlı Bankası ve Çocuk Esirgeme Kurumu binalarında ise kesme taş, duvar örgüsüyle dikkati çekmektedir. Merkez Bankası, Karayolları ve İleri İlkokulu binalarının yapı malzemesi betonarme olmakla birlikte bu yapılar boyalı cepheleriyle de farklılık arz etmektedir. Karışık derzli moloz taş duvar örgüsüyle tekil bir örnek teşkil eden yapı ise Tevfik Sırrı Gür Lisesi'dir.

İncelenen yapıların cephelerinde balkon, çıkma ve galeri uygulamaları görülmektedir. Balkonun, Hükümet Konağı'ndaki işlevselliği Kışla, Tevfik Sırrı Gür Lisesi, Osmanlı Bankası binalarındakinden farklıdır. Bu yapıdaki balkon, tasarım ve ölçüleriyle ön plana çıkmakla birlikte bir hitabet alanı olarak da görülmektedir. Osmanlı Bankası'ndaki balkon, cephe hareketliliği ve bir mekan havalandırması düşüncesiyle tasarlanmış gibi görünmektedir. Kışla binasındaki balkon, geniş talim alanını denetleme amacıyla yapılmışken Tevfik Sırrı Gür Lisesi'ndeki ise bayrak asma alanı ile cephe hareketliliğini sağlamak için oluşturulmuş gibi görünmektedir. Tek çıkmalı cephe özelliğine sahip olan yapı, Kışla binasıdır. Galerili cephe düzenlemesi Halkevi ve Karayolları binalarında görülmektedir. Halkevinin galerisi, cephe merkezindeki bölümdeki taş korkuluğuyla dikkati çekmektedir. Arşiv fotoğraflarından buranın da bir hitabet alanı olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu noktada Halkevi binasının cephesinde, Hükümet Konağı ile aynı işleve sahip bir alan açılmıştır. Halkevi binası konumuyla Hükümet Konağı'nın önünde inşa edilmiş bir yapı olarak da dikkati çekmekte olup kendi hakim alanını oluşturmuş görünmektedir.

Giriş cepheleri, denize kıyısı olan bölgelerdeki uygulamaları da dikkate alındığında sadece cadde-yol-

mevdan odağına bağlı değildir. Mersin'deki kamu binalarının giriş cephelerinin birçoğu denize doğru yönelmiştir. Bunda denizin manzarası ve rüzgarından yararlanma isteği etkili olmaktadır. Diğer taraftan denizden de görülecek biĉimde bir tasarım kriterine sahip olması gerektiği anlaşılmaktadır. Nitekim Halkevi binasının tasarım değerlendirmesinde bu aĉıkĉa belirtilmiřtir⁷.

Mersin özelinde tarihi binaların durumları, ne yazık ki, Türkiye'deki kültür varlıklarının kaderiyle aynıdır. Őehirleřme, nüfus artışı ve bilinĉ problemi tarihi mirasımızın üzerine bir karabasan gibi çökmektedir. Kentlerimiz, mimari kayıplarıyla kimliğinden uzak bir bedene bürünürken ardında kültür, gelenek, tarih, sanat ve anılarından da uzaklaşmış Őehirler bırakmaktadır. Bir mekanın korunması bugün iĉin temel bir çözüm olmamaktadır. Günümüzün zm önceliği bir bilincin oluşturulması üzerine olmalıdır. Bu ĉalıřma, Mersin'in tarihi yapılarını tanıtılmak ve onları anlayabilmek/anlamlandırabilmek doğrultusunda oluşturulmuştur. Yapıların tek bir Şekilde ele alınarak incelenmesi, derinlemesine bir okumayı sağlayacağı gibi anlaşılabilirlik noktasında da daha iyi sonuĉlar doğuracaktır. Bundan dolayı gelecek ĉalıřmaların, bu yolda olması tavsiye edilmektedir.

⁷ "Türkiye'nin Őerefiiyle mütenasip denizden görülebilecek bir yerde ve ilerde Orta Őarkın en güzel bir binası olabilecek ve dokuz umdeyi iĉine alan bir Halkevi binası yaptırılması ödevini verdiler." (Bk. Akt. Gurallar Yeşilkaya, 2003, s. 143).

Kaynakça

- [1] Akar, T., & Caner Yüksel, Ç. (2015). Mersin Karayolları 5. Bölge Müdürlüğü Yerleşkesi ve Müdürlük İdare Binası Üzerine Bir Değerlendirme. Y. Sankaya Levent, & M. Uçar (Ed.) Mersin'den Mimarlık Planlama Tasarım Yazıları Tamer Gök'e Armağan içinde (s. 13-29). Mersin: Mersin Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- [2] Akpolat, M. S. (2002). Adana-Mersin Demiryolu İstasyon Binaları / XIX. Yüzyıl Osmanlı Mimarlığından Bir Kesit. Kolokyum 19. yy'da Mersin ve Akdeniz Dünyası (s. 110-115). Mersin: Mersin Üniversitesi Akdeniz Kent Araştırmaları Merkezi.
- [3] Akyürek, G. (2011). Bilgiyi Yeniden İnşa Etmek Tanzimat Döneminde Mimarlık, Bilgi ve İktidar. Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- [4] Aslan, D. (2001). Tevfik Sırrı Gür Ve İçel Valiliği. Mersin: Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- [5] Başgelen, N. (1998). Bir Zamanlar Mersin. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- [6] Baruh, L. T. (2018, Şubat). Mülkiyet, Finans ve Mimarlık: Osmanlı Bankası Şube Binaları. Toplumsal Tarih(290), 26-35.
- [7] Bozdoğan, S. (2012). Modernizm ve Ulusun İnşası. İstanbul: Metis Yayınevi.
- [8] Develi, Ş. (1993). Dünden Bugüne Mersin. Mersin: Mersin Büyükşehir Belediyesi.
- [9] Develi, Ş. (2001). Dünden Bugüne Mersin 1836-1990. Mersin: Mersin Ticaret ve Sanayi Odası.
- [10] Develi, Ş. (2004). Eserleriyle Anılaşan Vali: Tevfik Sırrı Gür. Mersin: Akdeniz Belediyesi.
- [11] Develi, Ş. (2007). Eski Mersin'de Yaşam. Mersin: Avcı Ofset.
- [12] Dizdar, S. İ. (2008). 19. Yy. Kenti Mersin'de Ulusal Mimari Yansımaları. Mersin Sempozyumu. I, s. 1040-1046. Mersin: Mersin Valiliği.
- [13] Eyice, S. (1981). XVIII. Yüzyılda Türk Sanatında ve Türk Mimarisinde Avrupa Neo-Klasik Üslubu. Sanat Tarihi Yıllığı(9-10), 163-190.
- [14] Grabar, O. (2010). İslam Sanatının Oluşumu. (N. Yavuz, Çev.) İstanbul: Kanat Kitap.
- [15] Gurallar Yeşilkaya, N. (2003). Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık. İstanbul: İletişim Yayınları.
- [16] Holtay, A. H. (1949). Mersin İş Bankası Binası. Arkitekt (7-10), 150-153.
- [17] Küreğbüyük, Z. İ. (2011). Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı Bağlamında Arif Hikmet Holtay. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- [18] Kaya, Ş. (2010). Bazı Liman Kentlerindeki Örnekler Işığında Tanzimat Dönemi ve Sonrasında İnşa Edilen Gümrük Binalarının Mimari Özellikleri . Sosyal Bilimler Dergisi(4), 73-92.

- [19]Mazak, M. (2013). Osmanlı Deniz Ticaretinin Yükselen Değeri Mersin (1812-1923). Mersin: Mersin Deniz Ticaret Odası Yayınları.
- [20]Naycı, N. (2005). The Restoration Project Of The Old Agricultural Bank Building In Mersin. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- [21]Oban Çakıcıoğlu, R. (2007). Levanten Kavramı ve Levantenler Üzerine Bir İnceleme. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (22), 337-356.
- [22]Özdemir, E., & Başkaya, A. (25-26 Mart 2006). Tarihsel Süreçte Kamu Yapısı Cephesi: Ulus-Sayıştay ve Ankara Ticaret Odası. Çatı Cephe Fuarı Sempozyumu (s. 1). Ankara: Çatı-der.
- [23]Roth, L. M. (2000). Mimarlığın Öyküsü. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- [24]Sözen, M. (1984). Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- [25]Sözen, M., & Tapan, M. (1973). 50 Yıllık Türk Mimarisi. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- [26]Sözen, M., & Tanyeli, U. (1986). Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- [27]Scruton, R. (1979). The Aesthetics Of Architecture. London: Princeton University Press.
- [28]Şenyiğit, ö., & Erten, E. (2011, Haziran). Adana-Mersin Demiryolu Hattı Üzerindeki İstasyon Binalarının Tarihi ve Mimari Analiz. Çukurova Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi, 26(1), 37-55.
- [29]Taner, N. (2016, Şubat). Anılardaki Mersin İleri İlkokulu. Mersin Deniz Ticareti Dergisi, s. 20-22.
- [30]Ünlü, T. (2008). Mersin Kent Merkezinin Biçimlenmesinde Dönüm Noktası: İller Bankası Planı. Mersin Sempozyumu. I, s. 1000-1015. Mersin: Mersin Valiliği.
- [31]Ünlü, T. S. (2007). XIX. Yüzyılda Mersin'in Kentsel Gelişimi. Mersin: Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- [32]Ünlü, T. S. (2016). Mersin'in Cumhuriyet Modernleşmesi Sürecini Bir Eğitim Yapısı Üzerinden Okumak: Mersin Lisesi (Tevfik Sırrı Gür Lisesi). Megaron, 11(3), 449-466.
- [33]Ünlü, T., & Ünlü, T. S. (2012). Gelişen Ticaret Değişen Kent Mersin 1850-1950. Mersin: Mersin Ticaret ve Sanayi Odası.
- [34]Vural, S. (2007). Mersin Halkevi Mersin Kültür Merkezi. Ankara: Mutluson Yayınları.
- [35]Vural, S. (2010). Huğ'dan Gökdelen Mersin. Mersin: Mersin Valiliği.
- [36]Wölfflin, H. (2016). Mimarlık Psikolojisine Öndeysler. (A. Tümertekin, & N. Ülner, Çev.) İstanbul: Janus Yayıncılık.
- [37]Yavuz, Y., & Özkan, S. (1998). Osmanlı Mimarlığının Son Yılları. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, IV, 1078-1085.

[38] Yenişehirlilioğlu, F. (1995). Mersin Evleri. Ankara : T.C. Kùltür Bakanlığı.

[39]www.levantineheritage.com

[40]www.pinterest.com

[41]www.wowturkey.com

[42]www.istanbulmuzayede.com

[43]www.archives.saltresearch.org

[44]www.kgm.gov.tr

[45]www.eskisehirkulturenvanteri.gov.tr

[46]www.facebook.com

[47]www.mtso.org.tr

[48]www.flickr.com

[49]www.alamy.com

Analysis Of The Situation Of Malek Mosque In Kerman And The Necessity Of Restoration Of This Seljuq Building¹

Jamshid Roosta²

Shahid Bahonar University of Kerman, Assistant Professor, Department of History, Kerman, Iran

Zohre Moqimizade³

Azad University of Central Tehran Branch, Post Graduate of History, Tehran, Iran

Received- Accepted: 07.02.2019-03.03.2019

Research Article

Abstract

The Seljuq government of Kerman (433-583 A.H. / 1042-1188 A.D.) is of the governments less studied and researched by Iranian researchers and scholars and this can be found in a small reflection on Persian studies on this dynasty. While the cultural and civil conditions of this governments and the elements existing in this culture convince the researcher to take a step, beyond a simple identification and expression of political history, to analyze and explain how these cultural elements entered and what the reasons were and how can the Seljuq architecture be exalted in Kerman. Undoubtedly, one of the main cultural and developmental symbols of the Seljuk government of Kerman is the Turānshah Mosque (the Malek Mosque). Therefore, in the present study, it is tried to firstly explain how the Seljuq government was formed in Kerman and at the second and most important stage, to explain how Malek Mosque was constructed and how its situation is. Therefore, the main questions are: how is the current situation of Malek Mosque? And how does new urbanism affect its physical space? The results of the present study shows that this mosque has been constructed in the Seljuq era and like other architectural monuments of the Seljuq era, it has a lot of strength and beauties. In spite of its many beauties, today, the building is less paid attention and needs to be maintained better and restoration of it seems essential.

Keywords: Kerman, Seljuq, Malek mosque, Urbanism, Architecture, Restoration

Kerman'daki Malik Camii'nin Durumunun Analizi ve Selçuklu Mimarisinin Restorasyonunun Gerekliği

Öz

Kirman'daki Selçuklu Devleti (433-583), İranlı araştırmacı ve bilim insanları tarafından üzerinde az çalışılan ve araştırılan hükümetlerdendir. Bu, bu hanedanlık üzerine yapılan Farsça çalışmaların küçük bir yansımasıyla bulunabilir. Bu hükümetlerin kültürel ve medeni koşulları ve bu kültürde var olan unsurlar, araştırmacıyı, siyasi tarihin basit bir tanımlaması ve ifadesinin ötesinde, kültürel unsurların nasıl girdiğini, nedenlerini, nasıl olduğunu ve Selçuklu mimarisinin Kirman'da nasıl yüceltilebileceğini analiz etmek ve açıklamak için adım atmaya ikna eder. Şüphesiz, Kirman Selçuklu hükümetinin temel kültürel ve gelişim sembollerinden biri de Turanşah Camii'dir (Melek Camii). Bu sebeple, bu çalışmada, ilk olarak Selçuklu hükümetinin Kirman'da nasıl kurulduğu ve ikinci ve en önemli aşamada Melek Camii'nin nasıl inşa edildiği ve durumunun nasıl olduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Bu nedenle, asıl sorular: Melek Camii'nin şu anki durumu nasıl? Bu yüzden, asıl sorular: Melek Camii'nin şu anki durumu nasıl? Ve yeni şehircilik fiziksel alanını nasıl etkiler? Bu çalışmanın sonuçları, bu caminin Selçuklular döneminde inşa edildiğini ve Selçuklular dönemindeki diğer mimari anıtlar gibi, çok güçlü ve güzel olduğunu göstermiştir. Birçok güzelliğine rağmen, bugün, binaya daha az dikkat edilmekte ve daha iyi muhafaza edilmesi ve restorasyonu gerekli gözükmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kirman, Selçuklu, Melek Camii, Şehircilik, Mimari, Restorasyon

¹This article is analyzed by three reviewers and it is screened for the resemblance rate by the editor. (Bu makale üç hakem tarafından incelenmiş ve editör tarafından benzerlik oranı taramasından geçirilmiştir)

²jamshidroosta@uk.ac.ir, ORCID: 0000-0001-8605-9211.

³zohre.moqimi@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6897-7764

Introduction

The Seljuq Dynasty was a branch of the Turkmen which came into Transoxiana and then Khorasan at the end of the fourth and early of the fifth centuries A.H. In the middle of the fifth century, they dominated all the parts of Iran and created a powerful state. The state was founded under the name of the Great Seljuq with the reign of Sultan Tughril I in the first half of the fifth century and reached its peak power with the reign of the sultans such as Alp Arslan and Malek Shah. Due to the tribal structure of the Great Seljuq Dynasty, even when this government had its highest authority, some dynasty separated from the central government and created new governments in Persian Iraq, Kerman, Levant and Rome. separated from the central government and created new governments in Persian Iraq, Kerman, Levant and Rome. The Seljuq government in Kerman was one of these groups that ruled over the land of Kerman and its surrounding territories from 433 to 583 A.H. and eventually destroyed by the Turkmen of Oghuz. The founder of this government was Qavard ibn Chaghri Beg Ben ibn Mikail ibn Seljuq, who became ruler of Kerman in 433 AH thanks to his uncle named Tughril and conquered the surrounding areas and the rule continued in his family. After Qavard, thirteen of his descendants ruled in Kerman and created a semi-autonomous government. But after the death of one of Qavard's descendants named Tughril Shah in 561 A.H., successful wars between the claimants of power destroyed Kerman and eventually, the government ended by the attack of Malek Dinar Oghuz.

Although the early historians such as Afzal al-Din Abu Hamed Kermani (6th century A.H.), in his books such as "Badaye al-Azman fi Vaghaye Kerman" (1947) and "Aghd al-ola lelmoghofe al-A'ala" (1974) and Muhammad ibn Ibrahim, his book entitled "Seljuq Dynasty and Oghuz in Kerman" (1994), have expressed the political history of Kerman in the Seljuq era, there is little information about the situation of the Seljuq architecture and the buildings built by them in Kerman. A few books and articles have been written on the Seljuq Dynasty in Kerman in the contemporary era and the authors of them have tried more to explain the political history of this government and there is a little information on the architecture related to this dynasty. Some of these works are: 1- the book "The history of the Seljuq Dynasty in Kerman" written in 2008 by Mohsen Morsalpour and published by Kermanshenasi Center Press; 2- The article "An Analysis of the Position of the Ministry of Public Administration in the Seljuq Dynasty in Kerman", written by Jamshid Rosta and Mahdieh Mahmoud Abadi, and published in the Journal of the Department of History of Tehran University (Historical Studies, Spring and Summer 2013), Issue 5, No.1

Although the monuments provide a little information about the Seljuq architecture in Kerman, including the Malek mosque, it is a pleasure to see that some architectural books contain valuable information about the monuments of the Seljuq dynasty. Two of these books are "Iranian Islamic Architecture during the Seljuq Period" written by GholamAli Hatam (2000) and "History of Iranian Art and Architecture in the Islamic Period" by Mohammad Yousef Kiani (2009). Also, it should be noted that although the writers of these two valuable books have presented the monuments remained from various branches of the Seljuq governments and

some of the Seljuq governments in Kerman, such as Khaje Atabak Tomb, unfortunately, they have avoided to address the Malek mosque and its current situation. In addition to these two books, recently, an article entitled “A Study of the Stucco of the Mihrab in the Seljuq period from the perspective of Islamic Art (case study: Malek Mosque in Kerman)” by Yadollah Heidari Babakmal and his colleagues and published in the Journal of History of Islam studies, 23rd issue (winter; 2014, pp. 149-177). But the current situation of Malek Mosque was not mentioned in this valuable article. Therefore, it is necessary to carry out the present research on the current situation of this building which is abandoned in one of the old neighborhoods of Kerman. It is hoped that the present study can take a step towards the recognition of this monument.

Method

In terms of objective, the present study is a basic research and in terms of nature and method, it is an analytical research. The data and information required were extracted from the early references and new researches and in order to achieve scientific results, qualitative analysis was carried out. Therefore, although the present study was conducted by library method, field study was performed and in addition to investigation of the current situation of one of the Seljuq monument in Kerman, it was photographed. In other words. The data was collected by the both library studies (documents and approved plans) and field studies (objective observation).

Brief introduction of the Seljuq government of Kerman

The Seljuq Turkmen conquered Khorasan in 431 A.H. (1040 A.D.) after defeating the soldiers of Sultan Masoud Ghaznavid and began their journey to conquer the areas of Iran. Tughril ibn Mikail, who was at the head of the Seljuq, decided to divide the conquered points and entrust the conquest of the new points to his brothers and nephews so that he could firstly consolidate his dominance over the conquered points, and secondly, unconquered areas were quickly conquered. That is why “conquered areas were divided and each of the dignitaries was nominated for a part of areas. Chaghari Bek, who was the eldest brother, chose Merv as his capital and intended more to Khorasan and Mussa Yabqu was nominated for Bost, Herat and Sistan and its surroundings if he could conquer them and Qavard, who was the son of Mahin Chaghari Bek, was nominated for Tabasin and Kerman...” (Ravandi, 1984: p. 104.).

In this way, the conquest of Kerman and its surrounding areas was entrusted to Qavard ibn Chaghari Beg; but, there are different opinions about the arrival time of Qavard in Kerman and the formation of the Seljuq government in Kerman. According to some references, “Malek Qavard Seljuq set off to conquer Kerman in 433 A.H. (1042 A.D. by the order of his uncle, Tughril Beg” (Mirkhand, 1996: Vol.4, p. 698.). According to some other references, Malek Qavard set off to conquer Kerman in 442 A.H. (1050-51 A.D.) (Vaziri, 1991: p. 1, p. 343.) According to some historians such as Bondari, Malek Qavard set off to conquer Kerman in 447 A.H. (1055-56 A.D.) (Bondari Isfahani, 1976: p. 37). Although these views are very contradictory, but due to the fact that Malek Qavard died in 465 A.H. and the term of his rule was 32 years old, it seems that the first view, i.e. 433 A.H. (1042 A.D.) is closer to the reality (Helmi, 2004: p. 53.).

The question now arises: which state did dominate Kerman when Qavard invaded it? In order to answer this question, it should be stated that with the arrival of the Qavard in Kerman, it was governed by a branch of Dailamites, under the authority of Abu Kalijar. This king of Dailamites, whose center of government was in Shiraz, chose a man from Daylam, who was called "Bahram ibn Lashkarestan" as a ruler of Kerman (Kermani, 1947: p. 3.). With the presence of the Turkmen, who were in the service of Qavard, Bahram, the deputy of the Abu Kalijar, decided to make peace with Qavard and surrendered the government of Kerman to Qavard by giving poison to Abu Kalijar Deylami (Hafez Abro, 1947: p. 4.).

Qavard advanced to the South and conquered Kerman and Tabas Mountains. Tabas, an important fortress and commercial center, was on the way along the great salt desert and connected Khorasan to Kerman (Boyle, 2001; Vol.5, p. 55.). But with the defeat of Abu Kalijar, Kerman was not dominated by Qavard, because another tribe named "Kafes"⁴ also dominated some parts of Kerman. According to some references, this tribe was a vicious tribe and provided a lot of troubles for Qavard, but Malek Qavard finally killed and looted the tribe by employing spies among them (Vaziri, 1991: 1, 346-347, Kermani, 1947: pp. 8-9.).

After overcoming the Dailamites and the Kafes and full dominance of Kerman, set off to conquer Oman and in this case, he asked the governor of Hurmoz to help him and provide the equipment for this trip but the governor of Oman- who was a man named Shahriyar ibn Tafil - was surrendered without resistance, and in that land, the sermon and coin were called Malek Qavard (Khabisy, 1993: p. 339.). After conquering Oman, the conquest of Kerman ended and Qavard seized the whole territory. Then, he sent his son "Amiranshah" to Sistan. Amiranshah fought Sajzian for almost six months (Kermani, 1947: p. 10.). But, he could not apparently conquer Sistan, because we would not later see Sistan in the hands of the Seljuq (Morsalpour, 2008, p.57).

One of the important political events in the Seljuq rule of Kerman is its relations with the Great Seljuq dynasty. According to the tribal structure of the Seljuq dynasty, the greatest person of the tribe succeed. So, Qavard, the eldest son of Chaqri Beg, considered himself worthy of succession (Bosworth, 2001, p.89). But the basic role of Alp Arslan, the younger brother of Qavard, in the early Saljuqs' conquests, had made him more acceptable to Tughril's succession. Although Qavar did not protest to the election of Alp Arslan for the monarchy at the beginning, but after the death of Tughril and on the throne of Alp Arslan, Qavard opposed Alp Arslan and invaded Fars and conquered it (Morsalpour, 2008, p.59). Alp Arslan, who could not do anything against this action, immediately fought against Kerman in 456 A.H. (1064 A.D.) He surrounded Kerman and Qavard didn't have the power to deal with his brother and surrendered to him and gave the rule of Fars to Alp Arslan (Hosseini,

⁴ Kafes (Kofej): the tribes that apparently resided in Jiroft and Bal Barez areas, and these were their properties. (Khabisy, p. 330). Kafes is the name of a mountain in Kerman, near the borders of Balochistan, the Kafes tribe, or mountainous nomadic tribes lived in the area. In this region of Kerman, two ancient tribes "Kuchma" and "Baloch" inhabit (Safi Nezhad, p. 107).

2003, p.68) and only the areas of Tarom and Forg⁵ of the Fars Block became of Kerman (Vaziri, 1991, Vol.1, p.348-349).

With the throne of Malek Shah in 465 A.H. (1073 A.D.) Qavard decided to conquer the reign of Iraq and incite the rulers to conquer Ray and to dominate other lands, and eventually he became involved with Malek Shah. In this fight, in spite of the desire of the Malek Shah's army to Qavard, with Khaje Nezam al-Molk's tact, Qavard failed and escaped. He was arrested and killed. (Ravandi, p. 127; Ibn Athir, Vol.17, p. 54; Bondari, p. 156; Shabankarehei, 1984, p. 102; Khandmir, Vol.2; p. 537). But Malek Shah left the rule of Kerman in the hands of his children. Kerman had greatly advanced during the reign of Qavard's children and descendants and the cities such as Kerman, Bardsir and Jiroft were very active in terms of commerce. (Boyle, 2001, p.61)

Malek (Imam) mosque of Kerman and its current situation

Malek mosque, now known as the Imam Mosque, is one of the architectural works of Kerman which is related to the Seljuq era. There is no doubt that the mosque was built or reconstructed in the Seljuq era⁶. Because in the first sources of Seljuq and Qara Khitai, something was stated about the mosque but there are different opinions about the exact time of construction or rebuild of this mosque or in other word, there are different opinions about the king who built it. Although E'temad al-Saltaneh, in his book "Mera'at al-Baladan", and Vaziri, in his book "History of Kerman", attributed Malek Mosque to the first Seljuq Sultan of Kerman, e.i. Qavar ibn Chaqari Beg, there is no doubt that these two great historians have mistaken. Because the author of the book "Samt al-a'ala lel-Hazrat al-Olia" attributed the construction of this beautiful building to Malek Turanshah of Seljuk, and wrote:

"Malek Qavard ibn Chagari Beg Davood ibn Mikail conquered Kerman, Shiraz and Oman and ruled them, after him, his son, Sultan shah, became the ruler and ruled for 10 years. After he died, his brother Toran shah became the ruler. He was a benefactor man and made some buildings in Kerman and Toranshahi Caravanserai for the success of goodness and dignity and Malek Mosque is one of the buildings built by him...." (Naser al-Din Monshi Kermani, 1983, p. 17.)

⁵ Forg (Porg or Forj): it is of the 7 blocks of Fars. It is located in the East Darabgard, "the city is not big but it has a Jama mosque and Bathroom that is unique in this land. There is a hill in it that a fort built on it and also a river flows in it. Tarom: located on the border of Kerman. Its Jama mosque was built far from its market. A river flows in it. Many gardens, palm trees and honey can be found in it" (Moghadas, Ahsan al-Ta'asim fi Marafat al-Aqalim; Vol. 2, p. 639).

⁶ Some believe that the Seljuqs did not build a mosque in this place; Turan Shah has developed the works of a religious monument which was in this place and dating back to the early Islamic centuries. According to the researchers, before the Malek mosque was built, there was another mosque in this place which was built with a cob façade and a small shabistan. In addition, there was a mihrab on the qibla side which dates back to the second and third centuries. The mosque has been possibly developed by Buyid dynasty. The Seljuqs destroyed the mosque for further harmony with the western side, but did not destroy the mihrab. They built shabistan at two floors and used the upper floor in summer and used the lower floor in winter and sometimes used the lower floor for men and the upper one for women or vice versa (For more information, see: Yadollah Heydari Babakamal et al., "A Study of the Stucco of the Mihrab in the Seljuk period from the perspective of Islamic Art (case study: Malek Mosque in Kerman)", Journal of History of Islam studies (winter; 2014, pp. 156-157).

The author of the book “Seljuq and Oghuz in Kerman”, narrates a story about how this building was built at the time of Seljuq Toran shah, under the title of the building of the Malek Mosque, as follows: “. . . one of the story about the justice of this righteous king is that he liked mansion infinitely and professional guilds always worked in his mansion and he didn’t avoid to speak with professionals. In 478 A.H. (1085 A.D.) a carpenter worked in the town and had a student who was similar to the children of Turkmen. Malek asks a carpenter whether this child is of Turkmen or not. The carpenter said: This is the question that God asks you! The mother of this boy says that this boy was born from her. A Turkish man resides in my house as a descendant, perhaps the answer should be given to you. At that time, all the military officers lived in town and Rabaz (peripheral areas) had not been created, what the carpenter said, made Malek Turan shah anxious and so, he ordered that the engineers and masters of the building to be presented and ordered them to build his mansion in Rabaz and then, he ordered to build Jama mosque, school, khanqah, hospital, bathroom and many endowed buildings besides its mansion and then he ordered all the authorities of the state to live in Rabaz. Since the conversation between Malek and carpenter was on Tuesday and the buildings were constructed on the same day, the neighborhood was known as the “Tuesday neighborhood” and now, although it was destroyed, it is known with the same name and because of his justice, the Jama Mosque is still called as “Malek Mosque” after 150 years. . .” (Muhammad ibn Ibrahim, 1963: pp. 26-28.)

Thus, it can be found that this building was constructed during the Seljuq period and by Malek Turan shah and so, it is known as Malek Mosque or Turan shah Jama Mosque. Today, this mosque is located in the old texture of Kerman Town, on Imam Khomeini Street, in the southern part of Kerman Historical Market. For this reason, it is known as Imam Mosque (Figure1).

Figure 1. A view of Malek Mosque and its location beside Imam Khomeini St. (Derived from: www.payamena.ir)

Malek Turan shah’s Tomb was located near the Malek Mosque and the neighborhood “Shah Adel” (Adelshah), still known as the same name, is one of his memorials. There were four bathrooms around the

mosque that all of them, except for Sheikh al-Islam bathroom, were destroyed. About 40 years ago, there was a fountain with the depth of 4 meters in the middle of the mosque and “Masurah Water” passed through it and there was Lavabo but, unfortunately, the acceleration of urbanization in recent decades has changed the historical city of Kerman and in addition to changes in inner Sahn of the Malek mosque, it has resulted in the separation between the mosque and its surrounding areas from the main market (Heidari Babakamal, 2014, pp. 153-157). In the past, there was a strong link between the main market of the city and the Malek mosque but today, constructing long and wide streets and building personal housings and stores have led to the termination of the link. Passing through Imam Khomeini Street, it can be found that this street precisely passes across the old market of the city and the Malek Mosque and separates the link between the old townships and neighborhoods (This is well visible in the following pictures. The 9th Alley of Imam Khomeini Street, in fact, shows the continuation of the main market of the city that the street cut off its connection with the mosque) (Figures 2 and 3)

Figure 2: A view of entrance to the Ninth Alley of Imam Khomeini Street (Photo: Author)

Picture 3: A view of entrance to the Ninth Alley of Imam Khomeini Street, which is actually one of the entrances to the old market of the town (Photo: Author)

Malek mosque is a four-Iwan mosque and one of the largest mosques in Kerman. There are the brick tower on the northeastern side and three Mihrabs with Stucco and one of them is now located on the roof of the Imam Hassan Shabistan due to the changes made in this building. The width of Imam Mosque is more than 107 m and 4 Shabistans were built on its four sides. Its most famous Shabistan is Imam Hassan Shabistan. In the western part, there is a large Iwan coated by beautifully colored tiles. The Iwans of the mosques can be seen on the plan (Figure4).

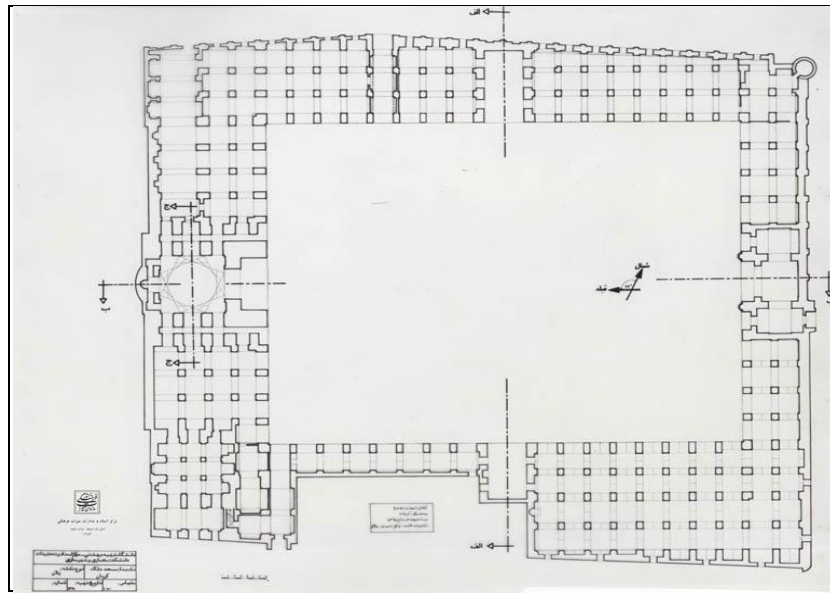

Figure 4. The plan of the Malek mosque of Kerman and the location of its Iwans (derived from www.payamema.ir)

By entering the main Sahn of the mosque, the magnificence and beauty of this Seljuq building can be seen. But with a careful look at the details of the building, one can find that unfortunately, erosion, destructions and many cracks have been made in different parts of this building. The cracks showed the complicated situation of the building which paid less attention. Undoubtedly, one of the most beautiful parts of this mosque are its magnificent and tall Iwans. For example, the big Qibla Iwan, located on the western side, is one of the most important parts remained from the Seljuq period and now it is the largest Iwan of the mosque. This Iwan represents the art of Iranian-Islamic architecture and elegant and fine bricks, which were common in the Seljuq period, were used in most of its facades, front part of the vaults and the cover of dome (Ibid, pp. 154-158.). Although this Iwan was repaired in 1285 A.H. (1868 A.D.) by Morteza Gholi Khan, 2nd Vakil al-Malek⁷, today, it has been damaged seriously due to lack of maintain and exposure to natural factors such as wind and rain over time and required to be maintained further and principally restored. Following pictures, captured by the author, represent the sensitive and complicated situation of this building (figure5).

⁷ The repairs ordered by Shahab al-Dawlah, ruler of Kerman during 1285 and 1286 A.H., can be mentioned as the repairs of this mosque (ref. Heidari Babakamal, 2014: 154).

Figure 5. A view of a huge gaps created in the buildings (Photo: Author)

In addition to the Iwans, other parts of the building also have sensitive and complicated situation and must be restored principally. Some of these parts are the tiles of the interior Sahn of the mosque, Moqamas and stuccoes as well as luscious bricks of the Minarets (Figures 6, 7 and 8).

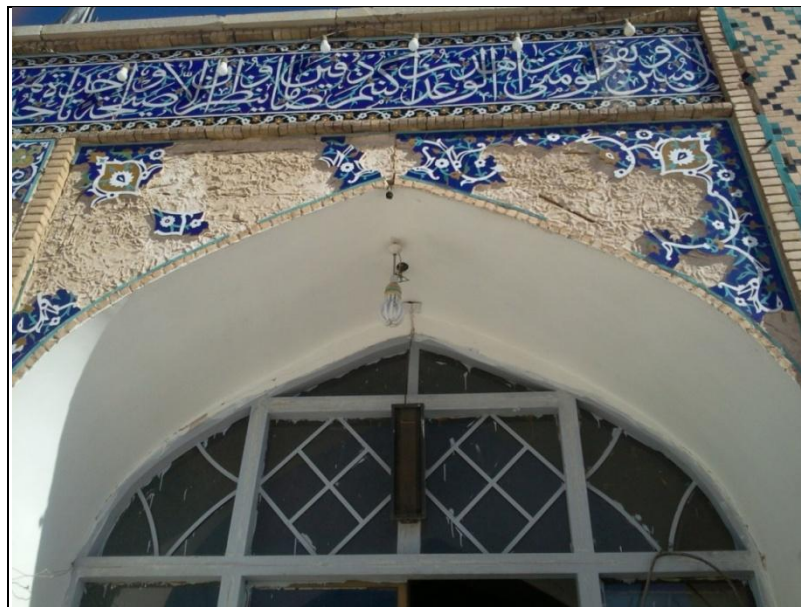

Figure 6. A view of a destruction of the tiles of the interior Sahn of the mosque (Photo: Author)

Figure 7. An overview of the great gaps created in the beautiful Moqamas of the mosque and above the Mihrab (Photo: Author)

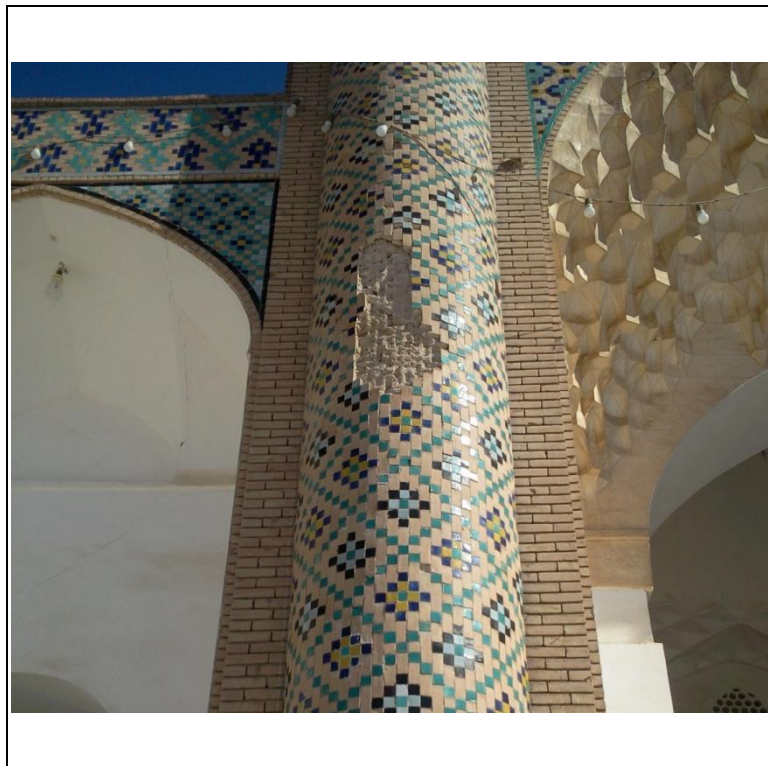

Figure 8. A view of a destruction of the beautiful bricks (Photo: Author)

Conclusion

The present study aimed to firstly introduce the rule of Seljuq of Kerman and in the second and most important step, to introduce one of the monuments of the Seljuq Dynasty in Kerman in order to represent its current situation. The results of the present study are as follows:

1. The Seljuq of Kerman is a government that has been less favored by Iranian scholars and researchers while various aspects of political, social, and especially cultural and civil development of this government can provide a good opportunity to research and write valuable works. It is hoped that the necessary preparations for this important event will be made as soon as possible.
2. The buildings such as Turan shah Jama Mosque (Malek Mosque), Khaje Atabak Tomb, etc. are related to the Seljuq dynasty of Kerman. Although each of them has a lot of beauties, they are now less paid attention and neglected. Among these buildings, Malek Mosque has complicated situation while the most beautiful brick ornaments, stuccoes, geometric and plant designs, beautiful inscriptions and many other finely decorated items can be seen in it.
3. During the Seljuq period, Iranian art took a great step and the history of Iranian art spent one of its most brilliant periods in this era. At this time, the cities such as Kerman, Isfahan, Merv, Neyshabur, Herat and Ray, were the center of the arts and crafts community. The Seljuqs achieved the elements in architecture that allowed them to build a large mosque with a central courtyard and four Iwans and squared hall with dome. This style of building is the basis of the religious architecture, caravanserai and construction of school in Iran. At this time, the mosque possessed these features in its developed Iranian form. These designs can be seen in Turan shah Jama Mosque (Malek) in Kerman, Isfahan Jama Mosque, Zavvareh Jama Mosque located near Ardestan, Ardestan Jama Mosque, Qazvin Mosque and Golpayegan Jama Mosque. Each of these mosques has its own special beauties and it is suggested that the architectural details of these mosques and their current situations will be reviewed and analyzed by the Iranian students, researchers and scholars. It is hoped that present study could make clear the situation of this beautiful monument of the Seljuq period and provide an introduction for the officials and historians to pay attention to this building and so on.

References

- [1] Ibn Athir, E. (1984). *Full History of Islam and Iran*. Offside: Iranian Books Press.
- [2] Bosworth, Clifford Edmund et al. (2001). *The Seljuq Dynasty*, Azhand Y., Offside: Moses.
- [3] Boyle, J.A. (2001). *History of Iran Cambridge (From the coming of the Seljuq to the collapse of the Ilkhanid Dynasty)*, Anousheh, H., Tehran: Amir Kabir Press.
- [4] Bondari Isfahani (1976). *The History Of The Seljuq Dynasty*, Zobdat al-Nusra va Nokhbat al-Osra. Jalili M.H., Offset: The Iranian Culture Foundation Press.
- [5] Heidari Babakmal, Ya. Et al. (2014). "A Study of the Stucco of the Mihrab in the Seljuq period from the perspective of Islamic Art (case study: Malek Mosque in Kerman)", *Journal of History of Islam Studies*, 23rd issue, winter; 2014, pp. 149-177
- [6] Hatam, Gh. (2000). *Islamic Architecture Of Iran During Seljuq Era*. Tehran: Jihad.
- [7] Helmi, A. (2004). *Seljuq Government*, Jodaki, H. and Afzali, F. Qom: Research Institute of the University of Tehran.
- [8] *Hafiz.abro, A. (1999). Geography Of The Hafiz.Abro*. Offset: Bina, Vol.1
- [9] Hosseini, S. (2003). *Akhbar al-Dolata al-Siljuq*. Nazari, J., Tehran: Islamic Azad University, Firoozabad.
- [10] Khandmir, Gh. (1974). *Habib Al-Seri fi Akhbar Al-Bashar*. Offset: Khayyam Bookstore, Vol. II, Second Edition.
- [11] Khabisy, M. (1994). *Seljuq and Oghuz in Kerman*. With the introduction written by Bastani Parizi, offset: Safa.
- [12] Ravandi, M. (1984). *Rahat al-Sodur and Ayat Al-Sorur In The History Of Seljuq*. Correction by Iqbal M., Tehran: Amir Kabir Press, Second Edition.
- [13] Shabankarehei, M. (1984). *Majma'a al-Ansab*. Mohaddes, M.H., Tehran: Amir Kabir Press.
- [14] Safi Nejad, J. (2004). *Old Towns (Rewriting Masalak and Al-Mamalik)*, Astahkeri, I., Tehran: Ahl-e Qalam Press
- [15] Kermani, A. (2004). *Afzal Al-Din Abu Hamed Kermani's Collection*. Kerman: Shahid Bahonar University of Kerman.
- [16] _____ (1976). *Aghd Al-Ola Lelmoghofe Al-A'ala*, Translated by Amiri Naini, A., Tehran: Rouzbehan Press.
- [17] _____ (1947). *Badaye al-Zaman fi Vaghaye Kerman*. Developed by Bayani, M., Tehran: University of

Tehran.

- [18] Kiani, M. (2009). *History of Iranian Art and Architecture in the Islamic Period*. Tehran: SAMT Press
- [19] Morsalpour, M. (2008). *The History of the Seljuqs in Kerman*. Kerman: Kermanshenasi Center Press.
- [20] Moghadasi, A. (1982). *Ahsan al-Taghasim fi Ma'arefat al-Aqalim*, Translation by MonzaVI A., Tehran: Iranian Translators and Authors.
- [21] Monshi Kermani, N. (1983). *Samt al-a'ala lel-Hazrat al-Olia*. Corrected by Iqbal, A., Tehran: Asatir Press, Second Edition.
- [22] Mirkhand, M. (1996). *Rozat al-Ssafa*. Tehran: Elmi, Vol. 4, Second Edition.
- [23] Vaziri, A. (1991). *The History of Kerman*. Corrected by Bastani Parvizi, Tehran: Elmi, Vol. I, Fourth Edition.

Arşiv Belgeleri Işığında Mustafa Kemal Paşa'nın Askerlikten İstifa Süreci¹

Neslihan Altuncuoğlu²

Erciyes University, Assistant Professor, Department of History, Kayseri, Turkey

Abdullah Erdoğan³

Erciyes University, PhD Student, Department of History, Kayseri, Turkey

Received- Accepted: 05.01.2019-13.02..2019

Research Article

Öz

1881 yılında Selanik'te doğan Mustafa Kemal, okul hayatına Mahalle Mektebinde başlamıştır. İlerleyen yaşlarda tercihini askeri okuldan yana yapmış, 1905 yılında kurmay yüzbaşı olarak mesleğine başlamıştır. İlk görev yeri Şam'daki 5. Ordu olmuştur. Daha sonra Hareket Ordusu, Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'nda aktif görevler almış, I. Dünya Savaşı esnasında özellikle Çanakkale Cephesi'ndeki kahramanlıkları ile ön plana çıkmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a 9. Ordu Müfettişi olarak tayin edilmiştir. Ancak İtilaf Devletleri'nin isteğiyle, Harbiye Nazırlığı, Mustafa Kemal Paşa'nın beraberindeki küçük botlardan biriyle İstanbul'a geri dönmelerini istemiştir. Kömür ve benzininin olmadığı gibi sebepler öne sürerek zaman kazanmaya çalışmış, sonrasında Havza Genelgesini yayınlamıştır. Bunun üzerine İstanbul Hükümeti, Mustafa Kemal Paşa'nın iyi bir asker olmasına rağmen, zamanın şartlarını iyi değerlendiremediğini, kendisinin emirlerine itibar edilmemesi gerektiğini ordu komutanlıklarına bildirmiştir. Kongre hazırlıkları sebebiyle Erzurum'da bulunan Mustafa Kemal Paşa, Harbiye Nezareti tarafından İstanbul'a çağırılmıştır. Bu dön çağrısı kendisi tarafından kabul edilmemiş, 8/9 Temmuz 1919 gecesi askerlikten ve ordudaki bütün görevlerinden azledilmiştir. Aynı anda kendisi de askerlikten istifa ettiğini telgrafla padişaha ve İstanbul Hükümetine bildirmiştir. Bu çalışmada, Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgeleri ve Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Ettüt ve Denetleme Başkanlığı Arşiv Belgeleri ekseninde Mustafa Kemal Paşa'nın askerlikten istifa etmesi süreci değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Paşa, Askerlik, İstifa, İstanbul.

The Resignation Process of Mustafa Kemal Pasha From Military In the Light of Archive Documents

Abstract

Mustafa Kemal who was born in Salonika in 1881 and started his school life in Neighborhood School. In the following years, the military school had made his choice, in 1905 began his career as a staff captain. His first assignment is 5th Army in Damascus. Later Movement Army, Tripoli War, the Balkan Wars and actively takes part in the First World War. During World War I he shows himself particularly thanks to the heroism at Çanakkale. Mustafa Kemal Pasha is appointed as the 9th Army Inspector in Samsun. However, at the request of the Allied Powers, the Harbiye Ministry of Foreign Affairs asks Mustafa Kemal Pasha to return to İstanbul with one of the small boats. He tries to save time by citing reasons such as lack of coal and gasoline, and then publishes the Havza Circular. Therefore, İstanbul Government reports that although Mustafa Kemal Pasha is a good soldier, he cannot evaluate the conditions of the time well and he should not be respected. Mustafa Kemal Pasha who is in Erzurum for the preparations of congress, Government of İstanbul tells him to return to İstanbul. He does not accept this suggestion. Mustafa Kemal Pasha is dismissed from all his posts in the military and army. (8/9 July 1919) At the same time, Mustafa Kemal Pasha reports to the Sultan and İstanbul Government with the telegraph that he resigns from the military. In this study, the reflections of the Prime Ministry Ottoman Archive Documents and Supervision Directorate of the General Staff Military History and Strategic Studies and Archive Documents will be examined.

Keywords: Mustafa Kemal Pasha, Military Service, Resignation, İstanbul.

¹ Bu çalışma Dr. Öğretim Üyesi Neslihan Altuncuoğlu danışmanlığında hazırlanan “Çanakkale ve Büyük Taarruzda Mustafa Kemal Paşa'nın Askeri Rolü” başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

*This article is analyzed by two reviewers and it is screened for the resemblance rate by the editor. (Bu makale iki hakem tarafından incelenmiş ve editör tarafından benzerlik oranı taramasından geçirilmiştir)

² altuncuoğlu@erciyes.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3244-5077.

³ abdullah_erdogan@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-5841-800X

Giriş

Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa, eğitim hayatına Mahalle Mektebinde başlamış ardından Şemsi Efendi İlkokuluna yazılmıştır. Küçük yaşta babasını kaybeden Mustafa Kemal bir süre eğitimine ara vermiş, 1893 yılında Selanik'te Mülki Rüştüye'ye (ortaokul) başlamıştır. Ancak eğitimini burada tamamlamak kısmet olmamıştır. (Atay, 1984, s. 18) Sivil Rüştüye'yi bıraktıktan sonra, Selanik Askeri Rüştüyesi sınavlarına annesinden izin almadan girmiş ve kazandıktan sonra annesine söylemiştir. “Askeri rüştüye'ye girip, üniformasını giyince adeta yepyeni bir güç kazandım. Kendi kendimin efendisi olduğumu hissettim” demiştir. (Mango, 2015, s. 54-55) 1893 yılında Selanik Askeri Rüştüyesine girmesiyle birlikte askerlik mesleği ile doğrudan ilişkisi başlamıştır. 1896'da Manastır Askeri İdadisine girip 1898'de ikincilikle mezun olmuştur. 1899 yılında İstanbul Harp Okuluna başlayıp bu okulu da başarıyla tamamladıktan sonra Erkan-ı Harbiye Mektebine girmiştir. 1905 yılında bu okuldan kumay yüzbaşı olarak mezun olmuştur. Fiili olarak askerlik mesleğine kumay yüzbaşı olarak başlamıştır. (Kocatürk, 1999, s. 2-3)

Kumay okulunu bitirip yüzbaşı olduğunda henüz 24 yaşında olan Mustafa Kemal Paşa, görev yerinin belli olmasını beklerken İstanbul'da arkadaşlarıyla kaldığı evde siyasi tartışmalara girmiş, bu sebeple bir süre hapiste yatmış ve sorgulaması bittikten sonra Şam 5. Ordu'ya sürgün olarak tayin edilmiştir. (Kınross, 2008, s. 36-37) Mustafa Kemal Paşa'nın Şam'a sürgün edilmesi onun ilerdeki siyasi hayatına yön verecek olaylara sahne olmuştur. Şam'da kurmuş olduğu Vatan ve Hürriyet Cemiyeti kendisinin İttihad ve Terakki Cemiyeti ile yollarının kesişmesine ortam hazırlamıştır. İttihad ve Terakki Cemiyeti içinde zamanla aldığı muhalif tavır kendisinin askerlik sanatına daha çok yönelmesine ve iyi bir kumay olarak kendini yetiştirmesine zemin hazırlamıştır. (Özakman, 2000, s. 86) Merkezi Şam'da olan 5. Ordu'dan döndükten sonra 31 Mart İsyanını bastırmada görevli olan Hareket Ordusu'nda görev almıştır. Hareket Ordusu, tam İstanbul'a girmek üzereyken askeri silsileye uygun olarak Mustafa Kemal Paşa, Hareket Ordusu'nun kumay başkanlığı görevinden alınmıştır. (Aydemir, C. 1, 2008, s. 145)

31 Mart İsyanı'nın bastırılmasından sonra Mustafa Kemal Paşa, kendi isteğiyle Trablusgarp'ta görev almıştır. Trablusgarp Savaşlarında kazandığı başarılar, askeri sahada elde ettiği ilk zafer olmuştur. Bunun yanında, bu savaşla örgütçülük, inisiyatif olarak hareket etme, asker ve cephane eksikliğine rağmen başarı kazanmak ve ruhsal bakımdan cepheyi idare edebilme yetilerini geliştirmiştir. (Erikan, 2001, s. 91-92) Trablusgarp Savaşı, bitmeden Osmanlı Devleti, Balkan Devletleri ile savaşa girmiştir. Trablusgarp'ta bulunan Mustafa Kemal Paşa, Akdeniz Boğazı Mürettep Kuvvetleri Hareket Şubesi Müdürü olarak Balkan Savaşlarında görevlendirilmiştir. (Aydemir, C. 1, 2008, s. 153)

Balkan Savaşı döneminde Gelibolu bölgesini coğrafi olarak çok iyi tanıma fırsatı yakalayan Mustafa Kemal Paşa, I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte 19. Tümen Komutanı olarak bölgeye atanmıştır. Çanakkale Savaşları, Mustafa Kemal Paşa'nın iyi bir asker olarak dünya kamuoyuna ismini duyurduğu savaş olmuştur. Mondros Ateşkes Antlaşması 30 Ekim 1918'de Osmanlı Devleti ve İtilaf Devletleri arasında

imzalandıktan sonra Liman von Sanders Yıldırım Orduları Grup Komutanlığını bırakmıştır. Yerine 7. Ordu Komutanı olarak görev yapan Mustafa Kemal Paşa atanmıştır. Mustafa Kemal Paşa savaş sonunda elinde kalan birlikleri Toroslara kadar geri çekmiştir. Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı'na Mustafa Kemal Paşa'nın atanmasından kısa bir süre sonra 7 Kasım 1918'de bu ordu lağv edilerek Mustafa Kemal Paşa İstanbul'a çağrılmıştır. (Türkmen, 1995, s.166)

Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Müfettişliğine Tayini ve Askerlikten İstifası

30 Ekim 1918 tarihinde I. Dünya Savaşını fiili olarak bitiren, Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır. Osmanlı Devleti'nin orduları terhis edilmeye başlanmış ve cephaneleri toplatılmıştır. İtilaf Devletleri tarafından Osmanlı Devleti'nin, toprakları kolayca işgal edilebilir diye antlaşmaya maddeler konmuştur. 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgali ile başlayan ve işgalleri Anadolu'nun her yerine yaymak isteyen İtilaf Devletleri, Samsun'da Türklerin ordularının terhis edilmediğini ve silahların toplatılmadığını ileri sürerek bölgeyi işgal etme tehdidinde bulunmuşlardır. (Özakman, 2000, s. 250-252) İtilaf Devletleri'nin işgal tehdidinde bulunması üzerine İstanbul Hükümeti bölgeye iddia edilen durumu araştırmak ve iddialar doğruysa önlem almak için bir müfettiş gönderilmesini kararlaştırmıştır. Müfettiş olarak Mustafa Kemal Paşa'nın ataması yapılmıştır. Osmanlı Devleti ordusu içerisinde başarılarıyla ün kazanmış, genç bir subay olması, I. Dünya Savaşı boyunca Alman subayları ve Enver Paşa ile olan görüş ayrılıkları, Padişahın fahri yaveri olması ve o günlerde genelkurmay başkanlığında görev yapan vatanperver bazı paşaların (Fevzi-Cevad-Kazım) gayret ve yardımları Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Müfettişliği'ne atanmasında etken olmuştur. (Akandere, 2002, s. 251)

Mustafa Kemal Paşa'nın kahramanlıklarından ve dürüst bir kumandan olmasından azami derecede faydalanmak istenilmiştir. (Gürer, 2007, s. 213) Bu düşüncelerle hareket eden İstanbul Hükümeti ve padişah, kapatılmış olan Yıldırım Orduları Grubu kumandanı Mustafa Kemal Paşa'yı, 9. Ordu Kıtaatı Müfettişliğine atamıştır. Bu atama 30 Nisan 1919'da kesinleşmiştir. (ATASE, A/ 1/1, D/ 164, F/ 1)

Mustafa Kemal Paşa bu atamaya ilişkin görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Benim bu iki kolorduya doğrudan doğruya emir ve komuta vermekten daha ileri bir yetkim vardı ki, müfettişlik bölgesine yakın olan askerî birliklere de tebligat yapabilecektim. Aynı şekilde bölgemde bulunan ve bölgeme komşu olan illere de tebligatta bulunabilecektim. Bu yetkiye göre, Ankara'da bulunan 20'nci Kolordu ve bunun bağlı bulunduğu müfettişlik ile Diyarbakır'daki kolordu ile ve hemen hemen Anadolu'nun bütün sivil yönetim amirleriyle ilişkiler kurabilecek ve yazışmalar yapabilecektim. Bu geniş yetkinin, beni İstanbul'dan sürmek ve uzaklaştırmak maksadıyla Anadolu'ya gönderenler tarafından, bana nasıl verilmiş olduğu garibinize gidebilir. Hemen ifade etmeliyim ki, onlar bu yetkiyi bana bilerek ve anlayarak vermediler. Ne pahasına olursa olsun, benim İstanbul'dan uzaklaşmamı isteyenlerin buldukları gerekçe Samsun ve dolaylarındaki güvensizlik olaylarını yerinde görüp tedbir almak üzere Samsun'a kadar gitmekti. Ben, bu görevin yerine getirilmesinin bir makam ve yetki sahibi

olmaya bağlı bulunduğunu ileri sürdüm. Bunda hiçbir sakınca görmediler. O tarihte Genelkurmay'da bulunan ve benim maksadımı bir dereceye kadar sezmiş olan kimselerle görüştim. Müfettişlik görevini buldular; yetki konusu ile ilgili talimatı da ben kendim yazdırdım. Hatta Harbiye Nazırı olan Şakir Paşa, bu talimatı okuduktan sonra, imzalamaya çekinmiş; anlaşılır anlaşılmaz bir biçimde mührünü basmıştır.” (Atatürk, 1990, s. 8-9)

Mustafa Kemal Paşa, emrinde bulunacak olan 3. ve 15. Kolordular mıntikasını içeren Sivas, Van, Trabzon, Erzurum vilayetleriyle, Samsun Sancağı memurlarına, tarafından yapılacak olan tebligatlara uyulması istihdam etmiştir. (ATASE, A/ 1/1, D/ 164, F/ 2) 9. Ordu Müfettişliği'ne tayin edildiğine dair belge Mustafa Kemal Paşa'ya 5 Mayıs 1919'da tebliğ edilmiştir. (ATASE, A/ 1/1, D/ 164, F/ 5) 6 Mayıs 1919'da meclis tarafından kayıt altına alınmıştır. (ATASE, A/ 1/1, D/ 164, F/ 6) Bu durum 3. Kolordu ve 15. Kolordu kumandanlıklarına da bildirilmiştir. (ATASE, A/ 1/1, D/ 164, F/ 10) Trabzon, Erzurum, Sivas, Van vilayetleri ve Erzincan ve Canik livalarına ve Diyarbakır, Bitlis, Elazığ, Ankara, Kastamonu vilayetlerine şifreli olarak 9. Ordu Müfettişliği'nin görev ve yetkileri bildirilmiştir.

- 1- Bu bölgedeki asayişin tekrar sağlanması ve asayişsizlik sınırlarının tespiti,
- 2- Bölgedeki silah ve cephanenin bir an önce toplanması ve muhafaza altına alınması,
- 3- Çeşitli bölgelerde bir takım kişilerin asker toplayıp ve bu toplanan askerlerin gayri resmi bir şekilde ordu tarafından himaye edildiği iddia olunuyor. Böyle kişiler asker topluyorsa bunun dağıtılması, görevleri Mustafa Kemal Paşa'ya verilmiştir. (BOA, DH. İ. UM, 19-6/ 1-70/ 1)

9. Ordu Müfettişliğine verilen vazife yalnız askeri olmayıp müfettişliğin içerdiği mıntika dâhilinde aynı zamanda da mülkidir. İki firka 3. ve dört firka 15. Kolordu müfettişlikleri Mustafa Kemal Paşa'nın emrine verilmiştir. Müfettişlik Osmanlı Devleti'nde Harbiye Nezaretine aidiyet içinde bilgi verecektir, maddesi eklenmiştir. (BOA, DH. İ. UM, 19-6/ 1-70/ 2) 9. Ordu Müfettişliği'ne tayini konusunda meclis tarafından yetki sorumluluklarını içeren belgenin bir sureti Mustafa Kemal Paşa'ya iletilmiştir. (BOA, DH. İ. UM, 19-6/ 1-70/ 3) Kayseri ve Maraş müstakil mutasarrıflıklarına (sancaklarına) 9. Ordu Müfettişliği'nin emirlerine uyulması konusunda emir verilmiştir. (BOA, DH. İ. UM, 19-6/ 1-70/ 4) Mustafa Kemal Paşa'nın tayinine dair belgenin sureti mülkiyeden icap eden yerlere tebliğ edilmiştir. (BOA, DH. İ. UM, 19-6/ 1-70/ 5)

9. Ordu Müfettişliği sınırları içinde firka ya da mıntika kumandanlığında yapılacak tayin ya da görevden almalar müfettişliğin onayı alınarak yapılması kararlaştırılmıştır. (BOA, DH. İ. UM, 19-6/ 1-70/ 6) Harbiye Nazır Şakir Paşa, 9. Ordu Müfettişliğine tayin edilen Mustafa Kemal Paşa'ya, padişahın emri üzerine mecliste kayıt altına alınan emri, süratle yerine getirmesini buyurmuştur. (BOA, DH. İ. UM, 19-6/ 1-70/ 7)

19 Mayıs 1919 günü Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa, oradan 25 Mayıs 1919'da Havza'ya

geçmiş, 28 Mayıs 1919'da da Havza Genelgesini yayınlamıştır. Her yerde millî heyecan ve gösterilerin yapılmasını istemesi, yapılan miting ve gösterilerin millî heyecanlara neden olması, İngilizlerin Mustafa Kemal Paşa'ya karşı duydukları endişe ve kuşkuyu daha da artırmıştı. Bunun üzerine 6 Haziran 1919'da General Milne imzasıyla Harbiye Nezaretine verilen notada "Mustafa Kemal Paşa ile maiyeti erkânının vilâyetlerde isbat-ı vücut etmelerinin arzu olunmadığını" belirterek Mustafa Kemal Paşa ile beraberindekilerin derhal İstanbul'a dönmelerinin sağlanması istenmiştir. Bu doğrultuda, Harbiye Nezaretine baskılara başlanmış ve Mustafa Kemal Paşa'nın tekrar İstanbul'a dönmesi istenmiştir. İtilaf Kuvvetlerinin baskıları sonucunda dönemin Harbiye Nazırı Şakir Paşa, 08 Haziran 1919 tarihinde, 9. Ordu Müfettişliğine "Maiyeti âlilerindeki istibotlardan biri ile buraya teşrifiniz rica olunur" diyerek telgraf çekmiştir. Mustafa Kemal Paşa, zaman kazanmak adına kömür ve benzinlerinin olmadığını, bunların tedarik edilmesini rica ettiğini ve niçin geri çağrıldığının sebebini öğrenmek istemiştir. (Aydemir, C. 2, 2008, s. 30-31)

Mustafa Kemal Paşa'nın geri çağırılma sebebini sormasına Harbiye Nazırı 15 Haziran 1919'da cevap olarak, İstanbul'a çağırılmanız İstanbul Hükümeti'nin kararıdır, demiştir. Mustafa Kemal Paşa, Harbiye Nazırı'nın verdiği bu yanıtı inandırıcı bulmamış ve genelkurmay başkanı Cevat Paşa'ya müracaat etmiştir. Cevat Paşa'da kendisine yanıt olarak; 9. Ordu Müfettişi olarak atandığınız bölgedeki faaliyetlerinizi İngilizler hoş karşılamadığı için İstanbul'a çağırılmaktasınız demiştir. (Akandere, 2002, s. 257)

Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a geri dön çağrısına uymaması ve Amasya Genelgesini yayınlaması üzerine, Dâhiliye Nezareti 23 Haziran 1919 günü Diyarbakır, Ankara, Erzurum, Sivas, Trabzon, Van, Kastamonu, Bitlis, Elazığ vilayetleriyle Erzincan ve Canik Mutasarrıflıklarına (valiliklerine) şu telgrafi çekmiştir. Mustafa Kemal Paşa, büyük bir asker olmakla beraber, zamanın siyasetini kavrayamadığı için bütün gayret ve çabalarına rağmen memuriyetinde başarılı olamamıştır. Karesi ve Aydın havalisinde Müslüman halkı kurdurduğu cemiyetler yüzünden zor durumda bırakılmaktadır. Çektiği telgraflarla da hatalarını artırmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın görevinden azledildiği bildirilip kendisi ile irtibat kurulmaması istenmiştir. (BOA, DH. ŞFR, 100/ 174/ 1)

Amasya'dan hareket edip önce Erzurum'a ardından Sivas'a geçen Mustafa Kemal Paşa, Erzurum'a gelince görevden alınan Erzurum valisi Münir Bey, Bitlis valiliğinden ayrılıp İstanbul'a gitmek için Erzurum'da bekleyen Mazhar Müfit Bey ve Kazım Paşa ile ciddi bir görüşme yapmak istemiştir. Millete önder olacakların ne pahasına olursa olsun amaçtan dönmemelerini, son nefeslerine kadar memleket için fedakârlık yapılması gerektiğini söylemiştir. Ayrıca kendisinin görevden alındığının her türlü sonuçla karşı karşıya kaldığına şüphenin kalmadığını söyledikten sonra, benimle açıktan açığa işbirliği etmek aynı sonuçları kabul etmek demektir, demiştir. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları Erzurum'da Kongre hazırlıklarını yaparken, Harbiye Nezareti, Mustafa Kemal Paşa'yı İstanbul'a çağırmıştır. 8 Haziran 1919'dan 8 Temmuz 1919'a kadar süren karşılıklı telgrafla oyalama taktiği sona ermiştir. İstanbul Hükümeti 8-9 Temmuz 1919 gecesi Mustafa Kemal Paşa'nın görevine resmen son vermiştir. Aynı dakikada Mustafa Kemal Paşa askerlik görevinden istifa ettiğini bildirmiştir. (Atatürk, 1990, s. 30-33)

Mustafa Kemal Paşa askerlikten istifası ile ilgili olarak:

“Mübarek vatan ve milleti parçalanmak tehlikesinden kurtarmak ve Yunan ve Ermeni emeline kurban etmemek için açılan milli mücadele uğrunda milletimle beraber serbest surette çalışmaya resmi sıfatım ve askeri görevlerim artık mani olmaya başladı. Bu mukaddes amaç için milletle beraber sonuna kadar çalışmaya bütün kutsal değerlerim adına söz vermiş olduğum, pek aşığı olduğum askerliğe bu gün veda ve istifa ettim. Bundan sonra memleketim için her türlü fedakârlıkla çalışmak üzere sine-i millete bir fert olarak hizmet edeceğimi vatanın her köşesine bildiririm” demiştir.

Mustafa Kemal Paşa, askerlikten istifa ettiği 8-9 Temmuz 1919'dan 5 Ağustos 1921 Başkomutanlık yetkisi verilene kadar mücadelesini sivil bir vatandaş olarak yürütmüştür. Bu da onun kişiliğinin ne kadar güçlü olduğunu kanıtlamaya yetecek bir örnek olmuştur. (ATASE, A/, D/ 1335/4-2, F/ 1) Mustafa Kemal Paşa'nın askerlikten istifa ettiğini ve milletin bir ferdi olarak çalışmaya karar verdiğini ilan etmesi memleketin her tarafına süratle yayılmıştır. Bu karar halk arasında büyük sevinç yaratmış ve manevi kuvvetin artmasına katkı sağlamıştır. (Özalp, 1971, s. 40) Mustafa Kemal Paşa verdiği bu karardan sonra rütbesiz bir er gibi halk ile beraber çalışmaya başlamıştır. (Soyak, 2010, s. 100)

Mustafa Kemal Paşa'nın bütün hayatı askerlik içerisinde geçmiştir. Askerlikten istifa ettiği için artık sivil kıyafet giymesi icap etmiştir. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın o günlerde yanında giyebileceği bir sivil kıyafeti de yoktur. Mazhar Müfit Kansu'ya elbise işini nasıl çözeceğiz diyerek soran Mustafa Kemal Paşa'ya Mazhar Bey kolaylıkla çözebileceğini söylemiştir. Validen bir takım elbise istenir önce vali Mustafa Kemal Paşa'ya yakışır bir elbisesi olmadığını ifade eder. Ardından daha önce bir iki defa giydiği jaket atayı verir. Mazhar Bey'in kendisinde temiz bir fes vererek Mustafa Kemal Paşa'nın sivil kıyafet işini çözmüşlerdir. (Kansu, C. 1, 1988, s. 40-41)

Mustafa Kemal Paşa'nın, askerlikten istifa ettikten sonra Anadolu'da bir takım hareketlere girişmesi üzerine, Harbiye Nazırlığı resmi makamlara kendisi ile ilişkinin kesilmesine, tutuklanıp başkente gönderilmesine dair emir göndermiştir. Kendisine verilen nişan ve fahri yaverlik unvanı da geri alınmıştır. (BOA, İ. DÜİT, 178/30)

Mustafa Kemal Paşa, sahip olduğu nişan ve fahri yaverliğin alınması için mahkeme kararı olmadığını, Harbiye Nezareti'nin belirtmesi üzerine, padişah'tan alınan buyrukla bunun yerine getirilmesi istenmiştir. (BOA, MV, 217/203) 7 Ağustos 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın sahip olduğu nişanların ve fahri yaverlik unvanının alınmasına dair padişah'tan da tezkere alınmıştır. (BOA, BEO, 4586/ 343882/ 1)

Mustafa Kemal Paşa'nın, Anadolu'dan İstanbul'a dönmeyip Milli Mücadele yararına faaliyetlere devam etmesi üzerine, Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in (Orbay) hükümetin emirlerine muhalif davranmakta ısrar ettiklerinden tutuklanarak İstanbul'a gönderilmeleri, Harbiye Nezareti ve Dâhiliye Nezareti tarafından resmi makamlara bildirilmiştir. (BOA, MV, 216/95) Rauf Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum Kongresi'ne

askerlikten istifa ettikten sonra katıldığını ve kongreyi sivil bir vatandaş olarak da iyi idare ettiğini söylemiştir. (Orbay, 2004, s. 284)

Mustafa Kemal Paşa askerlikten istifa ettikten sonra Kazım (Karabekir) Paşa, Rauf (Orbay) Bey, kurmay başkanı, görevden alınan valilere ve doktoruna Milli Mücadele'ye atılacakların ölümüne dek sürecek mücadele gücünü yüreklerinde duymaları gerektiğini söylemiştir. (Gerede, 2003, s. 50-51) Askerlikten ayrıldıktan sonra Erzurumlular, Mustafa Kemal Paşa'ya açık bir şekilde güven ve yakınlık göstermiştir. Bu durum Mustafa Kemal Paşa'ya moral vermiştir. Kazım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya, onun fikirlerine tamamen katıldığını, kendisine bağlılık içerisinde olacağını belirtmiştir. (Karabekir, 1960, s. 69-70) Kazım Karabekir Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'ya bağlılık bildirdiği an Mustafa Kemal Paşa için Anadolu günlerinden kalan en heyecanlı hatıra olmuştur. Çünkü Kazım Karabekir Paşa kalabalık bir maiyeti ve süvari bölüğü ile Mustafa Kemal Paşa'nın yanına gelmiş ortam sessiz ve kuşkuludur. Kazım Karabekir Paşa ben ve kolordum emrinizdeyim diyerek Mustafa Kemal Paşa'ya destek vermiştir. Bir tarafta askeri bir görevi kalamamış Mustafa Kemal Paşa diğer tarafta da ordu komutanlığı devam eden Kazım Karabekir Paşa. İşte bu yüzden Anadolu günlerinin en heyecanlı hatırası olmuştur. (İnönü, 2006, s. 172.)

23 Temmuz - 7 Ağustos 1919 günlerinde yapılan Erzurum Kongresinde alınan kararlar Milli Mücadele için önem arz etmiştir. Milli Meclisin derhal toplanması ve hükümetin yaptığı işlerin meclis tarafından kontrol edilmesine çalışılacak ve bağımsızlık mücadelesine devam edilecektir. (Atatürk, 1990, s. 44-46)

Kongre kararları vali ve askeri komutanlar vasıtasıyla bütün ülkeye yayılmış ve bildirilmiştir. Yabancı devletlere de bazı vasıtalarla tebliğ edilmiştir. Diğer bir taraftan Mustafa Kemal Paşa, İstanbul Hükümetini milli davaya sadakate davet etmeye uğraşmıştır. Buna karşılık İstanbul Hükümeti, gazeteler aracılığıyla Mustafa Kemal Paşa'ya saldırmaya ve O'nu bir asi olarak yansıtmaya çalışmıştır. Kongre dağılırken alınan kararlar ve tüzük gereği Heyet-i Temsiliye oluşturulup başkanlığına Mustafa Kemal Paşa getirilmiştir. (Turgut, 2008, s. 50)

29 Ağustos 1919'da Mustafa Kemal Paşa, Erzurum'dan Sivas'a doğru hareket etmiştir. Sivas Kongresine katılacak delegeler yola çıkmış, İstanbul Hükümeti Mustafa Kemal Paşa hakkında tutuklama kararı almıştır. Sivas Valisi Reşid Paşa da bu emirden haberdar olmuş, Mustafa Kemal Paşa'ya eğer Sivas'ta bir kongre yapılırsa, Sivas'ın işgal edileceğine dair bilgi verildiğini telgrafla bildirmiştir. Mustafa Kemal Paşa bunun bir blöf olduğunu söyleyerek, Reşid Paşa'nın Sivas'ta yapılacak olan kongreden vazgeçilme ricasını geri çevirmiştir. (Belen, 1983, s. 108)

Mustafa Kemal Paşa, 4 Eylül 1919 günü Sivas Kongresinde yaptığı açılış konuşmasında; "Saygı değer efendiler, ülke ve ulusun kurtuluşunu amaçlayan zorunlu nedenler, sizleri bunca güçlülük ve engeller karşısında Sivas'ta toplamıştır. Yiğitçe kararınızı kutlar ve hoş geldiniz demekle mutluluk duyarım" şeklindeki ifadeleriyle ülkenin içinde bulunduğu durumu özetleyip memleketin bağımsızlığı için alınması gereken önlemlerden bahsetmiştir. (Onar, 1995, s. 142) Sivas Kongresi bittikten sonra bir bildiri ve genelge yayınlayarak, halka açık bir birleşimden sonra kongre kararları 12 Eylül 1919'da dağılmıştır. (Erikan, 2001, s. 329)

Sivas Kongresi'nde Temsil Heyeti şu kararı vermiştir: Meclis açılıncaya kadar Ali Rıza Paşa Hükümetini muhafazaya çalışmak vatan ve millet için hayırlıdır. Ayrıca Ali Rıza Paşa'nın hiçbir sebep ve bahane ile yerini bırakmaması tavsiye edilmiştir. Mebuslar tam bir güven ve özgürlük içinde yasama görevlerini yapacakları zamana kadar Temsil Heyeti görevine devam etmek istemektedir. Hükümet bunu, milli teşkilatın makul tekliflerini meclis açılıncaya kadar kabul edecektir, şeklinde onaylamıştır. Mustafa Kemal Paşa için önemli olan İstanbul Hükümetinin milli teşkilatı resmen kabul etmiş olması olmuştur. (Belen, 1983, s. 140)

Sonuç

Mustafa Kemal Paşa'nın askerlik mesleği ile ilişkisi askeri okula öğrenci olarak girmesiyle başlamıştır. 1905 yılında kurmay yüzbaşı olarak mesleğine başlamıştır. İlk görev yeri olarak merkezi Şam'da bulunan 5. Orduda mesleğine başlamıştır. Şam'da görev yaparken kurduğu Vatan ve Hürriyet Cemiyeti sayesinde İttihad ve Terakki Cemiyeti ile yolları kesişmiştir. İttihad ve Terakki Cemiyeti içerisindeki muhalif tavrı Mustafa Kemal Paşa'nın askerlik mesleğine bütün benliğiyle yönelmesine ve iyi bir kurmay olarak kendisini yetiştirmesine imkan vermiştir. Şam'dan döndükten sonra Mustafa Kemal Paşa Hareket Ordusunda fiili olarak görev almıştır. Osmanlı Devleti'nin en buhranlı zamanları olan Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'nda aktif olarak savaşın içerisinde yerini almıştır.

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'ndan mağlup olarak ayrılmış ve 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşmasını imzalamıştır. İmzalanan bu antlaşma ile galip devletler Anadolu'da istedikleri yeri işgal edebilecek maddeler koydurmuştur. Bu maddelere dayanarak galip devletler Samsun ve bölgesini işgal tehdidinde bulunmuş, bölgeye geniş yetkili bir müfettiş gönderilmesine karar verilmiştir. 9. Ordu Müfettişi olarak Mustafa Kemal Paşa Samsun'a tayin edilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a gönderilme amacı İtilaf Devletleri'nin isteklerini yerine getirmek olsa da kendisi bu isteklerin aksi yönünde hareket etmiştir. İngilizlerin isteği üzerine Harbiye Nazırı tarafından tekrar İstanbul'a çağrılmış olan Mustafa Kemal Paşa kömür ve benzin olmadığını söyleyerek zaman kazanmaya çalışmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele için girişimlerine devam ettikçe padişah ve İstanbul Hükümeti ile telgraf görüşmeleri yoğunlaşmıştır. Bağımsızlık mücadelesi vermeyi sürdürdüğünden İstanbul Hükümeti de Mustafa Kemal Paşa'nın emirlerine uyulmaması konusunda valiliklere talimat vermiştir. Padişah, Mustafa Kemal Paşa'ya hava değişimi alarak Anadolu'da istediği bir yerde kalmasını önermiş ancak Mustafa Kemal Paşa bu öneriyi de kabul etmemiştir. Daha sonra Mustafa Kemal Paşa'nın tutuklanıp İstanbul'a gönderilmesi konusunda ferman çıkarılmış bunda da başarılı olunamamıştır. Mustafa Kemal Paşa'ya 8/9 Temmuz 1919 gecesi askerlikten azledildiği telgrafla bildirilmiştir. Aynı dakikalarda Mustafa Kemal Paşa da askerlikten ve ordudaki bütün görevlerinden istifa ettiğini bildirmiştir. Rütbeleri, nişanları ve fahri yaverlik unvanı İstanbul Hükümeti kararı ve padişahın onayı ile geri alınmış hatta idam fermanı padişah tarafından onanmıştır. Mustafa Kemal Paşa, çok sevdiği askerlik mesleğinden, Türk milletinin bağımsızlığını kendi canından üstün gördüğü için istifa etmiş ve Milli Mücadele'ye milletin bir ferdi olarak önderlik etmiştir.

Kaynakça

- [1] BOA, DH. İ. UM, 19-6/ 1-70/ 1.
- [2] BOA, DH. İ. UM, 19-6/ 1-70/ 2.
- [3] BOA, DH. İ. UM, 19-6/ 1-70/ 3.
- [4] BOA, DH. İ. UM, 19-6/ 1-70/ 4.
- [5] BOA, DH. İ. UM, 19-6/ 1-70/ 5.
- [6] BOA, DH. İ. UM, 19-6/ 1-70/ 6.
- [7] BOA, DH. İ. UM, 19-6/ 1-70/ 7.
- [8] BOA, DH. ŞFR, 100/ 174/ 1.
- [9] BOA, İ. DÜİT, 178/30.
- [10] BOA, MV, 217/203.
- [11] BOA, BEO, 4586/ 343882/ 1.
- [12] BOA, MV, 216/95.
- [13] ATASE, A/ 1/1, D/ 164, F/ 1.
- [14] ATASE, A/ 1/1, D/ 164, F/ 2.
- [15] ATASE, A/ 1/1, D/ 164, F/ 5.
- [16] ATASE, A/ 1/1, D/ 164, F/ 6.
- [17] ATASE, A/ 1/1, D/ 164, F/ 10.
- [18] ATASE, A/ D/ 1335/4-2, F/ 1
- [19] Atatürk, Mustafa Kemal(1990), *Nutuk*, Hazırlayan: Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- [20] Atay, Falih Rıfki(1984), *Çankaya*, Betaş A.Ş, İstanbul.
- [21] Aydemir, Şevket Süreyya(2008), *Tek Adam 1881-1919*, C. 1, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- [22] Aydemir, Şevket Süreyya(2008), *Tek Adam 1919-1922*, C. 2, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- [23] Belen, Fahri(1983), *Türk Kurtuluş Savaşı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- [24] Erikan, Celal(2001), *Komutan Atatürk*, C. I-III, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

- [25] Gürer, Turgut(2007), *Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer Cepheden Meclise Büyük Önder ile 24 Yıl*, Gürer Yayınları, İstanbul.
- [26] İnönü, İsmet(2006), Hazırlayan: Sabahattin Selek, *Hatıralar*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- [27] Kansu, Mazhar Müfit(1988), *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- [28] Karabekir, Kazım(1960), *İstiklal Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul.
- [29] Kınross, Lord(2008), *Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, Türkçesi: Necdet Sander, Altın Kitaplar, İstanbul.
- [30] Kocatürk, Utkan(1999), *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- [31] Mango, Andrew(2015), *Atatürk Modern Türkiye'nin Kurucusu*, Türkçesi: Füsün Doruker, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- [32] Onar, Mustafa(1995), *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları*, C.1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- [33] Orbay, Rauf(2004), *Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım*, Truva Yayınları, İstanbul.
- [34] Önal, Sami(2003), *Hüsrev Gerede'nin Anıları Kurtuluş Savaşı*, Atatürk ve Devrimler, Literatür Yayınları, İstanbul.
- [35] Özakman, Turgut(2000), *Vahidettin, M. Kemal ve Milli Mücadele, Yalanlar, Yanlışlar, Yutturmacalar*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- [36] Özalp, Kazım(1971), *Milli Mücadele 1919-1922*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- [37] Soyak, Hasan(2010), *Atatürk'ten Hatıralar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- [38] Turgut, Hulusi(2008), *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- [39] Akandere, Osman(2002), "Millî Mücadelenin Başlarında Mustafa Kemal Paşada Sine-i Millet Düşüncesi İle Askerlikten İstifası Öncesi ve Sonrası Kendisine Gösterilen Bağlılıklar", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 11, Ocak.(248-309)
- [40] Türkmen, Zekeriya(1995), "Yıldırım Ordular Grubunun Teşkili ve Faaliyetleri Hakkında Kısa Bir Değerlendirme (1917-1918)", *İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt 0, Sayı 1, Ocak.(157-166)

The Foundation of Philo-Persianism in Classical Greek World¹

Farzad Abedi²

Dokuz Eylül University, Graduate Student, Department of Archaeology, İzmir, Turkey

Received- Accepted: 15.03.2019-18.04.2019

Research Article

Abstract

The establishment of the Achaemenid Empire as the most important occurrence of the 6th century B.C. changed all of cultural and social parameters in the most important civilization centres of the ancient world. Greece, with all of its ancient rich culture has been effected by this new government of the world and has shown this effect in all of its cultural and social proportions of Hellenic societies. After the great march of Xerxes I the communications between West and East found a new opportunity for making new multi-cultural societies and the luxury of the Achaemenid Empire influenced some of Greek peoples to make a new style of life, culture and even cult, that is known as “*Philo-Persianism*”. The Cultural policies of the capital and the local satraps, the Darics of Susa, and the multi-national houses stepped up this process. Since the great march of Xerxes, these social identities became a great problem for some of Greek city-states. The process of Philo-Persianism was different according to the social and cultural situation of the regions. It happened sometimes by the mythological narrations, sometimes by the unified cults and sometimes by the coins of the Empire, but all of them made new Persian sympathy societies that sometimes could play as the fifth columns of the Achaemenid Empire. The city-state of Argos, the multi-national houses³ of Asia Minor and the Philo-Persian religious houses and cults could be count as the most important Philo-Persian societies of Greek world, that could change important results of the political events during the Classical period.

Keywords: Philo-Persian, Achaemenid, Greece, Myth, Daric

Klasik Yunan Dünyasında Pers-Severlik Oluşumu

Öz

Akhaemenid İmparatorluğu'nun M.Ö 6. yüzyılın en önemli olayı olan kuruluşu, antik dünyanın en önemli medeniyet merkezlerindeki tüm kültürel ve sosyal parametreleri değiştirdi. Antik zengin kültürünün tümü ile, Yunanistan, dünyanın bu yeni hükümetinden etkilenmiş ve bu etkiyi Yunan toplumlarının bütün kültürel ve sosyal oranlarında göstermiştir. I. Kserkses'in büyük yürüyüşünden sonra, Batı ile Doğu arasındaki iletişim yeni çok kültürlü toplumlar yaratmada yeni bir fırsat buldu ve Akhaemenid İmparatorluğu'nun lükslüğü bazı Yunan halklarını yeni bir yaşam tarzı, kültür ve hatta kült hâline getirecek şekilde etkiledi ve bu olay “*Philo-Persianizm*” (Pers Severlik) olarak tanımlanmaktadır. Başkent in kültürel politikaları ve yerel Pers vâileri, Susa'nın Derikleri ve çok uluslu aileler bu süreci hızlandırdı. Kserkses'in büyük yürüyüşünden bu yana, bu sosyal kimlikler bazı Yunan kent-devletlerinde büyük bir problem hâline geldi. Philo-Persianizm süreci, bölgelerin sosyal ve kültürel durumuna göre farklıydı ve bazen mitolojik anlatılar, bazen birleşmiş kültür ve bazen de İmparatorluğun madeni paraları aracılığıyla gerçekleşti, ama bu yöntemlerin hepsi bazen Akhaemenid İmparatorluğu'nun beşinci uzantısı olarak oynayabilecek yeni, Pers sempatisi olan toplumları yarattı. Argos kent-devleti, Küçük Asya'nın çok uluslu aileleri ve Pers Sever dinî hânedanlar ve kültürler, Klasik Dönemde, dünyadaki önemli siyasî olayların sonuçlarını değiştirebilecek Yunan dünyasının en önemli Pers Seviciler toplulukları olarak sayılabilir.

Anahtar Kelimeler: Pers Severlik, Akhaemenid, Yunanistan, Mit, Susa'nın Derikleri

¹ This article is analyzed by two reviewers and it is screened for the resemblance rate by the editor. (Bu makale iki hakem tarafından incelenmiş ve editör tarafından benzerlik oranı taramasından geçirilmiştir)

² abedi.farzad@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6397-2283.

³ Anatolian-Persian or Greco-Persian families.

Introduction

The Philo-Persianism (translated as loving Persians) as one of the important cultural concepts of the Classical period influenced many aspects of the culture of the Aegean people. The satraps of the Achaemenid Emperor as the flagships of this concept used different approaches to make a new versions of belief, religion and society. Semi-Persian families and houses as the helper of these flagships could be counted as the accelerators of this process and the coins of The King of Kings could be the most impactful tools for representing this idea. The Greco-Persian wars, in spite of expectations converts Philo-Persianism to a common social mindset in Classical Greece and in a short time after the wars, Spartan Pausanias and Athenian Themistocles were accused of siding with the Achaemenid Empire.

It seems that the concept of Philo-Persianism was known as *Medism* in Classical Greece. The explanation of *Medism* word by David Frank Graf would be one of the first comprehensive studies on the Philo-Persianism as a Greek concept. Graf in "(1984). *Medism: The Origin and Significance of the Term*". *Journal of Hellenic Studies*. 104" speaks about the different dimensions of Medism. I think his concentration on the reasons of using Medism word for "*siding with the Persians*" is the most important part of his article (Graf, 1984).

The most important explanations of Classical texts about Medism is from Herodotus (Hdt. 4. 144) and Thucydides (Thuc. 3. 62-64). According to Herodotus, we encounter this word as *μηδιζω*- *mēdizō* and according to Thucydides as *μηδιζω* (Liddell and Scott, 1889, "*Μηδιζω*" entry) and *μηδίσσαντες*. The first one as a verb and the second one as an adjective. Both of them mean "*siding/sided with the Persian Empire in the Greco-Persian wars*" ,but not just as the military aids of some of Medised city-states. The word of Midizo signifies "*siding with the Persian Empire and living in a Persian manner*"(Ibid, 15). The most famous example for this life style is Pausanias the Spartan, during the Peloponnesian wars (See. Lazenby, 1975). But it is not just about the individual persons. According to the Classical texts and the archaeological evidence, Medism or Philo-Persianism was also the mindset of some of Greek city-states like Argos(See pages 5-6). This Mindset has influenced Arts, Literature and even Religion during Classical and Hellenistic periods.

According to the Classical texts we know that the coins of the Persian king was playing an impactful role in all of the political events during the Classical period⁴. The expansion of Philo-Persianism can be counted as a part of these events. The royal treasuries that was sent to the venerable sanctuaries of the Greek Gods (Briant, 2002, p. 38) could be counted as the first piercing of Medism into the ancient Greek Religion. But this was just the first step. The presence of the Persian or Median governors, satraps and suwārs⁵ of the Achaemenid Empire in the western Anatolia was the beginning of the creation of multi-national families in the Eastern coast of the Aegean sea (Sekunda, 1988, p. 83). The creation of these societies in the Eastern part of Classical Greece and the background of the economic assistance of the Achaemenid Empire to the Greek temples gave a great opportunity

⁴ The most famous narration about this impact came by Plutarch about the quote of Agesilaus "I have been driven out by 10,000 Persian archers" (Plut. Art. 15. 6) that is a connotation of Darics with Persian Archer figures. Thucydides has the most comprehensive narrations about the economic policy of the Achaemenid Empire during the Peloponnesian wars.

⁵ Knights.

for Philo-Persianism to enter the sanctuaries of Greek Gods, like Artemis and Apollo. The effect of this medised Greek cults prevailed in all of Greece during the Classical period⁶.

In this paper, I will try to expose the backgrounds of the prevailing of Philo-Persianism in the different parts of Classical Greek societies according to the Classical texts and the archaeological evidence. The purpose of this article is concentration on society, in both of meanings. The First part of the article, with focus on society as a community and the second part will consist of a society as an association and lastly, the article will speak about the political and social approaches of the basics of the expansion of Philo-Persianism in Greek communities and associations during the Classical period.

The Children of Perseus

In the mythical insight of the Greeks, the concept of Persian was different from its true meaning. One of the popular believes about the Persians has come in the Alcibiades dialogue of Plato:

“Then let us consider, by comparing our lot with theirs, whether the Spartan and Persian kings appear to be of inferior birth. Do we not know that the former are descendants of Hercules and the latter of Achaemenes, and that the line of Hercules and the line of Achaemenes go back to Perseus, son of Zeus?” (Plat. Alc. 1 120e)

In this passage, Socrates speaks about the superiority of Persian generation as a supreme part of the Greeks. The importance of this believe could be the first step of accepting the Persians as an ideal pattern for a Greek life and creation and leading a Greek society. There is an another narration from Herodotus, that includes the believe of relationship between Persians and Perseus;

“When Perseus son of Danae and Zeus had come to Cepheus son of Belus and married his daughter Andromeda, a son was born to him whom he called Perses, and he left him there; for Cepheus had no male offspring; it was from this Perses that the Persians took their name.” (Hdt. 7. 61)

As we see, both of the narrations are speaking about the Persians as the children of Perses son of Perseus son of Zeus. More detail information about Achaemenes son of Perses has come in the texts of *Nicolaus of Damascus* and *Dionysius Periegetes* (Tyrwhitt, 1868, p. 744). Another mythical names that are in connection with *Persian* word, apparently can prove that Persian has been accepted as a Greek identity, since archaic period. Perhaps the apparent similarity between *Persis* and the Greek verb, *πέρθω- pertho*⁷ was the main reason of this conceptualization about the Persians. In my notion the mythical stories of the children of *Perseis*, the Oceanid-nymph must have been attached to the antique hymns just after the historical contact of the Greeks and Persians. The similarity of the story feature of *Perseis*'s children and the historical event of generational relationships

⁶ The pieces of the archaeological evidence is the most important source that prove the Classical narrations about the Persian effects in the Greek sanctuaries.

⁷ to ravage, to sack.

between the Persian and Medians can support this idea.

Perseis bore four children for *Sol* (Helios); *Circe*, *Pasiphae*, *Aeetes* and *Perses* (Pseudo-Hyginus, Preface). Aeetes, the witch-king of *Colchis* had been overthrown by his brother Perses. When *Medea*, the daughter of Aeetes found that, she killed Perses and restored the kingdom to her father (Apollodorus, 1.9.28). In my opinion, the relationship between Medea and Medians, Perses and Persians and the magic-based power of the children of Perseis shows a mythical narration of the family conflicts of the Persians and Medians during the 6th century B.C.

Study of the identity of the Persians in the mythical insight of the Greeks can help us have a mythical background information of Philo-Persianism during the Greco-Persian wars, as the beginning of a new mythical basic policy of the Achaemenid Empire in facing the Greek societies. According to the Classical texts, there were three person with *Perses* name in Greek mythology; firstly Perses, the titan of destruction and the son of Crius (Hes. Theog. 377), secondary Perse, the king of Colchis and the son of Helios (Apollodorus, 1.9.28) and lastly Perses, the son of Perseus and Andromeda (Hdt. 7. 150). In all of future Classical texts, these three persons are in relationship with the Persians or Medians, but Perses, son of Perseus is the most famous one.

The family relationship of the Persians and Perseus was one of the most impactful mythical basic approaches of the Achaemenid Empire for founding the basis of Philo-Persianism in Classical Greece.

“There is another story told in Hellas, namely that before Xerxes set forth on his march against Hellas, he sent a herald to Argos, who said on his coming (so the story goes) “Men of Argos, this is the message to you from King Xerxes. Perses our forefather had, as we believe, Perseus son of Danae for his father, and Andromeda daughter of Cepheus for his mother; if that is so, then we are descended from your nation. In all right and reason we should therefore neither march against the land of our forefathers, nor should you become our enemies by aiding others or do anything but abide by yourselves in peace. If all goes as I desire, I will hold none in higher esteem than you.” The Argives were strongly moved when they heard this, and although they made no promise immediately and demanded no share, they later, when the Greeks were trying to obtain their support, did make the claim, because they knew that the Lacedaemonians would refuse to grant it, and that they would thus have an excuse for taking no part in the war.”(Hdt. 7. 150)

The narration speaks about the first steps of mythical basic policies of the Achaemenid Empire for expanding the foundation of Philo-Persianism in the heart of Classical Greece. What is important here is the role played by the Greek advisors of the Empire in describing this mythical narrations in the heartland of the Empire and for the supreme Persian or Median governors and Satraps of the Achaemenid Empire, and providing the raw materials for the production of these policies. Herodotus also speaks about the presence of Argive representatives in the court of the Persian king for debating about the promise of the Empire to the Argives;

“This is borne out, some of the Greeks say, by the tale of a thing which happened many years

afterwards. It happened that while Athenian envoys, Callias son of Hipponicus, and the rest who had come up with him, were at Susa, called the Memnonian, about some other business, the Argives also had at this same time sent envoys to Susa, asking of Xerxes' son Artaxerxes whether the friendship which they had forged with Xerxes still held good, as they desired, or whether he considered them as his enemies. Artaxerxes responded to this that it did indeed hold good and that he believed no city to be a better friend to him than Argos.”(Hdt. 7. 151)

The Presence of the Argive representative group in the court of Artaxerxes I must not just be about the promise of the Empire. They could be there for receiving the rewards of their neutrality in the Greco-Persian wars. As Herodotus is known to have said, we know that Argos was not the sole Medised city-state of Greece. All of the cities belonged to the seven nations of Peloponnes have been chosen to be neutral in the war, and in this way, they were siding with the Achaemenid Empire (Hdt. 8. 73). According to the Alcibiades’ dialogue of Socrates that we spoke about here, the mythology makes all of basic foundations of Greek thought. So it does not seem that the topic of this narration is just a political agreement between the Persians and Argives.

“...there is another tale current, according to which it would seem that it was the Argives who invited the Persian into Hellas, because the war with the Lacedaemonians was going badly, and they would prefer anything to their present distresses.” (Hdt. 7. 152)

Herodotus speaks about the wars of the Lacedaemonians and Argives and a story about the invitation of the Persians to Greece. It is very hard to accept something like this as a true reason of the Persian march to Greece. The action of Argives in the Greco-Persian wars as neutral peoples must be the reason of creation of these stories about the betrayal of the Argives.

There is another narration from Diodorus that proves that the attempts of the Achaemenid empire for attributing itself to Greeks was not unprecedented. Datis, the Median commander of Darius I had an unsuccessful experience in this mythical basic political approach during the invasion of Greece;

“Datis, the general of the Persians and a Mede by descent, having received from his ancestors the tradition that the Athenians were descendants of Medus, who had established the kingdom of Media, sent a message to the Athenians declaring that he was come with an army to demand the return of the sovereignty which had belonged to his ancestors; for Medus, he said, who was the oldest of his own ancestors, had been deprived of the kingship by the Athenians, and removing to Asia had founded the kingdom of Media. Consequently, he went on to say, if they would return the kingdom to him, he would forgive them for this guilty act and for the campaign they had made against Sardis; but if they opposed his demand, they would suffer a worse fate than had the Eretrians. Miltiades, voicing the decision reached by the ten generals, replied that according to the statement of the envoys it was more appropriate for the Athenians to hold the mastery over the empire of the Medes than for Datis to hold it over the state of the Athenians; for it was a man

of Athens who had established the kingdom of the Medes, whereas no man of Median race had ever controlled Athens. Datis, on hearing this reply, made ready for battle.” (Diod. 10. 27)

Perhaps, the topic of this narration was the beginning and the base of the political approach of Xerxes about the Argives. We can say that the Achaemenid empire had advisors with classified information about the Greek myths. A sociological system of this approach shows the bases of a scientific procedure of the political system at the court of the Empire. Datis or at least his advisors knew the story of Medea and the relationship between Medea and the Medians, He also must have comprehensive information about the connections of the Athenians and Medians according to the Greek mythology. There is the same approach in the case of the message of Xerxes to the Argives. Exposing the role of Datis has an important place in these cases. As Rüdiger Schmitt believes Datis can be counted as a kind of specialist on Greek affairs in the government system of the Achaemenid Empire (Schmitt, 1994, p. 127). His activities in Delos (Hdt. 6. 97), beside the case of Athenians uncovers his interest in the Greek mythology and using them in the political decisions. The mythical basic approaches of the expansion of Philo-Persianism could be the impact of his experiences.

Greek Commanders with the Persian Attire

There is no doubt that according to the Classical texts, the most impactful Greek military commanders intended to have more relations with the Achaemenid Empire and to be appointed as the officials of the Persian Emperor. Before the beginning of the Greco-Persian wars, some of them like Demaratos, the former king of Sparta had claimed this position many years ago (Hdt. 6. 70) and was advising the Empire against the Greeks. It must be told that the loyalty of Demaratos to the Persian King is still disputable. Some of the supreme commanders of the Empire had not trusted him thoroughly and some parts of the narrations prove that they were not wrong (Carr, 2012, Demaratos). Demaratos might be the first official example for *Medism* as siding with the Persian Empire, militarily and politically. Herodotus had used him to show a dramatic contrast of a person during the Greco-Persian wars (Burkert, 2001, p. 97) and this makes the judgement about him more difficult.

Demaratos was not the first and the last Greek Philo-Persian commander. Sparta can be counted as the factory of producing Philo-Persian persons. The famous quote of Agesilaus about the reason of popularity of Medism in Sparta uncovers the place of Sparta and Lacedaemonia in the expansion of Philo-Persianism.⁸ I think Pausanias, son of Cleombrotus and the commander of Greeks in the the battle of Plataea was the most important Philo-Persian commander of Greece. Study of the biography of Pausanias provides a classified list of the economic background of the expansion of Philo-persianism and the results of its appearance in behavior and attires in the heart of Classical Greece. According to Thucydides (Thuc. 1. 94), after the defeat of the Persian Empire in the Mycale and the beginning of the historical clash of Sparta and Athens, a navy with the command of Pausanias could capture Cyprus and Byzantium. After this capture, the behavior of Pausanias has changed and shown his arrogance (Thuc. 1. 95). He was accused of Medism, but the court could not find him guilty. After the

⁸ “To one who remarked that the Lacedaemonians were favouring the Medes, Agesilaus replied that the Medes were the rather favouring the Lacedaemonians.” See. Plut. Ages. 23.2

capture of Byzantium, Pausanias released some of the relatives and friends of the Persian king who had been captured and sent them with a letter to Xerxes;

“Pausanias, the general of Sparta, anxious to do you a favour, sends you these his prisoners of war. I propose also, with your approval, to marry your daughter, and to make Sparta and the rest of Hellas subject to you. I may say that I think I am able to do this, with your co-operation. Accordingly if any of this please you, send a safe man to the sea through whom we may in future conduct our correspondence.”(Thuc. 1. 128)

The king became pleased and sent Artabazos, son of Pharnakes to the sea, as the satrap of Daskyleion with a letter to Pausanias. Xerxes commanded him to cooperate with the Pausanias (Thuc. 1. 129). In the letter, the king spoke about his financial support;

“Thus saith King Xerxes to Pausanias. For the men whom you have saved for me across sea from Byzantium, an obligation is laid up for you in our house, recorded forever; and with your proposals I am well pleased. Let neither night nor day stop you from diligently performing any of your promises to me, neither for cost of gold nor of silver let them be hindered, nor yet for number of troops, wherever it may be that their presence is needed; but with Artabazus, an honourable man whom I send you, boldly advance my objects and yours, as may be most for the honour and interest of us both.”(Thuc. 1. 129)

The text of these letters shows the attitude of Xerxes and Pausanias to a Greco-Persian cooperation according to their positions. The Achaemenid Empire as the heir of the Lydian kingdom was signified with the economic power. The function of Lydian Electrums that was familiar for the Greeks now was a duty of Persian archers; Daric and Siglos. We know that these imperial coins were the most powerful swords in all of the periods of Peloponnesian wars and perhaps all of the Classical period. The letter of Xerxes made it work and Pausanias became the most famous employee of the Empire in Classical Greece;

“Pausanias, after the receipt of this letter, became prouder than ever, and could no longer live in the usual style, but went out of Byzantium in a Median dress, was attended on his march through Thrace by a bodyguard of Medes and Egyptians, kept a Persian table, and was quite unable to contain his intentions, but betrayed by his conduct in trifles what his ambition looked one day to enact on a grander scale. He also made himself difficult of access, and displayed so violent a temper to every one without exception that no one could come near him. Indeed, this was the principal reason why the confederacy went over to the Athenians.”(Thuc. 1. 130)

The cultural, social and political identity of Pausanias had been changed and he was proud of this new identity and did not hide it. I think the narration of Pausanias's Medism might be a supreme example for what that happens a few years later in a great part of the Aegean coast. It seems that he was confident about the capture of Greece by Xerxes and he wanted to be a part of this new system. The Achaemenid Empire was not compelling

the captured peoples to dress in Persian (Median) style. This was not the policy of the Empire, but according to the archaeological evidence and Classical texts, we can guess that the persons and societies that wanted to impute themselves to the Empire family was trying to appear with the Persian attire and behaving in the Persian morality. The Hecatomnid Dynasty of Caria was one of these societies. The Persianised policy of Pixodarus⁹ (Sears, 2014, p. 215) and the Persian style of the burial objects of the Carian Princess (Probably Ada, the last Hecatomnid queen)¹⁰ shows this in the best way. The appeal of Pausanias for marriage with the daughter of Xerxes indicates another aspect of his Medism, that is straightly in connection with joining the Imperial House. It seems that he wanted to be an Achaemenid thoroughly. So he acted in a non-hidden manner with the Greeks, because he thought that would be their later supreme master.

The plans of Pausanias did not proceed as he wished because of his exaggerated behavior. After a long period of investigations, Pausanias took refuge in the shrine of Athena Χαλχιοιχος and starved to death (Thuc. 1. 134). The historicity of some of the stories about Pausanias is in doubt. P. J. Rhodes has discussed about it in “Rhodes, P. J., (1970). “Thucydides on Pausanias and Themistocles”, in: *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte, Bd. 19, H. 4 (Nov., 1970), pp. 387-400*”, partly. The most important result of this article is the paradoxical events according to Thucydides (Rhodes, 1970, p. 51). Pausanias was an unsuccessful project of Medism in Classical Greece. There are pieces of evidence that can prove that the activity of the Empire for expanding Philo-Persianism in Peloponnese has not finished after the death of Pausanias. The later order of the Delphian God, about the burial of Pausanias in the sanctuary of Athena Χαλχιοιχος temple (Thuc. 1. 134), and the appearance of a Persian-attired Zeus transmits another features of these activities via the Philo-Persian Gods of Greece that I will focus on it in the next chapter.

The second Philo-Persian Greek commander, that I will speak about here is Themistocles, the commander of the navy of Athens during the Greco-Persian wars. The wars had not proceeded according to the desire of the Achaemenid Empire in military results, but clash with the majestic powerful administration of the Empire with all of its various ethnicities, might be a different face of the government that was unknown to the Greeks. And this could be the most effective reason of expansion of the Philo-Persianism among the political and military elites. The power of this new face of government made some of Greek circles to produce new anti-Persian cults and movements in all of Greece. The Narration of Themistocles’s Medism in Thucydides comes after the narration of Pausanias.

“At the same time that Pausanias came to his end, the Lacedaemonians by their ambassadors to the Athenians accused Themistocles, for that he also had Medised together with Pausanias, having discovered it by proofs against Pausanias, and desired that the same punishment might be likewise inflicted upon him. Whereunto consenting for he was at this time in banishment by ostracism; and though his ordinary residence was at Argos, he travelled to and fro in other

⁹ For example Pixodarus married his daughter Ada to the Persian Orontobates (Strab. 14. 2. 17) this was something like the request of Pausanias for marrying the daughter of Xerxes.

¹⁰ The burial objects of the Carian Princess are in exhibition in The Archaeological Museum of Bodrum, Turkey.

places of Peloponnesus.”(Thuc. 1. 135)

As we see, the name of Argos comes again in a narration about Medism. Themistocles had been banished from Athens and occupied in Argos, the famous Philo-Persianised city-state of Greece because of his corrupt treatment with the Greeks. As we saw, he resided in Argos and after a while, he decided to seek refuge with the Achaemenid Emperor (Thuc. 1. 137). In my opinion, the narration of Thucydides shows that he must have had coordinated with the Persian Empire and its governors in the western Anatolia. Argos, the Greek city of the lovers of the Empire was the best choice for the beginning of this coordination. Themistocles knew that he must be a part of the Empire to be accepted by it. He spent one year learning Persian language and being familiar with the Persian costumes and then he went to the court of the Emperor (Thuc. 1. 138). After a while he was appointed as the governor of ‘Magnesia on the Maeander’.

“The King assigning to him, for bread, Magnesia, which produced a revenue of fifty talents in the year; for wine, Lampsacus, which was considered to be the richest in wine of any district then known; and Myus for meat.”(Thuc. 1. 138)

The features of his activities in Magnesia transmits different attitudes of his Philo-Persianism. After a short time, Themistocles honoured many privileges in the court of Artaxerxes I. He could participate in the royal hunts and entertainments and he became the best friend of king’s mother, Amestris (Plut. Them. 29. 6). After a while, he was sent to ‘Magnesia on the Maeander’. It seems that the presence of Themistocles in Magnesia was a ring of the chain of some religious activities of the Empire in western Anatolia. Cybele, the ancient mother goddess of Anatolia, that had been accepted in the pantheon of local Persians, was the subject of these activities. After the arrival of Themistocles to Magnesia, and after the guidance of the Mother of the Gods in his dream, he built a temple in Magnesia in honour of *Dindymené* and made his daughter, *Mnesiptolema* her priestess (Plut. Them. 30. 1). These religious activities could not happen without the knowledge and satisfaction of the king. According to the archaeological evidence and Classical texts, we know that, the appearance of a new multi-national goddess in the western Anatolia was one of the most important religious policies of the Achaemenid Empire. After a while, this new goddess became one of the approaches of the expansion of Philo-Persianism in Classical Greece and Aegean.

We know that the name of *Batakes*, the priest of the Mother of the Gods at Pessinus in 102 B.C.(Plut. Mar. 17. 5-6) probably has an Iranian origin. N. Sekunda has a comprehensive research about the studies about this name (Sekunda, 1988, p. 134). He made a connection between Batakes in the tradition of Plutarch and the name of the father of Apame¹¹ (the right hand of Darius) in Apocrypha book of Esdras (I Esdras 4, 29) and a tradition from Josephus (J. AJ. 10, 3, 5) Walter Hinz also believes that the name of Batakes is derived from *Bata-* (wine) and its original form in Old Persian must be *Bataka* (Sekunda, 1988, p. 134). The priestly name of Batakes can be in connection with the Iranian Priestly name of Megabuxos in Artemision of Ephesus. Both of these

¹¹ The name of her father is Bartakes.

names in the priesthood houses of Artemis and Cybele show a set of parallel religious actions by the Achaemenid Empire. We have this information also about the priesthood House ‘*Bagadates and Ariaramnes*’ at the Artemision of *Amyzon*, since 320 B.C. (Robert 1953, p. 410). According to all of the archaeological evidence and Classical texts, the official process of the presence of the Persian or Philo-Persian priesthood houses in the temples of Classical Greece and Aegean begins at the period of Artaxerxes II ¹²(Abedi, 2018). In my opinion, the appointment of the daughter of Themistocles as the priestess of The Grand Mother in Magnesia could be the first step of the expansion of Philo-Persianism in local religions of the Aegean societies. I will bring the description of these activities and the creation of new religious Philo-Persian societies in the next chapter.

A Philo-Persian Greek God

“The god at Delphi afterwards ordered the Lacedaemonians to remove the tomb [of Pausanias] to the place of his death—where he now lies in the consecrated ground, as an inscription on a monument declares—and, as what had been done was a curse to them, to give back two bodies instead of one to the goddess of the Brazen House. So they had two brazen statues made, and dedicated them as a substitute for Pausanias.”(Thuc.1. 134)

Religion is the most important reason of the creation of societies. Religion was controlled by associated religious societies, that all of historical evolution of it back to their decides. The effect of the activities of these religious societies, usually was more powerful than the king wishes. The Achaemenid Empire knew the impact of religion and paid considerable attention to it. In my opinion, the religious society of Delphi was the greatest religious supporter of the Achaemenid Empire in Classical Greece. The above text from Thucydides is just a part of spiritual supports of Delphi from Philo-Persianism in Greece. The God of Delphi believes that Pausanias was not a traitor and he deserved to be buried in a holy sanctuary.

If we classify all of the divinations of the oracles of Apollo, it can be understood that, approximately all of them were in favour of the Achaemenid Empire. These divinations of the oracles of Apollo are as follows;

The divination of Delphi for Croesus about destroying a kingdom (Hdt. 1. 56).

The divination of Branchidae for men of Cyme about handing over Pactyes¹³ to the Persians (Hdt. 1. 158-159).

The divination of Delphi for the Athenians about the capture of Athens by the Persians (Hdt. 7. 140).

The divination of Delphi for the Argives about their neutrality in the war against the Persians (Hdt. 7. 148).

The divination of Delphi for men of Crete about their neutrality in the war against the Persians (Hdt. 7.

¹² I had a comprehensive discussion about this process in my paper in “*The Second International Conference of Young Archaeologists, Tehran*”. For more information see; Abedi, 2018.

¹³ After the capture of Sardis, Cyrus appointed Tabalus the Persian as the satrap of Sardis and Pactyes the Lydian to take charge of the gold of Croesus and the Lydians. But in a short time, Pactyes, started a revolt against the Persian satrap.

169).

The divination of Delphi for Spartans about the capture of Sparta by the Persians (Hdt. 7. 220).

Amir Mahdi Badi has discussed the advocates of Delphi from the Achaemenid Empire in his book “(1969). *Les Grecs et les Barbares, Lausanne :Payot*” (Badi, 1969), but he failed to point out the divination of Branchidae at Didyma. It seems that, Branchidae was one of the most powerful reasons of the creation of relationship between Persia and Delphi since Cyrus’s period. Both archaeological evidence and the Classical texts prove that Branchidae was one of the most famous Philo-Persian Greek sanctuaries during the 6th and 5th century B.C. and even after it beside ‘The Great Artemision of Ephesus’.

The first historical meeting between Persians and Apollo must have had happened just after the capture of Sardis by Cyrus. We know for a long time, the offerings of the Lydian kingdom to the sanctuaries of Apollo was the topic of the Greek stories. The close relationship between Croesus and Apollo was the result of these majestic gifts of the Lydian king to the God (Briant, 2002, p. 38). Pierre Briant has an accurate discussion about the transition of this royal tradition from Croesus to Cyrus (*Ibid.*). I think the relationship between Persia and Delphi, might have had happened before the historical clash of the Persians and Lydians at 546 B.C.. It seems that the level of their relationship after the capture of Sardis is deeper than a relationship between a new invisor kingdom and an ancient local religion, but this idea can be challenged. At the divination of Delphi for Croesus about the beginning of the war with the Persians, we do not have a clear answer from the Pythian; the Pythian just says “*if he should send an army against the Persians he would destroy a great empire*” (Hdt. 1. 53) This unclear divination shows the political management of situation by Delphi. Delphi did not know the result of the war and it did not want also to lose the support of the winner. So Delphi’s divination was in favour of the conqueror’s side. In spite of this notion, the letter of Darius to Gadatas speaks about a probably historical relation between the Persians and Apollo’s cult. In this letter, Darius warns Gadatas, a governor in Magnesian on Meander about exacting tribute from Priest-Gardeners of Apollo and ordering them to plow unsacred fields “*ignorant of his ancestors’ attitude to their god*” and at the end of the letter “*who enjoined strict uprightness on the Persians and ...*” he says (Boffo 1978, p. 267). I think this uncomplete sentence is the most important part of this inscription. What was the strict uprightness that Apollo enjoined on the Persians? We can find its clue at the narration of later Greco-Persian wars during the period of Xerxes. As I told, before the beginning of the Greco-Persian wars, the divination requests of some of Greek city-states from Delphi was encountered with this answer that do not participate in the war against the Persians. It is possible that perhaps the strict uprightness of Apollo on the Persians was something like this religious support of Apollo against the participation of the local cities and governments in the Lydia-Persian war during the period of Cyrus. Perhaps the economic supports of the Empire was in the background of these religious supports but we are not sure about offering the majestic gifts of the Persian king to the sanctuaries of Apollo before or after the war. Anyway, it was a smart decision by the popular Greek god of western Anatolia.

I think the narration of Herodotus about handing over Pactyes the Lydian to the Persians, uncovers a

new level of relationships between the Persians and the sanctuaries of Apollo;

“Pactyes, learning that an army sent against him was approaching, was frightened and fled to Cyme. Mazares the Mede, when he came to Sardis with the part that he had of Cyrus' host and found Pactyes' followers no longer there, first of all compelled the Lydians to carry out Cyrus' commands; and by his order they changed their whole way of life. After this, he sent messengers to Cyme demanding that Pactyes be surrendered. The Cymaeans resolved to make the god at Branchidae their judge as to what course they should take.” (Hdt. 1. 157-158)

The first part of the narration of Herodotus has some important pieces of information about the beginning of the expansion of Philo-Persianism by the Achaemenid Empire after the revolt of Pactyes the Lydian, probably. *“Change their whole way of life”*, this was the command of Cyrus. But what does it mean? Perhaps, this was a punishment for Lydians that Cyrus had trusted before. He has choosed a local as an officer of the Empire, but his revolt, made him to change his political manner in Sardis. So he commanded them to change their whole way of life. This new way of life might be living as a Persian. We know that after the creation of the Achaemenid Empire, Sardis was one of the cities with the most Persian basic manners of life outside of the heartland of the Empire.¹⁴ Anyway, this could be the first political emprise of Persia for foundation and expansion of Philo-Persianism in the westernmost territory of the Kingdom. So what happened after the refuge of Pactyes to Cyme?

“The men of Cyme, then, sent to Branchidae to inquire of the shrine what they should do in the matter of Pactyes that would be most pleasing to the gods; and the oracle replied that they must surrender Pactyes to the Persians. When this answer came back to them, they set about surrendering him. But while the greater part were in favour of doing this, Aristodicus son of Heraclides, a notable man among the citizens, stopped the men of Cyme from doing it; for he did not believe the oracle and thought that those who had inquired of the god spoke falsely; until at last a second band of inquirers was sent to inquire concerning Pactyes, among whom was Aristodicus. When they came to Branchidae, Aristodicus, speaking for all, put this question to the oracle: “Lord, Pactyes the Lydian has come to us a suppliant fleeing a violent death at the hands of the Persians; and they demand him of us, telling the men of Cyme to surrender him. But we, as much as we fear the Persian power, have not dared give up this suppliant of ours until it is clearly made known to us by you whether we are to do this or not.” Thus Aristodicus inquired; and the god again gave the same answer, that Pactyes should be surrendered to the Persians. With that Aristodicus did as he had already decided; he went around the temple, and took away the sparrows and all the families of nesting birds that were in it. But while he was doing so, a voice (they say) came out of the inner shrine calling to Aristodicus, and saying,

¹⁴ The pieces of archaeological evidence exposed different dimensions of Persianization in Sardis. The Tumulus tombs and their burial objects, The Persian styled official objects, and the Persian effects in the religious objects of the temples of Sardis are just some parts of the evidence about the Persianization in Sardis. For more information see; Dusinbere, 2003.

“Vilest of men, how dare you do this? Will you rob my temple of those that take refuge with me?” Then Aristodicus had his answer ready: “Lord,” he said, “will you save your own suppliants, yet tell the men of Cyme to deliver up theirs?” But the god replied, “Yes, I do command them, so that you may perish all the sooner for your impiety, and never again come to inquire of my oracle about giving up those that seek refuge with you.” (Hdt. 1. 158-159)

At this narration, there is an unexpected political support of Branchidae, as the second important sanctuary and oracle of Apollo, for the Achaemenid Empire. This might be a new level of relationship between the Persians and Apollo that continued until the Roman period. I suggest the presence of the great king at Sardis provided a great opportunity for Branchidians to achieve a new impactful political and military support of an aborning power in the world. Branchidians were a family that traditionally had responsibility of the temple of Apollo at Didyma and the priests of this temple most have belonged to the clan of Branchidae (Graf, 2009, p. 50). At the next times, this priesthood house has been immigrated to Bactria by the Achaemenid Empire. I think House Branchidian might be the original reason for beginning the relationship between Persia and Delphi. What that happened at Didyma after the capture of Sardis was not just an economic and political support. The architectural evidence of the Hellenistic temple of Didyma transmits something more than an economic support even after the defeat of the Achaemenid Empire. B. Fehr has a conclusion about the Persian effects in the plan of Didyma Temple (Fehr, 1971, pp. 45-47) and in the result of my field reviews in the temple, I could find some column bases with an indisputable similarity to the Achaemenid column bases in style and the decorative aspects (Plate i), even if these pieces of evidence be inadequate in describing the direct Persian effects in the Branchidian temple probably can expose a later interest of the builders of Didyma in The Persian architecture¹⁵. All of these could be the beginning of strict uprightness of Apollo on the Persians that Darius speaks about it at the letter of Gadatas.

The signs of the relationship of Apollo and the Persians during the period of Darius the Great have been proved by the archaeological evidence and the Classical texts. The archaeological evidence is the letter of Gadatas that we spoke about and the Classical narration is an important report from Herodotus about the activities of Datis the Median in Delos.

“While they did this, the Delians also left Delos and fled away to Tenos. As his expedition was sailing landwards, Datis went on ahead and bade his fleet anchor not off Delos, but across the water off Rhenea. Learning where the Delians were, he sent a herald to them with this proclamation: “Holy men, why have you fled away, and so misjudged my intent? It is my own desire, and the king’s command to me, to do no harm to the land where the two gods were born,

¹⁵ I had conversations about these column bases with Prof. Pierre Briant, Prof. Elspeth Dusinberre and Dr. Shahrokh Razmjou. All of them were agree with me in the similarity of the column bases (especially the bell-shape aspect) to the Achaemenid column bases. Prof. Elspeth believed that if it be possible to find a reasonable connection between these bases and the Achaemenid bases, these column bases can be the westernmost effect of the Achaemenid columns in the territory of the Empire (Personal conversation). Dr. Razmjou believed that due to the uncompleted archaeological investigations in Didyma it is difficult to speak about a direct connection (Personal conversation).

neither to the land itself nor to its inhabitants. So return now to your homes and dwell on your island.” He made this proclamation to the Delians, and then piled up three hundred talents of frankincense on the altar and burnt it.”(Hdt. 6. 97)

The proclamation of Datis is a clear manifest of the Empire about supporting Apollo and Artemis. We have the process of supporting Artemis, the sister of Apollo, since the first relationships between Persia and Delphi and even before this¹⁶. The role of Datis as the manifestor of the expansion of Philo-Persianism has been exposed by the narration of Diodorus that I spoke about. If we accept the accuracy of the narration of Herodotus, here we have a direct command of the King about Apollo and Artemis. This signifies the highest level of relations between Persia and Delphi. After a short period, the famous divinations of Delphi in favour of the Achaemenid Empire begun. The first one was to the Athenians;

“Wretches, why do you linger here? Rather flee from your houses and city, Flee to the ends of the earth from the circle embattled of Athens! The head will not remain in its place, nor in the body, Nor the feet beneath, nor the hands, nor the parts between; But all is ruined, for fire and the headlong god of war speeding in a Syrian chariot will bring you low. Many a fortress too, not yours alone, will he shatter; Many a shrine of the gods will he give to the flame for devouring; Sweating for fear they stand, and quaking for dread of the enemy, Running with gore are their roofs, foreseeing the stress of their sorrow; Therefore I bid you depart from the sanctuary. Have courage to lighten your evil.”(Hdt. 7. 140)

The divination of Delphi for the Athenians beside its propagandaic support for the Persians has a new feature; putting godship aspect beside the Persians. This is a new step of the expansion of religious Philo-Persianism that can be seen at the later divinations of Delphi in the trenches of the march of Xerxes. Using the “*God of war speeding in a Syrian Chariot*” phrase is the culmination of this artistic divination. This could be the beginning of the “*Father King God*” concept in the Achaemenid and Arsacid periods¹⁷ that is the topic of another paper of mine.

The second divination of Delphi was for the Argives and commanded them to be neutral in the war. I spoke about the former mythical basic deal between the Persians and the Argives. Concentrating on the divination of Delphi for the Argives seems to be in the subsequence of that deal;

“Hated by your neighbors, dear to the immortals, Crouch with a lance in rest, like a warrior fenced in his armor, Guarding your head from the blow, and the head will shelter the body.”
(Hdt. 7. 148)

The divination clearly speaks about the conflicts of Argos and other Greek city-states and also the

¹⁶ If we accept the narration of Strabo about the establishment of the sancturay of the Persian Gods like Anaitis in Zela in Cyrus’s period (Strab. 11. 8. 5), this can be the first official connections between the Persians and Artemis.

¹⁷ The most important evidence about “Father God King” concept in known from the reliefs of the Kingdom of Commagene. For more information see. Jacobs, 2011.

support of the Achaemenid Empire for the Argives. Herodotus has used *ἀθάνατος-athánatos* phrase that means immortals. “*Dear to the immortals*” has a ambiguous meaning; The Immortals¹⁸ of the Achaemenid Empire or The gods and immortal divines. This notion is in the subsequence of the former divination of Delphi about giving the godship power to the Persians. Something that we can see also in the divination for the Spartans;

“For you, inhabitants of wide-wayed Sparta, Either your great and glorious city must be wasted by the children of Perseus, Or if not that, then the bound of Lacedaemon must mourn a dead king, from Heracles' line. The might of bulls or lions will not restrain him with opposing strength; for he has the might of Zeus. I declare that he will not be restrained until he utterly tears apart one of these.” (Hdt. 7. 220)

Here, we have; “*the children of Perseus*” phrases again, that I conversed about and “*the might of Zeus*” that is in the same way for giving the power of gods to the Persians. So we know that the cult of Apollo was in favour of the Achaemenid Empire in all of Classical Greece. Delphi, Delos and Didyma as the holiest sanctuaries of Apollo were the most impactful operators of the expansion of Philo-Persianism in religious and socio-political dimensions under the support of the Empire. Even after the Greco-Persian clashes and the last defeat of the Persian army, the Delphian-Persian deal did not expire. Delphi did not accept the spoils of the Persians in the sanctuary of Apollo¹⁹ and Xerxes settled the priesthood House Branchidae at the eastern territories of the Empire²⁰, Perhaps because of securing them from the anger of the fanatic Ionians. The Persian attired statues of the priests of *Apollo Amyklos* in *Idalion* of Cyprus (Gaber, 1986, p. 19) also signifies a new level of religious Philo-Persianism in the cult of Apollo in the Eastern Mediterranean.

A similar process happened for the cult of Artemis sometimes more clear than Apollo. But in this topic we can also see the effects of Delphi. In 320 B.C. after the advise of Pythia of Delphi, Bagadates son of Ariaramnes has been appointed as the *Νεωκόρος-Neocoros* of the temple of Artemis at Amyzon²¹ (Robert, 1983, p. 98). There is to much discussions about the responsibility of the Neocoros. The most famous suggestion is by Barbara Burrell that explains Neocoros word as “*temple warden*” (Burrell, 2004, pp. 3-6) But there is no certitude about it. We just know that Neocoros was a supreme religious title for the responsables of the temples of western Anatolia since the Achaemenid period. Megabyzoi as the supreme neokoroi of the temple of Artemis of Ephesus could be counted as the most famous neocoroi of Classical Greece since the Achaemenid period. The presence of a subsequence of the religious officials with a Persian name/title (Megabyzos) demonstrates the reality of the presence of a Persian or at least a Philo-Persian priesthood house at the most popular Greek temples

¹⁸ For more information see. Schmitt, 2004.

¹⁹ Paus. 10. 14. 5; this is one of the paradoxical narrations about the contacts of Persia and Delphi. Sometimes it has been accepted that this narration denies Medism of Delphi. Casson believes that the narration is just a later attempt of Delphi for proving that Apollo was not siding with the Persians (Casson, 1914, p. 147), but I think there is a great question here; why the Persian sympathy temple of Apollo must accept the spoils of its old friend?

²⁰ Strab. 14. 1. 5, N. G. L. Hammond has a comprehensive article about this topic, for mor information see. Hammond, 1998.

²¹ Present Mazinkalesi in Koçarlı/Aydın, Western Turkey.

of the Eastern Aegean. Just like *House Ariéramnès* in Amyzon or the topic of Pessinus that we spoke about it. According to the Classical texts²² and the archaeological evidence that I have classified in one of my former articles we know that Megabyzoi had the official responsibility of the Artemision of Ephesus at least since 394 B.C till 330 B.C. (Abedi, 2018: 740-741). Maybe the refusing of Alexander's fund for the reconstruction of the temple of Artemis (Strab. 14. 1. 22) was in the supsequence of this long-time presence of a Persian/Philo-Persian priesthood at the temple. The effects of the presence of the Philo-Persian religious societies at the temple of Artemis results to the appearance of A Persian-Anatolian-Greek goddess (Artemis Persike) that the invocations to her is in a non-Greek language (Paus. 5. 27. 5-6) (Probably Persian or Aramic). The beginning of this religious dimension of Philo-Persianism must be the "*flutes in Persian manner*" in the invocations to The Tmolian goddess Artemis that Diogenes speaks about (Ath. 14. 38).

Study of the archaeological evidence and the Classical texts proves that the process of Persianization did not happen just for Apollo and Artemis and their cults. The policy of the Achaemenid Empire was treating with every god according to his identity. But some of them were in the direction of the expansion of different dimensions of Philo-Persianism. When we speak about Zeus, the policy is in a close connection with the later cult of 'Father God King' that transformed to one of the original local cults of Anatolia after the fall of the Achaemenid Empire (Jacobs, 2011). The results of my field observations at the Archaeological Museum of Olympia concluded to detect perhaps new dimensions of Persianization in the sculpture of Classical Greece. The most important part of my speculations was about the famous terracotta of Zeus and Ganymede with its special oriental aspects. I think the style of beard of Zeus and the details of decorative aspects of his dress has indisputable similarity to the attire of the Persian nobilities. In my travel to Olympia, I found this opportunity to visit the terracotta and took photographs from different directions. The terracotta has cyproit effects in Lacedaemonian art, but it is not the same. It has the effects of Persian attire clearly and the wavy beard with the mustache with right corners in tow sides reminds the faces of the Persian sculpture (Plate ii-1-3). In a close perspective, I found out that the decorative aspects of the hem of Zeus' dress has the images of rows of winged quadruped animals (probably horse or bulls). According to the reliefs of the Achaemenid king in Persepolis, we know that the row of animals, especially lions, was one of the most important decorative aspects of the hem of the kings dress (Plate ii-4-5). All of these possibilities might be a new Persianised perspective about God in Classical Greece. This process that was under the effects of accepting Xerxes as a God-King in some of local notions and narrations concluded to producing a new Father-God-King concept in the later periods.

The Process of Persianization of the Greek Gods was not just about Zeus, Artemis and Apollo. There are various pieces of archaeological evidence that prove the quantity of Philo-Persian Greek Gods in different places and according to the historical events more than once.

Conclusion

The foundation of an empire like the Achaemenid Empire needs to a comprehensive strong

²² Xen. Anab. 5. 3, Ael. VH. 2. 2, Plut. Alex. 42, Plin. Nat. 35. 36, Strab. 14. 1. 23.

management system. It seems that the handling of a country with a wide extent and different peoples with various cultures might be impossible without an advanced advisory system. Controlling of this empire was just the first level of managing it. There was an important reason for conflicts at the western borders of the Empire that the Achaemenid Empire needed to be ready to neutralize its interference. The city-states of Greece that had an unrivaled power in the western Anatolia before the Lydian Kingdom, could control their impact on that lands untill the fall of Croesus. Now they encountered with a new different power that was unprecedented in the Aegean. The Ionian Revolt was the result of an unthoughtful reaction of Ionians under the encourage of this city-states. The Achaemenid Empire needed a new tool to neutralize these effects of the Greeks. So the background of the religious tolerance policy helped the Empire in producing a new concept. Philo-Persianism was this new concept. Making the sympathies of the Achaemenid Empire by the mythology, the religious services and the financial supports were the plan of the advanced advisory system of the Empire. The role of religion was unparalleled in this process. As I conversed about, Delphi was the pioneer representative of Philo-Persianism. The second approach that was in connection with the first one was the mythical narrations about the relationship of the Persians and the Greeks. After a while the process completed with a new factor from inside of Greece; the famous Greek commanders of the Greco-Persian wars became the sympathies of their former enemies. The Achaemenid Empire did not have a plan for this one but used it in the best way. The effects of local aristocrats also must be considered. Some of these aristocrats tried to make a balance between the central government and local peoples for reducing probable hostilities. The influences of semi-Persian aristocrats was more important and Philo-Persianism could be counted as an effective tool in realizing the purpose of making a peaceful realm. The most important result of the expansion of Philo-Persianism was changing the subsequence of the historical events during the Greco-Persian wars and after it. The mythical basic proclamations of the Empire and the consecutive divinations of Apollo in favour of the Achaemenid Empire concluded to the lack of a unified consensus against the Persians in Classical Greece. Perhaps the primary result of the wars was not in favour of the Empire but the later events during the Peloponnesian wars and the conclusion of the Peace of Antalcidas displays the outcome of the expansion of Philo-Persianism in Classical Greece. Now the Persians were not foreign barbarian peoples. The Greeks knew them clearly and accepted them as an important solution for resolving their problems. Perhaps it was just after this events that the word of Mede became forgotten and the Greeks called this new governors of the world the Persians.

References

- [1] _____ (1611). *The King James Version Bible (KJV)*. The Church of England.
- [2] Abedi, F. (2018). “The Religious Policies of Artaxerxes II and the Appearance of a New Goddess in Anatolia” (in Persian), in: *Proceeding of International Congress of Young Archaeologists*, pp. 719-750. Tehran: Bonyad Iranshenasi.
- [3] Aelianus (1665). *Various History*. Translated by Thomas Stanelly. London.
- [4] Apollodorus (1921). *The Library*. Translated by Sir James George Frazer. Loeb Classical Library Volumes 121 & 122. Cambridge and MA: Harvard University Press; London: William Heinemann Ltd.
- [5] Athenaeus (1854). *The Deipnosophists, Or Banquet Of The Learned Of Athenaeus*. London: Henry G. Bohn.
- [6] Badi, A. M. (1969). *Les Grecs et les Barbares (L autre face de l'histoire)*. Lausanne: Payot.
- [7] Boffo, L. (1978). “La lettera di Dario a Gadata. I privilegi del tempio di Apollo a Magnesia sul Meandro”, in: *BIDR, Terza Ser. XX*, pp. 267-303.
- [8] Briant, P. (2002). *From Cyrus to Alexander: A History of the Persian Empire*. Translated by Peter T. Daniels. Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns.
- [9] Burkert, W. (2001). *Savage Energies: Lessons of Myth and Ritual in Ancient Greece*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- [10] Burrell, B. (2004). *Neokoroi: Greek Cities and Roman Empirers*. Boston: Brill.
- [11] Carr, J. C. (2012). *Sparta's Kings*. West Yorkshire: Pen and Sword Military.
- [12] Casson, S. (1914). “The Persian Expedition to Delphi”, in: *CR, Vol. 28, No. 5*, pp. 145-151.
- [13] Diodorus Siculus (1989). *Diodorus of Sicily in Twelve Volumes, with an English Translation by C. H. Oldfather. Vol. 4-8*. Cambridge and MA: Harvard University Press; London: William Heinemann, Ltd.
- [14] Dusinger, E. R. M. (2003). *Aspects of Empire in Achaemenid Sardis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- [15] Fehr, B. (1971). “Zur Geschichte des Apollonheiligtums von Didyma”, in: *Marburger Winckelmann-Programm. 1971-72*, pp. 14-59.
- [16] Gaber, S. E. (1986). *Regional Styles in Cypriote Sculpture: The Sculpture from Idalion*. New York: Garland. Gjerstad.
- [17] Ghirshman, R. (1963). *L'Art de L'Iran, Mede et Achemenide*. Paris: Gallimard.
- [18] Graf, D. F. (1984). “Medism: The Origin and Significance of the Term”, in: *JHS, Vol. 104*, pp. 15-30.

- [19] Graf, F. (2009). *Apollo*. London and New York: Routledge.
- [20] Hammond, N. G. L. (1998). "The Branchidae at Didyma and in Sogdiana", in: *CQ, Vol. 48, No. 2*, pp. 339-344.
- [21] Herodotus (1920). *The Histories*. Translated by A. D. Godley. Cambridge: Harvard University Press
- [22] Hesiod (1914). *The Homeric Hymns and Homericica with an English Translation by Hugh G. Evelyn-White. Theogony*. Cambridge and MA: Harvard University Press; London: William Heinemann Ltd.
- [23] Jacobs, B. (2011). "Nemrud Dağ", in: *Encyclopædia Iranica, online edition, 2016, available at <http://www.iranicaonline.org/articles/nemrud-dagi> (accessed on 3 March 2018)*.
- [24] Josephus (1895). *The Works of Flavius Josephus*. Translated by William Whiston, A.M. Auburn and Buffalo: John E. Beardsley.
- [25] Lazenby, J. F. (1975). "Pausanias, Son of Kleombrotos", in: *Hermes, 103. Bd., H. 2*, pp. 235-251.
- [26] Liddell, H. G. and Scott, R. (1889). *An Intermediate Greek-English Lexicon*. Oxford: Clarendon.
- [27] Pausanias (1918). *Pausanias Description of Greece, with an English Translation by W. H. S. Jones, Litt. D. and H. A. Ormerod, M. A., in 4 Volumes*. Cambridge and MA: Harvard University Press; London: William Heinemann Ltd.
- [28] Plato (1955). *Plato in Twelve Volumes, Vol. 8*. Translated by W.R.M. Lamb. Cambridge and MA: Harvard University Press; London: William Heinemann Ltd.
- [29] Plutarch (1917). *Plutarch's Lives*. with an English Translation by Bernadotte Perrin. Cambridge and MA: Harvard University Press; London: William Heinemann Ltd.
- [30] Pliny the Elder (1855). *The Natural History*. ed. John Bostock, M.D., F.R.S. H.T. Riley, Esq., B.A.. London: Taylor and Francis.
- [31] Rhodes, P. J. (1970). "Thucydides on Pausanias and Themistocles", in: *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte, Bd. 19, H. 4*, pp. 387-400.
- [32] Robert, L. (1953). "Le Sanctuaire d'Artémis à Amyzon", in: *CRAI, 97e année, N. 4*, pp. 403-415.
- [33] Robert, L. and J. (1983). *Fouilles d'Amyzon en Carie, I*, Paris.
- [34] Schmidt, E. (1953), *Persepolis I, Structures, Reliefs, Inscriptions*. Chicago.
- [35] Schmitt, R. (1994). "Datis", in: *Encyclopædia Iranica, Vol. VII, Fasc. 2*, pp. 126-127.
- [36] Schmitt, R. (2004). "Immortals", in: *Encyclopædia Iranica, Vol. XIII, Fasc. 1*, pp. 2-3.
- [37] Sears, M. A. (2014). "Alexander and Ada Reconsidered", in: *CPh, Vol. 109, No. 3*, pp. 211-221.

- [38] Sekunda, N. (1988). "Achaemenid Settlement In Caria, Lycia And Greater Phrygia", in: *Achaemenid History Vol 6 (Asia Minor And Egypt: Old Clutures In A New Empire)*. Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, pp. 83-143.
- [39] Strabo (1924). *The Geography of Strabo*. ed. H. L. Jones, Cambridge and MA: Harvard University Press; London: William Heinemann Ltd.
- [40] Thucydides (1910). *The Peloponnesian War*. London: J. M. Dent; New York: E. P. Dutton.
- [41] Tyrwhitt, R. E. (1868). *Esther and Ahasuerus: An Identification of the Persons so Named, Half-Vol. II.* Oxford and London: James Parker and CO..
- [42] Xenophon (1922). *Xenophon in Seven Volumes, 3.* ed. Carleton L. Brownson. Cambridge and MA: Harvard University Press, London: William Heinemann Ltd..

Plates

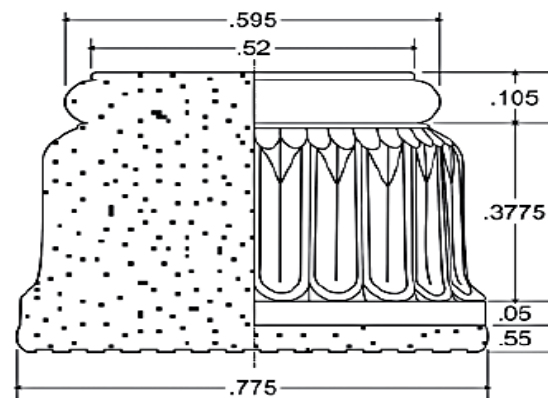
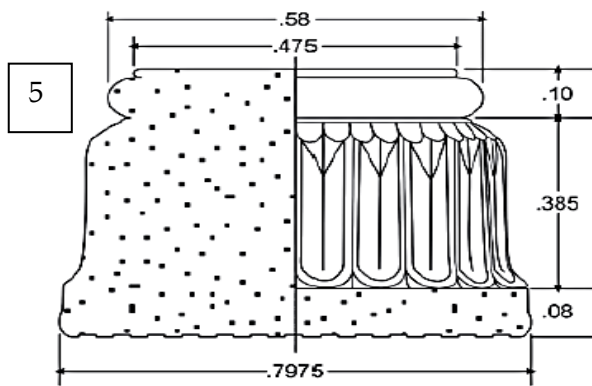

Plate i: (1-2-3)The Column bases in the west of the platform of the temple of Didyma (Photo by Farzad Abedi), (4) a column base from Shaur Palace, Susa, Iran (Archives de la Maison Archéologie & Ethnologie, René-Ginouvès, JP_V03) and (5) the column bases from Harem in Persepolis (Schmidt, 1953: fig. 107, H, G).

1937’de Giresun Halkevi Tarafından Raporlanan Bulancak-Ahmetli Köyü’nde Bulunan Boğa Başları ve Bölgedeki Olası Hitit Varlığı¹

Mevlüt Kaya²

Giresun University, Lecturer, Eynesil Vocational School of Higher Education, Giresun, Turkey

Received- Accepted: 16.02.2019- 07.03.2019

Research Article

Öz

1932’de kurulan Halkevleri tarih, kültür, folklor ve arkeoloji araştırmalarında önemli faaliyetler yürütmüştür. Halkevlerinin Giresun şubesi de bu alanlarda çeşitli faaliyetler göstermiştir. 1937’de bir yol yapımı sırasında Giresun’un Bulancak ilçesine bağlı Ahmetli köyünde, eski çağlara ait bazı heykeller bulunmuştur. Heykellerin yanı sıra aynı dönemin ürünü olduğu anlaşılan bazı eşya kalıntılarna rastlanmıştır. Heykeller kısmen zarar görmüş, eşya kalıntılarıyla birlikte parçalanmıştır. Parçalanmış tarihî eserlerin bir kısmı yol inşaatına karşarak üzeri kapanmıştır. Bilinçsiz ve duyarısız bir biçimde yapılan yol çalışmaları neticesinde ortaya çıkan heykel ve eşya kalıntıları, ildeki bazı memurlar ve kaymakam eşliğinde incelenmiştir. Halkevleri Giresun şubesi yetkilileri ise bulunan tarihî eserlere dair bir rapor hazırlamıştır. Söz konusu dönemlerde Giresun’da henüz müze bulunmadığından, bir müddet Giresun’da bir ilkokulun deposunda tutulan heykel ya da heykellerin Trabzon Müzesi’ne nakledildiği, yakın dönemlerdeki bazı resmi yazışmalardan anlaşılmaktadır. Giresun merkezine 27, Bulancak’a 12 kilometre uzaklıkta olan Ahmetli köyü, buluntulardan anlaşıldığı üzere, Hititlerin kültürel etki çemberinde yaşamış bir topluluğa ev sahipliği yapmıştır. Giresun ve Doğu Karadeniz Bölgesi tarihine kaynaklık eden bu tarihî eserlerin bulunduğu yer ve içerdiği sembollerin önemine binaen; Giresun yöresi ve Hititler ilişkisi bağlamında bu çalışma yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Giresun, Hititler, Boğa başları, Halkevleri.

Bukranions And Probable Existence Od Hittite Found In Bulancak-Ahmetli Village And Reported By Giresun Community Center In 1937

Abstract

The Community Centers founded in 1932, were conducted important activities about history, culture, folklore and archeology researches. Giresun desk of Community Centers was active about these areas, too. Some sculptures were found belonging to the old ages in the village of Ahmetli related to Bulancak county in Giresun, during a road building. Some residuals of objects which come out belonging to the same period found along with the sculptures. They were partially wrecked and splintered with the residuals of objects. Some of splintered historical artifacts are covered by messing the road construction. The sculptures and residuals of objects are examined by some officers and the district governor in the city which emerged as a result of the road buildings committed involuntarily and callously. The officials of the desk of Giresun Community Centers prepared a report about the founded historical artifacts. During these periods there wasn’t a museum in Giresun yet. So for a while the statue or the statues which were hold in primary school’s storage in Giresun, were transferred to Trabzon Museum and this can be understood from the correspondence in recent periods. This study was conducted in the context of the relationship between Giresun region and the Hittites owing to the importance of the symbols they contain and the location of these historical monuments which were the source of Giresun and the Black Sea. The Ahmetli Village where is 27. Km. far away from the city center and 12 km. far away from Bulancak was home to this community who lived in the circle of cultural influence of the Hittites.

Keywords: Giresun, Hittites, Bukranions, Community Centers

¹ This article is analyzed by two reviewers and it is screened for the resemblance rate by the editor. (Bu makale iki hakem tarafından incelenmiş ve editör tarafından benzerlik oranı taramasından geçirilmiştir)

² tarihmeltemi@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-7508-1149.

Giriş

Doğu Karadeniz Bölgesi’nde yer alan Giresun’un, eski çağlardaki durumuna yönelik araştırmalar oldukça kısıtlıdır. Yörenin eski dönemlerinin aydınlatılmasında en doğru sonuca, kazılardan elde edilen bulgularla ulaşılabileceği açıktır. Yöreyle ilgili mevcut çalışmalarda, Hitit devri ve hemen öncesine kadar birbirinin benzeri olan tahminî yaklaşımlarla ortaya konulmaya çalışılan yerleşim tarihi, Giresun yöresinin sosyokültürel derinliklerine ulaşmada ve bugününü yorumlamada henüz yeterli değildir. Yöreyi sosyokültürel köklerinden uzaklaştıracak ölçüde törpüleyerek yorumlayan yaklaşımlar, tarihsel bulguların sunduğu gerçekleri eksik/kusurlu biçimde irdeleyerek tarihin işlevinin bozulmasına yol açmaktadır. Ancak değişmeyen bir gerçek vardır ki o da Giresun yöresinin Hititlerden önce birçok küçük topluluğun yerleşim merkezi olmasıdır. Hititlerden önce bölgede yaşamış olan halklara ait arkeolojik buluntuların ve yazılı belgelerin olmayışı veya çok az olması, Hitit öncesi dönemler hakkında bilgi sahibi olmamızı güçleştirmektedir. Yöredeki küçük topluluklar, Hititlerin güçlü olduğu zamanda Hititlerin egemenliğine girmişler, onlarla kültürel etkileşimler yaşamışlardır. Bu küçük toplulukların dil ve kültür alanındaki izleri, Anadolu’nun geleneksel değerleri olarak bugün karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu izler, Cumhuriyet dönemine kadar üzerinde durulmayan, takibi yapılmayan tarihsel konular olarak atıl kalmış, Cumhuriyet döneminde önemli adımlar atılmış olsa da bu konulara yönelik yeterince yol kat edilememiştir.

Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yönetim kadroları, Anadolu’da yaşamış eski uygarlıkların izlerinin araştırılmasına yönelik Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu gibi bilimsel müesseseler teşkil etmelerinin yanı sıra, 1932’den itibaren Halkevleri aracılığıyla da tarih, kültür, folklor ve arkeoloji alanlarında önemli faaliyetler yürütmüşlerdir³. Halkevleri bünyesinde her ilde örgütlenmiş olan bu bilimsel teşekküller, ülkenin kültürel olarak kalkınmasına önemli ölçüde öncülük etmiştir. Giresun’un eski ve yakın geçmişine yönelik araştırmalar yaparak ilgili gelişmeleri takip eden Giresun Halkevleri de bu çalışmada ele alınacak olan, 1937’de Bulancak’ın Ahmetli Köyü’nde bulunan boğa başlarına yönelik bir rapor hazırlamıştır. Halkevinin bu raporu, Cumhuriyet kadrosunun özelde Giresun, genelde ise Anadolu tarihiyle yakından ilgilendiğini göstermektedir. Bu noktada, raporda da görüleceği üzere, Hititlerin ve bazı eski Anadolu uygarlıklarının Türklüğüne atıfta bulunularak, kimi çevrelerce “romantik” kabul edilen Türk Tarih Tezi görüşünün Halkevleri’nce kabul gördüğü ve Halkevlerinin Anadolu tarihini bu minvalde yorumladığı anlaşılmaktadır. Halkevleri’nin, milli bir Türk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti’nin dilde, kültürde ve tarihte benimsediği ortak milli şuurdan beslenmiş olması, bu durumun temel nedenidir.

Giresun Halkevlerinin yukarıda zikredilen raporu, Giresun yöresinde Hititlere dair izleri irdeleme, mevcut bulguları harmanlayarak bölge tarihini yeniden yorumlayabilme imkânı sunmaktadır. Çalışmanın genel

³ Giresun Halkevi’nin, Tarih ve Müze Kolu’nun dışında sekiz kolu daha vardı. Bunlardan biri olan Köycülük Kolu’nun ilk faaliyeti, 27 Temmuz 1933’te Giresun’dan hareket ederek YavuzkemaI nahiyesine düzenlediği “köy tetkik ve yardım seyahati” olmuştur. Dil Tarih ve Edebiyat kolunun ilk faaliyetlerinden biri, Bulancak kazasının Ahmetli köyündeki tarihi eserlerin tetkikidir. Güzel Sanatlar Kolu ise “halka, sanat sevgisi ve zevkini kazandırmak” doğrultusunda bazı faaliyetler gerçekleştirmiş; konferanslar, konserler düzenlemiştir. Temsil Kolu ise bazı piyesler sergilemiştir. Bu piyeslerden biri 1937’de Tirebolu ve Görele’de sergilenen “Kozanoğlu” piyesidir. 1933’te Spor Kolu’nun faaliyetleri arasında, Yeşiltepe kulübüyle Tayyare Meydanı’nda düzenlenen futbol müsabakası bulunmaktadır. 1940’a gelindiğinde ise Kütüphane ve Neşriyat Kolu’nun kitap toplayarak kütüphane kurduğu görülmektedir. Yine, 1940’ta Sosyal Yardım Kolu’nun yoksul öğrencilere yardım etme faaliyetleri gerçekleştirildiği görülmektedir (Özkaya, 2018, s. 55-81).

amacı da bu doğrultuda, Giresun yöresinin ve bir ölçüde Doğu Karadeniz Bölgesi'nin tarihine yönelik yapılacak araştırmalara, yeni bulguların dâhil edilmesi suretiyle nesnel bir perspektif sağlayabilmektir.

Türkiye’de Müzecilik ve Halkevlerinin Eski Eserlere Yönelik Faaliyetleri

Osmanlı Devleti'nin son döneminde, eski eserlerin korunması doğrultusunda hükümet tarafından birçok önlem alınmıştır. Eski eserleri korumada yetersiz kalan bu önlemlerden biri de eski binaların yakınında taş ocağı kurulmamasına yönelik alınan karardır. Karardaki “eski binalar” ifadesiyle kastedilenin kapsamı ve eski binaların sayıları bilinmemektedir. 1906’da düzenlenen Asar-ı Atıka Nizamnamesi ile taşınmaz eski eserlerin neler olduğuna açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Ancak beklenen verim alınamayınca, 1912’de Muhafaza-i Âbidat Nizamnamesi yürürlüğe konulmuştur. Eski eserlerin korunması sorunu, Ceza Kanunnamesi ve Asâr-ı Atıka Nizamnameleri yürürlüğe girmeden önce tamamen, sonra da kısmen vakıf sistemi içinde çözülmeye çalışılmıştır (Çal, 1990, s. 354).

1921’de hükümet programında yer verilen “milli ruhu güçlendirmek” prensibiyle “Hars Müdürlüğü” adını alan Türk Asar-ı Atıka Müdürlüğü, yeniden teşkil edilmiştir. Kurumun başına getirilen Mübarek Galip Bey, eski eserlerin depolanması ve korunması yönünde, kültür ve sanat adına önemli atılımlarda bulunmuştur. 1922’de yayınlanan bir talimatnameyle, Türk arkeolojisinin geliştirilmesi için çözüm yolları aranmıştır. 1923’te kurulan Heyet-i İlmiye’nin ilk gündemine aldığı konular arasında, milli tarih ve Ankara’da milli bir müzenin teşkil edilmesi yer almıştır (Güzel, 1987, s. 341).

Cumhuriyet kadrosunun eski eserlere, tarihe, arkeolojiye ve Türk kültürüne yönelik yasal girişimleri, Anadolu’nun zengin geçmişine sahip çıkılması ve bunun değerli bir miras olarak benimsenmesini gerektiriyordu. Halit Çal’ın (1990) aktarımına göre, Cumhuriyetin ilk yıllarında taşrada Osmanlı düşmanlığı yapan bazı yerel yöneticiler, eski eserlere yönelik büyük bir tahribat kampanyasına başlamışlardı. Atatürk, 1933’te bu duruma engel olunması ve eski eserlerin korunması için Konya’dan bir telgraf çekmişti (Çal, 1990, s. 372).

15 Nisan 1931’de Türk Ocaklarının kapatılmasının ardından kurulan ve 3 Ekim 1935’te Türk Tarih Kurumu adını alan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, süreli yayın, çeviri, tarih kitaplarının yazımı, tarihi eserlerin korunması, arkeolojik kazılar ve bilimsel araştırmalar yapılması yönünde faaliyetler göstermiştir (Toksoy, 2007, s. 145). 19 Şubat 1932’de “Türk inkılaplarının temellendirilmesi, Misak-ı Milli sınırları içinde Türk toplumunun gelişip güçlenmesi, hızla çağdaş uygarlık düzeyine yükselmesi” amacıyla kurulan Halkevleri, tüm ülkede “boş zamanları sosyal ve kültürel gelişmeyi sağlayan bir ortam içerisinden geçirecek ve yararlı davranışlarla değerlendirecek” yaygın bir eğitim modeli olmuştur (Kaplan, 1973, s. 60).

Halkevleri, kuruluşundan itibaren “Halkevleri Çalışma Talimatnamesi” doğrultusunda, dokuz şubesiyle faaliyette bulunmuştur. Bu şubeler; dil, edebiyat ve tarih, güzel sanatlar, temsil, halk dersaneleri, kütüphane ve yayın, müze ve sergi, spor, sosyal yardım, köycülük gibi dallarda hizmet vermiştir. Tarih ve müze

şubelerinin amaçları, zengin bir tarihsel birikimi olan Anadolu’nun tarihini araştırarak tarihi, tarihi eserleri ve Anadolu kültürünü halka tanıtmak ve sevdirmek, bunların tahrip edilmesini önlemek, etnografik değeri olan eşyaları toplamak ve korumaktı (İğdemir, 1974, s. 26).

Dil, edebiyat ve tarih şubeleri, “buldukları bölgenin genel kültürünü artırarak, yurt sevgisi ve yurttaşlık vazifesi duygularının yükselmesini sağlayacak çalışmalar yapmayı” amaçlamıştır (Durak, 2014, s. 428). Bu doğrultuda Halkevleri, tüm şubelerinde olduğu gibi Giresun’da da çeşitli öğretici seminerler ve kurslar organize etmiştir (Akgün, 14.04.1938). 1932’den itibaren, faaliyet kollarından biri de müzeler ve sergiler olan Halkevleri, Türkiye’de müzeciliğin yeniden yapılandırılarak gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır (Çetin, 2010, s. 117-119).

Hititler ve Giresun Yöresi

Giresun yöresinin geçmişi ayrıntılı biçimde incelendiğinde, Hititlerin yöredeki etkilerinin izlerine rastlanmaktadır. M.Ö. II. bin yılda bölgede yaşamakta olan Kaşkalar, Boğazköy’ü merkez yaparak büyüyen Hititlere karşı mücadele etmişlerdir. Bölge, bu nedenle Hititlerin hâkimiyetine tam olarak girememiştir. Hititlerin Ege göçleri ile yıkılmasından sonra bölge Frigyalıların istilasına uğramış, daha sonra M.Ö. 545-546 yıllarında Lidyalıların yenen Persler, bu kesimlerde hâkimiyet kurmuşlardır (Işık, 2001, s. 11). Romalı Tarihçi Quintus Curtius Rufus’un Historiarum Alexandri Magni Macedonis Libri Qui Supersunt adlı eserinde verdiği bilgilere göre, Büyük İskender M.Ö. 333’teki Issos savaşı sonrası Anadolu’ya hâkim olduğunda Pontus bölgesi Pers idaresindedir. Bölgenin dağlık ve yoğun bitki örtüsüyle çevrili olmasının ordularını yavaşlatacağını düşündüğü için bu fethi gerçekleştirilmemiş olsa da bölge daha sonra Eumenes tarafından İskender’in ülkesine bağlanmıştır. M.Ö. IV. yüzyıllarda, bölgede bir Pontus krallığı kurulmuş, bu krallık Paphlagonialıların kıyı ve iç kesimlerine dek genişlemiştir (Curtius, 1962, X,X,6’dan akt. Işık, 2001, s. 11).

Roma egemenliği öncesi genel olarak böyle bir tarihsel süreçten geçen bölgede Hitit varlığından da söz etmek mümkündür. Bilindiği üzere Hititler, Anadolu’da ilk kez teşkilatlı devlet kuran uygarlık olmuştur (Gülersoy ve Gülersoy, 2016, s. 498). Bu teşkilatlanma, Tunç Çağı’na (M.Ö. 3000-1200) dek inmektedir. Tarihsel süreçte, Giresun yöresinin en eski ve en çok etkisinde kaldığı uygarlık, uzun süre yarı bağılı bulunduğu Hititlerdir. İleride üzerinde durulacak olan, Halkevleri’nin 1937’de Bulancak-Ahmetli’de bulunan tarihi eserlerle ilgili raporu (Akgün, 18.03.1937), söz konusu döneme dair önemli bulgular içermektedir. Ayrıca, bugün Giresun ağzında kullanılmakta olan mahalli sözcükler içerisinde halâ Hitit dilinin yadigârı olduğu düşünülen unsurlara rastlanmaktadır. Bu kültürel izler, daha çok Giresun’un kırsal kesimlerinde yer almaktadır (Kaya, 2015, s. 44,45).

Hititlerde ve Giresun Yöresinde Boğa/Öküç, Geyik, İnek/Buzağı Kültü

Giresun yöresinde yerleşmiş olduğu düşünülen Hititlerin yöredeki kültür izlerini aramak, Doğu Karadeniz Bölgesi tarihi açısından geç kalınmış bir girişimdir. Hitit kültürüne dair kültürel ve somut kalıntıların, yeniden keşfedilerek tasnif edilmesi ve bu doğrultuda kronolojik gerçekliğin açığa çıkarılması gerekmektedir. Yörede bulunan kültürel ve somut Hitit devri kalıntıların içinde yer adlarının bulunması, bu gerçekliğe katkı sağlayabilecek önemli ipuçları niteliğindedir. Giresun’un Yağlıdere ilçesine bağlı olan Harava Köyü’nün

etimolojisine dair yapılan araştırmada, bu adın Hitit kùltüründeki geyik ve boğa boynuzundan türemiş olduğu ortaya çıkarılmıştır. “Harava” adının kökeni, Hititlerde geyikler tanrısı “Haruva”ya (Eyüboğlu, 1990, s. 295) dayanmaktadır (Kaya, 2015, s. 22,23). Hititlerin inanışlarında tanrıya geyikler ve dağ keçileri adama uygulamasına rastlanmaktadır (Darga, 1992, s. 32). Bu açıdan söz konusu yer adı ile Hitit dili ve kùltürü arasında da bir bağ olduğu söylenebilir.

Boynuzlu, çıkıntılı, kollu veya şeklen eğri olan nesnelerin ve yerlerin adlarında rastlanan bu dönüşümün temelinde Hitit dili olduğu düşünölmektedir. Yine, Trabzon’daki Faroz semtinin, Giresun’un (Kerasos/Phamakeia) ve ilçesi olan Görele’nin (Korolla) bilinen en eski adlarındaki “far/ker/kor” köklerinin “boynuz” anlamından türetildiği ve zikredilen yerlerin denize doğru uzanmış sivri uç/çıkıntı şeklinde olduğu yani boynuzu andırdığı görölmektedir. Giresun’un Yunanca adı olan Kerasos’taki κέρας (keras) kökünün de boynuz anlamına geldiği bilinmektedir. Başka bir örnek ise; “dahara” sözcüğünün Hititlerde iki ayrı ırmağa ad olarak verilmiş olmasıdır: Dahara-1: Gökırmak; Dahara-2: Kelkit İrmağı (Ünal 1989, s. 32). Anadolu’da Hititlerin hâkim oldukları bölgelerde “geyik” ile ilgili binlerce yer, su, dağ ve mevki adları bulunmaktadır (Kaya, 2014, s. 245-246). Geyik, Hititlerde ilahi gücü temsil etmiştir. Boğa ve pars da Hitit inanışındaki diğer ilahi güç sembollerindendir (Ünal, 2003, s. 74).

Boğa sözcüğünün içinde, “yüksekte duran önemli varlık” anlamının bulunduğu ve bir varlığın hem maddi yönetici hem de manevi tanrı olabileceği düşünölmektedir. Hitit kùltüründeki boğa tasvir ve heykelleri, her iki anlamı da içermektedir (Berkmen, 1956, s. 1,4). Hititlerdeki boğa kùltürünün geniş bir etki alanına sahip olduğu açıktır. Hititlerden önce, Sümerlerde ve Elamlarda “boğa tanrı” inanışının var olduğunu da belirtmek gerekmektedir (Akman, 2012, s. 5-6; Uraz, 1994, s. 149-150).

Eyüboğlu’nun (1990) aktarımına göre, Hititlerden önce Anadolu’da yaşayan toplulukların inançları arasında Seris ve Hurra boğaları yer almakta ve bunlar kutsal sayılmaktadır. Boğaların dini inançlar içerisine girme nedenlerinden biri de onların insanüstü gücüdür. Bugün Anadolu’da boynuzlu hayvanların kutsal sayılmasının zemini, eski Anadolu’daki bu gerçekliğe dayanmaktadır. Ev kapılarının üst kısmına boğa, koç, geyik gibi hayvanların boynuzlarının konulması, bereket beklentisi dışında, uğursuzlukların evden/aileden uzak tutulacağı inanışına dayanmaktadır (Eyüboğlu, 1990, s. 130).

Hititlerin kutsal boğayı “el üstünde” tuttıkları, Anadolu’da yapılan kazılarda ortaya çıkan bulgulardan anlaşılmaktadır (Eyüboğlu, 1990, s. 121-123). Sümerlerde ve Hititlerde boğa ile ineğin önemli bir yeri vardır. Sümer fresklerinde (Kramer, 1998, s. 344) ve Hitit tabletlerinde kutsal inek çizimleriyle sıkça karşılaşılmaktadır. Aslında, tarımsal üretime temellenmiş olan boğanın kutsallaştırılması durumu, Anadolu etkisinden ziyade üretim biçimiyle ilgili olup Asya’da ve Avrupa’da da köklü bir geçmişe sahiptir. Anadolu dışındaki coğrafyalarda, tarihsel köklerine bakıldığında “kutsal geyik” kùltürünün de yaygın olduğu görölmektedir (Kaya, 2014, s. 230-254).

Erken Hitit devrinde boğa, doğrudan tapılan kutsal bir hayvan iken, geç devirde bazen fırtına tanrısının altında, bazense iki yanında yer alan kutsal hayvanı olmuştur (Ergüven, 2000, s. 66). Bir Hitit metninde bu

durumla ilgili olarak “eskiden tahtadan bir boğa vardı, şimdi Haşmetmeabım demirden bir boğa yaptı” yazmaktadır (Kınal, 1998, s. 213). Eyüboğlu (1990), bu durumu şöyle açıklamıştır:

“Anadolu inançlarında görülen öküz, yanı başında at, geyik, kaz, keçi, arslan yer alıyor. Arslan koruyucu, savaşçı, vurucu güçleri yansıtıyor çokluk[la]. Özellikle illerin koruyucusu, giriş yerlerinde bekçi oluyor. Doğa karşısında insanüstü bir güçlülüğün örneğini veriyor. Öküze kuthuluk verenlerin en eskisi Sümer dinidir.” (Eyüboğlu, 1990, s. 120).

Madenden imâl edilmiş hayvan heykelcikleri, Hitit sanatının başyapıtları arasındadır. Hitit kültüründe önemli bir yer tutan geyik ve boğa tasviriyle yapılan hayvan biçimli kaplarda genellikle baş, boyun ve gövdenin altına kıvrılmış iki bacak bulunmaktadır (Darga, 1992, s. 39; Genç, 2005, s. 12). Anadolu maden sanatı içinde “dinsel amaçlı geyik ve boğalı diskler”, Hititlere ait en çok ilgi toplayan kalıntılardandır (Başak, 2008, s. 23). Mevcut araştırmalara göre, Hava Tanrısı’nın kutsal hayvanı olan boğa, boğa başlı içki ve sunu kabıyla temsil edilmekle birlikte, birçok mühür baskısında, ibadet ve av sahnelerinde sıkça tasvir edilmiştir:

“Boğa adamlarının üstündeki boğanın yuları tutan tanrı, boğa üstünde silahlı tanrı, boğa ile savaşan tanrı, boğa adam, su tanrısı boğa adam, hayvanlarla savaşan boğa adam, hayvanlar hâkimi boğa adam ve âlem taşıyan boğa adamlar...” (Özgüç, 1965, s. 21; Sabuncuo, 2011, s. 66-67)

Hititlerin gündelik yaşamında sığır, koyun, keçi, katır ve eşek gibi hayvanların önemli iktisadî işlevlerinin olduğunu ve Hititlerin Anadolu yaylalarındaki hayvancılık meşgalelerini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir (Alp, 1947, s. 478). Böylelikle, hayvanların kutsal sayılmasındaki etkenlere dair daha kolay fikir sahibi olunabilecektir. Hititlerde, sütünden peynir yapılan ineğin (Kamber, 2006, s. 41), kutsal ve sihrî rolleri bulunmaktadır. İnek boynuzu ile “doğurganlık” arasında ilişki kuran Hititlerde, kısır bir kadının doğurganlaşması için “büyü” niteliğinde bir uygulama gerçekleştirilmektedir:

“(Kocakarı) doğurgan bir ineğin boynuzunu kavrar ve ‘Güneş Tanrısı, Efendim, bu ineğin doğurgan olduğu ve verimli bir ağılda olduğu ve ağılı boğalar ve ineklerle doldurduğu gibi, bu kadın da evini oğullar ve kızlarla, torunlarla ve onların çocuklarıyla, art arda gelen kuşakların torunlarıyla doldursun’ der.” (Ay, 2012, s. 53-54)

Kutsal yerlerdeki surların kapılarını “koruyucu” tasvirlerle bezeyen Hititlerde, baş tanrı Teşup’un sembolü olan boğa karşısında, kral ve kraliçenin kurban sunma tasvirleri bulunmaktadır (Emre, 2004, s. 50; Genç, 2005, s. 17). Arslan ve boğa gibi hayvan tasvirlerinden oluşan su kapları, Hitit çağının hayvan şekilli heykelcikleri arasında anıtsal bir yer tutmuştur. Çağın genç evresinde boğa protomları veya gövdeleri kabartma boğa başları, plastik boğa figürleri, sıralar halinde birbirlerini izlemiştir (Genç, 2005, s. 25,27). Hititlerde boyayla bezenmiş kült vazolar, kil sunaklar ve boğa heykelcikleri, tanrı ve tanrıça heykelcikleri (Özgüç, 2002, s. 500; Genç, 2005, s. 42-43), tapınak çevresinde tanrı gibi görünen ve etrafında yiyecek-içecek sunularak törenler yapılan “huvaşi” taşları (Bryce, 2003, s. 172’den akt. Akdağ, 2018, s. 25) ve işlem görmemiş bazı kayalar (Schirmer, 1982, s. 19; Darga, 1985, s. 70-71’den akt. Bahar, Turgut vd., 2018, s. 406) dönemin dinsel objeler koleksiyonunu oluşturmaktadır.

Boğaya yüklenen kutsal rol, Hititlere ait yazılı metinlerdeki “gümüş boğa” ifadesinden de anlaşılmaktadır (Alp, 2001, s. 73).

Bir Hitit tasvirindeki “boğa adamların taşıdığı gökyüzü ile üzerine bastıkları yeryüzü”, bu eseri meydana getiren insanların evren hakkında düalist bir anlayışa sahip olduklarını göstermektedir. Tasvirde, “yeryüzü hiyeroglifinin üzerinde ayakta duran iki boğa başlı adam, yukarıya kaldırdıkları elleri üzerinde gökyüzü hiyeroglifini taşımaktadırlar” (Sevinç, 2008, s. 237).

Nimet Özgüç (1956) bir çalışmasında, Ankara Arkeoloji Müzesi’nde bulunan, Hititlere ait bir boğa başını incelemiştir. Başın çeneden boynuza kadar olan kısmının yüksekliği 15.8, boynuzların arasındaki mesafe 21.4, boynunun kalınlığı 10.7, boyunla birlikte başın uzunluğu 17 santimetredir. Tokat civarında bulunan ve Tokat müzesinden naklen getirilen boğa başının 1940 yılından beri Ankara’daki müzede bulunduğu bilinmektedir. Özgüç (1956) çalışmasında, bu başın gövdeye yakın yerinden kırılmış ve kahverengi hamurlu olduğunu, “Tokat Müzesindeki Hitit kapları ve İstanbul Müzesindeki gaga ağızlı testi gibi” bu çevredeki Hitit şehirlerinde bulunan höyüklerin birinde bulunduğundan şüphe duyulmaması gerektiğini bildirmiştir. Özgüç, başla ilgili ayrıca şunları aktarmıştır:

“Baş ve boyun kısmı kırmızı; yuları, alın beneği, göz akları ve boynuzları krem astarlıdır. Her tarafı çok iyi perdelidir. Sağ tarafı tamamen ay biçimli boynuzlarının yalnız uçları kırılmıştır. Alınbeneği üçgen biçiminde ve noktalarla bezelidir. Gözleri iri ve yuvarlak, göz bebekleri astar renginde ve çukurcadır. Kalınca bir kabartı halinde gösterilen göz kapakları üstündeki dört paralel çizginin arası kertiklerle süslenmiştir. Müselleli kulağı dik ve canlıdır. Yularının iki ucu burun deliklerine üstten geçirilen bir halkaya rabtedilmiş, göz ve kulakların altından dolaştırılarak ensede birleşmiştir. Dökme işinde kullanıldığı anlaşılan açık burun deliklerinin üstünde, burun kırıklıklarını ifade eden üç paralel çizgi mevcuttur. Gerdan hattı çok iyi belirtilmiştir. Alnın üstünde, boynuzların çıktığı kısmın iki kenarı ve ortası üçer paralel çizgi ile süslenmiştir... Boğamızı diğer boğalardan ayıran mühim hususiyeti yularıdır. Eski örneklerin hepsinde yular, burun kırıklıklarının üstünden dolanmakta, hiç birinde burun deliklerinden geçmemektedir... Tokat boğasının ipinin de burun kısmındaki halkaya bağlanıp, yukarıdan çekilmiş olması mümkündür. Eser bu hususiyetiyle ve büyük Hitit Çağı boğalarından bariz bir şekilde ayrılmasıyla, Eski Hitit Çağına ve kuvvetli bir ihtimalle M.Ö. 1600-1500 yıllarına ait olmalıdır.” (Özgüç, 1956, s. 54-55; Özgüç, 1988, s. 41)

Özgüç’ün (1956) bildirdiğine göre Tokat menşeli boğa, büyüklüğü bakımından Kapadokya menşeli boğadan (yüksekliği 35, genişliği 57 cm) sonra ikinciliği almıştır. “Fevkalade işlenmiş” olan boğa, Hava Tanrısı’nın kültüründe, içki töreninde kullanılmış bir kaptır. Hitit kabartmalarında görülen, yıldızlarla güneşi taşıyan halde yeryüzünü gökyüzüne bağlayan yarı insan yarı boğa varlıklar figürü, Hititlerin evren tasarımını yansıtmaktadır (Ceram, 2008, s. 43).

Halkevlerinin Bulancak-Ahmetli’deki Tarihi Eserler Raporu

1935’ten itibaren Giresun’da etkinliği artmaya başlayan Halkevleri, ilçelerde yeni şubeler açıyor (Akgün, 25.02.1937; Akgün, 07.04.1938), çeşitli alanlara yönelik oluşturduğu kollarıyla hizmet veriyordu. Köycülük kolu, köy gezileri düzenleyip okullara kırtasiye malzemesi dağıtıyor (Akgün, 22.11.1936); diğer kollar zehirli gazlara yönelik kurslar açıyor (Akgün, 27.01.1938), belirli günlerde törenler gerçekleştirip, günün anlam ve önemine dair konferanslar veriyordu (Akgün, 14.04.1938; Akgün, 27.07.1939). Dönemin yerel basınından elde edilen bilgilere göre, 1935-1939 yılları arasında Halkevleri Giresun’da, yüzlerce etkinlik gerçekleştirmiş; sosyal yardımlaşma, sağlık, kültür, eğitim ve tarih konularında hizmet vermiştir. Ayrıca, tiyatro, sinema, süreli yayın hizmetinin yanında, dil bayramı ve milli bayramlardaki etkinlikler, milli duyarlılık çerçevesinde Halkevlerinin faaliyet alanları arasında yer almıştır (Akgün, 09.10.1935; Akgün, 07.11.1935; Akgün, 28.11.1935; Akgün, 30.04.1936). Halkevlerinin tarihe, arkeolojiye ve kültüre olan ilgisi Bulancak’la ilgili tarihi eserler raporunu oluşturmasını sağlamıştır.

Giresun’un yerel basın organlarından biri olan Akgün gazetesinin 18.03.1937 tarihli haberine göre; Mart’ın ilk haftasında, Giresun’un Bulancak ilçesine bağlı Ahmetli köyünde bazı tarihi eserler bulunmuştu. Bulunan heykellerin Hititlere ait olduğu düşünülüyordu. Bulancak’tan yapılan özel haberde, Bulancak köy yollarının bir an önce bitirilmesi için hızlandırılan yol yapımında yoğun tempolu bir çalışma gerçekleştirildiği aktarılıyordu (Akgün, 18.03.1937).

Köy yollarındaki çalışmalarını yakından takip eden ve sık sık yerinde inceleyen ilçe kaymakamı Mustafa Tiryakioğlu, 8 Mart 1937’de, bir pazartesi günü ilçeye bağlı köylerden biri olan Ahmetli’de yol çalışmalarını teftişe çıkmıştı. Bu vakitlerde ziraî mücadele işlerini takip etmek üzere, il fen memurlarından Remzi Aray da orada bulunuyordu. Akgün gazetesinin haberine göre, yol çalışması esnasında topraktan dört adet baş heykeli çıkmıştı. Bunlardan biri inek, biri öküz ve ikisi küçük olup, buzağı başıydı. Büyük heykellerden biri parçalar halindeydi (Akgün, 18.03.1937). Ancak Giresun Halkevleri’nin yayın organı olan Aksu dergisinde yayınladığı raporda, bu heykellerin dört değil üç adet olduğu ve hepsinin “öküz başı” olduğu bildirilmiştir. Gazetenin haberi ile Aksu’da yer alan rapor arasındaki bu çelişkinin nedeni anlaşılammıştır.

Olay yerinde bulunan kaymakam, jandarma komutanı ve il fen memurunun yaptığı ortak incelemelerin sonunda, “bu eserlerin Hitit veya Eti⁴ eserlerinden olduğu ve 3000 yıl bulunduğu” yönünde birtakım tahminler ortaya atılmıştı. Bu mevkide bulunan bir höyüğün, zikredilen tahminleri güçlendirdiği belirtilmişti. Heykellerin ortaya çıktığı mevkide, yol yapımı esnasında birçok kiremit, tuğla ve yemek kapları olduğu anlaşılan mutfak eşyası parçalarına da rastlanmıştı (Akgün, 18.03.1937).

Tarihi eserlerin bulunmasının üzerinden yirmi günlük bir süre geçmişti. Eserler üzerinde incelemeler devam ediyordu. Ahmetli Köyü’ndeki Kale mevkiinde bulunan tarihi eserler, Halkevi Dil Tarih ve Edebiyat komitesi tarafından yerinde incelenmiş, incelemenin sonucu Halkevi başkanlığına şu şekilde rapor edilmişti:⁵

⁴ Hitit ve Eti aynı şeyi kast etse de yanlışlık, haberi yazanın bunu bilmemesinden kaynaklanmıştır.

⁵ Rapor, günümüz Türkçesi’ne dönüştürülüp sadeleştirilerek nakledilmiştir.

1. Bulunan tarihi eserler, biri büyük ikisi küçük olmak üzere üç adet öküz başından ibarettir. Bunlar, sert kalkerden yapılmıştır ve tahmini olarak milattan beş altı yüzyıl öncesine aittir.

2. Öküz başlarının büyüğü boyun hizasından kesilmiş biçimdedir. Ense tarafında 35 santimetre çapında, kırk santimetre derinliğinde bir oyuk bulunmaktadır. Parçanın tümü metreküpe dönüştürülürse 1 desilitresi 60 santilitre tutar. Bu baş hiç yıpranmamıştır ve orijinal haldedir. Boynuzlarının ikisi de kavilidir ve aralarında 3-4 santimetrelilik taştan oluşan bir kısım vardır. İki boynuz arasında, oldukça düzgün ve oyma hatlardan ibaret, kabartma bir geyik resmi bulunmaktadır. Bu resim, çok değerli bir sanat anımı canlandırmaktadır. Geyik, ensesinden ağaç kısım gövdesine paralel olarak saplanmış bir okla vurulmuştur. Bu vurulmanın etkisiyle beli, bir köşe şekline almış, ön ayakları karnının altına doğru bükülmüş, arka ayakları gerilmiştir. Boynuzları daireler teşkil ederek kuyruk yanına dek varmaktadır. Kuyruk, yok denebilecek oranda küçüktür. Boynuzlar, başla uyum içerisindedir. Ağız, hafifçe açıktır ve öküzün dili üst çenesine beş altı santimetre uzamış olarak yapılmıştır. Başın tümünde en dikkat çekici kısım, burun delikleridir. Bu deliklerdeki uyum, çekicilik ve sanat o kadar ileridir ki, bugünün heykeltıraşlarının bu başarıyı gösterebileceklerine ihtimal vermiyorum. Bu baş, bitişik bir gövdenin bulunması gerekeceği kanaatini canlandırıyor. Herhalde gövdeye bu oyuk aracılığıyla bağlandığı anlaşılıyor. Boynuzlar arasındaki geyik kabartması, kübik sanatın eskiye özgü bir şaheseri gibi durmaktadır. Oyma çizgilerden oluşan bu hatlar çok açık ve çok sanatkarca. İki küçük başın ise boyun noktalarından kırıldığı anlaşılıyor. Boynuzları kırıktır. Büyük baş gibi incelikleri yansıtmamaktadır.

3. Çıkarıldıkları yerde hiç olmazsa bir ikisinin gövdelerine rastlanacağı açık bir gerçektir. Dördüncü bir parçadan da bahsediliyordu, ancak bu ortada yoktur. Köylüler bu parçaların, ilk çıkarılan parçalar olduğunu ve kazma darbeleri altında parçalanarak yollara döşendiğini söylüyorlar. Söylediklerine göre, büyük baştan daha büyük olan ve gövdesi de bulunan söz konusu heykelin içi boş olup, kazma vuruldukça ötüyormuş. Fakat yollar incelendiği halde bu parçalara rastlanamamıştır. Bu durumda iki ihtimal vardır: Ya bu gerçek dışı bir söylentidir; kazıyı gerçekleştirmek için ortaya atılmıştır ya da gerçektir ve ilk bulunan tarihi eser saklanmıştır.

4. Buluntular, Sümer eserlerine benzemektedir. Bunların Kimriler [Kimmerler] zamanından kalma olduğu sanılmaktadır. Etilerin tunç boğa heykellerine de çok benzemektedirler. Kuvvetle ihtimal, yeni bir Türk uygarlığının kapısının eşliğinde bulunduğu ümit edilmektedir.

5. Başlı başına birer hazine olan bu parçaların çıkarıldığı yerler incelenince, buralarda kesme veya işleme taşların varlığı göze çarpmaktadır. Buralarda çanak çömlek, tuğla kiremit parçaları pek çok bulunmaktadır. Bir kap parçası ya da kiremit olabileceği düşünülen çokça parçaya rastlanmaktadır. Bunların üzeri cilalı, parlatılmış ve bugüne dek değerlerinden bir şey kaybetmemişlerdir. Burada köylülerin “yanar taş” dedikleri bir çeşit demir ve fosfor karışımından oluşan taş bulunmaktadır. Bu taştan çeşitli parçalar getirilmiştir. İncelenmek üzere gönderilmesi uygun olacaktır. Parçaların bir kısmı, aynı renk ve özellikte olsa bazıları hafif, bazıları ağırdır. Hafiflerinin cüruf olduğu düşünülmektedir. Bu tepe yanardağ ise, volkan lavlarının toprak derinliklerinde bulunması gerekiyor. Çünkü tepe ihtiyarlamıştır. İki türlü olan bu madenler, kibritle ısıtıldığında çtırdamakta ve yanma belirtisi göstermektedir. Bu madenin, işlenerek cüruf haline getirilmiş kalıntıları ile karşılaşıldığı

kanaatindeyim. Kazıda madene ait eserlerin bulunması büyük bir olasılıktır.

6. Bu eserlerin hemen şehre getirilerek muhafaza edilmesi, Vilayet ve Kültür Müdürlüğü’nün hemen haberdar edilmesi, kırılmadan nakledilmeleri için bir memur gönderilmesi, bütün köylüler ve çevrelerince öğrenilmiş olan bu alanın özel kazıdan korunması, bu iş için gerekirse bir bekçi görevlendirilmesi, zemini 60, uzunluğu 100-150, derinliği ise yaklaşık 5-6 metreyi bulacağı tahmin edilen bu alanın kazısı için hiç beklenmeden gerekli işlemlerin yapılması gerekmektedir.

7. Bu tepe, doğal bir tepedir. Tarihi eserlerin bulunduğu yamacın karşı tarafında eskiye ait olduğu sanılan bir örme kuyu bulunmaktadır. Kuyunun başından tepeye doğru ilerleyen, yan yana iki kişi geçebilecek genişlikte, kenarları taşlarla çevrili bir yer altı yolu vardır. Bu yol, bugün toprak altında kalmıştır. Tam tepede tek parça taştan bir havuzun olduğunu ve zamanla parçalanarak ortadan kaldırıldığını köylüler söylemektedir. Herhalde bu bir lahittir. Oralarda yontma taş enkazına, bir ocak üst taşına benzeyen yontulmuş parçaya rastlanmıştır.

Netice: Bu tepede bir kale bir de mabet bulunmaktadır. Çok eskiye ait bu kale ve mabedin basamaklı yolu heykellerle süslüydü. Mabedin etrafında mahalleler vardı. İstilacılar tarafından kuşatılan bu uygarlık merkezi tahrip edilmiştir. Birkaç metre derinliğindeki toprak, bu yıkıntıların enkazı ile doludur. Bu harabe üzerinde zamanla oluşan toprak tabakası, bir metre kalınlığındadır. Bir metre derinliğindeki toprak yığımında bu döküntüler yoktur. Yol geçerken enine ve boyuna kesilmiş olan topraklarda bu eski ve yeni topraklar açıkça kendini göstermektedir (Akgün, 01.04.1937; ‘Bulancak’taki Tarihi Eserler’, 1937, s. 35-37).

Ahmetli Köyü’nde bulunan boğa başlarının Hitit dönemine ait önemli referansları bulunmaktadır. Raporda yer alan bilgiler, Hitit sanatıyla gerek yorum gerekse kullanılan malzeme bakımından uyumluluk göstermektedir. Farklı dönemlerdeki Hitit boğa heykellerine bakıldığında, bunların boynuzlarının kavisli veya buna yakın bir çapa sahip olduğu görülmektedir. Ahmetli’de bulunan heykeller hakkında analiz veya değerlendirme yapan bir çalışma mevcut değilse de bazı çalışmalarda (Şimşek, 2017, s. 592-599) yer alan görsellerden yola çıkılarak bir uyumdan söz etmek mümkündür.

Halkevleri’nin hazırladığı raporda, Ahmetli Köyü’nde bulunan boğa başlarının eni, boyu ve yüksekliği hakkında ayrıntılı bilgi verilmemiştir. Bu nedenle çalışmada daha önce nakledilen Tokat menşeli boğa başı (Özgüç, 1956, s. 54-55) ile mukayese edilmesi mümkün olmamıştır. Ancak mevcut araştırmalar ışığında, raporda M.Ö. 5.-6.yüzyıllara ait olduğu tahmin edilen boğa başlarının daha eski tarihlere ait olduğu kuvvetle muhtemeldir.

M.Ö. 16. yüzyılda Hititlerin pişmiş topraktan boğa başı imal ettiklerine dair bilgiler, konunun uzmanları tarafından aktarılmaktadır. Hititler, bu eserlerinde ağız ve burun deliklerini belirgin bir üslupla ele almışlardır (Darga, 1992, s. 42). Ahmetli’de bulunan boğa başlarında da burun deliklerinin ilgi çekecek derecede belirgin olduğu ifade edilmiştir. Ahmetli’de bulunan boğa başlarının kalkerden yapıldığı kaydedilmiştir. Kalkerin, Hitit mimarisinde ve sanatında M.Ö. 1470-1190’lardan itibaren kullanıldığı bilinmektedir (Darga, 1992, s. 193; Gavaz, 2016a, s. 853).

Raporda bahsedilen bulguların elde edildiği tepede, bir mabet ve çevresinde kap kalıntılarının

bulunması, Hititlerin dinî dünyasını yansıtmaktadır. Burada bulunan boğa başlarının, Hititlerin dini yaşantısıyla ilişkili olduğu açıktır. Bunun en önemli doğrulayıcısı, Alacahöyük'teki kral mezarlarından çıkarılan boğa ve geyik heykellerinin Hititler tarafından cenaze merasimlerinde veya tanrılar için kutlanan bayramlarda ritüel amaçlı kullanılmış olmasıdır (Gavaz, 2016b, s. 86).

Bulancak'ta Bulunan Heykellere Dair Bazı Yazışmalar

Bu kısımda, Bulancak'ta bulunan heykellerle ilgili 1942-1943 tarihli bir mektuplaşma⁶ ve Giresun Müze Müdürlüğü'nden⁷ alınan bilgiler aktarılacaktır. Sözü edilen iki veri, heykellerin akıbeti hakkında açıkça bilgi vermesi açısından en önemli bulgulardır.

1942-1943 yılında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde görev yapmakta olan coğrafya araştırmacısı Selçuk T. Trak (1915-1977), Giresun'un önde gelen aydınlarından; tarih, kültür, edebiyat ve müzik araştırmaları yapan ve dönemin tanınmış simalarından biri olan Osman Fikret Topallı'ya (1891-1963) mektup yazarak Bulancak'ta bulunan heykellerin kopyasını istemiştir:

21.11.1942

Ankara

C.8.1.1943 [İmza]⁸

“Muhterem Osman bey.

Göndermek lütfünde bulunduğunuz cevaba ve cevap vermekte devam hususundaki vaadinize çok çok teşekkür ederim.

Bu defa sizden başka bir ricam var: bundan bir müddet evvel Bulancak'ta bulunan ve Etilere ait olduğu iddia edilen geyik başı ve diğer buluntuların hakikaten Etilere mi yoksa Pontlara mı ait bulunduğunu burada mütehassıslarına tespit ettirmem icab ediyor. Aksu mecmuasında Giresun Halkevine bu hususta verilen rapor yazısını okuduk fakat eserlerin muvakkat bir müddet bana gönderilmesi mümkün olmadığı takdirde bir çare kopyalarının gönderilmesine tavassutunuzu rica kalıyor. Memleketin Türk kültürü bakımından çok mühim olan bu işe lütfen zahmet buyurarak Halkevi başkanına ve gereken zatlara rica ve istirhamlarını bildirmenizi ve mümkün olduğu takdirde bana kopyeleri yapılan masrafiyle birlikte göndermenizi bilhassa rica ederim. Masrafi derhal göndereceğimden emin olmanızı diler derin saygularıyla sıhhat ve afiyetler temenni ederim. Selçuk Trak [İmza]”

Osman Fikret Topallı'nın bir buçuk ay sonra, Selçuk T. Trak'a yazdığı cevap ise şöyle

⁶ Mektupların orijinal nüshası Ruşen Topallı'nın şahsî arşivindedir. Desteklerinden ötürü Sayın Topallı'ya teşekkür ederim.

⁷ Giresun Müze Müdürlüğü'ne katkılarından ötürü teşekkür ederim.

⁸ Osman F. Topallı'nın yazdığı “C.” “=Cevaplanma tarihi” notudur.

olmuştur:

Giresun: 1943/1/8

“Selçuk Bey’e

Mektubunuzu alalı epeyce oldu; ne cevap verebildim, ne de arzunuzu yapabildim. Sebebi hastalarla ve hastalıklarla uğraşmamdır. Kendimden fazla bir derman bulamıyorum. Bununçün ihtiyaç ve zaruretlerin sevki hariç çok defa sokağa çıktığım bile yoktur.

Geçenlerde bize maarif müdürü bey gelmiş idi. Konuşma arasında, sizden aldığım mektubu hatırlayarak kopyasını istediğiniz öküz kafalarını anlattım. Bunların ben partide kaza idare heyeti reisi iken bulunduğunu ve tetkik ettirilerek raporu alınıp arz ile neşr edildiğini ve heykellerin Giresun’a celb edilmiş olduğunu söyleyerek bunların şimdi nerede olduğunu sordum; “İsmet Paşa İlk Okulundadır” dedi. Ve bu vadide epeyce konuşmalardan sonra o gitti. Geçen bir aralık çıkararak mektebe gittim. Çocukların el işleri müzesinde bunları buldum. Başmuallim ile konuştum. Bunların kopyası müşkül olacağını anladım. Yalnız fotoğrafları çekilebileceği veyahut ebadı büyük karakalem resminin yaptırılacağını gördük. Ondan sonra çıkamadığım için bununla bir defa daha meşgul de olamadım. Resim veya fotoğraf için bilmem ne dersiniz?

Selçuk Bey yazdığınız iş tam da şöyle böyle meşguliyet saham içindedir. Fazla gezip dolaşamıyorum. Bunu bahar günlerine dermanlı zamanlarıma bırakıyorum. Giresun ve Bulancak taraflarında ara sıra böyle şeyler bulunuyor. Fakat kapanın elinde kalıyor. Veya kıymetini bilmeyenler elinde mahvoluyor. Dil ve tarih-coğrafya fakültesi hiç olmazsa her vilayet merkezinde memleket ve dünya tarihini alakalandırarak bu gibi âsar ve vesikaları sorup bulup ve tetkik ve muhafaza edecek birer memur veya muhabir bulundursa ne olur sanki! Çok defa müracaatlarımıza aldırış edenler bile bulunmadığına şahit olduk. Hele yazılı ne vesikalar daire ve mahzenlerde mahvolup gitti. Milyonlarımızı şuraya buraya sarf ederiz. Fakat bu yola?!...

Bu ayın on altı ve on yedinci geceleri Halkevimiz bir “Giresun gecesi” yapacaktı. Tarihte bununçün Giresun tarihi üzerinde bir musahabe istediler. Mektuplarına red cevabı vermeye sıkladım. Süratle (?) yolladıkları arkadaş vazifesini gördü. Köşemde yapabileceğim emirlerini belki yapabilirim. Bununla beraber gelen arkadaşta Giresun matbaaları ve eski matbuatı ve bazı şairleri hakkında epeyce şeyler söyleyip not ettirdim. Mazeretimi bildirecek ve notlar üzerinde konuşacaktır. Muvaffakiyet ve sağlığınıza dilerim Selçuk Bey. [İmza]”

Trak ile Topallı arasındaki mektuplaşma sürecinde, 1937’de bulunan heykellerin henüz İsmet Paşa İlkokulu’nda olduğu belirtilmiştir. Yani, 1943’te heykeller hâlâ Giresun’dadır. Ancak kişisel kaynaklardan edinilen bilgilere göre, heykeller 1943’ten sonra –henüz tespit edemediğimiz bir zamanda- Trabzon Müzesi’ne

nakledilmiştir⁹.

1967 yılına gelindiğinde, böylesine önemli bir konuda yeni bir bilginin yıllıklarda yer almadığı; eski bilgilerin tekrar edildiği görülmektedir. Ayrıca eserlerin akıbetine dair bilgi bulunmadığı yazılmıştır. 1967 yılında hazırlanan Giresun yıllığında, konuyla ilgili şöyle bir not düşülmüştür:

Aksu Dergisi'nin Mart 1937 tarihli ve 14 sayılı nüshasında 'Bulancak'taki Tarihi Eserler' başlığı altında, Halkevi Dil, Tarih ve Edebiyat Komitesi tarafından yayınlanan bir yazıda: Ahmetli köyünün Kale denen mevkiinde biri büyük, ikisi küçük üç öküz başına rastlandığı ve kalkerden yapılmış olan bu başların boynuz aralarında kabartma olarak geyik resmedildiği kaydedilmektedir. Bu başların şimdi nerede olduğunu öğrenmek mümkün olmamıştır ("Bulancak'taki Tarihi Eserler", 1937, s. 35-37; 1967 Giresun İl Yıllığı, 1968, s. 27).

Giresun'da henüz bir müzenin bulunmadığı yıllarda, bu eserlerin Trabzon'a nakledilmiş olması makul bir gerekliliğin sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda da değinilen kişisel kaynakları takiben Giresun Müze Müdürlüğü'ne yazdığımız dilekçeye binaen aldığımız bilgiler de söz konusu heykelin Trabzon Müzesi'nde bulunduğunu doğrulamaktadır¹⁰:

"...Dilekçeniz doğrultusunda Müdürlüğümüzde yapılan arşiv araştırmalarında 24/09/1999 tarihinde 1987¹¹ yılında Bulancak İlçesi, Alidede¹² Köyü'nde bulunan Boğa Başı Heykelinin Trabzon Müzesine teslim edildiği ifade edilmektedir. Söz konusu eserin Giresun Müze Müdürlüğü tarafından Giresun Müzesine nakli talep edilmiş, bu doğrultuda Trabzon Müzesi ile görüşme sağlanmıştır ve Bakanlığımız olurlarına sunulmuştur ifadeleri yer almaktadır..."¹³

Sonuç ve Değerlendirme

Bulancak'ın Ahmetli köyünde bulunan boğa başı heykellerinden birinin boynuzları arasında oyma ve kabartma ile yapılmış bir geyik resmi olduğu, Giresun Halkevi'nin raporunda belirtilmiştir. Mevcut veriler ışığında, bulunan boğa başı heykelleri, dini ritüellerde kullanılmış olmalıdır. Ancak raporda buna dair açık bir ifade bulunmamaktadır. Heykellere dair herhangi bir kopya, çizim veya fotoğrafa da ulaşılamamıştır. Hititlerde geyik ve boğanın tanrıyı temsil etmesinden yola çıkarak, bu heykellerin Hititlere ait olduğu düşünülebilir. Heykeller, dönemin Halkevi yetkililerince; Hititler dışında, Kimmerlerin hatta Sümerlerin eserlerine de benzetilmiştir. Ancak, Sümerlerin söz konusu bölgede yaşamamış olmaları, eserlerin Sümerlere ait olma ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Yörede henüz Kimmerlere isnat edilen tarihi kalıntılar bulunmadığından, Ahmetli'de bulunan eserlerin daha çok Hitit kültürü ve sanatıyla ilgili olduğu düşünülebilir. Neticede, Hitit araştırmaları alanında yapılmış olan bazı yerli ve yabancı araştırmalar da bu düşünceye temel teşkil etmektedir.

⁹ Bilgi paylaşımında bulunarak çalışmaya sağladığı katkılardan ötürü Sayın Hüseyin Gazi Menteseoğlu'na teşekkür ederim.

¹⁰ Sayın Ayşe Kaplan'a katkılarından ötürü teşekkür ederim.

¹¹ 1937 olmalıdır; sehven yazılmıştır.

¹² 1999'da müzeye verilmiş olan heykellerle ilgili M.Ö. imzalı dilekçede "Alidede" olarak yazılmış olsa da köyün adı Ahmetli'dir. Alidede ise aynı havzada yer alan ve bugün Piraziz'e olan bağlı bir köydür.

¹³ Giresun Müzesi Müdürlüğü'nden, dilekçemize cevaben gönderilen 07.02.2019 tarihli elektronik posta.

Bu nitelikli araştırmalarda, bugünkü Giresun iline karşılık gelen alanın Hitit Kralı II. Mursili döneminde fethedilen Azzi/Hayaşa içerisinde kaldığı öne sürülmüştür¹⁴.

Halkevi’nin raporunun dördüncü maddesinde, “kuvvetle ihtimal, yeni bir Türk uygarlığının kapısının eşinde bulunduğu ümit edilmektedir” ifadesi de aslında Hititlerin Giresun yöresinde yaşamamış olduğuna yönelik tezlere karşı vurgulanmış olmalıdır. Ancak ilgili rapordaki 1 numaralı açıklamada geçen “milattan – oranladığımızı göre- beş altı asır önceye gitmektedir- ifadesi, Halkevi yetkililerinin de heykelin geçmişi hakkında kesin bir kanaata sahip olmadıklarını göstermektedir. Açıklamada sözü edilen dönemler ise Pers egemenliğinde bulunulan dönemlerdir (Emir, 2012, s. 18).

Bulancak-Ahmetli’de heykellerle birlikte çanak, çömlek, tuğla, kiremit, mutfak eşyası kalıntılarının ve cilalı eserlerin bulunması, M.Ö. 1000’li yıllarda burada bir yerleşimin olduğunun göstergesidir. Demir-fosfor karışımından oluşan değerli bir taşın varlığı da buradaki eski devir maden işlemeciliğinin habercisidir. Giresun-Bulancak yöresi, eski devir madencilik faaliyetlerinin yoğun geçtiği yerlerdir¹⁵. Bu verilerden hareketle; insan kitlelerinin yayılmayı sürdürdüğü, tarım ve hayvancılığın ana meşgale olduğu söz konusu dönemlerde, Bulancak-Ahmetli yöresinin zamanına göre modern imkânlarla sahip bir merkez olduğu anlaşılmaktadır.

Giresun Halkevi’nin hazırlamış olduğu raporda, Ahmetli’de bulunan eserlerin öncelikle Vilayet Kültür Müdürlüğü’ne haber verilerek, müdürlüğün göndereceği özel memurlar vasıtasıyla Giresun merkezine nakledilip, koruma altına alınması önerilmiştir. Ayrıca eserlerin bulunduğu alanın da korunması ve kaçak kazıların engellenmesi, bu doğrultuda bir bekçi görevlendirilmesi raporda ayrıca önerilmiştir. Ardından, derinliği 5-6 metreyi bulacak olan bu alanda, hiç beklenmeden resmi bir kazının başlatılması gerektiği vurgulanmıştır. Ancak sonraki süreçte burada herhangi bir kazının yapıldığına dair bir bilgi bulunmamaktadır.

Raporun sonuç kısmında, tarihi kalıntıların bulunduğu tepede bir eski kalenin bir de mabedin bulunduğu; eskiden bu kale ve mabede giden basamaklı yolun heykellerle süslü olduğu, ancak bu eserlerin bulunduğu “uygarlık merkezi”nin istilacılarca tahrip edildiği bildirilmiştir.

1937’de Ahmetli’deki yol çalışmasında ortaya çıkan tarihi eserlerin, sonraki süreçte inceleme amacıyla herhangi bir yere gönderildiğine dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ahmetli’de bulunan kalıntıların incelenme süreci

¹⁴ “In view of these difficulties we prefer to place Pittiyariga with Samuha on the upper reaches of the Halys and to identify Aripisa with the modern town of Giresun, formerly Kerasund, which is situated on an isthmus leading to a steep peninsula crowned by a mediavel fortress, and running out into the waters of the Black Sea. (...) To reach Aripisa at the site of Giresun, Mursilis would have to march for some distance along the coastal road, joining it probably at or near modern Ordu, where a route descends from the Lycus valley through a mountain pass...” (Garstang ve Gurney, 1959, s. 38-39). “Azzi (-Hayasa). Often synonymous with Hayasa, but should be located immediately to the north, as far as the Black Sea coast. Here the fortress of Aripisa, captured by Mursili II, may be identified with Giresun, on an isthmus beside the sea...” (Bumey, 2004, s. 38). “...In this case it can be said that the Kaška people live in the north of the Kelkit River and it would be more accurate to include the coastal region of Giresun and East Black Sea situated in the north of the river in the Kaška Land instead of Azzi-Hayaşa Land...” (Demirel, 2017, s. 102-103).

¹⁵ “1969 yılında Etibank tarafından burada yapılan sondajlı aramalarda, tarihi devirlere ait 17 m uzunluğunda galerisi olan maden ocağının 12 nci metresinde bir adet cevher taşıma teknesi bulunmuştur. “...” Maden ocağının yakınında yaklaşık olarak 25-30 bin ton miktarında bir cüruf deposu mevcuttur. “...” Cevher taşıma teknesinin C-14 analizi ile saptanan yaşını kontrol edecek ve ayrıca biçim yönünden kıyaslamasını yapacak başka buluntulara sahip değiliz. Bu nedenle cevher taşıma teknesini, ülkemizde bulunan ve tarihlenen tek örnek olarak kabul ediyoruz.” (Kaptan, 1977, s.121,127).

hakkında bir bilgi bulunmamasının en önemli nedeni, Cumhuriyetin erken döneminde, tıpkı Osmanlı Devleti'nin son döneminde olduğu gibi; eski eserleri koruma konusunda henüz yeterli bir kontrol mekanizmasının bulunmamasıdır. Ancak her halükarda, Ahmetli'de bulunan bu eski eserler, Giresun yöresinde olası Hitit varlığına işaret eden önemli bulgulardır. Öte yandan, söz konusu eski eserlerin Giresun yöresinin eski çağlardaki sosyal yaşantısına ışık tutması kaçınılmazdır. Bu bağlamda yörenin eski çağlardaki tarihi yeniden gözden geçirilerek ele alınmalıdır. Bulancak-Ahmetli'deki eski eserlerin bulunduğu döneme dair mektuplarla birlikte, Halkevlerinin konuyla ilgili hazırlamış olduğu rapor, bu bulguların varlığını günümüze yazılı olarak aktarmaları bakımından oldukça önemlidir. Bu bağlamda, söz konusu eserlerden Trabzon'a aktarılmış olanlarının, ilgililerce tespit edilerek yeniden incelenmesi, Giresun yöresi tarihi açısından önemli bir kazanım olacaktır.

Kaynakça

- [1] *Akgün Gazetesi*, 01 Nisan 1937.
- [2] *Akgün Gazetesi*, 14 Nisan 1938.
- [3] *Akgün Gazetesi*, 22 İkinciteşrin 1936.
- [4] *Akgün Gazetesi*, 25 Şubat 1937.
- [5] *Akgün Gazetesi*, 27 İkincikanun 1938.
- [6] *Akgün Gazetesi*, 27 Temmuz 1939.
- [7] *Akgün Gazetesi*, 28 İkinciteşrin 1935.
- [8] *Akgün Gazetesi*, 30 Nisan 1936.
- [9] *Akgün Gazetesi*, 7 İkinciteşrin 1935.
- [10] *Akgün Gazetesi*, 7 Nisan 1938.
- [11] *Akgün Gazetesi*, 9 İlkteşrin 1935.
- [12] Akdağ, Özge (2018), “Hititlerin Tanrılarını Memnun Etme Yöntemleri ve Bunun Hitit Arkeolojisine Yansımaları”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, sayı 5/2. (23-36)
- [13] Akman, Eyüp (2012), “Türk Mitolojisinde ve Halk Şiirinde Sarı/Kızıl Öküz İnancı”, *Türkiyat Mecmuası*, sayı 22. (1-16)
- [14] Alp, Sedat (1947), “Hitit Kanunları Hakkında”, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*, sayı 5/5. (465-482)
- [15] Alp, Sedat (2001), *Hitit Çağında Anadolu*, TÜBİTAK Yayınları, Ankara.
- [16] Ateş, Mehmet (2002), *Mitolojiler ve Semboller*. Milenyum Yayınları, İstanbul.
- [17] Ay, Şeyma (2012), “Hitit Metinlerinde Geçen Gebelik Konusuna Kısa Bir Bakış”, *Tarih Okulu*, sayı 7. (41-61)
- [18] Bahar, Hasan; Turgut, Murat vd. (2018), “Hititlerde Yerleşim Yeri-Kutsal Dağ İlişkisi Üzerine Bir Mesafe Önerisi”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 39. (403-424).
- [19] Başak, Oktay (2008), “Taş Çağı’ndan Tunç Çağı’na Anadolu’da Maden Sanatın Gelişimi ve Kullanımı”, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, sayı 21 (15-33)
- [20] Berkmen, Haluk (1956), “Boğa Güreşinin Kökeni”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, sayı 1. (53-55)
- [21] Bryce, Trevor (2003), *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*, (Çev. Müfit Günay), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.

- [22] Burney, Charles (2004), *Historical Dictionary of the Hittites*, The Scarecrow Press, Toronto.
- [23] Ceram, C. W. (2008), *Tanrıların Vatanı Anadolu*, (Çev. E. Mermi Erendor), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- [24] Curtius, Rufus (1962), *Historiarum Alexandri Magni Macedonis*, (Ed. J.C. Rolfe), London.
- [25] Çal, Halit (1990), “Türkiye’de Cumhuriyet Devri Taşınmaz Eski Eser Tahribatı ve Sebepleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Dergisi*, sayı 1-2/34. (353-378)
- [26] Çetin, Yusuf (2010), “Mustafa Kemal Atatürk Döneminde (1920-1938) Müze ve Eski Eserler Konusunda Yapılan Çalışmalar”, *Sanat Dergisi*, sayı 12. (117-121)
- [27] Darga, Muhibbe (1985), *Hitit Mimarlığı I Yapı Sanatı (Arkeolojik ve Filolojik Veriler)*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
- [28] Darga, A. Muhibbe (1992), *Hitit Sanatı*, Akbank Kültür Yayınları, İstanbul.
- [29] Demirel, Serkan (2017), “A Contribution to Localization of Azzi-Hayaša Mentioned in Hittite Cuneiform Texts”, *Archivum Anatolicum*, sayı 11/1. (97-110)
- [30] Durak, Gökhan (2014), “Atatürk’ün Halkçılık Anlayışı ve Halkevleri”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sayı 8. (420-435)
- [31] Emir, Osman (2012), “Eskiçağ’da Doğu Karadeniz Bölgesi’nin Jeopolitik Önemi”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, sayı 13. (9-26)
- [32] Emre, Kutlu (2004), “Hitit Sanatı”, *Arkeo Atlas Dergisi*, sayı 3. (50-51)
- [33] Ergüven, A. Rıza (2000), *Tanrıları Nasıl Yarattık?*, Berfin Yayınları, İstanbul.
- [34] Eyüboğlu, İ. Zeki (1990), *Tanrı Yaratan Toprak Anadolu*, Der Yayınları, İstanbul.
- [35] Garstang, John ve O. R. Gurney (1959), *The Geography of the Hittite Empire*, British Institute at Ankara, Ankara.
- [36] Gavaz, Ö. Sir (2016), “MÖ. 2. Bin Yıl Bazı Gelenek ve Halk Motiflerinin Günümüze Yansıyan Örnekleri”, *Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Araştırmaları Dergisi*, sayı 19. (79-92)
- [37] Gavaz, Ö. Sir (2016b), “Hitit Dini İnançlarında Hesta İle İlgili Yeni Düşünceler”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 2. (837-859)
- [38] Genç, A. Perizan Tümen (2005), *Hitit Seramikleri*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- [39] Giresun Müze Müdürlüğü’nden alınan 07.02.2019 tarihli bilgi edinme e-postası.
- [40] Gülersoy, A. Ekber, Gülersoy, Özlem (2016), “Hitit Başkenti Şapinuva Perspektifinde Ortaköy(Çorum)’ün

- Doğal, Sosyo-Kültürel Miras Değerleri ve Turizm Potansiyeli”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 15/2. (485-530)
- [41]Güzel, Abdurrahim (1987), “İlk Heyet-i İlmiye Çalışmaları, Alınan Kararlar ve Dini Tedrisat”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 4. (337-356)
- [42]Işık, Adem (2001), *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- [43]İğdemir, Uluğ (1974), “Halkevleri ve Halkodaları”, *Atatürk ve Halkevleri*, Halkevleri Atatürk Enstitüsü Yardımcı Yayınları, Ankara.
- [44]Kamber, Ufuk (2006), “Peynirin Tarihçesi”, *Veteriner Hekimler Derneği Dergisi*, sayı 77/2. (40-44)
- [45]Kaplan, Kadri (1973), “Halkın ve Gençliğin Ulusal ve Çağdaş Eğitimi ve Halkevleri”, *Halkevleri Dergisi*, sayı 79. (77-81)
- [46]Kaptan, Ergün (1977), “Espiye-Bulancak Yöresindeki Eski Maden Ocaklarına Ait Buluntular”, *Maden Tetkik ve Arama Dergisi*, sayı 91. (117-129)
- [47]Kaya, Mevlüt (2014), “Uygarlıklarda Kutsal Geyik Motifi ve Geyik Motifine Bağlı Yer Adları”, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 11. (230-254)
- [48]Kaya, Mevlüt (2015), *Harava Etimolojik Köken*, Serüven Kitap Yayınları, İstanbul.
- [49]Kınal, Füzuran (1998), *Eski Anadolu Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- [50]Kramer, S. Noah (1998), *Tarih Sümer’de Başlar*, (Çev. M. İlmiye Çığ), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- [51]Ortakçı, Altuğ (2014), “Halkevleri Müze ve Sergi (Tarih) Şubesi’nin Faaliyetlerinde Halk Kültürünü Koruma Düşüncesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sayı 7/30. (181-189)
- [52]Özgüç, Nimet (1956), “Tokat Menşeli Bir Hitit Boğa Başı”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, sayı 1. (54-55)
- [53]Özgüç, Nimet (1965), *Kültepe Mühür Baskalarında Anadolu Grubu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- [54]Özgüç, Tahsin (1988), *İnandıktepe Eski Hitit Çağında Önemli Bir Kült Merkezi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- [55]Özgüç, Tahsin (2002), “Karum Dönemi Kült Kapları”, *Hititler ve Hitit İmparatorluğu*, (Sergi Kataloğu), Bon-Almanya.
- [56]Özkaya, Hilal (2018), *Giresun Halkevi ve Bilgi Irmağı Aksu Dergisi*, Arı Sanat Yayınları, İstanbul.
- [57]Ruşen Topallı Arşivi (2018), *Osman Fikret Topallı’nın Mektuplaşmaları*.
- [58]Sabuncuo, Tuğba (2011), *Çivi Yazılı Belgeler Işığında M.Ö. 2. Bin Yıl Anadolu’sunda Tarım*, Pamukkale

Üniversitesi, Denizli. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

- [59]Schirmer, Wulf (1982), *Hitit Mimarlığı*, (Çev. Beral Madra), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- [60]Sevinç, Fatma (2008), “Hititlerde Yeraltı Dünyası”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 9/1. (231-247)
- [61]Şimşek, Fitnat (2017), “Eskiçağ Toplumlarında Boğa Algısı ve İnancı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sayı 10/52. (592-599)
- [62]Toksoy, Nurcan (2007), “Türk İnkılabında Milli Kültürün Yeri ve Halkevi Çalışmaları”, *Turkish Studies*, sayı 2/1. (124-161)
- [63]Uraz, Murat (1994), *Türk Mitolojisi*, Düşünen Adam Yayınları, İstanbul.
- [64]Ünal, Ahmet (2003), *Hititler Devrinde Anadolu-II*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- [65]Yılmaz, Durmuş ve Akhan, N. Emel (2011), “İlk Dönem Halkevlerinin Eğitim Faaliyetleri: Konya Halkevi Örneği”, *Karadeniz Araştırmaları*, sayı 29. (59-95).
- [66] “Bulancak’taki Tarihi Eserler” (1937), *Aksu Dergisi*, sayı 14. (35-37)
- [67]1967 Giresun İl Yıllığı (1968), Güzel İstanbul Matbaası, Ankara.

EK 2: Bulancak'ta bulunan eski eserlere dair haberin devamı (Akgün, 18.03.1937).

Bulancakta ki Tarihî Eserler

Bulancak kazasının Ahmatlar köyünde, kale denen mevki de çıkarılan eski medeniyet eserleri, Halkevi Dil, Tarih, Edebiyat komitesi tarafından mahallinde tetkik edilerek aşağıdaki malûmat, rapor halinde Halkevi başkanlığına verilmiştir.

1 — Eserler biri büyük, ikisi küçük üç öküz başından ibarettir. Bu başlar sert kalkerden yapılmıştır ve milâttan - orantıadığımız göre - beş altı asır önceye aittir.

2 — Bu başlardan büyüğü destere ile boyundan kesilmişçenesine muntazam maktalı ve ense tarafı 35 santim kutrunda 40 santim derinliğinde bir oyuk taşımaktadır. Parçanın heyeti mecmuası bir mik'aba tahvil edilirse bir dil'i 60 santim tutar. Bu baş hiç örselememiştir ve hali asli-

sindedir. İki boynuzu mukavvestir ve arası 3-4 santim kalınlığında taşın aslından yekparedir. Bu iki boynuz arasında, çok düzgün ve oyma hatlardan ibaret kabartma bir geyik resmi vardır ki, çok değerli bir san'at anını canlandırmaktadır. Geyik, ensesinden, ağaç kısm gövdesine müvazi olarak saplanmış bir okla vurulmuştur ve bunun tahiti tesirinde bel, bir zaviye teşkil edecek biçimde inhin peyda etmiş, ön ayakları karnımın altına doğru bükülmüş; ardayakları gerilmiştir. Boynuzları daireler teşkil ederek kuyruk yanına kadar varmaktadır. Kuyruk yok denecek kadar küçüktür. Boynuzlar, başla çok ahenktardır. Ağız hafifçe açıktır ve öküzün dili üst çenesine beş altı santim uzayarak yapılmıştır. Bütün bu başın en çok ilgi uyandıran tarafı, burun delikleridir. Bu deliklerdeki tenasüp, bu deliklerdeki intiza-

35

EK 3: Halkevleri Giresun şubesinin Bulancak'ta bulunan eski eserlere dair raporunun ilk sayfası (Aksu Dergisi, 1937, s. 35).

ve san'at okadar ileridirki, bugünün heykeltraşlarının bu muvaffakiyeti gösterebileceğine ihtimal vermiyorum. Bu baş, bitişik bir gövdesinin bulunması lâzım geleceğini, kanaat halinde canlandırıyor, herhalde gövdeye bu oyuk vasıtasıyla mafsallandığı anlaşılıyor. Boynuzlar arasındaki geyik kabartması, kübik san'atın eskiye özgü bir şaheseri gibi. Oyma çizgilerden ibaret olan bu hatlar çok san'atkârane ve bariz.

İki küçük başın boyun noktalarından kırıldığı anlaşılıyor. Boynuzları kırıktır; diğeri gibi değerli incelikler saklamıyor.

3 — Çıkarıldıkları noktalarda gövdelerine - hiç olmazsa bir ikisinin - tesadüf edileceği şüphe götürmez bir hakikattir. Bir dördüncü parçadan bahsediliyordu; fakat bu, meydanda yoktur. Köylüler bu, parçanın ilkönce çıkan olduğunu ve kazma darbeleri altında paramparça olarak yollara döşendiğini söylüyorlar. Gövdesi de bulunan ve söylediklerine göre bu büyük baştan da büyük olduğu iddia edilen bu heykelin içi boşmuş ve kazma vuruldukça ötüyormuş. Fakat yollar gözden geçirildiği

halde bu biçim parçalara rastlanamamıştır. Bunda iki ihtimal vardır: bu bir sayıdır, hafriyatı gerçekleştirilmemiş içindir. Bir hakikattir, bu eser saklanmıştır.

4 — Sümer eserlerine benzeyen bu heykeller, kimiler zamanından kalma olduğu zannını veriyor. Etilerin tunç boğa heykellerine de çok benziyor. Çok kuvvetle ümit ediliyor ki, yeni bir Türk medeniyetinin kapısı eşliğinde bulunuyoruz.

5 — Başlıbaşına birer hazine olan bu parçaların çıkarıldığı yerler tetkik edilince buralarda kesme ve işleme taşların mevcudiyeti göze çarpıyor. Buralarda çanak çölmek, tuğla kiremit parçaları çok mebzuldur. Bir kap parçası veya kiremit olabilecek öyle parçalara rastlanıyor ki, üzeri boyalı ve mücellâdır ve bu güne kadar kıymetinden hiçbir şey kaybetmemiştir. Köylülerin yanar taş dedikleri bir nevi taş vardır ki, demir ve fosfor mürekkebatını taşımaktadır. Bundan müteaddit parçalar getirilmiştir. Tetkik edilmek üzere gönderilmesi uygun olur. Bunların bir kısmı aynı renk ve evsafı taşıdığı halde hafif, bir kısmı da ağırdır.

Hafifleri cüruf zannını veriyor. Bu tepe indifai bir tepe ise, volkan lavlarının toprak derinliklerinde bulunması gerektir. Çünkü tepe ihtiyarlamıştır. İki çeşitli, ağırlı, hafifli bu madenler kibritle ısıtılınca çıtırdamakta yanma alaimi göstermektedir. Bu madenin işlenerek cüruf haline getirilmiş yadigârları ile karşılaştığı kanaatindeyim ki, hafriyatta madene ait eserlerin bulunması da çok kuvvetle muhtemeldir.

6 — Bu eserlerin hemen vilâyete getirilerek saklanması, Vilâyet ve Kültür Direktörlüğünün hemen haberdar edilmesi; kırılmadan nakilleri için bir memur gönderilmesi; bütün köylüler ve civarlarınca duyulmuş olan bu sahanın hususi hafriyattan hemen vikayesi, icap ederse bir bekçi ile korunulması; arzı 80, uzunluğu 100 - 150, derinliği 5-6 metreyi bulacağı tahmin edilen bu sahanın hafriyatı için gerekenin yapılması bir saat bite geçirilmemesi gereken işlerdendir.

7 — Bu tepe tabii bir tepedir. Eserlerin bulunduğu yamacın mukabilindeki meylinde eskiye ait olduğu tahmin edilen bir örme kuyu

ve kuyu başından tepeye doğru ilerleyen ve yanyana iki insan geçecek kadar geniş, kenarları taşlarla muntazam yapılmış bir yeraltı yolu vardır ki, bu gün toprakların altında kalmıştır. Tam tepede yekpare taştan bir havuzun mevcudiyetini ve zamaula parçalanarak ortadan kaldırıldığını köylüler söylüyor. Bu herhalde bir lâhit olacaktır. Oralarda da yontma taş enkazına, bir ocak üst taşına benzeyen yontulmuş parçaya rastlanmıştır.

NETİCE :

Bu tepede bir kale, bir mabet mevcuttu; bu pek eskiye ait kale ve mabedin basamaklı yolu heykellerle süslüydü ve mabedin etrafında mahalleler vardı. Müstevililer tarafından zapt edilen bu medeniyet merkezi tahrip edilmiştir. Birkaç metre derinliğindeki toprak, bu yıkıntıların enkazı ile malâmalıdır. Bu harabe üzerine zamanın yığıldığı toprak tabakası bir metre kalınlığındadır ve bu bir metre derinliğindeki topraklarda bu dökmünüler yoktur. Yol geçerken tulânı bir makta halinde kesilen topraklar da bu eski ve yeni topraklar sırtıdır.

21.11.1942
Ankara

Muhterem Osman bey.

göndermek lütfünde bulunduğunuz cevabın ve cevap vermede devan bismundaki vadediğe çok çok teşekkür ederim.

Bu defa sizden başka bir ricam var. Bulancak'ta bulunan ve Etilere ait olduğu iddia edilen Geyik başı ve diğer buluntuların hakikaten Etilere mi yoksa Pontlara mı ait bulunduğuna Kurada Mitheasmlarına teskil ettirmem icale ediyor. Akın Mevânında Giresun halkına bu konuda verilecek yazının okunduğ fakat eserlerin muahakat bir müddet bana gönderilmesi mümkün olmadığı takdirde son çare Kopyalarının gönderilmesine tavassutunuzu rica ediyor. Memleketin Türk Kültürü bakımından çok mühim olan bu işe lütfen gayret hususarak Halkın başkalarına ve gereken hatlara rica ve istikraamların bildirilmesini ve mümkün olduğu takdirde bana kopyaları yapulan masrafla birlikte göndermenizi bilhassa rica edim.

Marafî derhal gönderdiğinizden emin olmanı diler
Amin saygılarımla selâhat ve Afjetler temenni ederim.

S. Topallı

EK 6: Selçuk T. Trak'ın, Bulancak'ta bulunan eski eserlere dair, 1942'de Ankara'dan (DTCF) Osman Fikret Topallı'ya yazdığı mektup.

The Influence Of Amid-Al-Mulk, Nizam Al-Mulk And Imam Muhammad Ghazali's Political Performance And Instructions On The Decrease In Authority Of Abbasid Caliphate And The Increase In Authority Of Seljuq Dynasty¹

Seyed Abolghasem Foroozani²

Shiraz University, Professor, Department of History, Shiraz, Iran

Received- Accepted: 12.02.2019-12.03.2019

Research Article

Abstract

Despite the fact that Abbasi Caliphate had had lost its socio-military power throughout the Islamic territory even prior to the advent of Saljuqi dynasty, it still preserved a great deal of its spiritual authority. However, some events happened which caused the diminution of Abbasi Caliphate's spiritual authoritative status in a way that the risk of Caliphate's collapse seemed highly tangible, while the Saljuq were gaining preliminary ruling strength. As the basis of Al Qaem bi Amrellah Abbasid was undermined because of the rise of Arsalan Basasiri, a warlord planned to dominate Abbasid territory and was supported by Fatimid Caliph Al-Mustansir Billah, Sultan Toghrol the first, the leader of Seljuk Turks, supported Abbasid Caliph. When Sultan Toghrol was sending troops to Baghdad and was battling Arsalan Basasiri, he was considering saving Sunni Caliphate of Abbasid from Ismaili Fatimid Caliphate's domination. After that Seljuk Sultan defeated Arsalan Basasiri, he gained a favorable position, but then he gradually dominated Abbasid Caliph. After him, other powerful Seljuk Sultans also attempted to decrease the power of Abbasid Caliphs by utilizing instructions and performances of Iranian viziers like Amid al-Mulk and Nizam al-Mulk. To do so, some of the literati and faqih's opinions, like Imam Muhammad Ghazali, on the limitations of Abbasid Caliph's ruling power were also employed by Seljuk rulers. The current study utilizes descriptive-analytic method to explore the issue that Khawaja Amid al-Mulk Kondori, Khawaja Nizam al-Mulk Tusi and Imam Muhammad Ghazali played especial and determining roles in the significant decrease in the authority of Abbasid Caliphate and the increase in the authority of Seljuk Dynasty through their political thought and performance.

Keywords: Abbasid Caliphate, Seljuq Dynasty, Amid al-Mulk Kondori, Khwaja Nizam Al-Mulk Tusi, Imam Muhammad Ghazali.

Amid-El-Mülk Etkisi, Nizamülmülk Ve Muhammed Gazali'nin Politik Performansı, Abbasi Halifesinin Otoritesindeki Düşüşün Sebepleri Ve Selçuklu Hanedanlığının Otoritesinin Artışı

Öz

Abbasi Halifeliğinin, Selçuklu hanedanının batırılmasından önce bile, İslami bölge boyunca sosyo-askeri gücünü kaybetmiş olması gerçeğine rağmen, ruhsal otoritesinin büyük bölümünü korumayı başarmıştır. Ancak, Abbasi Halifeliği'nin ruhsal otorite statüsünün, Halifenin çöküş riskinin bariz bir şekilde hissedilebilir olduğu gerçeğinin azalmasına neden olan bazı olaylar yaşanırken, Selçuklular ilk yönetim güçlerini kazanıyordu. Abbasi Al Qaem bi Amrillah'ın gücünün, Arslan Besariri'nin yükselişiyle baltalandığından, Askeri diktatör Abbasi bölgesini domine etmeyi planladı ve Fatimili Halife Al-Mustansir Billah tarafından desteklendi, Selçuklu Türklerinin lideri Sultan

¹This article is analyzed by two reviewers and it is screened for the resemblance rate by the editor. (Bu makale iki hakem tarafından incelenmiş ve editör tarafından benzerlik oranı taramasından geçirilmiştir)

² Foroozani_s_a@yahoo.com, ORCID: 0000-0003-1962-3403.

The Influence Of Amid-Al-Mulk, Nizam Al-Mulk And Imam Muhammad Ghazali's Political Performance And Instructions On The Decrease In Authority Of Abbasid Caliphate And The Increase In Authority Of Seljuq Dynasty/Seyed Abolghasem FOROOZANİ

Tuğrul'da Abbasi Halifesini destekledi. Sultan Tuğrul Bağdat'a asker gönderip Arslan Besasiri'yle savaşırken, Abbasi'nin Sünni Halifeliğini İsmaili Fatimi Halifeliği'nin hakimiyetinden kurtarmayı düşünüyordu. Selçuklu Sultanı Arslan Besariri'yi mağlup ettikten sonra, avantajlı bir pozisyon kazandı, ama sonra kademeli olarak Abbasi Halifeliğine egemen oldu. O'ndan sonra, diğer güçlü Selçuklu sultanları da Amid Al-Mulk ve Nizamül Mülk gibi İranlı vezirlerin talimatlarını kullanarak Abbasi Halifelerinin gücünü azaltmaya çalıştı. Bunu yapmak için, İmam Muhammed Gazali gibi alimlerin Abbasi Halifelerinin gücünü kısıtlama konusundaki fikirleri Selçuklular tarafından kullanılmıştır. Bu yazıda, Amid Al-Mülk, Nizamül Mülk ve İmam Muhammed Gazali'nin Abbasi Halifesinin büyük düşüşünde ve politik düşünce ve performanslarıyla Selçuklu Hanedanlığının büyük yükselişinde nasıl etkili olduğu, betimleyici analitik metot kullanılarak anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Abbasi Halifeliği, Selçuklu Hanedanlığı, Amid Al-Mülk, Nizamül Mülk, İmam Muhammed Gazali.

Introduction

Seljuk Turks led by Toghrol Beik and other tribal leaders, after several battles with Ghaznavids, were able to eventually defeat Sultan Masoud Ghaznavi (422-432 A.H) in the battle of Dandaghan in 431 AH (Bayhaqī, 1356: 834-835). First, Seljuks took Khorasan from Ghaznavids' domination. (Frye, 1365: 229) and then they extended their domination to other parts of Iran. Having reached Iran, The leaders of Seljuk divided up different states of Iran among themselves and afterwards each of them went to their own territory (Rawandi, 1364: 104). Meanwhile, Toghrol Beik, Seljuk Sultan, who was considered spiritually greater than other Seljuk leaders, sent troops to central areas of Iran (Mustawfi Qazvīnī, 1364: 429) and shortly seized vast areas of the country. Meanwhile, a Turk warlord named Arsalan Basasiri, who was supported by Fatimid Caliphate and was attempting to subvert Abbasid Caliphate, achieved significant successes (Forouzani, 1393: 78-86). The increasing power of Arsalan Basasiri caused Abbasid Caliph, Al Qaem bi Amrellah, to ask Seljuk Sultan, Toghrol, for support in order to save Abbasid Caliphate regimen (Hoseini, 1380: 55). Thus, in 447 AH, Seljuk Sultan sent troops to Baghdad to fight Arsalan Basasiri and eventually, in the last period of 451 A.H, he suppressed Arsalan Basasiri (Ibn al-Athir, 1385: 13/5890). Sultan Toghrol, thus, saved Abbasid Caliph from the domination of the Turk warlord and revived Abbasid Caliphate (Hamadānī, 1386: 19). After this determining action, Sultan Toghrol gained increasing power and authority in the affairs of Abbasid Caliphate. As we will see in the following lines, what made Sultan Toghrol achieve his aims and successful, was the political actions of his well-known vizier: Khawaja Amid al-Mulk Kondori. The novelty of the current article lies in its particular attention to Imam Muhhammad Ghazali's endeavors, as a religious theorist in decreasing Caliphate's power and in enhancing Seljuq's authority, in addition to other political activists.

1. The Role Of Khawaja Amid Al-Mulk Kondori In The Development And Stability Of Seljuk Sultan Toghrol's Power

Amid al-Mulk Abu Nasr Kondori, the most famous vizier of Seljuk Sultan Toghtol, was among the landowners of the Kondor region (from the villages of Nishapur). He studied in Nishapur (Hoseini, 1380: 60) and was very skilled in writing, clerical and ministerial affairs (Hondemir, 1355: 2/148-149). Amid al-Mulk was the vizier of Sultan Toghrol for more than eight years (Bendari Isfahani, 1356: 35). Because Turks were not familiar with Ministerial affairs and state organization for administrative affairs, it is certain that Toghrol had to depend on Iranian agents and officialdom. Bosworth points to co-operation of aristocracy, viziers, scholars and outstanding scientists of Khorasan with the Seljuk and takes Salar Buzgan or Abu alqasem Buzgani, (emir of Buzgan region located near Ghahestan and badghis) as an example. The mentioned author also reported co-operations between Salar Buzgan and Seljuk in the battle of Dandaghan. Referring to several references, Bosworth acknowledged Salar Buzgan as the first vizier of Seljuk Toghrol (Bosworth, 1362: 1/ 262-268).

Bayhaqī also considered Salar Buzgan as a capable, wise and clever man (Bayhaqī, 1356: 730). Bosworth believes: "the aristocracies of Nishapur who joined Seljukian, probably had given council to Toghrol concerning administrative and political policies of the Islamic regimen (Bosworth, 1362: 1/ 271). Among Iranian

The Influence Of Amid-Al-Mulk, Nizam Al-Mulk And Imam Muhammad Ghazali's Political Performance And Instructions On The Decrease In Authority Of Abbasid Caliphate And The Increase In Authority Of Seljuq Dynasty/Seyed Abolghasem FOROOZANI

ministers, Amid-al Mulk Kondori had a great position in Seljuk Sultan Toghrol's opinion (Forouzani, 1393: 92). With regard to what extent Sultan Toghrol trusted his vizier, Amid AlMulk, Bondari Isfahani states: "Toghrol was looking through his eyes and heard through his ears and also was appointing and deposing people by his advice" (Bondari Isfahani, 1365: 11).

Seljuk Sultan Toghrol was familiarized with common concepts within the Iranian-Islamic Culture through Iranian ministers. The invaluable and unique position of a king was among the instructions of Iranian governmental agents to Seljuk Sultan. The political unity and territorial integrity through centralization of power, the glorious and magnificent court, ceremonies and formal customs and the turning over of state delegations regarding administrative affairs to an experienced minister, titled vizier, were among the instructions of Iranian ministers to Seljuk Sultan. After he was entitled supreme Sultan, Toghrol, who was intensely under the influence of Iranian ministers' instructions, brought other Seljuk leaders under his control and did not let them divert from the centrifugal force (Forouzani, 1393: 92-93).

In 447 AH, Sultan Toghrol entered Baghdad when Caliph Al Qaem bi Amrellah asked him to. After a while, in mosques of Caliphate capital Khutbahs were recited in his name and Abbasid Caliph entitled him Sultan Rokn Al-dole (Rawandi, 1364: 105). At the same time, the representatives of Caliph Al Qaem bi Amrellah set off to welcome Sultan Toghrol. At that time, Amid al Mulk Kondori, who was the vizier of Toghrol, went to welcome representatives of Abbasid Caliph on Sultan's command. In 448 AH, when Khadija Arsalan-Khatun (nephew of Sultan Toghrol) was betrothed to caliph Al Qaem bi Amrellah, the marriage ceremony was held when Amid al Mulk was there (Ibn al-Athir, 1385: 13/ 5852-5859). It is worthy to mention that between the years 447 to 449 AH, Abbasid Caliph and Sultan Toghrol had connections through their viziers (Raeis al-Roasa and Amid al-Mulk) (Forouzani, 1393: 76-79).

In 449 AH, Sultan Toghrol set off to Baghdad for the second time. At that time, the vizier of caliph, Raeis al Roasa, went to Ghafs, a region near Baghdad, to welcome Seljuk Sultan. For another time, Amid al Mulk went to visit and welcome the vizier of caliph. After that caliph Al Qaem bi Amrellah and Sultan Toghrol visited Sultan Toghrol in Dhu al-Qidah of 449, Toghrol sat on a throne and caliph gave the power to rule all his territory to Sultan Toghrol and he was contented with Seljuk and entitled him the king of east and west (Ibn al-Athir, 1385: 13/5875-5876). It is obvious that the increasing authority of Sultan Toghrol was not possible without the political actions of Amid al Mulk. The following lines will confirm the ideas mentioned here by noting some of Amid al Mulk's actions.

Amid al Mulk Kondori had doubtlessly intended to bring Iran out of caliphate domination, and to do so, he preferred political ways and for that reason sometimes apparently he compromised with powerful Arabs. Amid al Mulk's conservative behavior was surprising to Ibrahim Ianal (brother of Sultan Toghrol) and in 448 AH he censured Amid al Mulk and told him: whom are these Arabs that you admire them like the Sultan? (Forouzani, 1393: 83). However, later events showed that Amid al Mulk Kondori's approach was only due to

political considerations. In Dhu al-Qi'dah of 451 AH when Sultan Toghrol sent troops to Baghdad and Arsalan Basasiri left the city by force, caliph Al Qaem bi Amrellah and his wife Arsalan Khatun, who had left the city when Arsalan Basasiri's was in power, returned to the city. Meanwhile, Amid al Mulk vice regally welcomed the caliph and his wife. After Al Qaem entered Baghdad, Sultan Toghrol visited him (Ibn al-Athir, 1385: 13/5887-5889) and caliph, as a reward for Toghrol's efforts for bringing him back to the throne, entitled the Seljuk Sultan as Rokn al din (Hamadānī, 1386: 18-19). Thus, Sultan Toghrol gained a much more favorable position than before.

Eventually, Sultan Toghrol found and killed Arsalan Basasiri in Dhu al-Hijjah of 451 AH. Before that, in 447 AH, Seljuk Sultan had also deposed Malek Rahim (the last ruler of the Arab Iraq Buoyed dynasty) from the throne. Toghrol also had destroyed the local rebels and plunderers in the region of Arab Iraq. In this situation, the aim of Sultan Toghrol and his councilors and assistants was to limit the caliph's worldly power and to prevent him from intervening in state affairs. Thus, it was on the top of their agenda to determine the caliph's worldly rights and to prevent him from using Muslims' Bayt al-mal. (Forouzani. 1393: 78-88).

To achieve this goal, Toghrol sent Amid al-Mulk on a mission to ask the Sultan to devote the tributes of some central regions for the Seljuk army's expenses. While he was on the way to his mission, Amid al-Mulk told Sultan Toghrol: it can be expected that caliph has the same demand of you (Hamadānī, 1386: 19). For sure it can be said that due to his actions, Amid al-Mulk was sure of this. While he was on his way and before going to the Caliph, Amid al-Mulk encountered caliph's vizier (Raeis al-Roasa) who had a message for Toghrol. Not telling him about his mission, Amid al Mulk returned to Toghrol with the vizier of Caliph (Forouzani, 1393: 88). Meantime, Amid al Mulk told Toghrol that in his opinion, the vizier of caliph is on a mission to ask the Sultan to devote the tributes of some regions to caliph for his life expenses. Amid al Mulk reminded Sultan: if the message is about financial expenses and incomes, tell him that you will give the responsibility to your vizier (Amid al-Mulk) the responsibility to do it (Hamadānī, 1386: 19).

As Amid al-Mulk had guessed, the message of Al Qaem bi Amrellah to Sultan was related to determining financial expenses of the caliphate court and Sultan Toghrol acted upon his vizier's recommendation, so he gave the responsibility to Amid al-Mulk. To make preparations, Amid al-Mulk used "the law book of Baghdad" to determine the regions and properties which should be at the disposal of the Sultan and also he determined some rights for the caliph's expenses. Thus, because of Amid al-Mulk's wisdom and deftness, Abbasid caliph became Seljuk Sultan Toghrol's vassal and "the climax of Seljuk Sultan's domination over Abbasid caliphate was evident" (Forouzani, 1393: 88-89).

In 453 AH, Sultan Toghrol sent the judge of Rey to ask Caliph Al Qaem's daughter's hand in marriage (Bondari Isfahani, 1356: 22). Because the marriage of Sultans to the daughters of Abbasid caliphate was unprecedented, caliph became angry when he heard it and sent a message to him that he should give up these kinds of ideas. To make him give up this idea, Caliph also had declared that if Sultan insisted on marrying his daughter, he should pay three hundred thousand dinars to caliph and the tributes of border areas and its country sides should be granted to him (Al Qaem bi Amrellah). After he became aware of this, Sultan Toghrol was about

to take back his demand but Amid al-Mulk prevented him from retreating. In fact, Amid al-Mulk stated that Sultan Toghrol's retreating from his demand would cause him to seem untrustworthy and ineffective. After Toghrol agreed to the caliph's demands, Amid al-Mulk went to Al Qaem bi Amrellah with huge properties and a huge number of attendants to propose for Al Qaem bi Amrellah's daughter's hand but the caliph was disturbed and threatened that he would make him leave Baghdad. Thus, without achieving his goal, Amid al-Mulk left Baghdad to go to Hamedan. After these events, on the one hand, caliph's wife (Arsalan Khatun) was summoned on Toghrol's command from Baghdad and on the other hand, Amid al-Mulk refused to pay the expenses and costs of Al Qaem bi Amrellah. Thus, the Caliph had no other choice and he was forced to agree to his daughter's marriage to Seljuk Sultan and the girl, whom the Sultan asked for, was sent to him and they married (Ibn al-Athir, 1385: 13/5909-5911). With this action which happened because of Khwaja Amid al-Mulk Kondori's recommendations, Abbasid caliph had no authority anymore and Seljuk Sultan was in the peak of his power and had absolute authority because of Amid al-Mulk Kondori's wisdom and deftness.

2. Khawaja Nizam Al-Mulk Tusi And His Role In The Significant Authority Of Sultan Alb Arsalan And Seljuk Malik Shah

Khawaja Nizam al-Mulk Tusi was the son of Abu al Hasan Ali and the grandson of a man named Ishaq who was the owner of one of the villages of Bayhaq (Sabzevar). Abu al Hasan Ali, who was an agent of Suri Ibn motaz in Ghaznavids time, Khorasan's minister, married in Tus and Nizam al-Mulk Hasan was born at that city. Having learnt the common sciences of his own age, He served Abu Ali Shazan (Forouzani, 1393: 147-148). It should be said that after Chaghri Beik Davood (brother of Sultan Toghrol) left the state of Balkh and Takharestan and some other regions for his son, Alb Arsalan, to rule, he appointed Fazl Ibn Shazan as his minister. (Hoseini, 1380: 63-64). When Fazl Ibn Shazan was dying he told Alb Arsalan (who succeeded his father and was the ruler of Khorasan) that Nizam al-Mulk was deft and adept. After the death of Toghrol, because of Nizam al-Mulk's deftness and wisdom, Alb Arsalan could succeed to the throne and Nizam al-Mulk was appointed as his vizier (Ibn al-Athir, 1388: 14/6109).

Nizam al-Mulk had a critical role in the oppression of the rise of Ghotlmosh (cousin of Sultan Toghrol) against Alb Arsalan. He also was an assistant and a supporter of Seljuk Sultan when Alb Arsalan was able to defeat his enemies in Georgia, Armenia and Aran. Conquering the stronghold of Pahn Dezh in Fars and also oppressing Fazluye Shabankare (the ruler of Fars) and the most important of all, participating and co-operating in Alb Arsalan's fights with Romanus (the Caesar of eastern Rome) in the battle of Malazgard, are other glorious deeds of Nizam al-Mulk Tusi during the reign of Alb Arsalan. What is related to this study here is that Alb Arsalan had a friendly relationship with Abbasid caliphate and to make caliph Al Qaem bi Amrellah satisfied, sent his daughter, who had been married to Sultan Toghrol by force, back to Baghdad. Indubitably, this act of Sultan Alb Arsalan made Abbasid caliph contented and after a while, Alb Arsalan was entitled as Sultan Azad al Din Alb Arsalan by Al Qaem bi Amrellah, Borhan Amir al-Mu'minin (Forouzani, 1393: 103-117). This is

evident that Nizam al-Mulk, the vizier of Sultan Alb Arsalan, had a critical role in establishing friendly relationships between Seljuk caliph and Sultan Alb Arsalan and he wanted Alb Arsalan to oppress his enemies, the pretenders, and also to extend his territory.

In Rabi al-awwal of 465, while Sultan Alb Arsalan was on the way to conquer Transoxiana, he was killed by a man named Khwarazmi (Ibn al-Athir, 1368: 17/49-50). Meanwhile, using his wisdom and judgment, Khawaja Nizam al-Mulk was able to set the path so that Alb Arsalan's son, malik Shah, succeeded the throne (Hamadānī, 1386: 31-32). Then Khawaja Nizam al-Mulk sent a man named Sa'd al Dole Gohar aiin to Al Qaem bi Amrellah in order to receive the decree (reign command) of Malik Shah's reign. In the first months of 466, Abbasid caliph decreed the reign of Malik Shah and sent it for him (Ibn al-Athir, 1388: 14/5968-5983). The first person who claimed to succeed the throne was his uncle, Malik Ghavard. In the battle carried out in Jumada al-awwal of 466, Malik Shah was able to oppress Ghavard (Forouzani, 1393: 126). Meanwhile, the role of Nizam al-Mulk was significant (Rawandi, 1364: 126-127). The account of Sultan Malik Shah's military conquests needs further explanation but of course, that young king gained a lot from Nizam al-Mulk's wisdom and advices and it was only in 473 AH when his brother, Takesh, rebelled against him, he did not act upon his vizier's recommendation and because of that he suffered a lot of damage (Forouzani, 1393: 134).

Khawaja Nizam al-Mulk's wise many efforts to make the bases of Malik Shah's reign stronger and his proper use of advertising elements to present the deftness of Sultan in statesmanship are admirable (Rawandi, 1364: 125-130) but what concerns the issue of this paper here is to focus on the caliphate and reign. In this way one can recognize how Seljuk Sultan dominated over Abbasid caliphate system. In 479 AH, for the first time Sultan Malik Shah and his vizier, Khwaja Nizam al-Mulk, left for Baghdad and having sent many presents to Caliph Al Qaem bi Amrellah, they entered his court. At that time, caliph dressed Sultan Malik Shah with Samite (clothing) and officially gave him authority to rule over Abbasid State. The Abbasid Caliph also dressed Khawaja Nizam al-Mulk with Samite. After a while, in the beginning of 480 AH, the daughter of Sultan Malik Shah was sent to Baghdad with a unique dowry to marry Caliph Al Qaem bi Amrellah and accompanied by Khawaja Nizam al-Mulk, she went with great magnitude to Dar al-Khilafah and married the caliph in a magnificent ceremony (Ibn al-Athir, 1388: 14/6059-6060).

Two years after the marriage of caliph Al Qaem bi Amrellah to the daughter of Malik Shah, Seljuk Sultan asked caliph to return the sultan's daughter, who had born a son named Abu al Fazl then, back to him. This demand was made after Malik Shah's daughter had shown her inconvenience. In 482 AH, caliph, compelled, returned Malik Shah's daughter back to Isfahan. In 484 AH, Seljuk Sultan entered Baghdad and stayed there and his brother, Totosh (the ruler of Dameshq), and other rulers of other regions came to him. At that time, Malik Shah ordered to build the Sultanic Jame mosque and his vizier, Nizam al-Mulk, and other political and military high-class agents also began to build residences in Baghdad in order to possess their own special residences when they go to Baghdad. Indubitably, "These actions suggests the domination of Seljuk Sultan and his agents over caliph and Abbasid caliphate court" (Forouzani, 1393: 139-140).

The Influence Of Amid-Al-Mulk, Nizam Al-Mulk And Imam Muhammad Ghazali's Political Performance And Instructions On The Decrease In Authority Of Abbasid Caliphate And The Increase In Authority Of Seljuq Dynasty/Seyed Abolghasem FOROOZANI

In 485 AH, while Khawaja Nizam al-Mulk Tusi accompanied by Malik Shah was leaving to Baghdad, he was killed near Nahavand in 10th of Ramadan. After this event, Malik Shah continued his trip towards Baghdad and in the 24th of Ramadan of the same year, reached that city (Ibn al-Athir, 1388: 14/6105-6112). This was the third time that Malik Shah was visiting Baghdad. While Malik Shah was in Baghdad, a sense of suspicion and hostility between him and caliph al Moqtadi was in the air and Malik Shah commanded caliph to leave his capital and to go to Dameshq or any other cities of Hejaz (Mecca or Medina) (Bondari Isfahani, 1356: 79). This suggests the climax of Seljuk Sultan's power and the domination over Abbasid caliphate. As mentioned earlier, after Malik Shah's daughter married caliph al Moqtadi bi Amrellah, she had his son. Sultan Malik Shah intended to move the capital of caliphate to Isfahan and to assign his grandson, Abu al Fazl Jafar, whom he had entitled Amir al Mumenin, as the caliph of that city (Sattar Zadeh, 1386: 77). It appears that Malik Shah had arranged his daughter's marriage to Abbasid caliph to pave the way for his grandson to succeed the caliphate (throne) and then to appoint him as his successor and thus, his grandson and successor could gain both positions (Forouzani, 1393: 151-152). Since Sultan Malik Shah died in 16 of Shawwal 485 (Hoseini, 1380: 102), he could not carry out his plan to destroy Abbasid caliphate. Regarding what will be presented in the following lines, we can realize that the increase in the power of Seljuk Malik Shah's reign against Abbasid caliphate was because of Khawaja Nizam al-Mulk Tusi's thoughts and performances.

Khawaja Nizam al-Mulk who was vizier and in power for thirty years during the reign of Sultan Alb Arsalan (455-465 AH) and Sultan Malik Shah's reign (465-485 AH), believed in specific principles and methods related to statesmanship and he has stated those principles and methods in his book: *Syasatnameh*. On the one hand, he believes in Islamic laws and on the other hand, he considers the ancient Iranian statesmanship methods. In other words, Nizam al-Mulk's approach on state affairs can be considered based on the Iranian-Islamic framework. He believes in a concentrated and authoritative rein (Forouzani, 1393: 150) and only this suggests that Nizam al-Mulk did not believe in the domination of caliphate over the reign. Nizam al-Mulk states on the first pages of his book: "the mighty God selected a person among men in every era and embellished him with kingly crafts and the peace of men and the world interest is tied to him" (Nizam al-Mulk, 1357: 7).

From the point of view of Khawaja Nizam al-Mulk, the king should be just, constructive and apt to listen to council of the wise and his regime should be based on the official religion. Although Nizam al-Mulk provided practices in every field for the success of the king in state affairs (Forouzani, 1393: 150), the concept of submission to caliph was not mentioned in any part of his recommendations. Focusing on religious laws is one of the important concepts of his recommendations. He declares that it is necessary for the king to pay attention to research on religious affairs and by saying so he points out to this fact that "state and kingdom and religion are like brothers. When the state is agitated, religion will be affected too..." (Nizam al-Mulk, 1357: 68-69). Thus, Khawaja Nizam al-Mulk even undermined the role of caliph as a spiritual leader and increased the range of Sultan's power and authority.

3. Imam Muhammad Ghazali And The Role Of His Divine Reign Theory In Confirming Unique Power Of Seljuk Sultan Sanjar

Before discussing this issue, it is necessary to explain that after the advent of Al Bui and reign of the kings of that dynasty over Abbasid caliphate and also the increase in the Ghaznavid kings' power, the validity and authority of Abbasid caliphs decreased significantly. Because of that, it was necessary to determine a limit by law between caliphate and reign and the mutual relations and interests of these two estates. A while before establishing of Seljuq dynasty, Abd al Ghader Taher Baghdadi (died at 429 AH) who was a Sunni faqih and was Shafi'i put forward the theory of Imamah (caliphate) which was an apology of caliphate and its powers (Lambton, 1389: 217-218). After Seljuk acceded to the throne, the circumstances allowed Seljuk sultans to claim to be and act as religious authorities. Indubitably, Sultan Toghrul who had received the title of Rokn al Din and Sultan Alb Arsalan who had received the tile of Azad al Din and Sultan Malik Shah who had received the title of moez al Din, were seeking to reach their aims by employing their religious reputation (Forouzani, 1393: 328). Thus, when Seljuk gained political and religious power, the theory of caliphate was not working in the way that was introduced by Baghdadi and Others. Realizing this fact, Al-Mawardi (died at 450 AH) attempted in his book *Ahkam al Soltanieh va alviato al Dinieh* by advancing his theory and discussions on ministry any kingdom to make a bridge between caliphate and reign (Al-Mawardi, 1406: 22-34).

Al-Mawardi was the founder of this theory that without doing any harm to the rights of caliphate as the virtual Amir of central regions, some authorities and privileges can be devoted to the ruler of distant regions (Lambton, 1366: 204). From the point of view of Al-Mawardi it was necessary that the ruler or the governor attempts to retain the excellence and dignity of caliphate and the caliph should also regard the decisions made by the governor as legal and valid and the two sides pledge to cooperate and act on friendly terms (Al-Mawardi, 1406: 30-34). Using his theory, Al-Mawardi paved the way for new relations between Abbasid caliphate and the reign in the Seljuk era and thus, he promoted caliphate position as the leader of Islamic society. Yet, from Seljuk point of view, caliph's power was limited and bounded and Seljuk Sultans monitored the affairs of Abbasid caliphate. Thus, while the power of Seljuk Sultan was not limited, Abbasid caliph was considered only as the religious leader of the Islamic society and "gradually the basic Islamic fiqh of Seljuk reign was substituted by the basic Islamic ethics" (Forouzani, 1393: 328-329).

To realize how these changes took place to the theoretical basics of Seljuk reign, Imam Muhammad Ghazali's (450-505 AH) political course of thoughts should be considered based on the time his work was published. In his book *Mostazhari* which he had probably published between 487 and 488 AH and he had written for caliph Mostazhar, Ghazali attempts to recognize caliph as the representative of God legitimately and to permit caliph to give any sort of legal and legitimate power to others. Imam Muhammad Ghazali in the book of *Eghtesar al E'teghad* "discusses Imamah and reign brings about a new horizon and puts forward a theory based on society and the close link between Imamah and the reign" (Lambton, 1389: 292-296). According to Ghazali's theory which is mentioned in his book, it was necessary for Imam (caliph) and Sultan to cooperate and Sultan was

The Influence Of Amid-Al-Mulk, Nizam Al-Mulk And Imam Muhammad Ghazali's Political Performance And Instructions On The Decrease In Authority Of Abbasid Caliphate And The Increase In Authority Of Seljuq Dynasty/Seyed Abolghasem FOROOZANI

inevitable for Imamah estate to be recognized officially and Sultan in turn too was legitimately recognized only by taking an oath at the presence of Imam (Forouzani, 1393: 330).

Imam Muhammad Ghazali in his book, *Ehya Olum al Din*, which was written probably between 489 and 495 AH (Lambton, 1389: 304) and which is considered as his most important book in Arabic about ethics, religious issues and Sufism (Ghazali, 1389 46), declared on the relations between reign and caliphate as follows: “the Emir who was in charge of the executive and to the point he was believing him as being Imam and was presenting Khutbah (Sermon) in his name and coined, he was obedient to him and although he did not strictly believed in other canonical conditions and laws, he was recognized as a legitimate king and he accepted religious power in the provinces he was ruling” (Lambton, 1389: 304-306).

In his book *Nashat al Moluk* which is in Persian, Ghazali has written about practical wisdom and ethics (Ghazali, 1389: 54) and it was written between 498 and 505 AH “he expresses his opinion about reign which is different from his opinion about caliphate and the relationship of these two estate, which is respectively discussed in his books: *Mostazhari* and *Eqtesar al E'teqad*. In his book, *Nasihah al Moluk*, he is mostly concerned with practical duties of the ruler rather than a fundamental theory. The description Ghazali gave has been greatly influenced by Islamic ethics” (Lambton, 1389: 309). In the book of *Nasihah al Moluk* which is written in Seljuk Sultan Sanjar's name (Safa, 1373: 2/924), Ghazali states the “the reign is God's bliss and favor to Sultan” (Lambton, 1366: 205). He has called Sultan as *Zal Allah fi al Arz* and state “Sultan is the God's grandeur shadow on earth” (Ghazali, 1389: 103).

Though the interpretation and definition of the reign in Ghazali's book, *Nasihah al Moluk*, is replete with Islamic ethics “it includes another theory concerning reign which originates from Iranian ancient governmental theory or it is strongly influenced by it. In Iranian ancient theory of reign, there was a strict link between Zoroastrian religion and Sassanid government ... and the king who had absolute and unconditioned power would engaged in Jihads and assume God had given him the right to do so”. (Lambton, 1366: 208).

In the book mentioned earlier, Ghazali who addresses Sanjar does not focus on the necessity of Caliph's confirmation of his reign anymore and he only points that the basis of dominating power is the absolute power of God (Forouzani, 1393: 331). From Ghazali's point of view, the position of king is that high that states as following: “God almighty chose two groups among men and made those two superior to others, the first group consists of the prophets and the other are the kings... thus it is necessary to know that one should love the one God chosen as the king and gave him Godly splendor and also one should obey and follow the king and not to fight him” (Ghazali, 1389: 103). The most important attribute of the king is justness from Ghazali's perspective and a significant part of his book, *Nasihah al Moluk*, is devoted to this issue (Forouzani, 1393: 331). Ghazali states his opinion about this issue as following: “if the king is just, the world will be prosperous and people will be in peace ... but if the king is unjust and cruel, the world will be ruined” (Ghazali, 1389: 104). To prove his point, Ghazali on the one hand refers to ancient Iran and he recognizes Zoroastrian's four thousand survival because

they were just and on the other hand he quotes Muslim's prophet: a day of justice by a just Sultan is worthier than sixty years of prayer (Forouzni, 1393: 331). Another issue which Ghazali is concerned with is the theory of "togetherness of religion and reign". He highlights the necessity of right form of king's religion and regards it as the best attribute of the king, and he point that "religion and reign are (like) two brothers coming from one womb" (Ghazali, 1389: 104).

In the laws which were sent to different officers by Sultan Sanjar's Resalat (post) office, he refers to the rank of *Zal Allah fi al Arz* (God's shadow on earth) which God grants to Sultan and to the most important duty of Sultan which is bringing justice and establishing religious laws, and also he mentioned the mutual relationship of the kingdom and the reign (Atabak Jovayni, 1384: 33-9). Thus, it should be mentioned that as a scientist and a sage, Imam Muhammad Ghazali has also contributed to the increase in the power of Seljuk king and the decrease in the spiritual role of caliph.

Conclusion

Since the reign of Abbasi Caliphates, Iranian enjoyed outstanding positions in different military, political, official and economic areas, for playing a privileged role in the establishment of the Abbasi Caliphate. Thanks to this prestigious status, Iranian tended to reestablish their deeply rooted great ancient Iranian culture and transferred a great deal of their Iranian conventions, traditions, science along with many of their artistic and cultural manifestations to the Abbasi Caliphate and the Islamic territory. However, due to Iranian's later independence seeking revolutions, Abbasi Caliphate lost its socio-political and economic power gradually. Yet, the Caliphate's religious credit as religious referent was still highly significant the way Iranian governors sought to set up peaceful relationships with Abbasi Caliphate so as to gain their credit for Iranian governors' legitimacy and validity in reigning. Nonetheless, there were many Iranians who demanded freedom from such religious authorities of Abbasi Caliphate, while insisting on their brilliant history. The dream came true through the reign of Saljuq dynasty and Abbasi Caliphate's religious credit decreased significantly as a result of official activities and the teachings of the Iranian religious scholars.

Seljuk Sultan Toghrol turned to a major rival of Abbasid caliph and a threat to his power a while after he suppressed the opposing parties of Abbasid caliphate. He dominated Abbasid caliphate due to the guidance and advice of his wise vizier, Amid al-Mulk. During the reign of Sultan Alb Arsalan, the relationships of Abbasid caliphate and Seljuk reign improved. This was because of his wise vizier's actions, Khwaja Nizam al-Mulk who by doing so wanted to reassure Seljuk Sultan in order to reach his goals concerning expanding his territory. Khawaja Nizam al-Mulk who was the vizier during the whole twenty year period of Malik Shah's reign, gradually made Seljuk Sultan so powerful that caliph was not able to refuse Sultan Malik Shah's demands. Nizam al-Mulk, who firstly wanted to be a powerful Sultan and have concentrated reign, intensely undermined the spiritual power of Abbasid caliph when he considered carefully the theory of brotherhood and the link between religion and reign. Indubitably, the thought of Imam Muhammad Ghazali's divine reign did severely injure the Abbasid caliph's spiritual power. The reason is that Imam Muhammad Ghazali had a high position in

The Influence Of Amid-Al-Mulk, Nizam Al-Mulk And Imam Muhammad Ghazali's Political Performance And Instructions On The Decrease In Authority Of Abbasid Caliphate And The Increase In Authority Of Seljuq Dynasty/Seyed Abolghasem FOROOZANI

society as a big religious scientist and Faqih and also as a religious theorist, and his thoughts concerning divine magnificence of Sultan and his emphasis on this issue that Sultan is chosen by God and is the shadow of his grandeur on earth, brought Seljuk Sultan a special status. By Focusing on the link between reign and religion, Ghazali brought the Abbasid caliph's spiritual position to the lowest possible level. Thus, it should be said that Amid al-Mulk and Nizam al-Mulk as political agents of the Seljuk reign and Imam Muhammad Ghazali as a religious faqih and scientist, combined the power of the Seljuk Sultan, which was at first based on military force, with religious power. Using this method, Seljuk Sultan gained an increasing authority and Abbasid caliphate became weaker day by day.

References

- [1] Al-Mawardi, Abu al-Hasan Ali Ibn Muhammad Ibn al-Basri al-Baghdadi (1406 A.H/ 1986 AD), *Al-Ahkam al-Sultaniyya w'al-Wilayat al-Diniyya*, second print, Maktabat al-Ala'lam al-Islami
- [2] Atabak Jovayni, Ali b Ahmad Montajab-al-Din Badi (1384/2006 AD), *Atabat al-kataba (mağmū'a-i murāsālat-i dīwān-i Sulṭān-i Sangār)*, ed. Zakariya Ibn-Muhammad al-Qazwīnī, 'Abbās Iqbāl, Tehran: Asatir.
- [3] Bayhaqī, Abul-Fazl Mohammad (1356/1978 AD), *Tārīkh-e Bayhaqī*, ed. Ali-Akbar Fayyaz, second edition, Mashhad: Ferdowsi University. Hosseini, Abul Hasan Ali b. Naser (1380), *Zobdat al-tavarikh (Akhbare Omara va Padeshahane Sajughi)*, trans. Ramezan Ali Ruh Allahi, Tehran: Eil-e Shahsavan Baghdadi publication.
- [4] Bondari Isfahani, Fath b. Ali (1356/1978 AD), *Zobdat Al-Nosra Wa Nokbat Al-'Osra (The History Of Seljuq Dynasty)*, trans. Muhammad Hassan Jalili, Tehran: Bonyād-e Farhang-e Īrān.
- [5] Bosworth, Edmond. Clifford (1362/1984 AD), *Ghaznavid History*, trans. Hasan Anousheh, second print, vol.1, Tehran: Amir Kabir.
- [6] Forouzani. Seyed Abul Ghasem (1393/2015 AD), *Seljukian az Aghaz ta Farjam*, Tehran: Samt.
- [7] Frye, Richard N (1365/1987 AD), *Bukhara: The Medieval Achievement* trans. Mahmud Mahmud, second edition, Tehran: Elmi va Farhangi.
- [8] Ghazali, Abu Hamid Imam Muhammad (1389/2011 AD), *Nasihāt al-muluk (Counseling Kings)*, ed. Ghavam al-Din Taha, Tehran: Jami.
- [9] Hamadānī , Rashīd al-Dīn Fadhl-allāh (1386/2008 AD), *Jāme' al-tawārīk (Tarikh-I al-I Seljuk)*. ed. Mohammad Roshan, Tehran: Miras-I Maktub.
- [10] Hondermir, Ghiyas al-Din ebn Homam al-Din al-Hosseini (1353/1975 AD), *Habib al-Seyr History*, ed. Mohammad Dabir siaghi, second print, Tehran: Eghbal.
- [11] Ibn al-Athir, Ali 'Izz al-Din ('Izz al-Din Abu al-Hassan Ali (1368/1990 AD), *Kamel, The Great History of Islam and Iran*, trans. Ali Hashemi-Haeri & Abu'l-Qāsim Halat, second edition, vol 16, 17, 18, scientific publication
- [12]———. (1388 & 1385/2010 & 2007 AD), *The Complete History*, trans. Hamid Reza Azhir, vol 13 & 14, Tehran: Asatir.
- [13] Lambton, A.K.S. (1389/2011 AD), *Islam Medieval In Government And State*, tams. Mohammad Mahdi Faghihi, fourth edition, Tehran: Shafiei.
- [14]——— (1366/1988 AD), ‘The Interior Structure Of Seljuq Empire’, *Cambridge History Of Iran*

The Influence Of Amid-Al-Mulk, Nizam Al-Mulk And Imam Muhammad Ghazali's Political Performance And Instructions On The Decrease In Authority Of Abbasid Caliphate And The Increase In Authority Of Seljuq Dynasty/Seyed Abolghasem FOROOZANI

5, (*from the arrival of Seljuq to the collapse of Ilkhanate*”, collected by J. A. Boyle, trans. Hassan Anousheh, Tehran: Amir Kabir.

[15]Mustawfi Qazvīnī, hamdellah ibn abi bakr (1364/1986 AD), *Tarikh Gozideh*, ed. Abdol Hossein Navaei, third edition, Tehran: Amir Kabir.

[16]Nizam al-Mulk, Abu Ali Hasan Ibn Ali (1357/1979 AD), *Siyasatnama (The Book of Government)*, ed. morteza modarresi, Tehran: Zavvar.

[17]Rawandi, Muhammad bin Ali Ibn Suleyman (1364/1986 AD), *Rahat Al-Sudur Wa-Ayat Al-Surur*, ed. Mohammad Eghbal, annotated and edited by Mojtaba Minovi, Second edition, Tehran: Amir Kabir.

[18]Safa, Zabihollah (1373/1995 AD), *Târikh'e Adabiyât Dar Irân (From The Middle Of Fifth Century To The Early Seventh Century)*, second volume, Tehran: Ferdows and Majid.

[19]Sattar Zadeh, Malihe (1386/2008 AD), *Seljukian*, third edition, Tehran: Samt.

II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkçü Dergiciliğin Bir Örneği Olarak Gök-Börü Dergisi¹

Murat Karataş²

Abdullah Gül University, Dr, Department of History, Kayseri, Turkey

Received- Accepted: 13.02.2019-18.03.2019

Research Article

Öz

Bu makalede, II. Dünya Savaşı yıllarında Reha Oğuz Türkkan tarafından 5 Kasım 1942 – 23 Mayıs 1943 tarihleri arasında İstanbul’da 13 sayı olarak yayımlanan Gök-Börü dergisi konu edilmiştir. Derginin yayımlandığı dönemdeki en önemli özelliği Türkiye’de ırkçılığa dayanan bir milliyetçilik algısı oluşturmaya çalışması olmuştur. Bu anlamda dergi, öncüleri Ergenekon ve Bozkurt’taki gibi ‘Her İrkin Üstünde Türk Irkı’ logosuyla Türklerin kendine has ve üstün olduğunu anlatmaya çalışmış ayrıca Batı emperyalizmine karşı Türk milletini içinde bulunduğu maddi ve manevi çöküş halinden kurtarmanın yolunun ırkçılıktan geçtiğini dile getirmiştir. Gök-Börü dergisinde tarih, edebiyat, sosyoloji, iktisat ve ırkçılık üzerine makaleler, şiirler ve karikatürler yer almaktadır. Ağırlıklı olarak Türkkan’ın yazılarının yer aldığı dergide, dönemin Türkçü ilim ve fikir adamlarından başka ilerleyen yıllarda Türk siyasi hayatında yer tutacak Nuri Demirağ ve Bülent Ecevit de kendilerine yer bulmuştur. Bu çalışmada Gök-Börü dergisi şekil ve içerik olarak ele alınmıştır. Derginin II. Dünya Savaşı yıllarında çıkmış olmasının getirdiği siyasi ve psikolojik alt yapının yazılara nasıl yansıdığına, dergide yer alan yazılardan hareketle dönemin toplumsal havasına dair tespitlerde bulunulmuştur. Gök-Börü’de ırkçılık düşüncesi dışında Türkiye haricindeki Türklere dönük ilgiye dikkat çekilmiştir. Elde ettiğimiz veriler ışığında II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye’de toplum tabanında Türklerin kendine has ve üstün olduğu ayrıca Türkiye haricindeki Türklere dönük ilginin yer bulduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: II. Dünya Savaşı, Gök-Börü, Reha Oğuz Türkkan, ırkçılık, Dış Türkler.

Gök-Börü Magazine As An Example Of Turkish Magazine During The World War II

Abstract

This article is about Gök-Börü Magazine which was published as 13 issues between 5th October 1942 and 23rd May 1943 by Reha Oğuz Türkkan during the Second World War. During its publishment period the most important point was that it had an attempt to create a perception of nationalism based on racism in Turkey. In this sense as in the Bozkurt and Ergenekon the pioneer of the magazine, it attempted to tell that Turkish are unique and higher with the loop of ‘‘Turkish Race Is Higher Than Every Race’’. Furthermore, they uttered that against the Western imperialism, racism was the only way to save the Turkish people from material and moral collapse they were in. There were articles about history, literature, sociology, economy and racism in the Gök-Börü Magazine. Turkish science and idea men of this period Bülent Ecevit and Nuri Demirağ who were going to take part in the Turkish political life in the future found place in the magazine in which predominantly Türkkan’s writings took part in this work we are going to handle the Börü Magazine with its shape and content. From the point of these writings of the magazine we are going to determine the social atmosphere of the period and how psychological and political substructure were reflected during the Second World War. Apart from the idea of racism in Gök-Börü, we are going to attract the attention to the interest of the Turkish people living except from Turkey. In the light of this information we are going to determine that during the World War II Turkish people had its own unique and superior qualifications among society and also there was an interest to the Turkish people who were abroad Turkey.

Keywords: World War II, Gök-Börü, Reha Oğuz Türkkan, Racism, Foreign Turkish.

¹Bu makale, 11-14 Mayıs 2017 tarihlerinde Türklerin Dünyası Enstitüsü’nce Antalya’da düzenlenen Uluslararası Türklerin Dünyası Sempozyumu’nda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

*This article is analyzed by two reviewers and it is screened for the resemblance rate by the editor. (Bu makale iki hakem tarafından incelenmiş ve editör tarafından benzerlik oranı taramasından geçirilmiştir)

²murat.karatas@agu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1174-5828.

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile birlikte tanımlama güçlüğü çekilen düşünce biçimlerinin başında milliyetçilik gelmiştir. Mustafa Kemal Atatürk döneminde dış ve iç şartların zorlamasıyla milliyetçilikle ilgili farklı fikri yaklaşım ve uygulama biçimi ortaya çıkmıştır. Bu anlamda dışarıda 1929 Dünya ekonomik krizi içeride Serbest Cumhuriyet Fırka denemesinin başarısızlığı Türkiye'de devlet aklını yeni bir evreye taşımıştır. Devletin kültürel ve siyasi hayatı denetimi altına alma çabası Türk Ocakları'nın kapatılması sonucunu doğurmuştur. Bu gelişme ise II. Meşrutiyet ile iktidar olan Türkçülük düşüncesinin, devletin kurucu ideolojisi olma özelliğini yitirmesi ve muhalefete düşmesi anlamına gelmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatından sonra başlayan Milli Şef/ İsmet İnönü dönemi II. Dünya Savaşı'nın da etkisiyle içerideki fikri hayatı dış politikada sorun çıkarmaması için çok sıkı kontrol altına almıştır. Bu dönemde devlet açısından en sorunlu ideolojik grup Türkçüler olmuştur. Bunlara göre başta Almanya olmak üzere demokrasi ile yönetilen Batılı devletler ve Rusya; Türkiye'nin üzerinde emperyalist emelleri olan devletlerdi. Bu bakış açısı dış politikada denge siyaseti izleyen İnönü için onları sorun haline getirmiştir.

Gök-Börü dergisinin öncüleri Ergenekon ve Bozkurt dergileridir. Reha Oğuz Türkkkan tarafından Mustafa Kemal Atatürk'ün vefat ettiği gün çıkartılan Ergenekon dergisi ancak dört sayı çıkabilmiş ve sonunda faşizm aleyhine yazılar nedeniyle hükümet tarafından kapatılmıştır (Koçlar, 2013, s. 263). Dışarıda II. Dünya Savaşı'nın yoğun bir şekilde Almanlar lehine devam ettiği içeride de TBMM kürsüsünden Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun yüksek perdeden Türkçü olduklarını haykırdığı atmosfer, dönemin en dikkate değer tarafıdır.

Böyle bir atmosferde Gök-Börü'nün Ergenekon'dan sonraki öncülü olan Bozkurt dergisi Reha Oğuz Türkkkan tarafından çıkartılmıştır. Ancak Türkçülüğün temel meseleleriyle ilgili Hüseyin Nihal Atsız ile yaşadığı tartışmalar Türkkkan ve çevresinin Bozkurt'tan tasfiyeleriyle sonuçlanmıştır. Bundan kısa süre sonra da Türkkkan tarafından Gök-Börü dergisi hem Türkçülük düşüncesinin liderliğini üstlenmek hem de ülkede ırkçılığa dayalı bir milliyetçilik algısı oluşturmak amacıyla çıkartılmıştır.

Makalede öncelikli olarak Gök-Börü'nün oluşumu, yazarları, ideolojisi ve kapanması incelenmiştir. Araştırma yapılırken başta derginin tüm sayıları, Reha Oğuz Türkkkan'ın "Arayan Adam" başlıklı hatıraları, sonra II. Dünya Savaşı sırasında çıkan Türkçü yayınları tüm yönleri ile inceleyen kitaplar ve makalelerden yararlanılmıştır. II. Dünya Savaşı yıllarında Türkçü yayınlar konusunda; M. Jacob Landau'nun "Pantürkizm", Nizam Önen'in "İki Turan", Günay Göksu Özdoğan'ın "Turandan Bokurt'a" ve Deniz Güner'in "Savaş ve İktidar" başlıklı kitapları ile Bekir Koçlar'ın "Türk Milliyetçiliği Düşüncesini Tanımlama ve Temellendirme Çalışmalarına Bir Örnek: Ergenekon Dergisi" başlıklı makalesi başvurulan kaynaklar arasında yer almaktadır.

Makalenin yazılmasındaki amaç Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile birlikte tanımlama güçlüğü çekilen düşünce biçimlerinin başında milliyetçiliğin geldiğini göstermektir. Kuruluş döneminin zorlukları devletin kültürel ve siyasi hayatı denetimi altına almasını gerektirdiğinde Türk Ocakları kapatılmıştır. Bunun sonucunda II. Meşrutiyet ile iktidar olan Türkçülük düşüncesi, devletin kurucu ideolojisi olma özelliğini yitirmiş ve muhalefete düşmüştür. Mustafa Kemal'in ölümü ve II. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı şartlarda Türkçüler, milliyetçiliğin

kendi felsefelerine uygun olarak tanımlanması için yoğun bir çaba içerisine girmişlerdir. Ancak değişen dünya şartları onların bu çabasını kesintiye uğratmıştır. 3 Mayıs 1944 Milliyetçilik Olayları sırasında devletin şiddet yüzü ile karşı karşıya gelmeleri Türkçülerin sonraki hayatlarını şekillendirmiş ve Türkkan yaklaşık otuz yıl süreyle Türkiye'yi terk etmiştir. Soğuk Savaş döneminde dünya; ABD ve SSCB ekseninde bloklaştığında ise Türkçüler bu kez milliyetçiliği antikomünizm temelli tanımlamaya çalışmışlardır.

1. Gök-Börü'nün Mizanpajı

Gök-Börü (Bozkurt) dergisi Reha Oğuz Türkkan tarafından II. Dünya Savaşı yıllarında (5 Kasım 1942-23 Mayıs 1943) ırkçı milliyetçiliği Türk devlet ve toplum hayatında temellendirme amacıyla 15 günde bir, toplam 13 sayı olarak İstanbul'da çıkartılmıştır. (Türkkan, 2011, s. 93-104).

Derginin kapağı hemen hemen bütün sayılarında aynı formatta çıkmıştır. Buna göre kapağın üst kısmında büyük harflerle "HER İRKİN ÜSTÜNDE TÜRK İRKİ" onun altında derginin adı ve üstteki yazıya göre daha büyük puntolu kırmızı zemin üzerinde "GÖK-BÖRÜ" yazısı bulunmaktadır. Kapağın orta kısmında yine kırmızı zemin üzerine bir bozkurt başı ve ay yıldız resmi, solunda GÖK-BÖRÜ (BOZKURT), sağında "Türklüğün Kurtuluşu" altında ise "Birlik ve Zafer Remzidir!" ifadeleri vardır. Onun hemen altında Bozkurt'u takip eden atlı süvari birliği resmedilmiş bunun altında da içindekiler bölümü, onun solunda sayının çıkış tarihi, sağında ise sayı numarası ve son olarak kapağın altında çıkartan R. Oğuz TÜRKKAN ibaresi yer almaktadır.

Genel olarak derginin iç sayfa düzeni 1. sayfa, üstte ortada büyük harflerle GÖK-BÖRÜ yazısı, altında küçük puntolarla "Türkçü Dergi şimdilik 15 günde bir çıkar." ibaresi bu ibarenin sağında adres, solunda abone şartlarını gösteren bilgilerden oluşmaktadır. Buradaki bilgilere göre derginin abone şartları: Türkiye için 24 sayı, 450 kuruş; 12 sayı, 225 kuruş; 6 sayı, 115 kuruş iken yurt dışı için birer misli olduğu belirtilmiştir. Yine bu bilgilere göre derginin adresi "Türbedar Sokak No: 18 Cağaloğlu/İstanbul" iken basıldığı yer Cumhuriyet Matbaası olduğu belirtilmektedir. Bu bilgilerin altında ise derginin sahibi ve yazı işleri R. Oğuz Türkkan ismi yer almaktadır.

Temel özelliği "Birleşik Bir Türklük" ve "İrkçı Milliyetçilik" algısı oluşturmak olan derginin kimi sayıları özel sayı olarak hazırlanmıştır. Örneğin derginin 5. ve 6. sayıları "Gençlik Davası!" başlığı altında çıkarken, gerek Türkkan ve gerekse diğer yazarlar Milli Eğitim Bakanlığının toplayacağı "Gençlik Şurası" na etki etme amacı taşımışlardır. Derginin son sayısı olma özelliği taşıyan 13. sayısı ise, "Azerbaycan" özel sayısı olarak çıkmıştır. Diğer taraftan dergi genel olarak 24 sayfa halinde çıkarken, sadece 9. sayı 32 sayfa çıkmış ayrıca 12. sayıda 16 sayfa, 13. sayıda ise 8 sayfalık, Reha Oğuz Türkkan'a ait "İrka Dair Münakaşalar" başlıklı ilave, dergi içerisinde verilmiştir.

Derginin arka kapağı ağırlıklı olarak "Reklam", "Okuyucularla Baş Başa", "Türkçülerin Okuyacakları Kitaplar" dan oluşmuştur. Derginin arka kapağında görülen reklamlar; İnhisar Likörleri, Koç Ticaret Türk A.Ş., Tuna Dersevi ve Zeki Subaş'a aittir. Ayrıca Türkçülerin okuması tavsiye edilen süreli yayınlar; Amca Bey, Bucak, Doğu, Millet ve Türk Yurdu mecmuaları olurken kitaplar ise başta Reha Oğuz Türkkan olmak üzere Ahmet

Caferoğlu, Ahmet Hikmet Müftüoğlu, Cemal Bardakçı, Hüseyin Namık Orkun, Mahmut Hakkı Akansel, Orhan Conker, Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp, Zeki Velidi Togan isimlerinden oluşmaktaydı. Arka kapağın en alt kısmında ise Cumhuriyet Matbaası ve 20 kuruş ifadelerine yer verilmiştir.

Dergide yer alan konu başlıkları; Eğitim Davası, Gençlik Davası, Irkçılık, Türkçülük, Türk İktisadi Hayatı, Türk Köylüsünün Sorunları, Türk Ziraat Davası, Türk Edebiyatı, Türk Folkloru, Türk Musikisi, Türk Tarihi ve Türk Dünyası Hakkında Haberlerden oluşmuştur. Derginin yazar kadrosu ise ağırlıklı olarak; Reha Oğuz Türkkkan, Abdülkadir İnan, Aydın Yalçın, Besim Atalay, Halit Bayrı, Mahmut Esat Bozkurt, Mahmut Ragıp Kösemihal, Osman Turan, Reşat Nuri Güntekin, Süreyya Aygün, Şakir Raşit Hatipoğlu, Zeki Velidi Togan, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu isimlerinden oluşmuştur.

Derginin sahibi ve yazı işleri müdürü durumunda bulunan Reha Oğuz Türkkkan ilk sayı dışında derginin başyazarlarını kaleme alırken yazılarında kendi ismi dışında “Arayan Adam, Gök-Börü ve Reha Kurtuluş” müstear isimlerini kullanmıştır. Diğer taraftan dergideki şiirler ve karikatürler de okuyucu tarafından ilgiyle takip edilmiştir. Dergide yer alan şiirler ağırlıklı olarak Cemal Oğuz Öcal ve Elmas Yıldırım imzasını taşıırken henüz yirmili yaşlarında olan Bülent Ecevit’in şiirleri de dergide yer almıştır. Okuyucunun ilgiyle takip ettiği karikatürler ise Cemal Nadir, Muammer ve Sadettin Topuzoğlu tarafından çizilirken derginin kapak kompozisyonları da Cemal Nadir, Nuri Saran ve Sadettin Topuzoğlu üçlüsü tarafından hazırlanmıştır.

Liseyi yeni bitirmiş ve yirmili yaşlarının başında bulunan bir grup genç tarafından ülkede “Birleşik Bir Türklük” ve “İrka Dayalı Milliyetçilik” algısı oluşturmak amacıyla çıkartılan dergide (Landau, 1999, s. 134-135) dönemin milliyetçi entelektüelleri olan Abdülkadir İnan, Osman Turan, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ve Zeki Velidi Togan’ın yanı sıra Atatürk döneminin önemli isimlerinden Mahmut Esat Bozkurt ve halihazırdaki hükümette Ziraat Vekili olan Şakir Raşit Hatipoğlu’na ek olarak II. Dünya Savaşı sonrası çok partili hayata geçme kararı verildiğinde Milli Kalkınma Partisi (MKP) liderliğini üstlenen Nuri Demirağ’a ayrıca Türkiye’nin sosyalist tarihinde unutulmuş isimlerden Reşat Nuri Güntekin’e ve son olarak İsmet İnönü sonrası Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)’nin liderliğini üstlenecek olan Bülent Ecevit’e derginin sayfalarında yer verilmesi dergiyi özellikli kılan yanı olmuştur.

Dergi yayın hayatı boyunca maddi yetersizliklerle, sonlara doğru da kağıt sağlama teminiyle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu yüzden kimi sayıları 15 günü aşan sürelerde okuyucuya ulaşmıştır. Nitekim derginin 23 Mayıs 1943 tarihini taşıyan son sayısında gelecek sayının 15 Haziran’da çıkacağı ayrıca kağıt sağlama güçlüğüne devam etmesi halinde sonraki sayıların her ayın 1 ve 15’leri olacak şekilde okuyucuya ulaştırılacağı ifade edilmiştir. Buna rağmen dergi 13. sayı ile birlikte İstanbul Örf İdare Komutanlığı’nın emri sonucu süresiz olarak kapatılmış ve dönemde bir daha yayın hayatına dönememiştir (Güner, 2015, s. 186).

2. Gök-Börü’nün Adı ve Çıkarılış Amacı

Derginin çıkış amacı Türk devlet ve toplum hayatında ırkçılığa dayalı bir milliyetçilik algısı oluşturmaktır. Bilindiği gibi çok uluslu Osmanlı Devleti’nin yıkıntıları üzerinde şekillenen Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında milliyetçilik, tanımlama sorunu yaşayan düşünce biçimlerinin başında gelmiştir.

Nitekim bu durum yıllar içerisinde milliyetçilikle ilgili birçok farklı fikri yaklaşım ve uygulama biçimi ortaya çıkarmıştır (Yıldız, 2001, s. 165-171). Her ne kadar Mustafa Kemal Atatürk liderliğinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu ideali milliyetçilik olsa da Pantürkizm süreç içerisinde reddedilmiş, bu ise Türkçü düşüncenin ve Türkçü kadroların muhalefete düşmesi sonucunu doğurmuştur. Aslında bu sonuç kurucu irade açısından iki noktadan kaynaklanmıştır. Bunlardan ilki Misak-ı Milli ile belirlenen sınırların güvenliğini sağlama ve söz konusu sınırlar içerisinde yaşayan Türk vatandaşlarının hayat kalitesini yükseltme iken ikincisi Serbest Cumhuriyet Fırka (SCF) denemesinde Türk Ocakları çevresinin devletin kurucu ve dönüştürücü partisi olan Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF)'na karşı muhalefet denemesini sahiplenmesidir. Sonuçta Türk Ocakları ve Türk Yurdu dergisinin kapatılmasıyla Türkçü kadrolar II. Dünya Savaşı'nın başına kadar sessizliğe gömülmüştür.

Diğer taraftan Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu lideri Mustafa Kemal Atatürk'ün 10 Kasım 1938 tarihinde vefatı ve kısa süre sonra II. Dünya Savaşı'nın başlaması yıllardır muhalefete düşmüş Türkçü kadrolar için yeni bir dönemin habercisi olmuştur. Nitekim İnönü/ Milli Şef dönemi diye anılan 1938-1950 yılları içerisinde 1939-1944 arası literatürde kimi araştırmacılar tarafından Türkçü düşünce ve yayıncılık açısından altın dönem (Özdoğan, 2015, s. 229) olarak ifade edilmiştir. Bu dönemde örneğin; Reha Oğuz Türkkkan, Ergenekon, Bozkurt ve Gök-Börü dergilerini; Hüseyin Nihal Atsız, Orhun dergisini; Rıza Nur, Tanrıdağ dergisini yayınlarken Edime, Gaziantep, Samsun ve Zonguldak gibi taşra merkezlerinde de Türkçü yayınların çıktığı görülmüyordu (Önen, 2005, s. 280-281). Aslında Milli Şef İnönü açısından bu süreçte en sorunlu ideolojik çevre Türkçüler idi. Zira onlar devletin kendisini Misak-ı Milli sınırları ile sınırlandırmasına karşı çıkıyorlardı. Bu nedenle içinde bulunulan şartlarda onların göz önünde tutulmasını zorunlu kılıyordu. Nitekim dönemin sonunda yaşanacak 3 Mayıs 1944 Milliyetçilik Olayları, mahkemeler ve tabutluk süreci başta Atsız ve Türkkkan olmak üzere önemli sayıda Türkçü ismi mağdur edecek gelişmelerin yaşanmasına sebep olmuştur.

Derginin 5 Kasım 1942 tarihini taşıyan ilk sayısında Gök-Börü (Bozkurt)'nün kaynağı Türk destanlarının başlıca kahramanı ve Türk neslinin atası olarak gösterilmiştir. Buna göre; dünkü ve bugünkü bütün Türkçülerin milli remzi olan Gök-Börü'nün en önemli işlevi Türkler arasında siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel olarak birleştirici bir görev görmesiydi (Gök-Börü, 1942, s. 2-23). Buradan hareketle Türkiye Türklüğünün Mustafa Kemal Atatürk ile girdiği millilik yolundan onun ölümüyle çıkacağı endişesini taşıyan Türkkkan ve çevresinin Gök-Börü dergisini gündem oluşturmak amacıyla çıkardığını söylemek mümkündür.

Gök-Börü'nün ilk sayısında çıkış amacı en temiz ve en koyu haliyle milliyetçilik olarak dile getirilmiştir. Ayrıca birleşik, hür, kalkınmış, zengin bir Türk yarını kurmak için derginin Türk hayatının her alanını tehdit eden zihniyetlerle mücadele edeceği bunlara ek olarak Türklüğün kültür, medeniyet ve tarihine ilişkin ciddi araştırmalar içereceği ifade edilmiştir (Gök-Börü, 1942, s. 2). Bununla birlikte Türkçüler arasındaki fikri ayrılıkların ve liderlik çekişmesinin de derginin çıkmasında önemli bir sebep olduğu görülmektedir. Bu noktada "Hesap Veriyoruz" başlıklı yazısında Cihat Savaş Fer bu durumun ip uçlarını dile getirmektedir. Yazısında Fer, Atsız'ın davasında samimi fakat şeflik hülyasına saplı, iradesi zayıf ve hislerine mağlup bir insan olmasından dolayı onunla yollarını ayırdıklarını söylemiştir. Buna ek olarak Çınaraltıcıların ise, Bozkurt'un yayınlanmaması

için hükümet nezdinde yaptıkları çalışmalardan haberleri olduktan sonra kendileriyle ilgilerini kestiklerini ve gerçek Bozkurtçular olarak Gök-Börü'yü çıkartıklarını ifade etmiştir (Fer, 1942, s. 3).

Gök-Börü'nün bütününe bakıldığında öne çıkan birkaç temel özelliğinin olduğu göze çarpmaktadır. Bu özelliklerin birincisi, Türk inkılabını "İhtilal değil şuurlu ve tekamüle gidici bir milli hamle" (Buharalı, 1943, s.10) olarak görürken ikincisi, "Her ırkın üstünde Türk ırkı!" söylemine karşı kimi çevrelerce geliştirilen Alman taklitçisi olma yönündeki eleştiriye karşı çıkması olmuştur. Bu noktada en ilginç çıkışlardan biri Atatürk'ün ölümüyle siyasal alanda muhalefete düşen Mahmut Esat Bozkurt tarafından dile getirilmiştir. Bozkurt "Milliyetçilerin Cevabı" başlığını taşıyan yazısında kendilerinin "dil ve kültür bakımından dünyanın en yüksek milleti olma idealini taşıdıklarını" ayrıca ırkların eşit olmadığına, yüksek ırkların var olduğuna inandıklarını söylemiş ve "Türklerin eserleriyle, karakterleriyle, tarihleriyle hiçbir milletin boy ölçüşmeyeceğini" (Bozkurt, 1943, s. 12-14) ifade etmiştir.

Derginin yayınlandığı dönemde öne çıkan üçüncü özelliği, öteki olarak görülen çevrelere karşı meydan okuyucu bir üsluba sahip olmasıdır. Bu meydan okuyucu ya da kavgacı hali başta Türkkkan olmak üzere derginin bütün yazarlarında görmek mümkündür. Bu noktada örneğin; "Solcu Sapıklara Bozkurt Cevabı!" başlıklı yazısında Bozkurt "Biz Türklerin işlerine, her ne sebeple ve her ne mevzuda olursa olsun sizin gibi yabancı kanlı, yabancı kafalı ve yabancı ruhlu çalışanların karışmaya hakkı yoktur!" (Bozkurt, 1943, s. 2) derken Türkkkan ise II. Dünya Savaşı'nın doğurduğu ekonomik zorluklarla mücadele etmek için hükümetin 11 Kasım 1942 tarihinde TBMM'de kabul ettiği ve büyük oranda ülkede yaşayan gayrimüslim azınlığı kapsayan Varlık Vergisini "eşine mali tarihimize rastlanmamış büyük bir İnkılap" olarak nitelemiş ayrıca verginin muhatabı olan azınlıklara "bazı maddi hatalar yapılsa, servetlerinden eser kalmasa bile hükümetin adil kararının onları, Türk halkının kininden ve felaketten koruduğunu" söyleyerek uygulamadan duyduğu memnuniyeti belirtmiştir (Kurtuluş, 1934, s. 11).

Geniş halk kitlelerine dönük bir dil kullanma ve bunun sonucunda kitleleri başta tarih olmak üzere budunbilim, edebiyat, din, felsefe, iktisat ve sosyoloji konularında bilinçlendirerek aydın çevresinin bir parçası haline getirme derginin yayınlandığı dönemde öne çıkan dördüncü özelliği olurken, beşinci özelliği ise, Türk milletinin maddi ve manevi hayatını tahrip ettiği düşünülen davranış bozukluklarına karşı gelmesi olmuştur. Bu noktada dergide yer alan yazı, şiir ve karikatürlerde Türk köylerinde gençler arasında alkol tüketiminin artması ve kumar alışkanlığının yaygınlaşması, şehirlerde Amerikan, İngiliz yaşam tarzını gösteren öğelerin görülme sıklığının artması vb. gelişmelerden duyulan rahatsızlık dile getirilmiştir (Hatipoğlu, 1943, s. 13-14). Bunlara ek olarak derginin yayınlandığı dönemde ortaya çıkan son özelliği militarizm/ savaş yanlısı olma (Akgün, 1942, s. 12) ve buna bağlı olarak da antikomünizm (Türkkkan, 1943, s. 3) olmuştur.

3. Gök-Börü'nün Türkçülük Anlayışı

Öncüleri olan Ergenekon ve Bozkurt gibi Gök-Börü de Türkçü çizgide bir yayımdır. Nitekim bu durum derginin ilk sayısında okuyuculara açıkça haber verilmektedir: "Gök-Börü, Türkçülüğün mecmuasıdır. Öz Türkler tarafından çıkartılan ve gene Öz Türklerin olan bu dergi, en temiz ve en koyu manasıyla milliyetçidir. Onun için, neşriyatında tek ruh, budur. Bu ruhun, mecmuanın sahifelerinde tezahür ve telkin şekilleri şüphesiz ki

yeknesak olmayacaktır. Ana ülkü davalarını ele alacak kuvvetli başmakale ve makalelerle birlikte, Türklüğün tarih, kültür ve medeniyetine dair ciddi tetkikler, memleket davalarının teşrih ve tenkidi, sakat zihniyetlerle mücadele, şiirler ve tezli romanlar, hep bu hedef için çalışan silahlar olacaktır.” (Gök-Börü, 1942, s. 2). Bu kısa tanıtım yazısında görüleceği gibi derginin içeriğinin ülkede ırkçılığa dayalı bir milliyetçilik algısı oluşturma doğrultusunda kullanılacak bir silah olduğu belirtilmektedir.

TBMM kürsüsünden Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun “Biz Türk'üz, Türkçüyüz ve daima Türkçü kalacağız. Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar ve en az onun kadar bir vicdan ve kültür meselesidir. Biz azalan ve azaltan Türkçü değil çoğalan ve çoğaltan Türkçüyüz ve her vakit bu istikamette çalışacağız!” (Hür, 2015, s. 87-88) sözlerini haykırdığı bir süreçte “Her Irkın Üstünde Türk Irkı!” logosu ile çıkan Gök-Börü dergisinin en temel özelliği ırkçılığa dayalı bir milliyetçilik anlayışına sahip olmasıdır.

Başta Türkkan olmak üzere dergi yazarlarının tümü tarafından “ırk” inkârı mümkün olmayan bir gerçeklik olarak kabul edilmiş ve Türk tarihi üzerinden bir üstün ırk teorisi oluşturulmaya çalışılmıştır. Yazarların ortak kanısı Türklerin tarihinin farklı dönemlerinde yeryüzünün farklı mekanlarında üstün bir kültür ve medeniyet hayatı meydana getirdiği, ancak yabancılarla evlenme, dillerini korumada özen göstermeme, üst düzey devlet görevlerinde yabancı kanından olanlara yer verme vb. nedenlerle sonuçta inkıraza uğradığı anlatılmaktadır. Bu hatalardan ders çıkarılmasını isteyen Zarakol, “Bugün ırsiyet inkârı kabul olmayan, müspet ilmi bir hakikattir. Biz de ibret alacak bir kafa varsa, eğer yüzlerce defa tekerür etmiş bir hatayı tekrarlamak istemiyorsak tutulacak bir yol vardır: ırkçılık” (Zarakol, 1943, s.6) şeklinde yapılması gerekli olanı belirtirken, Türkkan da milliyetçilik şuurunun Türklerde tarihin eski zamanlarından itibaren olmasına rağmen milliyetçilik şuurunun zayıflığının tarihin her döneminde felaketlerin yaşanmasına sebep olan ikilem olarak göstermiştir. Milli Şef İnönü döneminde eğitim ve kültür alanlarında hümanizma şeklinde ortaya konulan uygulamaları Atatürk dönemindeki millilik anlayışından uzaklaşma olarak gösteren Türkkan, söz konusu dönemde Gökalp'in “Garplılaşmak” söyleminin batı medeniyetinin kopyalanması şeklinde yanlış anlaşıldığını söyleyerek halkın Türklüğe bağlılığının hem fiziki (adlar, başlık ve giyiniş, ev düzenlemesi ve mimarisi vb.) hem de ruhen (basın, edebiyat, okul, sinema ve tiyatrunun Türklük duygusunu aşılması, dinin Türkleştirilmesi vb.) sağlanması için “Milli İnkılap” başlığını taşıyan bir proje önermiştir (Türkkan, 1943, s. 3-7).

“Her Irkın Üstünde Türk Irkı” logosu ile çıkan dergi dönemde kimi çevrelerce bu sloganın Almanların ünlü “Deutschland Über Alles” (Her şeyin Üstünde Almanya) sözünden ilham alarak oluşturulduğu ve ırk kavramının da ilmi olmaktan ziyade günün popülerliğine uygun bir anlayış olmakla eleştirilmiştir. Bu eleştirilere karşı başta Türkkan olmak üzere Gök-Börü'nün yazarları söz konusu çevreleri “Mason, Solcu ve Yahudi” şeklinde nitelendirmelerle ötekileştirme yolunu izlemişler ayrıca bu söylemin ve ırkçılık anlayışlarının Almanlardan esinlenerek değil, Türk tarihinden ilham aldığını (Bozkurt, 1943, s. 22-23) söylemişlerdir. Türkkan da “Lafta (üstün ırkız!) demek kolay. Bakın, hakikatte Avrupalılar ve Amerikalılar bizden daha üstün...” şeklinde kendilerini eleştirenleri “üstün ırk” ve “ileri millet” tabirleri arasındaki farkı bilmemekle itham etmiştir. Buna göre; “üstün ırk” doğuştan gelen savaşçılık, medeni kabiliyet, teşkilatçılık vb. özelliklerin nesilden nesil'e kan bağı ile

aktarılması iken, “İleri Millet” ise kültür, medeniyet, teknik, siyaset vb. alanlarda ileri seviyeye ulaşmış olan toplumları ifade etmektedir. MÖ 5000 – MS 1700 yıllarına kadar hem “Üstün İrk” hem de “İleri Millet” olmayı başaran Türkler tarihin sonraki dönemlerinde milliyet taassubunun kaybedilmesi ile “İleri Millet”ler safından silinmiştir. Buradan hareketle bugün batılı toplumlar her ne kadar Türkiye’den çeşitli yönlerden ileri seviyede olsalar da ırk olarak üstün olanın Türkler olduğunu vurgulayan Türkkan, “En üstün ırktan olan Türk soyunun tekrar en ileri millet olması mukadderdir. Biz buna inanıyoruz, buna çalışıyoruz. İnanmayanlar ve çalışmayanlar bizden değildir.” (Türkkan, 1943, s. 3-4) şeklinde düşüncesini ifade etmiştir.

Bu arada Gök-Börü’deki ilginç bir ırkçılık yorumu da, Kızılbaşlık üzerine kaleme alınan bir yazıda kendini göstermiştir. Zarakol, “Kızılbaşlık” başlığı ile kaleme aldığı yazısında geleneklerini, kanlarını, kültürlerini koruma noktasında gösterdikleri özenden dolayı Kızılbaşlığı yabancı ülkelere giren Türk kitlelerinin sağdan soldan gelen tesirlere karşı bir direnci, bir benliği koruma hareketi (Zarakol, 1943, s. 6) olarak göstermiştir.

Diğer taraftan Gök-Börü’nün Türkçülüğünün bir boyutu ırka dayalı milliyetçilik algısı oluşturmak iken, diğer boyutu da Sovyet Rusya hakimiyetindeki Türk Dünyasına dönük Türkiye Türkleri arasında ilgi oluşturmaktır. Bu amaç doğrultusunda başta Türkkan olmak üzere derginin yazarları Sovyet Rusya hakimiyetindeki Türk dünyasını coğrafya, dil, din, folklor, nüfus, tarih vb. özellikleriyle Türkiye Türklerine tanıtmak için gayret göstermişlerdir. Bu noktada örneğin özel bir sayı ile Azerbaycan’ın çeşitli yönleriyle ele alındığı ve okuyucuya tanıtıldığı (Türkkan, 1943, s. 3; Kurat, 1943, s. 9-10; Altunbay, 1943, s. 10-11; İnan, 1943, s. 17-19) görülmektedir. Buna ek olarak musiki (Köseihal, 1942, s. 9-10), düğünler (Bayrı, 1942, s. 16; İnan, 1942, s.17-18), spor oyunları (Ülkütaşır, 1943, s. 7-8) üzerinden Türkiye’de Türk Dünyasına dönük ilginin artırılmaya çalışıldığı söylemek mümkündür.

Bununla birlikte Türkkan, dergide Türkçülük anlayışının sanılanın aksine sadece Türk Birliği üzerine kurulu olmadığını ve Anadolu’nun sorunları çözülmeden Türk Birliği’nin sağlanamayacağını öngördüklerini dile getirmiştir. Nitekim Türkkan’a göre, Türk Dünyası’nın birliğine liderlik edecek olan Türkiye’nin ilk başta İrk/ milliyet olmak üzere ahlâk, aile ve kadın, dil, din, eğitim ve gençlik, ilim ve fen, idare, istihdam, nüfus ve sanayileşme konularını çözerek güçlenmesi (Türkkan, 1942, s. 5-6) gerekmektedir. Türkkan’ın bu yaklaşımı derginin yazarları tarafından paylaşılmıştır. Bu noktada örneğin edebiyata (Güntekin, 1942, s. 13-14), ilime (Yalçın, 1942, s. 12), ormana ve ziraata (Hatipoğlu, 1942, s. 10-11) dönük Anadolu’nun sorunlarını içeren yazıları dergide görmek mümkündür.

4. Gök-Börü’nün Eğitim ve Gençlik Konularına Bakışı

Gök-Börü’nün yazarları Türklük duygusunun ve Türkçülüğün en parlak zaferi olarak niteledikleri Türkiye Cumhuriyeti’nin ilelebet yaşayabilmesi için eğitim ve gençlik konularına dikkat edilmesini (Türkkan, 1943, s. 3-4) istemişler ayrıca bu hedefin ortaya çıkması noktasında eğitimi ve onun bir unsuru olan öğretmeni araç olarak görmüşlerdir. Bu noktada örneğin öğretmenlerin, vatan müdafaasında en büyük rolü oynayan gençliğin maneviyatının şekillendirilmesinde aileden daha fazla etkili olduğu söyleyen Tesbihçioğlu, öğretmenlerin Türk milliyetçiliği ve vatan fikirlerine meyilli olması ve öğrencilerini bu yönde yetiştirmeleri

gerektiği; aksi takdirde bu yoldan zerre kadar şaşan öğretmenin kafasına milli öfke yumruğunun ineceği (Tesbihçioğlu, 1943, s. 19) uyarısında bulunmuştur. Türkkan da doğuşundaki suçun topluma ait olduğunu söylediği “Yeni Genç”e karşı eğitimi ve öğretmeni ideal Türk gencini ortaya çıkartmakla sorumlu tutmuştur. “Yarımlın Genci” başlıklı yazısında Türkkan ideal Türk gencini manevi ve fiziksel olarak tasvir etmişti. Buna göre Türkkan’ın ideal Türk gencinin manevi bileşenleri, “Türk milliyetçisi, ahlaklı, çalışkan, dürüst, fen ve ilimde önde olma; hırsızlık, iltimas, solculuk, sapıklık ve beynelmilecilikten uzak olma” özelliklerini gösterirken, fiziksel bileşenleri ise “iri yapılı, geniş omuzlu, kanlı canlı, dinç ve gürbüz olma” (Türkkan, 1943, s. 3-4) özelliklerini taşımıştır. Burada Türkkan’ın tasvir ettiği ideal Türk gencinin fiziksel boyutunun tarihteki Türk kahramanlıklarını ve zaferlerini yeniden yaratma amacı taşımakla birlikte devam etmekte olan II. Dünya Savaşı’na her an girme ihtimaline karşı ülkenin savaşacak insan unsurunu fiziksel ve psikolojik olarak hazırlama amacı taşıdığını söylemek mümkündür.

Diğer taraftan Gök-Börü’nün 5. ve 6. sayıları özel sayı şeklinde “Gençlik Davası!” başlığıyla çıkmıştı. Derginin 6. sayısında bu durumun sebebi yakında toplanacak Milli Eğitim Şurası’nın bu konuya dikkatini çekme olarak gösterilmiştir. Gençlik davasını geçmiş ve geleceği ile bütün Türk gençliğinin davası (Kurt, 1943, s. 18-19) olarak gören dergi gençliğin iyi yetiştirilmesi yolunda eğitimi “zihniyet ve milliyet inkılabını” gerçekleştirecek araç olarak görmüş ve bu noktada “millici bir terbiye sistemi” nin kurulmasını (Buharalı, 1943, s. 12-20) istemiştir. Bugün artık maddi ve manevi her faaliyet milli olmak zorundadır diyen Gök-Börü’ye göre kurulacak olan “millici terbiye sistemi” gençleri vazifelerini kılmalı (Akgün, 1942, s. 6; Bozkurt, 1942, s. 20), intizamsızlık hastalığından kurtarmalı (Bozkurt, 1942, s. 20), geleneksizlik ve taklitçilik zihniyetinden uzak olmalı (Zarakol, 1943, s. 4-5), dil, tarih, musiki, mimari ve gündelik hayat alanında yaşanan yozlaşmadan uzak durmalı (Türkkan, 1942, s. 3-4) idi.

Gök-Börü’nün 5., 6., 7. ve 8. sayılarında “Yabancı Ülkelerde Terbiye Sistemleri ve Gençlik” başlığıyla kaleme aldığı seri yazılarında Türkkan, İngiliz eğitim-öğretim ve terbiye sistemlerini inceleyerek bunlardan Türkiye’ye dönük sonuçlar çıkarmaya çalışmıştır. İngiliz eğitim sisteminin en bariz yönünün İngiliz Irkının hususiyetlerini (hür ve müteşebbis, bilgili, pratik, gürbüz ve sporcu vücutlu) geliştirmeyi amaçladığını (Türkkan, 1943, s. 9-10) söyleyen Türkkan, sınıfta “gerçek öğrenmenin” oluşması için öğretmenin monolog halinde değil diyalog halinde ders işleminin önemsendiğini (Türkkan, 1943, s. 11-20), okulların büyük, çıplak ve soğuk görünümü yapılar olmayıp, hakiki bir hayat manzarası taşıdığını ve şehrin dışında kırlarda kurulduklarını (Türkkan, 1943, s. 9-10), eğitimde önceliği pratiğe vererek öğrenmeyi tecrübe ile kazandırma dolayısıyla soyut olan her bilgiye somut olanla ulaşma yolunu izlediklerini ayrıca dil eğitiminde ezbercilikten uzak tümevarım yöntemini başarıyla uyguladıklarını (Türkkan, 1943, s. 9-11) söyleyerek bu unsurların Türk eğitim sisteminde de hayata geçirilmesini istemiştir. Burada ilginç olan nokta hemen her yazısında kültürel yozlaşmaya ve gençliğin başka milletlere öykünmesine karşı çıkan Türkkan’ın, İngiliz eğitim-öğretim ve terbiye metotlarını Türk eğitim sistemine bir örnek olarak göstermiş olmasıdır.

Sofuoğlu da “Kökten Bir Değişiklik Lazım!” başlıklı yazısında milliyet ve fikir yönünden heyecanı

olan, dinamik, disiplinli ve karakterli bir gençlik yetiştirmeyip toplumu amaçsız, hayalci ve tembel bir nesille karşı karşıya bırakmakla suçladığı eğitim sisteminin terk edilmesini ve yerine “idealizm, milliyet, romantizm ve ülkü aşkına ağırlık veren” (Sofuoğlu, 1943, s. 7-9) eğitim sisteminin uygulamaya konulmasını istemiştir. Aynı şekilde Türkiye’de sivil havacılık kurma çabasının önde gelen ismi Nuri Demirağ da pilot yetiştirmek amacıyla açtığı Gök Okuluna devam eden genç pilot adaylarından “işretten, oyundan, iffetsizlikten, tembellikten” uzak durmaları (Gök-Bekçisi, 1943, s. 8-10) tavsiyesinde bulunmuştur.

Sonuç

Gök-Börü Dergisi, II. Dünya Savaşı yıllarında yayımlanmış olan İrkçı, Turancı, Türkçü nitelikteki bir süreli yayımdır. Cumhuriyet değerlerini bu merkezden ele almış özellikle milliyetçiliği bu açıdan yorumlamaya çalışmıştır. Derginin yayımlandığı dönemde öne çıkan altı özelliği vardır. Bunlardan birincisi öncülerini olan Ergenekon ve Bozkurt’taki gibi “Her İrkin Üstünde Türk İrki” logosu ile çıkmasıdır. Derginin ikinci özelliği Türklerin kendisine has ve üstün olduğunu anlatmaya çalışması ayrıca Batı emperyalizmine karşı Türk milletini içinde bulunduğu maddi ve manevi çöküş halinden kurtarmanın yolunun ırkçılıktan geçtiğini dile getirmesidir. Derginin yayımlandığı süreçte öne çıkan üçüncü özelliği Türkçülüğün temel meselelerine dönük Hüseyin Nihal Atsız ve Reha Oğuz Türkkan arasındaki fikir ayrılıkları ve liderlik çekişmesi sonrasında çıkması ayrıca yazarları arasında Mahmut Esat Bozkurt, Nuri Demirağ ve Bülent Ecevit’in yer almasıdır. Derginin dördüncü özelliği geniş halk kitlelerini aydın çevresinin bir parçası haline getirmek için sade bir dil kullanması ayrıca Türk toplumunun maddi ve manevi hayatını tahrip ettiği düşünülen davranış bozukluklarına karşı çıkması yine militarizmi överken antikomünist bir söylem geliştirmesidir.

Dergiyi çıkaranların, başta Reha Oğuz Türkkan olmak üzere henüz liseyi yeni bitirmiş dokuz genç olması beşinci özelliği olurken, altıncı ve son özelliği ise Alman ırkçılığına karşı Türk ırkçılığı iddiasını taşıması ek olarak Türkiye’nin dış politikada ürkek ve teslimiyetçi politikalarına isyan etmesidir. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan Mustafa Kemal Atatürk’ün ölümüne kadar geçen süreçte aşama aşama muhalif duruma düşürülen Türkçülük düşüncesi Atatürk’ün ölümü ve II. Dünya Savaşı şartlarında Türkiye’nin fikri ve siyasi hayatına yeniden girmiştir. İşte böyle bir atmosferde 13 sayı çıkan Gök-Börü dergisi, Türk milliyetçiliği düşüncesini cumhuriyet çizgisinin dışına çıkartarak, daha çok ırka vurgu yapan bir milliyetçilik algısı oluşturması açısından da ciddi bir örnektir.

Diğer taraftan dergide Türkiye’nin gündemini meşgul eden gelişmeler, sosyal, ekonomik ve kültürel meseleler de okuyucuyla paylaşılmıştır. Türkiye’nin ancak Türkçülük düşüncesiyle yükselebileceğine inanan Gök-Börü’de ırkçılık kavramı sürekli işlenmiş ve tartışılmıştır. Misak-ı Milli temelli bakış açısını reddeden dergi Büyük Türk Birliği düşüncesini savunmuş, özellikle Türkiye dışındaki Türklerle Türkiye arasındaki bağların kuvvetlenmesi için çaba sarf etmiştir. Bu noktada kültürel ve tarihi bağlara özellikle vurgu yapılmıştır. Her ne kadar Büyük Türk Birliği düşüncesi Gök-Börü’nün sonunu getiren bir gelişme olmuşsa da dönemde bu fikrin Türkiye Türkleri arasında karşılık bulduğu sonucuna varılmaktadır.

Mustafa Kemal’in ölümü ve II. Dünya Savaşı’nın ortaya çıkardığı şartlarda Türkçüler, milliyetçiliğin

kendi felsefelerine uygun olarak tanımlanması için yoğun bir çaba göstermişlerdir. Ancak değişen dünya şartları onların bu çabasını kesintiye uğratmıştır. 3 Mayıs 1944 Milliyetçilik Olayları sırasında devletin şiddet yüzü ile karşı karşıya gelmeleri sonraki hayatlarını şekillendirmiş ve Türkkın yaklaşık otuz yıl süreyle Türkiye'yi terk etmiştir. Soğuk Savaş döneminde dünya ABD ve SSCB ekseninde bloklaştığında ise Türkçüler bu kez milliyetçiliği antikomünizm temelli tanımlamaya çalışmışlardır.

Kaynakça

- [1] Akgün, Nuri(1942), “Savaş ve İnsanlık”, *Gök-Börü*, sayı 2, (5-6).
- [2] —————(1942), “Disiplinin Unsurları”, *Gök-Börü*, sayı 3, (5-6).
- [3] Altunbay, Mehmet(1943), “Azerbaycan”, *Gök-Börü*, sayı 13, (10).
- [4] Bayrı, Halit(1942), “Anadolu’da Düğün”, *Gök-Börü*, sayı 1, (16-17).
- [5] Bozkurt, Mahmut Esat(1943), “Milliyetçilerin Cevabı!”, *Gök-Börü*, sayı 4, (10-12).
- [6] Bozkurt, O.(1942), “İntizamsızlık”, *Gök-Börü*, sayı 2, (20).
- [7] —————(1942), “Vazifesinas Değiliz”, *Gök-Börü*, sayı 3, (20).
- [8] —————(1943), “Her Irkın Üstünde Türk Irkı Formülünü Anlamayanlar!”, *Gök-Börü*, sayı 4, (22-23).
- [9] —————(1943), “Solcu Sapıklara Bozkurt Cevabı!”, *Gök-Börü*, sayı 5, (2-21).
- [10] Buharalı, Nebil(1943), “Milli Terbiye”, *Gök-Börü*, sayı 6, (12-20).
- [11] —————(1943), “Bizde Fikir Hayatı”, *Gök-Börü*, sayı 8, (10).
- [12] Fer, Cihat Savaş(1942), “Hesap Veriyoruz”, *Gök-Börü*, sayı 1, (3-4).
- [13] Gök Bekçisi(1943), “Nuri Demirağ Gök Okulu”, *Gök-Börü*, sayı 7, (8-10).
- [14] GÖK-BÖRÜ(1942), “Ülküdaşlarımıza”, *Gök-Börü*, sayı 1, (2).
- [15] —————(1942), “Gök-Börü Tabiri ve Manaları”, *Gök-Börü*, sayı 1, (2-23).
- [16] Güner, Deniz(2015), *Savaş ve İktidar*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- [17] Güntekin, Reşat Nuri(1942), “Kapalı Bahçe”, *Gök-Börü*, sayı 1, (13).
- [18] —————(1942), “Bahçeli Lokanta”, *Gök-Börü*, sayı 2, (13).
- [19] —————(1942), “Büyük Suçlu!”, *Gök-Börü*, sayı 3, (13).
- [20] Hatipoğlu, Şakir Raşit(1942), “Ziraat Davamız”, *Gök-Börü*, sayı 1, (10-11).
- [21] —————(1943), “Köylü ve İçki”, *Gök-Börü*, sayı 4, (13).
- [22] Hür, Ayşe(2015), *İnönü ve Başarılı Yıllar (1938-1960)*, Profil Yayınları, İstanbul.
- [23] İnan, Abdülkadir(1942), “Kırgız-Kazak Düğünleri”, *Gök-Börü*, sayı 2, (18-19).
- [24] —————(1942), “Dış Türklere Düğün”, *Gök-Börü*, sayı 3, (17-18).
- [25] —————(1943), “Gök-Börü Oyunu”, *Gök-Börü*, sayı 6, (16).
- [26] —————(1943), “Başkurt Düğünü 1”, *Gök-Börü*, sayı 8, (16).

- [27] —————(1943), “Dış Türklerin İstiklal Mücadeleleri”, *Gök-Börü*, sayı 10, (9-10).
- [28] —————(1943), “Başkurt Düğünü 2”, *Gök-Börü*, sayı 13, (18).
- [29] Koçlar, Bekir(2013), “Türk Milliyetçiliği Düşüncesini Tanımlama ve Temellendirme Çalışmalarına Bir Örnek: Ergenekon Dergisi”, *History Studies*, sayı 5/2, (263-286).
- [30] Kösemihal, Ragıp(1942), “Türk Musikisi 1”, *Gök-Börü*, sayı 2, (9-18).
- [31] —————(1943) “Türk Musikisi 2”, *Gök-Börü*, sayı 7, (19-20).
- [32] Kurat, Akdes Nimet(1943), “Dış Türklerin İstiklal Mücadeleleri”, *Gök-Börü*, sayı 9, (9-10).
- [33] Kurtuluş, Reha(1943), “Varlık Vergisi!”, *Gök-Börü*, sayı 5, (11-12).
- [34] Kut, Hakkı(1943), “Gençlik Davasının Maarif Cephesi”, *Gök-Börü*, sayı 6, (18-19).
- [35] Landau, Jacob M.(1999), *Pantürkizm*, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- [36] Önen, Nizam(2005), *İki Turan*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- [37] Özdoğan, Günay Göksu(2015), *Turan'dan Bozkurt'a*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- [38] Sofuoğlu, Zeki(1943), “Kökten Değişiklik Lazım”, *Gök-Börü*, sayı 5, (7-9).
- [39] Tesbihçioğlu(1943), “Öğretmenlere Dair...”, *Gök-Börü*, sayı 6, (19).
- [40] Türkkan, Reha Oğuz(2011), *Arayan Adam*, Cilt 1, Pozitif Yayınları, İstanbul.
- [41] —————(2011), *Arayan Adam*, Cilt 2, Pozitif Yayınları, İstanbul.
- [42] —————(1942), “Türkçülüğe Bakışlar”, *Gök-Börü*, sayı 1, (5-6).
- [43] —————(1943), “Milliyetsizliğe Doğru!”, *Gök-Börü*, sayı 3, (3-4).
- [44] —————(1943), “Milliyetçiliğe Doğru!”, *Gök-Börü*, sayı 4, (3-7).
- [45] —————(1943), “Yabancı Ülkelerde Terbiye Sistemleri ve Gençlik 1”, *Gök-Börü*, sayı 5, (9-10).
- [46] —————(1943), “Yarının Genci”, *Gök-Börü*, sayı 6, (3).
- [47] —————(1943), “Yabancı Ülkelerde Terbiye Sistemleri ve Gençlik 2”, *Gök-Börü*, sayı 6, (9-10).
- [48] —————(1943), “Yabancı Ülkelerde Terbiye Sistemleri ve Gençlik 3”, *Gök-Börü*, sayı 7, (11-20).
- [49] —————(1943), “Yabancı Ülkelerde Terbiye Sistemleri ve Gençlik 4”, *Gök-Börü*, sayı 8, (17-18).

- [50] —————(1943), “İleri Millet ve Üstün İrk”, *Gök-Börü*, sayı 10, (3-4).
- [51] —————(1943), “Büyük Türklük”, *Gök-Börü*, sayı 13, (3-4).
- [52] Ülkütaşır, Mahmut Şakir(1943), “Türklerde Oyun ve Sporlar”, *Gök-Börü*, sayı 6, (7-8)
- [53] —————(1943), “Gök-Börü Oyununun Anadolu’daki İzleri”, *Gök-Börü*, sayı 6, (15-16).
- [54] Yalçın, Aydın(1942), “Yüksek Tahsil Davamız ve Eksiklerimiz”, *Gök-Börü*, sayı 1, (12).
- [55] Yıldız, Ahmet(2001), *Ne Mutlu Türküm Diyebilene*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- [56] Zarakol, Tefik(1943), “Anane”, *Gök-Börü*, sayı 10, (4-5).
- [57] —————(1943), “Kızılbaşlar Hakkında Bir Müşahede”, *Gök-Börü*, sayı 11, (6).
- [58] —————(1943), “Türk Tarihinden İrkçılığa”, *Gök-Börü*, sayı 12, (6).

Ekler

Ek- 1: Gök-Börü Dergisi 1. Sayı Kapağı

Gideceği yer :

DÖRT İÇTİMÂİ MESELE

R. Oğuz Türkkân

Meseler: 1. — **Ahlâk** (Ahlâk buhranı karşısında, ideal bir ahlâk terbiyesi nasıl olmalıdır?)
2) **Müsavat** (Fertler arasında, cinsler arasında, milletler arasında müsavat mefhumunun cepheleri)
3) **Hak ve Haksızlık** (Milletler arası münasebetlerinde Hak ne demektir, Haksızlık nedir?)
4) **Millî Menfaat** (Cemiyet ve milletler hayatında en büyük hakikat, her türlü safsataların arkasında, Millî Menfaattir)

Bozkurt Yayını — 25 kuruş (İdarehanemizden isteyiniz)

Dergiler :
Türk Yurdu, Yurt, Çığır, Millet, Doğu, Amcabey dergilerini okuyunuz!

ZEKİ SUBAŞ

Yeni Valde Hanı Nu. 78

Bilumum Dâhilî Ticaret

KOÇ TİCARET TÜRK A. Ş. İSTANBUL ŞUBESİ	DİKKAT
Her nevi boru ve aksamları	3 cü sayımız :
"ÜNYON,, kazan ve radyatörleri	15 Sonay (İlk kânun) 1942
"JUNKERS & Co., otomaları	de çıkacaktır.
"JUNKER & RUH,, gaz ocakları	İdare ve Hesap işleri Memuru :
Banyo ve sıhhi tesisat malzemesi	LÜTFÜ AKSOY
Oksijen - Karpit	
Karo fayans ve karo seramik çeşitleri	
Levha çinko ve kurşun boru çeşitleri	

GALATA - Fermeneciler No. 90 — İSTANBUL
Telefon: 44761-44762

Cumhuriyet Matbaası — 20 Kuruş

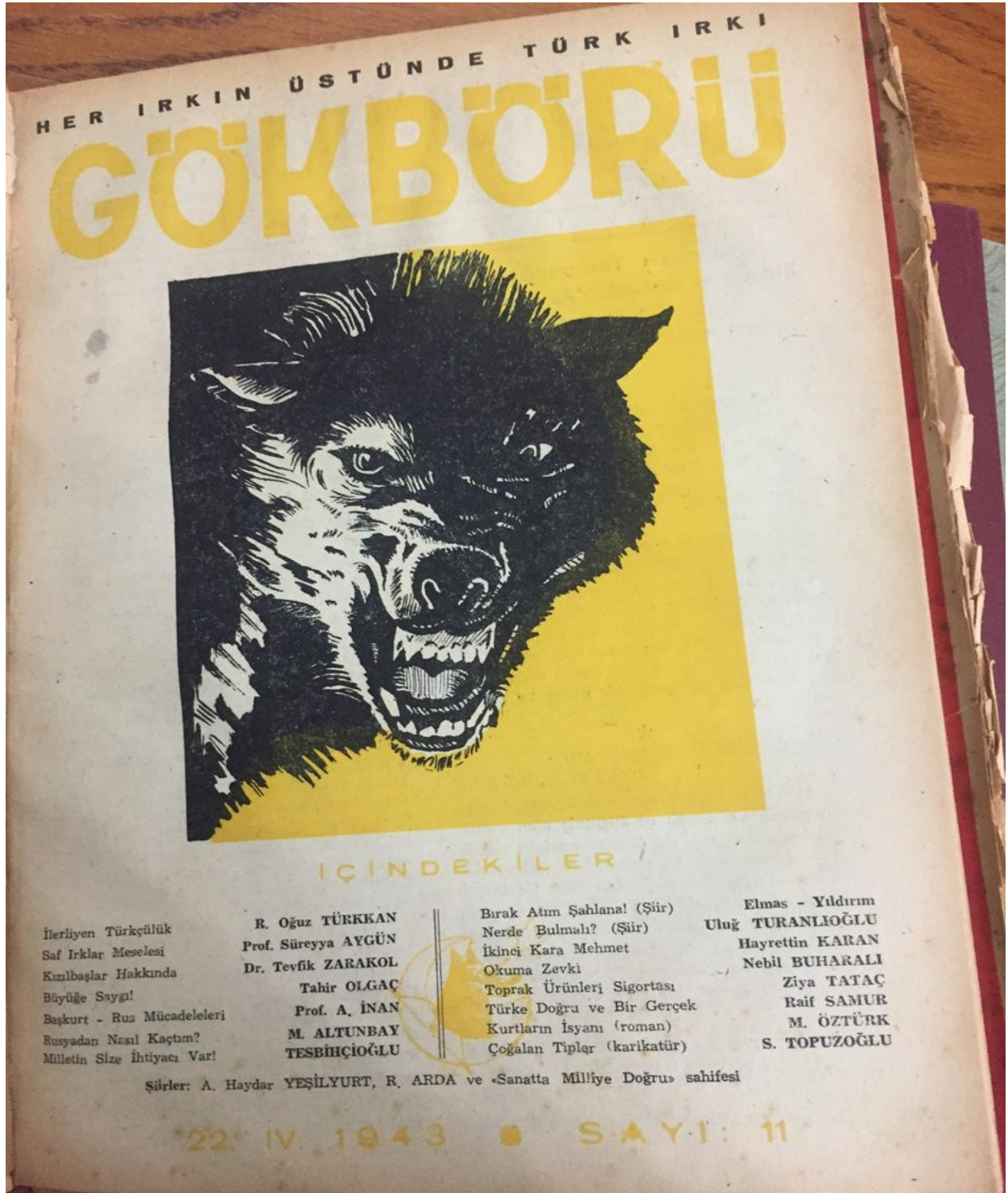
Ek-2: Gök-Börü Dergisi 1. Sayı Arka Kapağı

Ek-3: Gök-Börü Dergisi 5. Sayı Kapağı

Ek-4: Gök-Börü Dergisi 7. Sayı Kapağı

Ek-5: Gök-Börü Dergisi 11. Sayı Kapağı

Ek-6: Gök-Börü Dergisi 13. Sayı Kapağı

Bulgar Yazar İvan Lesiçkof'un Gözünden Balkan Harbinde Kırcaali Müfrezesi Ve Mehmed Yaver Paşa'nın Esareti¹

Sinan Koçak²

Hacı Bayram Veli University, Graduate Student, Department of History, Ankara, Turkey

Received- Accepted: 12.04.2019-19.05.2019

Research Article

Öz

Tuğgeneral Mehmed Yaver Paşa, Balkan Harbinde Osmanlı Devletinin oluşturduğu Doğu ordusuna bağlı Kırcaali Müfrezesinin komutanıdır. Yaver Paşa elindeki imkanların kısıtlı olması ve verdiği hatalı kararlar sonucunda Bulgarlara esir düşmüştür. Mağlup bir komutan olan Yaver Paşa hakkında elimizdeki bilgiler oldukça kısıtlıdır. Bu yüzden İvan Lesiçkof'un "Balkan Muharebatı Hatıratından" adlı eserinin Yaver Paşa ve Kırcaali Müfrezesi hakkında verdiği bilgiler oldukça önemlidir. Ayrıca bu eser Balkan Harbinin gerçekleştiği tarihe yakın bir zamanda neşr edildiği için birinci el kaynak niteliğindedir. Ayrıca yazar İvan Lesiçkof'un bizzat Balkan Harbine katılması ve gördüklerini kaleme alması bu eserin değerini artırmaktadır. Bununla birlikte Balkan Harbi hakkında komşumuz olan Bulgarların ne düşündüklerin anlamamız açısından da önemli bir eserdir.

Makalemiz İvan Lesiçkof'un "Balkan Muharebatı Hatıratından" adlı eserinin birinci cüzü olan "Yaver Paşa'nın Esareti" adlı kısmın transkripsiyon ve değerlendirilmesi sonucunda hazırlanmıştır. Lesiçkof'un bu eseri Ankara da bulunan Milli Kütüphane'den tedarik edilmiştir. Ayrıca bu makalede telif ve tetkik eserlerden de yararlanılmıştır. Bu çalışmamızın amacı Lesiçkof'un "Balkan Muharebatı Hatıratından" adlı eserine göre Mehmed Yaver Paşa'nın Birinci Balkan Harbinde Bulgarlarla yaptığı mücadeleleri ve sonucunda esir düşmesi olayını birinci el kaynağa dayalı olarak incelemektir.

Anahtar Kelimeler: İvan Lesiçkof, Mehmed Yaver Paşa, Balkan Harbi, Kırcaali Müfrezesi, Esaret

From The Eyes Of Bulgarian Author Ivan Lesickof, Kardzhali Troops And The Captivity Of Mehmed Yaver Pasha In The Balkan Wars

Abstract

Brigadier General Mehmed Yaver Pasha was the commander of the Kardzhali Troops of the Eastern Army formed by the Ottoman Empire in the Balkan war. Yaver Pasha was captivity to the Bulgarians as a result of his limited facilities and wrong decisions. The information we have about Yaver Pasha, a defeated commander, is very limited. For this reason, the information given by Ivan Lesiçkof about his Memoirs of the Balkan Battle is very important for Yaver Pasha and Kardzhali Troops. In addition, this work is the first hand source because it was published as the near date to the Balkan war. In addition, the author Ivan Lesiçkof himself joined the Balkan war and wrote what he saw increase the value of this work. However, it is an important work to understand what Bulgarians think about the Balkan War.

This article was prepared as a result of the transcription and evaluation of the part of Ivan Lesiçkof's The Captivity of Yaver Pasha which is the first chapter of his, Memoirs of the Balkan Battle. This work of Lesiçkof was obtained from the National Library in Ankara. In addition, books and articles were also used in this article. The aim of this study was to investigate the struggle of Mehmed Yaver Pasha with Bulgarians in the First Balkan War and as a his captivity. This study is based on first-hand resources

Keywords: Ivan Lesiçkof, Mehmed Yaver Pasha, Balkan Wars, Kardzhali Troops, Captivity

¹Bu makale Doç. Dr. Meşkure Yılmaz danışmanlığında hazırlamakta olduğum Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsüne sunulacak olan "Bulgar Yazar İvan Lesiçkof'un "Balkan Muharebatı Hatıratından" adlı eserine göre: Birinci Balkan Savaşı' başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

*This article is analyzed by two reviewers and it is screened for the resemblance rate by the editor. (Bu makale iki hakem tarafından incelenmiş ve editör tarafından benzerlik oranı taramasından geçirilmiştir)

² sinan.kocak9393@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7481-0100.

Giriş

Balkan Harbi, Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecinde yaşadığı önemli bir olaydır. Trablusgarp savaşının devam ettiği sırada patlak veren Balkan Harbi, Osmanlı Devletini zor duruma soktu. Balkan Harbinin başlaması sebebiyle Osmanlı Devleti ordularını Balkanlara yönlendirdi. Çünkü Balkanlar uzun bir süredir Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altındaydı ve sosyo-kültürel bir bağ ile Osmanlı Devleti'ne bağlıydı. Bununla birlikte Balkan toprakları kaybedilirse Anadolu toprakları da tehlikeye girebilirdi.

Balkan Harbi, sadece Osmanlı Devleti ile Balkan ittifakındaki devletleri ilgilendirmiyordu. Avrupalı büyük güçler de bu olayı yakından takip ediyorlardı. Çünkü Balkan topraklarında kendi çıkarları söz konusuydu. Bu açıdan bakıldığında, Balkan Harbi birçok ülkeyi ilgilendirdiği için çeşitli dillerde çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Balkan Harbi gibi önemli bir olayı doğru bir şekilde yorumlamak istiyorsak sadece kendi kaynaklarımızı kullanmamız yeterli olmayabilir. Bu yüzden yabancı kaynakları da inceleyip, bu kaynakları iyi bir şekilde tenkit etmemiz gerekir. Bu çalışmamızda Balkan Harbine bizzat şahit olmuş İvan Lesiçkof'un "Balkan Muharebatı Hatıratından" adlı eseri incelenmiş ve sadeleştirilmesi yapılmıştır. Bu eserin birinci cüzü olan "Yaver Paşa'nın Esareti" adlı kısmı M.Nuri tarafından Bulgarcadan Osmanlı Türkçesine çevrilmiştir.

İvan Lesiçkof, 1876-1958 tarihleri arasında yaşamış yayınevi sahibi, kırtasiyecilikçi, çevirmen ve yazardır. Troyan'da doğmuş olan Lesiçkof, 20.yüzyılın başında Şumen'e yerleşmiştir. 1902'de Lesiçkof, Svetlina adlı bir kitapçı-kırtasiye açmıştır. Daha sonra bunlara yayınevi de eklemiştir. 1908'e kadar bu işi devam ettiren Lesiçkof, çeşitli alanlarda 150'den fazla eser basmıştır. Lesiçkof, 20.yüzyılın 20'li yıllarında Sofya'ya taşınmıştır. Svetlina isimli yayınevinde faaliyetlerine devam etmiştir. Lesiçkof kurduğu aile şirketinde farklı lisanlarda birçok eser ve nadir eserler basmıştır.(Doğruöz, 2016, s.302-303)

Lesiçkof'un "Balkan Muharebatı Hatıratından" adlı eseri 1913 yılında Filibe'de Balkan Matbaasında basılmıştır. Bu eser dört cüzden oluşmaktadır. Bu cüzler şunlardır:

- I.Cüz Yaver Paşa'nın Esareti,
- II.Cüz Kırkkilise'nin Sükutu,
- III.Cüz Manastır ve Pirlepe Muharebatı,
- IV.Cüz Selanik Nasıl Düştü ? .

İlk üç cüz M. Nuri, dördüncü cüz ise H. Sıdkı tarafından Bulgarcadan Osmanlı Türkçesine çevrilmiştir. (Doğruöz, 2016, s.303-304) Bu çalışmanın temel kaynağı olan Lesiçkof'un "Balkan Muharebatı Hatıratından" adlı eserinin I.Cüzü olan "Yaver Paşa'nın Esareti" adlı kısmıdır. Bu kısım Ankara da bulunan Milli Kütüphaneden tedarik edilmiştir.

Bu makale çalışması üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Birinci Balkan Harbinin sebepleri, gelişim ve sonuçları hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde, Mehmed Yaver Paşa'nın komutanı olduğu Kırcaali Müfrezesi hakkında bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde ise asıl konumuz olan İvan Lesiçkof'un

“Balkan Muharebatı Hatıratından” adlı eserine göre Mehmed Yaver Paşa’nın Bulgarlar ile mücadelesine ve sonucunda esir düşmesi konusu üzerinde durulmuştur.

Mehmed Yaver Paşa hakkında elimizdeki bilgiler oldukça kısıtlıdır. Yapılan kaynak ve arşiv taramaları sonucunda Mehmed Yaver Paşa hakkında en detaylı bilginin İvan Lesiçkof’un bu eseri olduğu sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte bu kitabın bir Bulgar yazar tarafından yazılmış olması bu olaya farklı açıdan bakmamıza yardımcı olmuştur.

1. Birinci Balkan Harbi

İkinci Meşrutiyet’in 1908 Temmuzunda ilan edilmesiyle birlikte bir dizi olay gerçekleşti. Bu olaylar şunlardır: Avusturya’nın Bosna-Hersek’i ele geçirmesi, Bulgaristan’ın bağımsızlığını kazanması, Yunanistan’ın Girit’i ele geçirme teşebbüsü, Amavutların ve Arapların bağımsızlık isteklerinin gün geçtikçe artması ile İtalyanların Trablusgarp’a saldırması.(Armaoğlu, 1999, s.651)Yukarıda bahsedilen tüm olaylar Balkan Harbinin başlamasına zemin hazırladı. Özellikle İtalyanların Trablusgarp’a saldırmasını fırsat bilen Balkan devletleri Osmanlı üzerine harekete geçtiler. Trablusgarp Savaşının yanı sıra bahsedilmemiş diğer başka önemli sebeplerde vardır. Bunlardan birisi şüphesiz Fransız İhtilalidir. Fransız İhtilali’nin yaydığı milliyetçilik ve bağımsızlık gibi fikir akımları Balkan Devletlerini büyük ölçüde etkiledi ve Osmanlı Devletine karşı bağımsızlık hareketlerine girişmelerine sebep oldu.

Balkan Harbi öncesi Balkan Devletlerinin amaçlarına bakacak olursak: Sırlar, Makedonya üzerinden Ege denizine çıkmayı amaçlıyordu. Bulgaristan’a bakacak olursak: Bulgar Kralı Ferdinand, 5 Ekim 1908’de bağımsızlığın ilan edildiği gün tacı Sofya’da değil, Orta Çağ Bulgar Krallığının merkezi olan Tımova’da giydi. Bu da eski Bulgar krallığına özlem duyulduğu anlamına gelmekteydi. Bulgarlar için ilk hedef Makedonya oldu. Yunanistan ise: Megalo İdea’nın peşindeydi. Yunan Başbakanı Venizelos 1911 Martında yaptığı konuşmada açık bir şekilde “Helenizm” ve “Megalo İdea”dan bahsetmekteydi. Yunanistan amacı Makedonya’nın Ege Kıyıları, bütün Ege adaları ve Girit’ti. Görüldüğü üzere, Yunanlar, Bulgarlar ve Sırlar Osmanlı toprağı olan Makedonya’ya göz diktiler. Bu toprak üç balkan devleti arasında sürekli bir rekabet ortamının oluşmasına sebep oldu. Çünkü bu üç Balkan Devletinin her biri Makedonya’yı bir bütün olarak ele geçirmek istiyordu.(Armaoğlu, 1999, s.653-654)

Balkan Devletleri, Rusya’nın yoğun çabaları sonucunda kendi aralarında ittifak antlaşmaları yaptılar. Bulgar-Sırp İttifakı: Balkan ittifakı için ilk olarak Bulgar Hükümeti harekete geçti ve Sırp hükümetiyle görüşmeye başladı. Yapılan görüşmeler sonucunda 1912 Mart ayında ittifak antlaşması imzalandı. Bulgar-Yunan İttifakı: İttifak anlaşması Sofya’da 29 Mayıs 1912’de imzalandı. Sırp-Yunan devletleri arasında bir ittifak anlaşması yapılmadı. (Bayur, 1943, s.197-226)Karadağ-Yunanistan İttifakı: Yeni Pazar Sancağı ve İşkodra karşılığında Karadağ 1912 Mayısında Yunan hükümetine yardım edeceğini vaat etti. Karadağ-Bulgaristan İttifakı: 26 Ağustos 1912’de Karadağ ile Bulgaristan arasında sözlü bir ittifak antlaşması yapıldı. Karadağ-Sırbistan İttifakı: 6 Ekim 1912 tarihinde imzalandı. Bu ittifak anlaşmasıyla birlikte Sırbistan, Bulgaristan, Yunanistan ve Karadağ’dan

oluşan Balkan İttifakı tamamlandı. (Bodur, 2005, s.95-96)

Avrupalı güçler Balkanlarda yaşanan gelişmeleri yakından takip ediyorlardı. Özellikle Rusya ve Avusturya bu süreci en yakından takip eden devletlerdi. İngiltere Dış İşleri Bakanı Edward Grey, Rusya ile Avusturya'nın bu konu üzerinde uzlaşma içerisinde bulunması gerekliliğini vurguluyordu. Rusya ve Avusturya, Osmanlı Devleti'ne Balkanlarda yerel reformlar yapması konusunda birlikte baskı uyguladılar. (Akin, 2017, s.215)Çünkü Balkanlarda aktif olan büyük güçler Rusya ve Avusturya idi. Bu yüzden iki devlet birbiriyle çatışma ortamına girecek olursa diğer büyük güçlerde bundan etkilenecekti.

Rusya, Avusturya'nın olaylara müdahale etmesini ve ona karşı savaşa dâhil olmayı istemiyordu. Fakat Balkan birliğinin oluşması sırasında kazandığı bölgedeki itibarını da kaybetmek istemiyordu. Fransa ise, oluşan Balkan birliğinin Almanya'yı zor duruma düşüreceği için bu durumdan memnundu. Bu sebepten ötürü, Avusturya ve Almanya, Rusya'ya savaş açarsa Fransa, Rusya'nın yanında yer alacağı konusunda garanti verdi. İngiltere ise, Balkanlardaki düzenin değişmesini istemiyordu ve yeni bir savaşa karşıydı. Görüldüğü üzere, Üçlü İttifak ve Üç İtilaf devletleri Balkanlar'da bir kez daha karşı karşıya geldiler. Aralarındaki güç dengeleri olağan bir savaşın çıkmasını şimdilik engelliyordu. Bu nedenle de, görünürde büyük devletler barışın korunması tarafındaydı. Fakat iş icraata geldiğinde hiçbiri sorunu çözmek için bir adım atmadı. (Uçarol, 2013, s.536)

30 Eylül 1912'de Büyük Devletlerin tutumlarından cesaret alan Balkan Devletleri seferberlik ilan ettiler. Bu durum üzerine Osmanlı Devleti de 1 Ekim 1912'de seferberlik ilan etti ve bazı tedbirler almaya başladı. Balkan Devletlerinin yaptıkları faaliyetler Türk kamuoyunda savaş kararı alınması için harekete geçilmesine sebep oldu. Böyle bir atmosferde 7 Ekim 1912'de Karadağ, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Buna cevap olarak aynı gün Osmanlı Devleti de Karadağ'a savaş ilan etti. Böylece 8 Ekim 1912 tarihinde savaş fiilen başladı. 17 Ekim 1912'de Bulgaristan ile Sırbistan, 18 Ekim 1912'de Yunanistan Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti ve böylece Balkan devletleri amaçlarına ulaşmış oldu. (Uçarol, 2013, s.536-537)

Balkan Harbinin başlangıcında Osmanlı ordusunun durumu oldukça kötü bir vaziyetteydi. Bunun ilk sebebi, bölgedeki usta askerlerin terhis edilmesi ve takviye olarak gönderilen askerlerin tecrübesiz olmasıydı. Bununla birlikte yönetici subaylar mesleklerini bir kenara bırakıp politikaya dâhil olmuşlardı. Orduda ki diğer bir sorun eğitimdi. Askerler eğitim, öğretim ve disiplinden yoksun bir haldeydi. Ayrıca askerlerde emre itaat, sabır, dayanıklılık ve cesaret gibi temel unsurlar oldukça zayıftı. Ordudaki başka bir sorun ise nakliye idi. Genelkurmay Başkanı Hadi Paşa, Edirne Kalesine hiçbir şey gönderilemediğinden ve bürokraside yaşanan kargaşadan şikâyet etmişti. (Yalçın, Akbıyık vd., 2011, s.60-62)Görüldüğü üzere, Osmanlı ordusu personel, eğitim ve nakliye gibi temel konularda sorunlar yaşamaktaydı. Bu durum ordunun savaşa hazır olmadığının bir göstergesidir.

Osmanlı Devleti ordusunu Balkanlarda Doğu ve Batı ordusu olarak ikiye ayırmıştı. Sefer planına göre toplam asker sayısı 812.663 olarak belirlenmişti. Ancak, savaşın başlarında 21 Ekim 1912'de asker mevcudu 290.000 idi. Aynı tarihlerdeki Balkan Devletlerinin ordularının toplamı ise yaklaşık 482.000 idi. Osmanlı'nın 115.000 kişiden oluşan "Doğu Ordusu", Trakya'da Bulgarlar ile mücadele edecekti. 175.000 mevcutlu "Batı Ordusu" ise Makedonya ve Arnavutluk'ta Yunan, Sırp ve Karadağlılarla mücadele edecekti. Bu bakımdan

Balkan Harbi, Doğu ve Batı Cephesi olarak iki cephede gerçekleşti. (Uçarol, 2013, s.539-540) Osmanlı ordusunun seferberliğinin düzgün bir şekilde yürütülemediği aşikârdır. Çünkü hedeflenen asker sayısının yaklaşık yarısına bile ulaşamamıştır. Balkan Devletlerine baktığımızda asker sayısının Osmanlı ordusundan sayıca daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durum Balkan Devletlerinin yaptıkları savaşları kazanmalarında etkili bir unsur haline gelecektir.

Bulgarlar, 21-23 Ekimde Edime ile Kırklareli arasında yer alan Sütoğlu ve Pınarhisar muharebelerini kazandı. Daha sonra 28 Ekim- 2 Kasım'da Lüleburgaz muharebesini de kazandılar. Böylece Türk ordusu dağıldı ve geri çekilmeye başladı. Bunun üzerine Kırklareli düştü. Hatta düşman Çatalca önlerine kadar geldi. Düşman 15-19 Kasım'da müthiş bir şekilde Çatalca hattını zorladılar. Fakat başarılı olamadılar. Sırplar ise, 20 Ekim'de Priştine'yi aldılar. İki gün sonra Türklerin Batı ordusunu, Kosova meydan muharebesinde bozguna uğrattılar. Sırplar, Veliâhd Aleksandr'ın kumandası altında güneye doğru ilerlerken, Yunanlar 22 Ekim'de Serfiçeyi aldıktan sonra kuzeye doğru ilerliyordu. 23 Ekim'de Prens Aleksandr Yenipazarı ele geçirdikten sonra batıdan gelen Karadağ ve doğudan gelen Bulgar kuvvetleriyle birleşti. (Çalık, 2015, s.15-16)

Güneyden artan Yunan baskılarına dayanamayan Türklerin Batı Cephesi çöktü. Yunanlar, 25 Ekim'de Vistriça'ya geçti ve Karaferye'yi işgal etti. Böylece Vardar'a yaklaştılar. 26 Ekim'de Sırp-Bulgarlar İştip'e ve aynı gün büyük bir Türk eyalet merkezi konumundaki Üsküp şehrine girdiler. Daha sonra Türklerin diğer bir eyalet merkezi Manastır ele geçirildi. Preveze'yi 6 Kasım'da ele geçiren Yunanlar, Prens Konstantin kumandasındaki büyük kuvvetlerini Selanik üzerine gönderdi. Selanik'i savunmakla görevli olan Tahsin Paşa, tek bir mermi atmadan muazzam kolordusunu silahlarıyla birlikte Yunanlılara teslim etti. 6 Kasım'da Sırp-Karadağlılar, Yakova'ya ele geçirdi. 18 Kasım'da Leş ve Debre'yi zapt ettiler. 28 Kasım'da Adriyatik üzerinde yer alan Tirana'nın limanı Draç ve 29 Kasım'da ise Ohri işgal edildi. Tirana ve Akçahisar'ın zapt edilmesiyle birlikte, tüm Kuzey Arnavutluk bölgesi Sırp-Karadağlılar'ın eline geçmişti. Kasım ayına gelindiğinde Türk orduları her tarafta mağlup edilmişti. Müttefikler, Çatalca ile Adriyatik arasında yer alan ülkeleri işgal etmişti. Sadece Edime, Yanya ve İşkodra kaleleri dayanıyordu. Bulgarlar, Çatalca önünde durdurulabilmişti. (Çalık, 2015, s.16)

Balkan Devletlerinin orduları Osmanlı Devleti için gün geçtikçe daha tehlikeli bir hale geliyordu. Bu yüzden Sadrazam Kamil Paşa, savaşın durdurulması ve ön barış görüşmelerinin başlaması için harekete geçti. 25 Kasım 1912'de Çatalca'da Osmanlı ile Bulgar temsilciler arasında ilk görüşmeler başladı. Türk tarafının mütareke hakkındaki görüşlerini Bulgarlar kabul etti. Ancak Yunanlıların önerileri kabul edilmedi. Bu yüzden Yunan delegeleri mütareke yapmaktan vazgeçip toplantıdan ayrıldılar. Bununla birlikte, 3 Aralık 1912'de Türk ve Bulgar temsilciler arasında Çatalca Mütarekesi imzalandı. (Uçarol, 2013, s.541-542)

Bu mütarekenin başlıca maddeleri özetle şu şekildedir:

Barış görüşmelerine başlanabilmesi amacıyla Osmanlı Devleti ve diğer taraftaki Bulgar, Sırp ve Karadağ ordularıyla mütareke yaptı. Çatalca mütarekesinin imzasından 20 gün sonra barış görüşmeleri Londra'da başlayacaktır. Taraflar arasında bir "tarafsız bölge" oluşturulacaktır. Eğer barış yapılmazsa, taraflar 4 gün önceden

birbirlerine mütarekenin ne zaman son bulacağını bildireceklerdir. Osmanlı Devleti, Karadeniz deki ablukasını kaldıracak ve Bulgar askerlerinin limanlardan faydalanmasına engel olmayacaktır. Ayrıca Bulgar askeri trenlerinin Edirne içinden geçmelerine de izin verilecektir. (Bayur, 1943, s.141)

13 Aralık 1912'de Londra'da barış görüşmeleri başladı. Bu görüşmelerin asıl amacı Osmanlı Devleti ile Balkanlı müttefikler arasındaki sınır ve toprak sorunlarına çözüm bulmaktır. Bu görüşmeler devam ederken 17 Aralıktan itibaren Londra'da Elçiler Konferansı da başladı. Bu konferansta görüşülen konulardan birisi Ege Denizi'ndeki adalar meselesidir. İngiltere ile Fransa, İmroz, Bozada, Limni ve Semendire gibi adaların Yunanistan'a verilmesini istiyorlardı. Böylece Rusya'nın adalarda güç sahibi olmasını engelleyebileceklerini düşünüyorlardı. Rusya ise zayıf bir devlet olarak gördüğü Osmanlı'da kalmasını istiyordu. Elçiler Konferansında durum böyleyken 6 Ocak 1913'te asıl barış konferansında bir sonuca varılmadığı için konferans son buldu. Bu durum oluşmasında en önemli etken sınır meseleleriydi. Osmanlı hükümeti uzlaşmacı bir tavır takındıysa da Balkan Devletleri Edirne'yi almakta ısrarcıydılar. Fakat Osmanlı Hükümeti de Edirne'den vazgeçmeyince barış görüşmeleri son buldu. (Armaoğlu, 1999, s.676-677)

Barış görüşmelerinin son bulması Avrupa'da bir panik havası yarattı. Büyük devletler savaşın yeniden başlamasından endişeliydiler. Bu yüzden Üçlü İttifak ve Üçlü İtilaf devletleri Osmanlı Devleti'ne 17 Ocak 1913'te ortak bir nota gönderdi. Bu notada Edirne'den vazgeçilmesini ve Ege adalarının geleceğini büyük devletlere bırakılması gerektiğini de vurgulamışlardır. Osmanlı hükümeti, Büyük devletlerin notasına 30 Ocak 1913'te cevabını verdi. Cevabı özet olarak şu şekildeydi: Osmanlı hükümeti, Edirne'yi ve Ege adalarını vermeyi kabul etmiyordu. Ayrıca hükümet kapitülasyonlarında kaldırılmasını istiyordu. Osmanlı Devleti'nin ret cevabını vermesi üzerine, muharebeler 3 Şubatta yeniden başladı. Muharebelerin çoğu Osmanlı'nın aleyhinde bir gelişme gösteriyordu. Osmanlı ordusu bir yandan Çatalca'da savaşmaya devam ederken diğer yandan da Bulgarların peşine düşmüştü ayrıca Edirne'yi kurtarmak amacıyla da Şarköy'e asker çıkarmışlardı. Fakat başarılı olunamadı. Bu yüzden Osmanlı Hükümeti, özellikle İngiltere nezdinde teşebbüse geçerek 20 Şubattan itibaren barış arayışına girişti. Osmanlı Devleti artık Edirne'yi ve Ege adalarını İngiltere, Fransa, Rusya ve Avusturya gibi büyük devletlerin aracılığına bırakmayı kabul ediyordu. Çünkü İstanbul konusu tekrar gündeme getirilmişti. Osmanlı Devleti, Edirne, Adalar ve İstanbul konusunda zor durumdayken diğer cephelerdeki durumuna bakacak olursak, 6 Martta Yanya şehri Yunanlılara, 26 Martta Edirne şehri Bulgarlara ve 23 Nisanda İşkodra'da Karadağlılara teslim oldu. (Armaoğlu, 1999, s.677-678)

Yukarıda belirttiğimiz gelişmelerin devam ettiği sıralarda Büyük devletler bölgede barışın sağlanması ve savaşı sonlandırmak amacıyla harekete geçtiler. Osmanlı Devleti ile Balkan Müttefik devletleri arasında görüşmeler yapıldı ve nihayetinde 30 Mayıs 1913'te Londra Barış Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma yedi maddeden oluşmaktaydı. (Uçarol, 2013, s.550) Özetle antlaşmanın maddeleri şu şekildeydi:

Midye-Enez hattının batısındaki topraklar Müttefik devletlere bırakıldı. Osmanlı Sultanı ve Müttefik devletlerin hükümdarları Arnavutluk sınırlarını çizecek ve bu ülke ile ilgili tüm sorunları çözme işi İngiltere, Fransa, Rusya ve Avusturya gibi büyük devletlere bırakıldı. Osmanlı Sultanı, Girit üzerindeki bütün haklarını

Müttefik devletlere bıraktı. İki taraf Ege adaları üzerindeki karar verme haklarını Büyük devletlere devretmişlerdir. Savaş sonrası ortaya çıkan mali sorunları çözmek amacıyla Paris'te bir uluslararası bir komisyon oluşturulacaktır. Ayrıca savaş tutsakları ve diğer meseleler anlaşmalarla çözüme kavuşturulacaktır. (Bayur, 1943, s.313)

Londra Barış Antlaşması ile birlikte Birinci Balkan Harbi son buldu. Osmanlı Devleti uzun yıllardır hüküm sürdüğü Balkan topraklarını kaybetti. Savaş sonucunda Balkan Devletleri, Osmanlı mirası yüzünden kendi aralarında sorunlar yaşamaya başladılar. Özellikle Bulgaristan'ın güçlendiğini düşünen diğer Balkan Devletleri İkinci Balkan Harbinin çıkmasına sebep olacaktıdır.

2. Kırcaali Müfrezesi Ve Mehmed Yaver Paşa

Balkan harbinde Osmanlı Devleti'nin ordusu Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Trakya'daki Doğu ordusunun başında Abdullah Paşa, Makedonya'daki Batı ordusunun başında ise Ali Rıza Paşa vardı. (Yıldırım, 2014, s.118) Osmanlı Devleti'nin Doğu ordusu toplam dört nizamiye kolordusu (I., II., III. ve IV. kolordular), geçici üç mürettep kolordu (XV., XVI. ve XVII. kolordular), bir mürettep bağımsız süvari tümeni ve bir bağımsız süvari livasından oluşuyordu. Harp için görev teşkilatının hazırlanmasından sonra, Trakya'daki Osmanlı kuvvetleri üç ayrı komutanlığa ayrıldı. Bu komutanlıklar şunlardır: Doğu ordusu, Edirne Müstahkem Mevkii ve Kırcaali³ Müfrezesi. (Erickson, 2013, s.101) Bizim asıl konumuz Kırcaali Müfrezesidir. Görüldüğü üzere, Kırcaali Müfrezesi Trakya'daki Doğu ordusunun bir parçasıdır. Buradan itibaren Kırcaali Müfrezesinin Balkan harbindeki sefer kuruluşu, mevcudu, harekât ve seferberlik planları gibi konulara temas edilecektir.

Kırcaali Müfrezesine geçmeden önce şu hususa değinmemiz doğru olacaktır. Kaynaklar incelendiğinde birden fazla Yaver Paşa'nın mevcut olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunlardan en çok karıştırılan şüphesiz Ömer⁴ Yaver Paşa'dır. Ömer Yaver Paşa Balkan harbinde Doğu ordusuna bağlı oluşturulan Birinci Nizamiye kolordusuna komutanlık yapmıştır. Bizim için önemli olan Kırcaali Müfrezesi komutanının kim olduğudur. Diğer bir isim ise Ali Yaver Paşadır. Ali Yaver Paşa, Hikmet Bayur'un "Türk İnkılabı Tarihi" adlı eserinde Kırcaali Müfrezesinin komutanı olarak geçmektedir. Biz bu çalışmamızda Genelkurmayın yayınlamış olduğu "Balkan Savaşı'na Katılan Komutanların Yaşam Öyküleri" adlı çalışmasında geçtiği şekilde Kırcaali Müfrezesinin komutanı olarak Mehmed Yaver Paşa'yı kabul edeceğiz. Bu kaynağı kabul etmemizin sebebi askeri arşiv belgelerine dayalı olmasıdır.

Kırcaali Müfrezesinin komutanı Tuğgeneral Mehmed Yaver Paşa'dır. Bu müfrezenin kurmay başkanı

³ Güneydoğu Bulgaristan'da bulunan Kırcaali bölgesi, Arda ırmağının kıyısında ve doğu Rodop dağlarında yer almaktadır. Hasköy ve Gümülcine'ye şose yolları vardır. (Acaroğlu, 1988, s.241-242)

⁴Çerkeş'te doğmuş olan Ömer Yaver Paşa'nın babasının adı Ahmet'tir. 1931 yılında öldüğü bilinmektedir. Balkan Savaşlarında 1 nci Kolordu Komutanlığı görevinde bulunmuştur. Ayrıca Kırklareli ve Çatalca muharebelerine katılmıştır. Ancak bu muharebelerde bir başarı gösterememiştir. 22 Eylül 1913 tarihinde emekliye ayrılmıştır. (Genelkurmay, 2004, s.21-22)

ise Binbaşı Mehmet Hayri Bey'dir. Bunların yanı sıra Albay rütbesinde Rasim⁵, Yusuf⁶ ve Hüseyin Hüsni⁷ Beyler bu müfrezede görev yapmıştır. Ayrıca Binbaşı Rıza Bey'de müfrezenin ileri gelen subaylarından birisidir.(Görgülü, 1993, s.23)

Kırcaali Müfrezesi'nin sefer kuruluşuna bakacak olursak: Müfreze karargahı, bir telsiz telgraf müfrezesi, bir istihkam, bir süvari (Edime Müstahkem Mevkiinden verilecek), bir sıhhiye bölüğü, Kırcaali Redif Tümeni (36 ncı Piyade alayı dahil), Kırcaali Müstahfiz Tümeni, yalnız bir bataryadan oluşan adi ateşli dağ topçu taburu ve iki bataryalı seri ateşli dağ topçu taburundan oluşmaktaydı. (Genelkurmay, 1993, s. 34)

Yaver Paşa'nın komutanı olduğu Kırcaali Müfrezesinin mevcudu Aram Andonyan'ın "Balkan Savaşı" adlı eserine göre yaklaşık 16.000'dir. Bunun 13.000'lik kısmı Kırcaali'de geriye kalan 3000'lik kısmı ise Paşmaklı'da yer almaktaydı. (Andonyan, 2002,s.493) Türk Silahlı Kuvvetlerince hazırlanmış olan "Edime Kalesi Etrafındaki Muharebeler" adlı kitapta Kırcaali Müfrezesinin mevcudu 18 Ekim 1912'de 21.155 olarak geçmektedir. (Genelkurmay, 1993, s.37)

Bir redif, bir müstahfiz tümeni ile 36.Piyade Alayı ve bağlı birliklerden oluşan Kırcaali Müfrezesi'nin savaşta üstleneceği görev şu şekildeydi:

Osmanlı Devletinin Doğu ve batı orduları arasındaki irtibatı sağlamak için İstanbul- Selanik demiryolu hattını muhafaza etmeleri gerekiyordu. Bu nedenle savaş başlar başlamaz vakit kaybetmeden şiddetle ve baskın şeklinde, Hasköy ve Tırnova-Seymen hattı üzerinde hareket ederek demiryoluna zarar verip düşmanı kendi üstüne çekerek ve yenilgi almadan bu işi tamamlamak zorundaydı. Kırcaali Müfrezesi'nin bu görevi gerçekleştirmek amacıyla kuvvetlerinin çoğunluğu Kırcaali'de bulunacak bir kısmı da Paşmaklı Bölgesinde bulundurulacak ve taarruz harekâtına ilk fırsatta başlayacaktı. (Genelkurmay, 1993, s.46) Görüldüğü üzere, Kırcaali Müfrezesi'nin ana görevi Doğu ve Batı orduları arasındaki irtibatı sağlamak amacıyla İstanbul-Selanik demiryolu hattını korumaktı. Bu müfrezenin görevi aslında oldukça zordu. Eğer iki ordu arasındaki irtibat kesilirse Osmanlı ordularının yenilmesi muhtemeldi. Bu yüzden Kırcaali Müfrezesinin hiçbir hata yapmaması gerekiyordu.

Osmanlı ordusunun seferberliği çok zor şartlar altında gerçekleşti. Bu durumdan Kırcaali müfrezesi de etkilendi. Savaşın aniden patlak vereceğini düşünmeyen Osmanlı Devleti birçok askerini terhis etti. Savaş bir anda patlak verince terhis edilen askerlerin yerinin doldurulması için yoğun bir çaba sarf edildi. Fakat bu iş kolay olmadığı için mecburen birlikler rastgele askerlerle dolduruldu. (Murat, 1933, s.24)

Kırcaali mıntkasında yer alan 36.Nizamiye piyade alayı seferberliğini yaklaşık yedi gün içerisinde

⁵Balkan Savaşına Şark Ordusu Kırcaali Redif Tümeni Komutanı olarak katılmıştır. 22 Kasım 1912'de Kırcaali Müfrezesinde yeniden teşkilatlanma yapılmış ve iki mürettep tümen haline getirilmiştir. Bu yeni teşkilatlanma da Albay Rasim Bey'in tayini yapılmış ve 1 nci Mürettep Tümen komutanlığına atanmıştır. (Genelkurmay, 2004, s.457)

⁶Albay Yusuf 5 Ekim 1912'de Şark Ordusu Kırcaali Müfrezesi Kırcaali Redif Tümeni Kırcaali Redif Alayı komutanlığına atanmıştır. Üstlendiği bu görev ile Balkan Savaşlarına katılmıştır. (Genelkurmay, 2004, s.458)

⁷Hüseyin Hüsni Şark Ordusu Kırcaali Müfrezesi Kırcaali Redif Tümeni 36 ncı Alay komutanı olarak görev yapmıştır. (Genelkurmay, 2004, s.455)

tamamladı. Kırcaali'deki diğer redif ve müstahfiz birlikleri seferberliği için silâhına alınacak kişilerin toplanmasında bir sorun yaşanmamıştır. Fakat birlikler istenilen mevcutlara ulaşmadan yola çıkmak zorunda kaldılar. Kırcaali müfrezesinin karargâhı ve bağlı olan kıtaları tam olarak şekillendirilemedi. Müstahfiz taburlarına askerlik çağına gelmemiş gençler ve ihtiyarlar alındı. Bu kişilerin çoğu silah kullanmasını bilmiyordu. Komuta kademesinde subay eksikliği fazlaydı. Mevcut olan komutanlar emir ve kumanda zincirinin ne olduğunu dahi bilmiyorlardı. Ayrıca mevcut komutanların hiçbir seferberlik tecrübeleri de yoktu. Bu komutanların herhangi bir savaşı idare etme kabiliyetleri de yoktu. Bu yüzden Kırcaali müfrezesi İstanbul'dan ümera ve subay talebinde bulundu. İstanbul'dan gönderilen subaylar uzun süre askeri mektep ve müesseselerinde görev aldıkları için adeta sivilleşmişlerdi. Bu taburların elbise ve teçhizatları da yoktu. (Murat, 1933, s.24-25)

Tıbbi açıdan müfrezeye baktığımızda birçok konuda eksikliği olduğu görülmektedir. Tüm Kırcaali Müfrezesinde 4 doktor ve 1 eczacı görev yapmaktaydı. Bununla birlikte tıbbi malzemelerin sayısı da oldukça azdı. Bu malzemelerin az olmasının yanı sıra kullanımı içinde bir arzu ve heves yoktu.

Kırcaali Müfrezesinin silah ve cephane durumuna bakacak olursak:

Nizamiye ve Redif birlikleri tekrar eden ateşli mavzer tüfeklerine sahipti. Müstahfizlar ise Martin tüfeklerini kullanıyorlardı. Bu tüfeklerin iğnelerinin dayanıksız olmaları ve yedek parçalarının bulunmaması önemli bir sorun teşkil ediyordu. Müfrezenin cephane durumu iyiydi. Cephanelerin ikmali konusunda da zorluk yaşanmamıştı. (Murat, 1933, s.25) Kırcaali Müfrezesinin seferberliğine genel olarak baktığımızda, birçok açıdan sorunlu bir seferberlik süreci olduğu görülmektedir. Özellikle asker ihtiyacı konusunda önemli sorunların olduğu göze çarpmaktadır. Nitelikli askerlerin olmaması tüm Osmanlı ordusunda olduğu gibi Kırcaali Müfrezesinde de önemli bir sorundu. Cephane açısından Kırcaali Müfrezesinin herhangi bir sorunu olmasa da askerlerin tecrübesiz oluşu yapılacak muharebelerde mağlubiyetler alınmasına sebep olabilecek bir nitelikteydi.

3. Mehmed Yaver Paşa'nın Bulgarlar İle Mücadelesi Ve Esir Düşmesi⁸

3.1. Kırcaali'den Fere'ye Kadar

1912 yılının son aylarından birisi olan 20 Ekim'de Bulgar askerinin Osmanlı ordusunu mağlup ederek Kırcaali'ye girdiği bilinmektedir. Kırcaali'de bozguna uğrayan Yaver Paşa ordusu Gümülcine'ye doğru geri çekilmek zorunda kaldı. Buraya geri çekilmedeki amaç bozguna uğrayan etraftaki askerlerin Osmanlı ordusuna katılmasıydı. Bu bölgede yirmi bin Osmanlı askeri toplanmıştı. Toplanan bu kuvvetler Bulgar askerlerini ve özellikle Edirne kuşatma hattını korkutuyorlardı.

Bulgar ordusu toplanan bu önemli kuvveti takibe başladı. Güçlü bir kolordu Kırcaali'den Gümülcine'ye ve Dedeağaç'a doğru ilerlerken ikinci kuvvetli süvari kolu ise yavaş yavaş çekilmekte olan Yaver Paşa ordusunun Meriç Nehrinin sağ sahilinden geçmesini engellemekle görevlendirilmişti. Yaver Paşa'nın

⁸Makalemizin bu bölümünde dipnotta bahsetmiş olduğumuz eserden faydalanılacaktır. Dipnotta belirtmiş olduğumuz eserin Osmanlı Türkçesinden Latin alfabesine transkripsiyonu ve sadeleştirilmesi yapılmıştır. Bu eserde yazar bizzat şahit olduğu olayları tarih vererek anlatmıştır. (Lesçikof, 1913, s.4-13)

Gelibolu'ya çekilmesinde başarılı olamamasının sebebi bu kuvvet oldu.

Üçüncü bir süvari kolu da Yaver Paşa kuvvetini sürekli olarak takip etmesi için görevlendirilmişti. Yaver Paşa kuvvetinin önüne sürekli olarak geçen bu kuvvet idi. 14 Kasım günü dört beş bin kişiden meydana gelen Osmanlı ordusunun Gümülcine'ye çekileceği anlaşılması üzerine Bulgar kuvveti Bıdıklı'ya doğru çekildi. Bulgar süvarisi de düşmanın hareketini takip edebilmek amacıyla Fere yanında kaldı.

18 Kasım'da Bulgarlar, Mestanlı'da bulunan Yaver Paşa ordusundan ayrı iki nizamiye taburu ve ileriki zamanda Kırcaali Pomak rediflerini oluşturacak olan birliklere karşı saldırıya geçtiler. Ayrıca bu birliklere ait olan seri atışlı dağ bataryası ve iki mitralyöz üzerine de hücum yaptılar. Yaver Paşa'nın bu kuvveti bile mağlubiyete uğrayarak Gümülcine'ye doğru çekilmek zorunda kaldı.

Bu geri çekilme olayı adeta bir firar gibiydi. Çünkü dağılmış olan bu kuvvet pek çok savaş mühimmatını yol üzerlerine bırakarak kaçmışlardı. Bektaşlar köyü civarında ise 70 çadır her şeyiyle birlikte bırakılmıştı.

22 Kasım günü Bulgar kuvveti Gümülcine yakınlarında bir hücum gerçekleştirdi. Bunun üzerine Yaver Paşa kuvveti Fere istasyonuna kadar düzenli bir geri çekilme yapmak zorunda kaldı ve bu geri çekilmeyi gizli tutmak için de ordunun arkasında artçı bir kuvvet bırakmıştı.

Bulgar kuvveti Yaver Paşa'nın ordusunu takip ederek Fere'ye yetişti. Meriç'in sağ sahili üzerinden ilerlemekte olan Bulgar süvarisi ile münasebete başladı.

3.2. Kırcaali'nin Zabtı

22 Kasım 1912'de Bulgar askeri Kırcaali'yi ele geçirdi. Bu kasaba Arda Nehri'nin sol sahilinde yer almaktadır. Yaver Paşa'nın askeri Arda Nehri'nin sağ sahilinde yoktu. Yalnız başıbozuk Müslüman çeteleri dolaşıyordu. Ara sıra bunlar Bulgar askeri üzerine hücum da gerçekleştiriyordu. Bulgar askeri 9 Aralık'ta Eskiler köyü civarından Ardayı geçti. Bulgar savaş erkânının amacı bütün Osmanlı kuvvetlerini güneye doğru sürmekti. Şiddetli yağmur yüzünden askerler pek güçlüklerle yürüyorlardı.

10 Aralık'ta Türkler geri çekilmeye, Bulgar ordusu ise artık ilerlemeye başlamıştı. 11 Aralık'ta Kışlaarası köyüne ulaştılar. Bu köyün yakının da bulunan Mestanlar kasabacığında Türklerin 4 parça seri atışlı topu ile 3000 kişilik bir savaş kuvveti mevcuttu. Asıl muharebe Kırcaali de 14 Kasım'da başlamıştı. Şiddetli geçen 14 Kasım muharebesinin ilk başlarında Türkler, Bulgar mevziilerine sızmaya çalıştılar. Fakat 17 Kasım'da Bulgarlara yardım kuvveti ulaşmıştı. Bundan sonra Bulgarlar ilerlemeye başladı ve Mestanlar kasabasına kadar dahil oldular. Yenilgiye uğrayan Türkler Gümülcine'ye doğru geri çekildiler.

3.3. Gümülcine'nin Zabtı

Gümülcine kasabası, Dedeoğaç ile Selanik demiryolu hattı üzerinde bulunmakta ve Rodop sıradağlarının güneyinde yer almaktaydı. 30.000 nüfusa sahipti. Halkın çoğunluğu Türklerden ve Rumlardan oluşuyordu. Bulgar sayısı pek azdı. Fakat kara Bulgar sayısı fazlaydı.

Bulgar askeri 18 ve 19 Kasım 1912'de yol üzerinde hiçbir direnişle karşılaşmadan Gümülcine'ye doğru ilerliyordu. Mahmudlar köyü altında Türkler, tabyalar oluşturmuş ve güzel savunma mevkiileri tutmuşlardı. Bulgar Makedonya Gönüllü livasına gece güzel mevziler almaları ve Türklere karşı saldırıya geçmeleri için emir verilmişti.

Makedonya Gönüllülerine yardımı Bulgar başıbozuk çeteleri yaptı. Bulgarlar, 20 Kasım'da Türkler ile önemli bir savaşa başladılar. Savaş Makedonya Gönüllüleri açısından çok zor şartlar altında geçti. Gece karanlığı çetelere Türkler yakınında bulunan mevzileri ele geçirmesinde yardım etmişti. Türkler yayılım ateşine başlamış ve Makedonya Gönüllülerine zarar vermişti. Türk topraklarından mükemmel bir şekilde faydalanılmıştı.

Makedonya Gönüllülerine yardım öğle vakti ulaştı. Türklerin geri çekilme hareketine engel olmak amacıyla Bulgar askeri düşmanını çevirme hareketine başladı. Fakat Türkler bu çevirme planını anladıkları için Şose yolu üzerinden Gümülcine'ye firar ettiler ve Fere civarında tutsak edildiler.

20 Kasım'da Kırcaali Bulgar ordusu bu kasabaya doğru ilerledi. Gümülcine'nin teslim olduğunu bilmedikleri için cebel topları ile kasaba üzerine top atışına başlamışlardı. Bununla birlikte süvariler de şehre doğru ilerliyordu. Gümülcine, 21 Kasım günü teslim oldu. Kasabanın ileri gelen Türk Müslüman eşrafi beyaz bayraklar ile Bulgar ordusunu karşılamış ve Rumların ileri gelen kişileri de şenlik havasında Bulgar ordusunu tebrik etmeye koşmuşlardı.

20 Kasım'daki muharebede Makedonya Gönüllülerininin 160 yaralı ve 40 ölüsü vardı. Gönüllüler arasında en faydalı olan bir Ermeni çetesi olmuştu. En çok bunlar zayıt vermişlerdi.

3.4. Yaver Paşa'nın Esir Alınması

26 Kasım 1912'de Yaver Paşa'yı takip eden Bulgar kuvveti düşmanıyla karşılaştı. Sonrasında her iki taraf top atışına başladılar. Bu top atışları öğleden sonra saat ikiye kadar devam etti.

Yaver Paşa, Bulgar kuvvetleri tarafından açılan ateşten kuvvetlerinin zarar göreceğini düşündüğünden beyaz bayrak çekerek ve teslim müzakeresi yapmak için parlamentere göndermek zorunda kalmıştı. Türkler kabul edilemeyecek şartlar ileri sürdüğünden Bulgar kumandanları buna ret cevabını vermişlerdi.

Top atışları ertesi gün yeniden başladı. Yaver Paşa'nın ordusu yenilmeye devam ediyordu. 28 Kasım günü Yaver Paşa ordusu yenilmekte olduğu için öğleden sonra tamamıyla teslim oldu. Kırcaali ordusu kumandanı Mehmed Yaver Paşa, erkân-ı harp reisi Hayri Bey ordunun ileri gelenlerinden Fazıl Bey ve İmhoff Bey ve daha 265 subay ile 15 000 asker savaş esiri olarak tutulmuştu. Bundan başka çok sayıda savaş mühimmatı 8 dağ topu, 2 mitralyöz, 1500 beygir, 400 vagon ve 8 makine ele geçirildi. Sadece Yaver Paşa ile erkân-ı harp reisi Hayri Bey, Fazıl ve İmhoff beyler Kırkkilise'ye götürüldüler. Diğer subaylar ise Bulgaristan'ın çeşitli şehir ve kasabalara gönderildiler.

Yaver Paşa'nın Kırkkilise'ye ulaşmasının ertesi günü otomobil ile Bulgar ordusunun merkezine sevk edildi. Burada harp harekâtı şubesi reisi Miralay Terezofa takdim edildi. Yaver Paşa, Bulgar ümerası ve subayları

tarafından karşılandı. Bulgar subayları tarafından gösterilen hümet ve saygıya hayran kalan Paşa, teşekkürlerini iletmişti.

Sokaklar paşayı seyretmeye gelenler ile dolmuştu. Paşa'nın yaşlı olması bu duruma tesir eden etkenlerden biriydi. Yaver Paşa'nın kumandanı olduğu Kırcaali Müfrezesinin ileri gelen subaylarından birisi olan Fazıl Bey, Almanya'da eğitim görmüş ve bir Alman kızı ile evliydi. Almancayı iyi derecede konuşuyordu. Görüldüğü üzere Yaver Paşa neye uğradığını ve ne şekilde yenilip esir olduğunun henüz farkına varamamıştı. Çünkü Bulgar subayları bahsedilen muharebe durumunu hikâye ettikleri sırada Yaver Paşa göğüs gererek en son kendisinin teslim olduğunu söylemiştir.

Yaver Paşa hemen Çar Ferdinand'ın huzuruna çıkarılmış ve övgülerle şerefendirilmiştir. Ayrıca Çar Ferdinand Yaver Paşa ve arkadaşlarına kılıçlarını taşımalarına da izin vermiştir. Kendi istekleri üzerine Yaver Paşa ve arkadaşları Sofya'ya gönderilmiştir.

Yaver Paşa ve erkanı teslim protokolünü imzalamıştı. Ancak Yaver Paşa'nın kontrolü altındaki ordu firar girişiminde bulundu. Fakat Bulgar kuvvetleri bu firarilere yetiştiler. (Bu firar girişimi esnasında birkaç bin kişi Meriç'e atılmış veya boğulmuştur. Ayrıca Gelibolu'ya doğru firar edenlerde bulunmuştur.) Sonuç olarak, Yaver Paşa'nın Kırcaali müfrezesi çok sayıda eşyalarıyla birlikte esir alındı.

Yaver Paşa kolunu esir eden Bulgar kuvveti, Keşan'ı da ele geçirmişti. Bundan sonra Bulgarlar büyük kuvvetlerini Mahmud Köy ve Pişman Köy etrafına yığdılar. Gelibolu'nun kuzey tarafındaki asker sevk noktasını ve Kuru Dağ, Gobra ile Kuşka mevkiilerini de ele geçirdiler.

Yaver Paşa ordusunun amacı aslında Filibe yanından Bulgaristan'a gitmekte olan Bulgar ordusunu Edirne'ye varmadan durdurmaktı. Fakat bu ordu Kırcaali'de ki ilk çarpışmada mağlubiyete uğramış ve işlevsiz kalmıştı.

3.5. Dedeğaç Yanında Muharebe

27 ve 28 Kasım 1912'de Dedeğaç civarındaki Bulgarların Gümülcine kolordusunun bir parçası olan Onuncu fırka ile gerçekleşen savaşa birkaç tabur ve bir süvari livasından oluşan Makedonya ordusu katılmıştı.

Bu savaşı Türkler kesin olarak kaybetmiştir. 650 kişiden oluşan 9 tabur savaş ganimetleriyle birlikte Bulgarlara teslim olmak zorunda kalmıştır.

Dedeğaç'ın ele geçirilmesiyle birlikte Edirne kuşatma kıtası her türlü yardımdan mahrum kaldı. Bulgarlar Selanik, Siroz, Dedeğaç, Dimetoka ve Çatalca'yı ele geçirdikten sonra kendi ordularının ihtiyaçlarını fazlasıyla karşılamaya başladı ve bu durum pek kolay bir şekilde gerçekleşti. Askeri nakliyat işleri de bundan sonra olgunlaşmaya başladı. Dedeğaç ele geçirilene kadar Bulgarlar sadece ufak bir demiryolu hattından faydalanabilmişti. Bulgar ordusunun ihtiyaçları Çatalca'dan Kırkkilise'ye manda arabalarıyla taşınıyordu. Daha önceden dört eski vagon ile bir bozuk makineden oluşan nakil vasıtaları Bulgar ordusu için hesapsız vagonlara ve makinelere bağlıydı. Bununla birlikte bu hatlar müttefiklerin Çatalca'ya doğru yapacakları yardımlarını kolaylaştırması için yeterliydi.

3.6. Yaver Paşa Ordusu Ne Yapacaktı?

İstanbul'dan gelen telgraftan anlaşılıyor ki Dedeğaç ile Dimetoka arasında Bulgarlar tarafından esir edilmiş olan Türk askerinin sayısı 12.000 kişiden fazlaymış. Bu askerler Gelibolu için ayrılmış ve orada meşhur Şevket Turgud Paşa'nın kumandasında 60-70 bin kişilik bir ordu hazırlamak üzereymiş. Sonradan Yaver Paşa ordusu Şevket Turgud'un bu tertip olunmuş kuvvetine katılacak ve oradan Çatalca da yer alan Bulgar kuvvetleri üzerine gelecekti. Bunun üzerine bahsedilen ordusuyla beraber Yaver Paşa'nın esir düşmesi tüm Türk planını neticesiz bırakmış ve Şevket Turgud Paşa'nın Çatalca'ya dönmesine sebep olmuştur.

Buna dayanarak Çatalca yanındaki Bulgar askerine karşı ve özellikle boğazların kuzey tarafındaki cepheyi savunmak amacıyla Türkler planlarını değiştirmiş ve bu değişikliğe Bulgarların askeri sevk düzeni ve hızı sebep olmuştur.

Sonuç

Kaynaklar incelendiğinde Balkan Savaşlarında birden fazla Yaver Paşa'nın adı geçtiği görülmektedir. Bunlardan ilki Ömer Yaver Paşa'dır. Ömer Yaver Paşa, Balkan Harbinde Doğu ordusuna bağlı oluşturulan Birinci Nizamiye kolordusunun komutanıdır. Asıl konumuzda bahsettiğimiz Mehmed Yaver Paşa ise Doğu ordusuna bağlı Kırcaali Müfrezesinin komutanıdır. Birçok kaynakta Mehmed Yaver Paşa'nın adı Kırcaali müfrezesi komutanı olarak geçmektedir. Ayrıca Hikmet Bayur'un "Türk İnkılabı Tarihi" eserinde Kırcaali Müfrezesi komutanı olarak bir de Ali Yaver Paşa ismi geçmektedir. Hikmet Bayur'un böyle değerli bir eserinde bu şekilde geçmesi bizi iki sonuca varmamıza sebep olmuştur. Birincisi, Ali Yaver Paşa isminin yanlış olarak tespit edildiğidir. İkincisi ise Mehmed Ali Yaver Paşa olabilme ihtimalidir. Ancak kaynakların çoğunluğu incelendiğinde Kırcaali müfrezesinin komutanının Tuğgeneral Mehmed Yaver Paşa olduğu sonucuna varılmıştır. Özellikle bu sonuca varılmasında Genelkurmay'ın askeri arşiv belgelerine dayalı olarak hazırladığı "Balkan Savaşı'na Katılan Komutanların Yaşam Öyküleri" adlı eserin önemli bir yeri vardır.

Kırcaali Müfrezesinin komutanı olan Tuğgeneral Mehmed Yaver Paşa, Balkan Harbinde esir düşen komutanlardan biridir. Kendi kaynaklarımızı incelediğimizde Mehmed Yaver Paşa'nın üzerine düşen görevini hakkıyla yapamadığı ve bu yüzden esir düştüğü bilinmektedir. Yani tüm suç Mehmed Yaver Paşa'nın üstüne kalmıştır. Fakat bu hükmü vermek aslında işin kolayına kaçmaktır. Çünkü Kırcaali Müfrezesinin en başta seferberliği düzgün bir şekilde gerçekleştirilemediği bilinmektedir. Bununla birlikte Kırcaali Müfrezesinin subayları ve askerlerinin tecrübesiz oluşları bu müfrezenin üzerine düşen görevi yerine getirememelerinde etkili olmuştur. Mehmed Yaver Paşa, mağlup olmuş bir komutan olabilir ancak tüm suç Yaver Paşa'nın değildir. Ordunun komutasıyla ilgili yaptığı hatalar Yaver Paşa'ya aittir. Fakat elindeki imkânların kısıtlı olması ve bu yüzden başarısız olması hususu da göz önünde bulundurulmalıdır.

İvan Lesiçkof'un "Balkan Muharebatı Hatıratından" adlı eserine baktığımızda Mehmed Yaver Paşa'dan övgülerle söz edilmiştir. Böyle söz edilmesinde Yaver Paşa ve müfrezesini esir ettikleri için duyulan sevinç etkili olmuş olabilir. Sonuçta sadece askerler esir alınmamış bunun yanında ordunun teçhizatı da

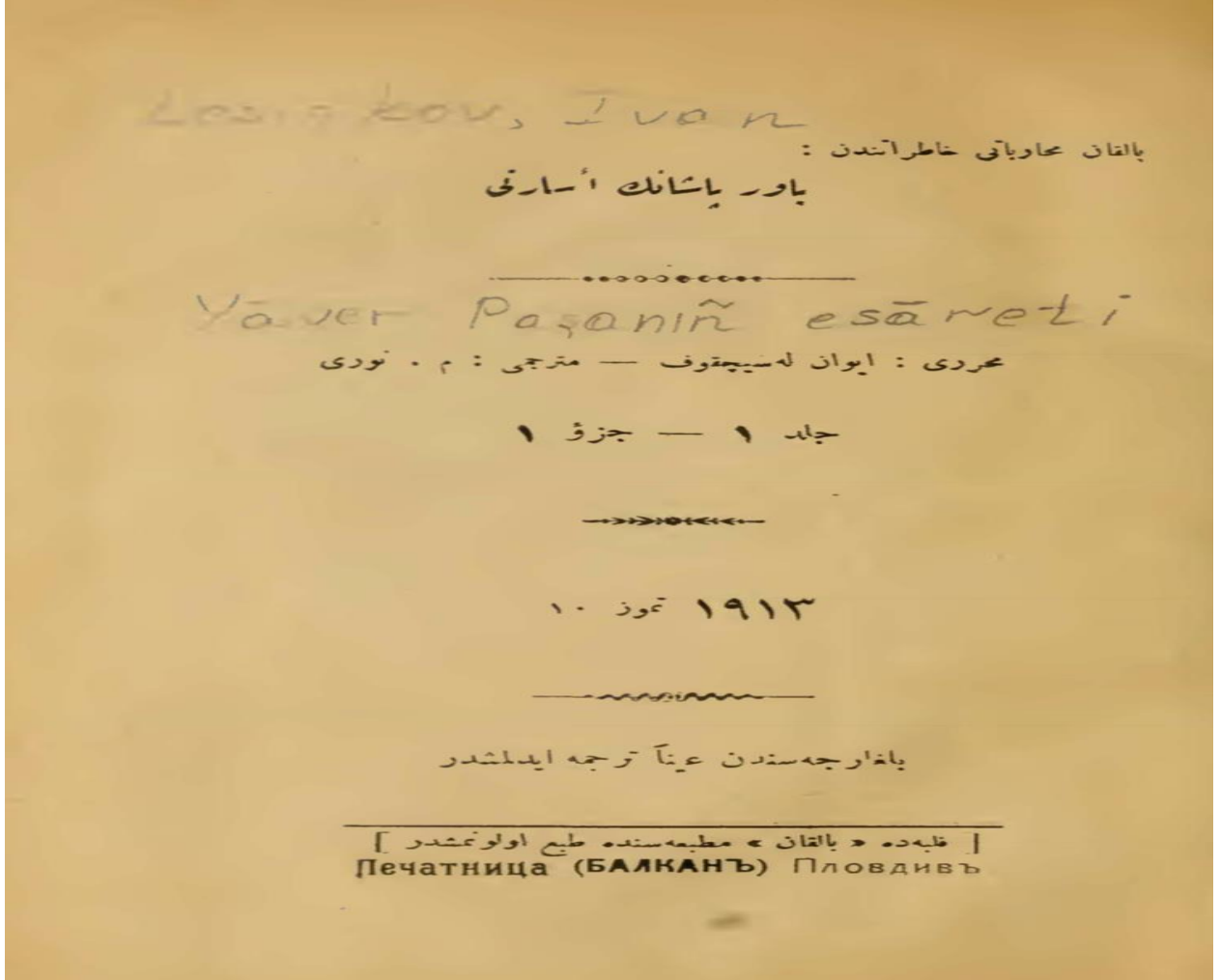
Bulgarların eline geçmiştir. Savaş ortamında ordular için teçhizat önemli olduğu için Bulgarlar birçok ihtiyacını Kırcaali Müfrezesinin teçhizatlarıyla karşılamışlardır.

Lesiçkof'un bu eserini incelediğimizde Mehmed Yaver Paşa'nın teslim olmamak için ilk başlarda yoğun çaba sarf ettiği görülmektedir. Birçok kez ordusunu geri çekip daha sonra tekrardan taarruza geçmek için planlar yaptığı da Lesiçkof'un eserinde göze çarpmaktadır. Yaver Paşa tüm çareler tükendikten sonra ordusunun daha çok zarar görmesini engellemek amacıyla Bulgarlara teslim olmayı kabul etmiştir. Burada önemli olan husus şudur: Hasan Tahsin Paşa'nın tek bir kurşun atmadan Selanik'i teslim etmesiyle Mehmed Yaver Paşa'nın Bulgarlara teslim olması aynı şeyler değildir. Sonuç olarak, Mehmed Yaver Paşa başarılı olamasa da bir süre Bulgarlar ile mücadele etmiş ve sonucunda teslim olmak zorunda kalmıştır.

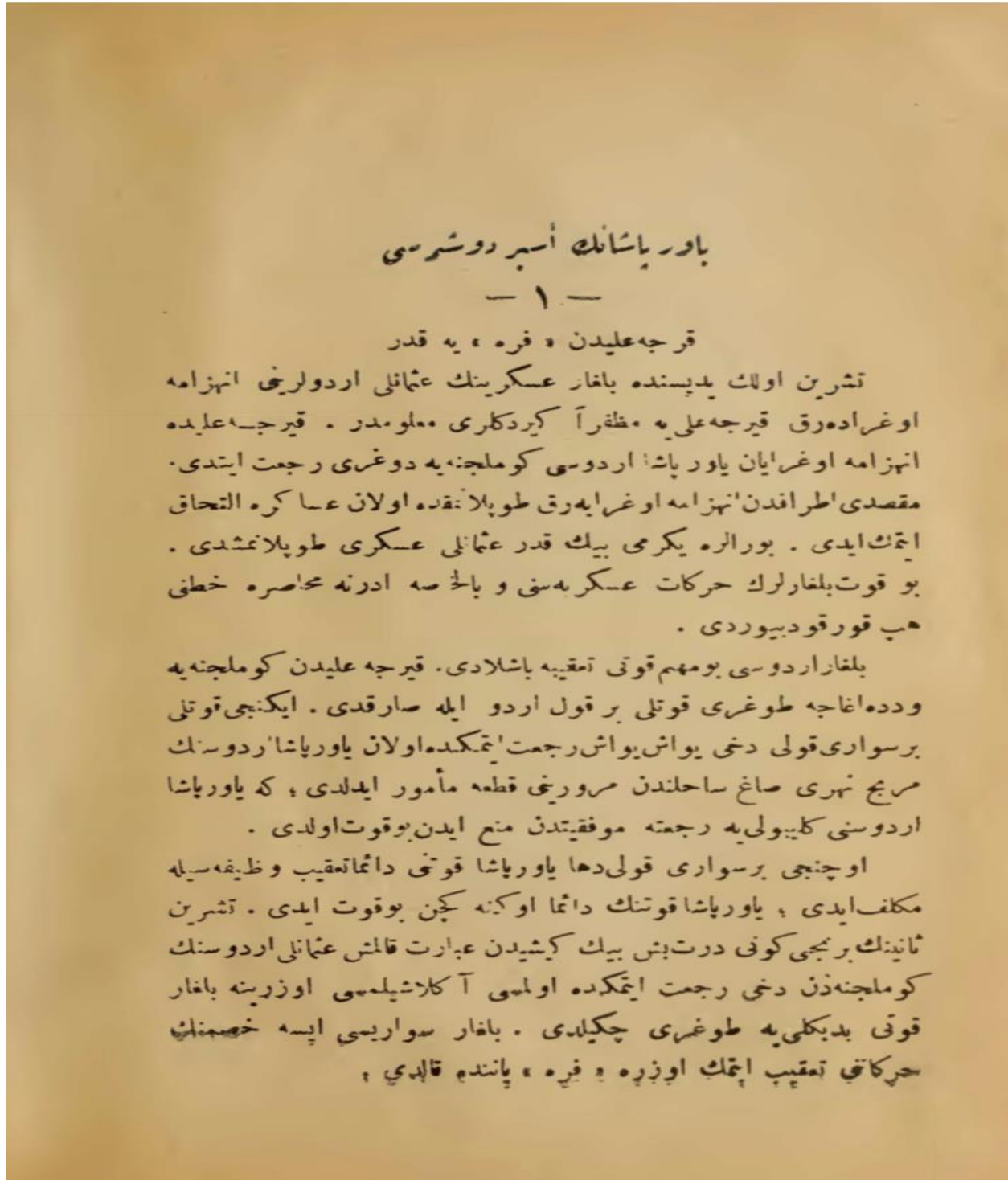
Kaynakça

- [1] Acaroğlu, M.Türker(1988), *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, Sevinç Matbaası, Ankara.
- [2] Akın, İlhan F(2017), *Siyasi Tarih 1870-1914*, Beta, İstanbul.
- [3] Andonyan, Aram(2002), *Balkan Savaşı*, 2.Baskı, Aras Yayıncılık, İstanbul.
- [4] Armaoğlu, Fahir(1999), *19. Yüzyıl Siyasi Tarih(1789-1914)*, 2.Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- [5] Bayur, Y. Hikmet(1943), *Türk İnkılabı Tarihi* , Cilt 2, Kısım 1, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- [6] Bayur, Y.Hikmet(1943), *Türk İnkılabı Tarihi*, Cilt 2, Kısım 2, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- [7] Bodur, Harun(2005), *Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Çağlar Yayınları, Ankara.
- [8] Çalık, Mustafa(2015), *Bir Asır Sonra Balkan Savaşları*, 3.Baskı, Cedit Neşriyat, Ankara.
- [9] Doğruöz, V.Türkan(2016), “Bir Bulgar Yazarın Gözünden Balkan Savaşları : Ivan Lesiçkofun "Balkan Muharebatı Hatıratından" Adlı Eseri”. *Uluslararası Balkan Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*.Çanakkale.
- [10] Genelkurmay Başkanlığı(1993), *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Balkan Harbi (1912-1913), Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler*, 2. Baskı, Cilt 2, Kısım 3, Genelkurmay Basımevi, Ankara.
- [11] Genelkurmay Başkanlığı(2004), *Balkan Savaşı'na Katılan Komutanların Yaşam Öyküleri (Alay ve Daha Üst Birlik Komutanları)* , Genelkurmay Basımevi, Ankara.
- [12] Görgülü, İsmet(1993), *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922 Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*, TTK, Ankara.
- [13] J.Erickson, Edward(2013), *Büyük Hezimet Balkan Harpleri'nde Osmanlı Ordusu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- [14] Lesiçkof, İvan(1913), *Balkan Muharebatı Hatıratından- Yaver Paşa'nın Esareti*(Müt. M.Nuri), Cilt1, Cüz 1, Balkan Matbaası, Filibe.
- [15] Murat, Mehmet(1933),“1912-1913 Balkan Harbinde Kırcaali Kolordusunun Hareketleri”, *Askeri Mecmua* , Sayı 32, Aralık.(24-25)
- [16] Uçarol, Rıfat(2013), *Siyasi Tarih(1789-2012)*, 9.Baskı, DER Yayınları, İstanbul.
- [17] Yalçın, Durmuş; Akbıyık, Yaşar vd.(2011), *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, 10.Baskı, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- [18] Yıldırım, Bülent(2014), *Bulgaristan'daki Ermeni Komitelerinin Osmanlı Devleti Aleyhine Faaliyetleri(1890-1918)*, TTK, Ankara.

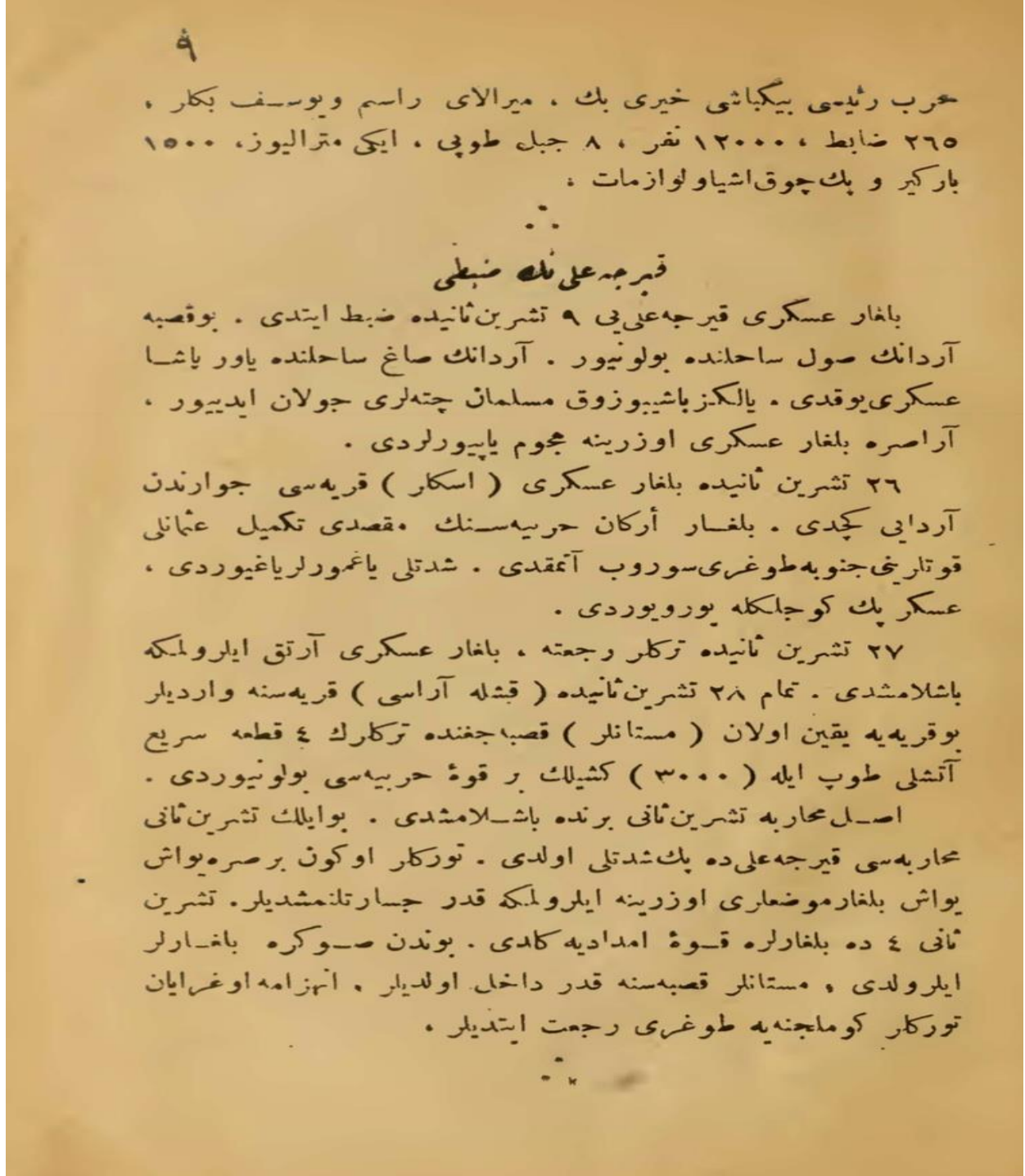
Ekler

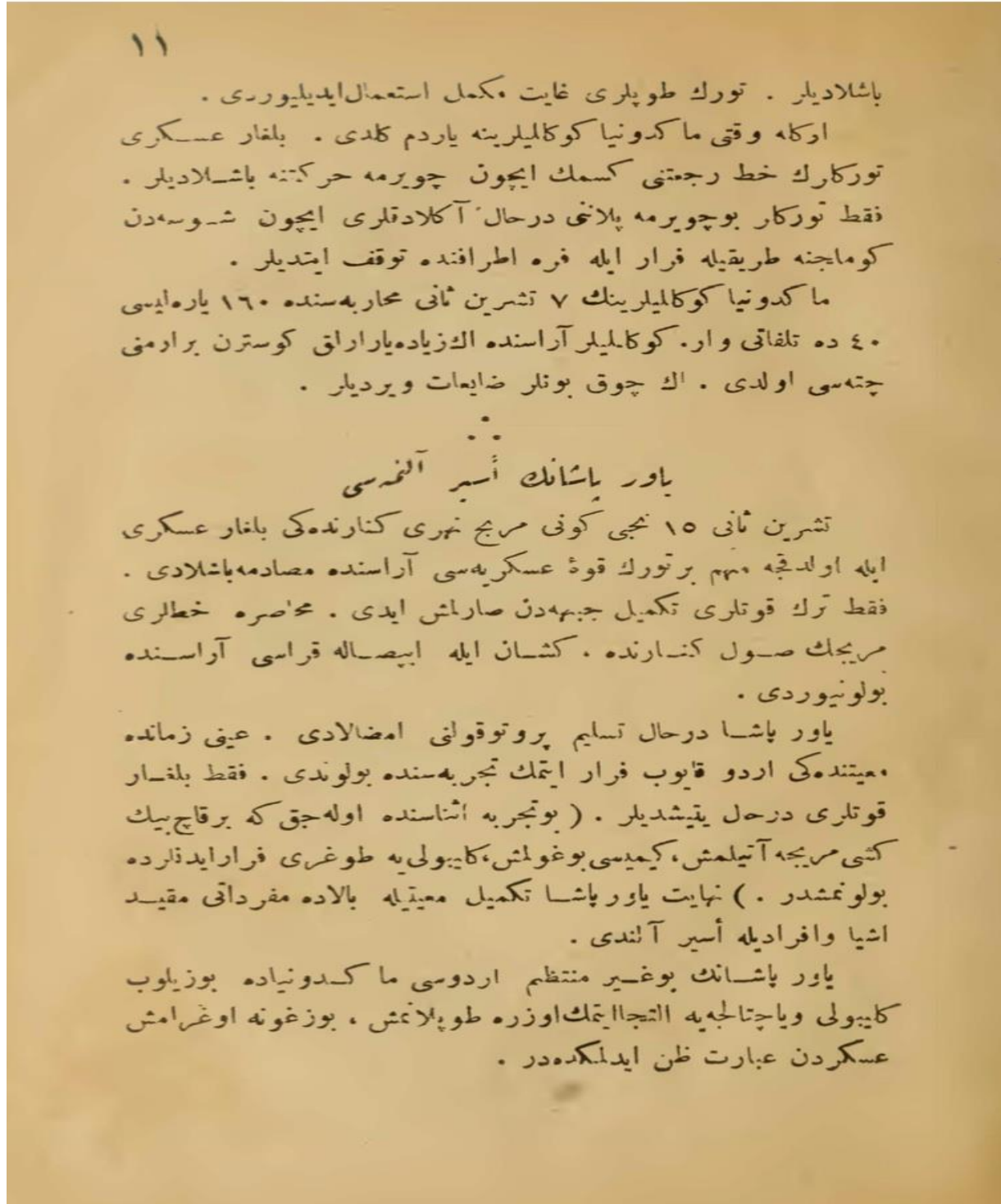
ЕК 1 : İvan Lesiçkof'un "Balkan Muharebatı Hatıratından" adlı eserinin ilk cüzünün kapağı

EK 2 : İvan Lesiçkof'un "Balkan Muharebatı Hatıratından" adlı eserinin ilk cüzü olan "Yaver Paşa'nın Esareti" adlı bölümden bir sayfa.

EK 3 : İvan Lesiçkof'un "Balkan Muharebatı Hatıratından" adlı eserinin ilk cüzü olan "Yaver Paşa'nın Esareti" adlı bölümden bir sayfa.

EK 4: İvan Lesiçkof'un "Balkan Muharebatı Hatıratından" adlı eserinin ilk cüzü olan "Yaver Paşa'nın Esareti" adlı bölümden bir sayfa.

The Implications U-Boat Commerce Warfare In World Wars¹

Bülent Yazıcı²

Izmir University of Economics, Ph.D. Student, Political Science, and International Relations, Izmir, Turkey

Received- Accepted: 27.05.2019-17.06.2019

Research Article

Abstract

The development of weapon technologies had reached remarkable momentum with the industrial age. One of these new weapons systems is the submarines. The navies were originally planned to be used for coastal defense purposes only because of their insufficient capacities. But submarines have been transformed into a serious striking force by increasing their capacities and range thanks to generators operating with steel, battery, and gasoline. In the First World War, the Germans used the submarines for the first time in order to attack the enemy logistic convoys in the high seas instead of the coastal protection mission. In 1917, this new war concept would force the United Kingdom to surrender, which would almost succeed. At this point, the comparative analysis of the German Navy's success with the U-Boats in the first and second world wars will be examined in this study.

Keywords: Submarine, U-Boat, German Navy, Royal Navy, Maritime Commercial War, Naval Warfare.

İki Dünya Savaşında U Sınıfı Denizaltı Ticari Savaşı Çıkarımları

Öz

Endüstriyel çağın başlamasıyla birlikte silah teknolojilerinin gelişimi önemli bir ivmeye ulaşmıştır. Bu yeni silah sistemlerinden biri de kuşkusuz denizaltılardır. Donanmalar denizaltıları ilk olarak yetersiz kapasitelerinden dolayı ancak kıyı savunma görevinde kullanılmak üzere planlamışlardır. Fakat Denizaltılar, zamanla çelik, batarya ve benzin ile çalışan jeneratörler sayesinde kapasiteleri ve menzilleri artırılarak ciddi bir vurucu güç haline getirilmiştir. Birinci Dünya Savaşında, Almanlar, denizaltıların kullanım konseptinde değişiklik yaparak, ilk defa bu silah sistemlerini kıyı koruma görevi yerine açık denizlerde düşman lojistik konvoylarına saldırma amacıyla kullanmışlardır. 1917 yılında bu yeni savaş konsepti neredeyse amacına ulaşacak Birleşik Krallığı teslim olmaya zorlayacaktı. İkinci Dünya Savaşında da aynı savaş konseptini belirlemesine rağmen Alman denizaltıları bir önceki savaşta elde ettiği başarıya ulaşamamıştır. İşte bu noktada Alman Donanmasının hem birinci hem de ikinci dünya savaşında U-Boat'ları ile yürüttüğü ticari savaşın arzu edilen hedefe ulaşmada ne kadar başarılı olduğunu, alınan kararların ve teknolojik gelişmelerin bu çalışmada karşılaştırmalı analiz yapılarak incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Denizaltı, U-Boat, Alman Donanması, Kraliyet Donanması, Deniz Ticari Savaşı, Deniz Savaşı

¹ This article is analyzed by two reviewers and it is screened for the resemblance rate by the editor. (Bu makale iki hakem tarafından incelenmiş ve editör tarafından benzerlik oranı taramasından geçirilmiştir)

² bulent.yazici@std.izmiruonemi.edu.tr, ORCID 0000-0002-2175-2557.

Introduction

The wars are the inevitable reality of human history. The braveries of the heroes, constancy of soldiers and wisdom of the commanders have been more mentioned in popular history. However, in military history, some weapon systems have caused serious military and political consequences. Historians have analyzed the effects of these weapons on the fate of the war and then on world politics. So, the weapon technologies have also been one of the crucial determinants for war history. As Swiss military strategist, Antoine-Henri Jomini emphasized that “the superiority of armament may increase the chances of success in war, but it does not itself win battles”. Undoubtedly, the discipline and operational concept of weapons are other significant factors for affecting the victory of wars. The effective usage of pike by the Macedonian phalanx, the disabling of the indestructible fortification wall by ottoman guns, the emergence of the first example of the seaborne empires through the caravels are the significant instances of weapon systems that could change the fate of the human history (Parker, 1995). Moreover, the development of the atomic bomb, at the end of the Second World War these bombs dropped into two Japanese cities, suddenly changed the balance of World political power. Therefore, a new atomic age has begun. The whole world is shaped according to the politics of the countries that own these weapons.

“Alfred Thayer Mahan who was significant navy strategist put forwards famous naval doctrine depends on naval supremacy. According to the 19th-century doctrine, a country should control the strategic seas by adequate power and convenient way for world supremacy. The application of this doctrine in the seas where the strategic raw materials such as coal, iron, and oil on the commercial route are more important than trying to destroy the warring navies.”

In this regard, Germany followed the Mahan strategy to restrain the Royal Navy access to their world market and sources of supply; however, it was not the destruction of the British battle fleet. So, Submarine had theoretically emerged to deny access to the British Navy to the use of the seas (Ambrose & King, 1970). This study will focus on a submarine that the new weapons of the navies that were used effectively at the beginning of the 20th century. In this study, I analyzed the comparative perspective of the military and political results of the campaigns of German submarines (U-Boat) in the two World Wars. My research question is “How results were the commerce warfare of German U-Boats during the two World Wars?”

Pre-War Period

The unification of Germany and its rapid industrialization is one of the great impacts on political history during the nineteenth century. Unfortunately, this incident caused the growing trade and military rivalry between Great Britain and Germany. By the beginning of the twentieth century, While Germany was the first in steel and chemical production in the world; it lacked a source of raw materials because it did not have enough colonies such as its rivals England and France. Therefore, Germany Empire needed a powerful fleet to challenge France and the Royal Navy in order to obtain a new colony (Halpern, 1994, s. 35-36) So, The German Empire increased its military spending by quadrupled between 1874 and 1890. Indeed, Germany had never been a naval power, but in

1897 the Reichstag allocated huge funds for the expansion of the Germany Navy over the next six years (Merriman, 2004, s. 951). It should be noted again The Germans were in a position to dominate the Europe Continent both land forces and economically, but, Germany required the powerful Navy to challenge the British at sea to achieve its objective. (Halpern, 1994, s. 37)

Admiral Alfred von Tirpitz, head of the German Imperial Naval Office – RMA from 1897 to 1916, governed RMA policy. In 1894, Tirpitz set forth the military doctrine that the direct challenge to Great Britain through the enormous increase in German naval power based on battleships. According to Tirpitz, this doctrine was the only way to seize supremacy on the high seas against the Royal Navy. On the contrary, German naval theorists like Karl Garter, Kurt von Maltzahn, and Lothar Persius supported strategies based upon commerce raiding, which seemed the best possible way to challenge Great Britain Navy instead of high sea battle (Weir, 1984, s. 174-190).

Another problem is that the German navy faced a difficult geographic problem when examining the prospect of a maritime war against Great Britain. The British Isles have been compared to the stopper in a bottle, hindering Germany's access to the open sea. So, Germany had no option but to develop a powerful battle fleet, one strong enough to deter the British. If this strategy reaches its goal, a battle fleet could also increase Germany's value as a potential ally (Elleman & Payne, 2013, s. 351).

Initially, the Germany Navy had no interested in submarine development and thought it had not been in any strategic future war plans. Germany and its allies including Portugal and Turkey had no plans to procure to these new underwater vessels to their fleets (Weir, 1984). However, in a few years with some technological development, the submarines came to forward to German Navy Staff (Edwyn, 1972, s. 19). Thanks to the success of the 1 906 and 1 908 supplementary naval laws the pace of Germany's U-boat program quickened. The RMA began eleven boats during this period and money for research and development was less scarce. The German Navy may have been cautious but, by 1910, their U-boats could cross the North Sea, carry out a patrol, and then return to Germany without refueling (Weir, 1984, s. 181).

Without going into the details of the subject, I should draw your attention to why the purpose of this submarine would be used in the naval battlefield. Basically, Submarines have been employed in two basic kinds of naval strategy. These are conventional and unconventional. The conventional submarine naval strategy means that the strategy of conventional sea warfare is the military strategy applied to the establishment of supremacy in the seas against the enemy navy. However, the objective of the unconventional submarine naval strategy is the enemy state rather than its armed forces. Moreover, one way of the unconventional submarine warfare is maritime commerce war. The aim of the commercial war is to prevent the supply of raw materials and stuff, such as weapons, foods, raw materials, from the host country from abroad and to force it to be withdrawn or surrendered by preventing communication with abroad. This type of strategy was attempted with submarines in two world wars. (Lautenschlager, Winter, 1986-1987, s. 94-140).

Indeed, the submarine actually became an effective warship in 1910 with new technological development such as toughened hull and battery technology. This first submarine as U-9 commissioned for service in 1910, it was assigned for coastal patrol because of limited range and capacity. Finally, the German Navy introduced the U-19 Submarine with new diesel engines in 1913. It would have more range, capacity and functional for high sea naval operation (Lautenschlager, Winter, 1986-1987, s. 11). Despite significant technological advances in the submarines, the German Navy Chiefs were skeptical about submarines to engage and destroy the Imperial High Seas Fleet (Massie, 2003, s. 47).

First World War

Just before the start of World War I, "Risk Theory" by Admiral Tirpitz was not successful. Since, the dreadnought, the most powerful war machine in the sea at that time, could not be produced enough to achieve a certain victory on the high seas against the Royal Navy. In the meantime, with the outbreak of the war, the U-Boat quickly proved to the Germans as an awesome destructive power, and remarkable offensive capability (Tarrant, 1989). First great successful mission of the U-Boat happened on the 22nd of September 1914, a U-9, commanded by Weddigen, encountered three British Armored cruisers. Within an hour, U-9 sent to the bottom 3 cruisers; sixty-two officers and 1,397 men went down with them. This success was enough to change the view of the German Staff against the Submarines. At the beginning of the war, Germany had twenty-eight U-boats in service and nineteen under construction, but immediately after mobilization began, another eighteen boats were ordered and others quickly followed. (Edwyn, 1972, s. 36-37).

However, the war in Europe did not go as planned by the German Staff. German Staff's Schlieffen Plan, which predicted that the western front would fall in a short time, had collapsed. For this reason, the German Staff would need new methods and strategic decisions for the achievement of their purposes. Moreover, the British blockade was beginning to make its presence felt in Germany. As mentioned above that German Naval High Command noticed the successes of *U-9* and U-Boat's extended potential impact on the course of the war (Art, 1973, s. 21-22). By the way, the British Navy Staff had underestimated the potential impacts of U-Boat as a serious threat. Another historical example is that a single U-Boat, *U-18*, sailed into the heart of the British home fleet at Scapa Flow, Scotland, and narrowly missed destroying up to six of its dreadnoughts, which had left several hours for the mission (Tarrant, 1989, s. 11).

In the first years of the war, the submarine attack did not give the desired effect. Of course, the insufficiency of the number of submarines in the German Navy is the significant factor. It is also another factor that the rule of conflict law was applied by German submarines to commercial and logistic ships to the British mainland. Because the submarines first come to the surface of the water, the ship wants to surrender, if surrendered after the crew boarded the ship dipped the ship. The risk for German submarines was increased after the merchant ships developed their own defense systems and escorted other warships. For this reason, the existing rules would be ignored and without warning, the ships would be sunk. On the other hand, the accidental sinking of neutral shipping, especially American, could cause huge diplomatic strains because of this decision (Tarrant, 1989, s. 12-13).

Upon the success of the U-Boats; Britain is surrounded by German submarines and is intended to cause trouble for the logistics of the country. Briefly, with this strategy, the British Empire would be forced to surrender (Edwyn, 1972, s. 81). During the first six months, the German Submarines sunk only 10 merchant ships totaling about 20,000 tons. As more U-boats were built and they went to sea with 8 to 12 torpedoes, the monthly rate of sunk of merchant ships began to rise. In September 1916, the monthly total went above 200,000 tons for the first time.

In February 1917, German U-boats were able to sustain an average of 614,000 tons sunk per month, and this rate was causing serious problems on the British island. However, the German General Staff had also made the mistake of calculating. (Lautenschlager, Winter, 1986-1987, s. 111-112) Germany was on the verge of the battle won in 1917. Although the western front seems to be a stalemate, in eastern front Germany was successful because of the eliminating of Russia through successfully blockade. In the Atlantic, Germany was blockading Britain, with U-boat commercial war. Statistically, one of every four ships of Britain was sunk. In response to this Britain could compensate one ship for each 10 sunken (Ambrose & King, 1970). The German high command calculated that Britain would be knocked out of the war if 600,000 tons of British shipping were sunk every month for six months in 1917. But the requirement for victory should have been reached the rate of about 900,000 tons per month. Even if the German Navy had 172 U-boats, Imperial Germany's could not accomplish this objective. As a result, the 320 U-boats that sortied during the war, 178 were lost. (Koerver, 2010, s. 21-22). Due to high numbers of loss, Lloyd George ordered the Royal Navy to form of the convoy system. The order caused the slowly decreasing of the loss numbers of the ships. After the convoy system, over 80 percent of the shipping reached Britain peacefully by 1918. Over time, Less than 1 percent of ships in convoy was lost. In addition to decreasing the number of loss, Britain could compensate to build new ships than a number of losing ships. Therefore, the convoy system provided to the survival of England (Ambrose & King, 1970)

Another incident involving the U-Boats is the sunk of the Lusitania transatlantic. Lusitania, transatlantic, was sunk by a German U-boat on May 7, 1915. This attack caused the loss of 1,198 passenger's life. Therefore, Kaiser abandoned the unrestricted submarine warfare against the enemy until February 1917 (Parker, 1995). Indeed the incident caused indirectly to the entry of the United States into World War I. Before incident, America was equally resentful towards Britain and Germany for their actions revolving around America's merchant fleet. However, this incident would cause a diplomatic crisis and American public opinion turned against Germany (Massie, 2003, s. 535).

Prior to the First World War, the German General Staff gave more importance to the production of warships such as large-tonnage dreadnoughts. With the war's failure to go as planned, he found strategic importance that the U-boats had a significant impact by using it in the maritime commercial war. Almost in 1917, this strategic decision would cause Britain to surrender. If the German Empire had given enough importance to the U-Boat fleet before the war, the fate of the war would be very different. As a result, in 1917, as much as the U-boats could not cope with the US participation in the war, the logistical support and the troops were sent to the

Allies (Parker, 1995).

Second World War

Before the Second World War, the German General Staff had determined the number of U-Boats to defend the Baltic Sea against the Soviet Navy, which they considered a possible threat during the war, according to the war plan. Actually, Germany could not assess that the United Kingdom could intervene in the Second World War. At the beginning of the Second World War, there were 56 submarines in the hands of the German Navy. 46 percent of them were ready for the expedition missions. The U-boats' mission concept changed with the United Kingdom's participation in the war. (Assmann, 1950, s. 664). Thereby, Germany launched its second commerce warfare with the submarines against the British Empire in the early 1940 summer. The second U-boat expedition took place in five stages. The main objective of the German Naval Staff is to have as many submarines as possible, a minimum loss and a maximum sinking of tonnage, called "tonnage warfare, as much as it cannot compensate for Britain. But it will be seen that this will not reach its goal (Lautenschlager, Winter, 1986-1987, s. 114).

At the beginning of World War II, the United States did not participate in the World War. 7 December 1941 after the attack on Pearl Harbor, the United States would declare war on Germany, Japan, and Italy. In this period, Germany did not want the United States to join the war against the Allies. In this respect, the German Navy was careful in Atlantic navy expeditions. Nevertheless, like in the First World War, accidents have taken place. The German submarines sunk the US merchant ship, the Greety, the Kearney and the Reuben James. This situation increased the political tension between the USA and Germany. The US declared war on Germany, even though it was the direct attack of the Japanese Navy (Assmann, 1950, s. 663).

The British Empire and the United States alone had 33 million tons of shipping in 1939, and during the war, they would build another 42 million tons. In the first phase, the German submarines were first assigned to support the Norwegian occupation when the war began. After the occupation, by order of Admiral Donitz, he joined the Commerce Warfare and caused a loss of 200,000 tons per month on average British ships. In the second phase of the commerce campaign, beginning in April 1941, the number of German submarines increased to about 200. However, during this period, the United Kingdom gained the cipher keys of U-Boat communications with HQ. So, the rising tide of ship losses of Britain was relatively dropped in the first half of 1941. In reply, the Germans developed a new complexity encoding system at the end of 1941 (Parker, 1995). With Britain's loss rate increases, the most important development began six months later, when the United States joined the war in the third phase. In the concept of tonnage warfare, this was an opportunity to attack unprotected shipping with the little initial risk of losses. So, with the sinking of American merchants ships, the rate of sinking rose rapidly. In November 1942, the quantity of U-boat strength rose from 284 to 379; therefore, German submarines sank approximately 500,000 tons of shipping per month in the Atlantic during this period. (Lautenschlager, Winter, 1986-1987, s. 115-116).

In the fourth phase, the German Navy has increased the number of sailors up to 400 by January 1943. The wolf pack tactics which was put into practice by Admiral Donitz to the Allied logistic convoys the offensive

tactic caused serious losses. In this period, the losses of the allies reached a peak of 743,000 tons per month. In the fifth and last phase, In August 1943, when Germany understood that it could not defeat allies, the submarine fleets were given the mission to protect the coast in order to prevent the occupation attempt on the European continent. In this period, the average monthly casualties of the German submarines to the allies decreased to 100,000 tons (Lautenschlager, Winter, 1986-1987, s. 117-118).

The one of the significant reason of the failure of the German U-Boat attacks, the main problem was that the German Submarine Commerce Warfare lost an average of 250,000 tones to allies during the war, but the Allies compensated these losses with 1,000,000 tones. As much as Germany increases the number of submarines, it seems impossible to reach this level. Germany's failure to foresee the industrial capacity of the Allies in the Second World War was one of the biggest strategic mistakes they made. (Assmann, 1950, s. 669). The second crucial reason was that despite the opposition of Admiral Donitz, Hitler ordered that part of the U-Boat fleet be sent to Norway in order to defend against a possible invasion, while another part assigned against the ships of the allied forces in the Mediterranean. As a result, Admiral Donitz had lost the flexibility to make decisions on its fleet and this circumstance increased the potential risks further. Finally, this situation prevented the German Navy Staff from seeing the big picture (Parker, 1995).

In another viewpoint, the successful anti-submarine warfare (ASW) methods applied by the Allies and the English, furthermore, password crackers of Britain deciphered the German submarine communication is also a serious factor increasing the number of loss of German U-Boats. Therefore, The Germans were struggling to compensate both the trained manpower and the corresponding tonnage. 940 of these submarines participated in the Atlantic Commerce Warfare, and 784 were sunk by the Allied Forces. It should be noted that the Germans did not make the second Atlantic expedition as long as it threatened Britain in 1917. In summary, German submarines were able to sink only 14 million tons of the total 84 million tons of shipbuilding that the Allies had reached during the war. This corresponds to a total of 17 percent (Lautenschlager, Winter, 1986-1987, s. 119).

A military operation should focus on the purpose, not only the destruction of the target. So, the strategy, along with many parameters, affects the level of combatant force, the manner in which the force is used, the maneuver to be performed, the deception, and the selection of the center of gravity. The level of operation determines the context in which tactical activities are to be carried out. In this regard, indecisive and unsteady tactical activities may seem successful in the short term, so the half-baked strategy with unsynchronized tactical activities causes unnecessary loss, even military defeat (Topuz, 2016, s. 18). In respect of the issue, the most crucial strategic shortsightedness of Admiral Donitz is that the U-boat Commerce Warfare could cause serious logistical difficulties for the allies, just as in the First World War. However, The German Navy assigned some U-boats to keep Royal Navy away from the German coast, and block the western shores of the Baltic Sea to prevent the allies to lend assistance for the Soviet Union (Topuz, 2016, s. 76) In fact, rather than concentrating the U-boat fleet on the commerce warfare, they should have been assigned to support of German Navy fleet to ensure the dominance of Mediterranean Sea. Particularly in North Africa Operations, the German Army suffered severe

weakness due to the increasing logistic requirements that could not be met efficiently and effectively due to the effectiveness of the Royal Navy in the Mediterranean.

Conclusion

	Germany vs. Great Britain 1914-1918	Germany vs. Great Britain 1939-1945
Submarines		
In Commission	374	1.171
Sortied	320	940
Lost	178	784
Lost to ASW	134	593
Total Sorties	3.274	?
Merchant Shipping		
<i>Tonnage Available</i>		
<i>(millions)</i>		
Before War	43,1	41,4
Built during War	10,8	42,5
Captured	2,4	0,7
TOTAL	56,3	84,6
Tonnage sunk (millions)		
by Submarines	11,2	14,7
by Mines	1,1	1,4
by Surface Warships	0,6	1,6
by Aircraft	-	2,9
TOTAL	12,9	20,6
Percentage Losses		
Submarine Force	47,6	67,0
Merchant Fleet to Sub	19,9	17,4

Table – 1 Submarine Campaigns In Two World Wars³

In the two World Wars, the submarine warfare carried out by the German Navy in the Atlantic Ocean is compared in terms of military and political implications against Britain and then the allied countries. Initially, During the First World War, the German Navy insisted to carry out the concept of commerce warfare from the beginning to the end. Even with the German Navy U-boat attacks in 1917, leaving Britain in a very difficult position, very close to reaching its goal. As can be seen in the table above, in the first world war German submarines sunk the 11,2 million tons of (the total 56,3 million tons) ships of Great Britain through submarine attacks. by contrast, 178 of the 320 U-Boats that the German Navy had during the war were sunk by Britain. In other words, the German navy lost 56 percent of the submarines. If Tirpitz did not insist to the “risk fleet theory” and, provided more production of U-boats as planned maritime commercial warfare instead of coastal defense

³ Tarrant, V. E., 1989. *The U-Boat Offensive 1914-1945*. Annapolis: US Naval Institute Press

before the First World War, the fate of Great War might be different.

Undoubtedly, the most important turning point of the submarine warfare carried out by the German Navy is the sinking of the RMS *Lusitania*. This incident led to the return of the American public, which was neutral at the beginning of the war, against Germany. Although there was no direct attack against the US military, it joined the war in 1917 in favor of the Allies.

In the Second World War, German submarines did not succeed as much as the First World War, despite the serious technological advancements and the considerable numbers in the German Navy. One of the significant reason for the unsuccessful second commerce warfare of the German Navy is the lack of a stable, insistent, and consistent submarine warfare strategy. German U-Boats had been used in different missions such as the Norwegian invasion, Atlantic attacks, and European continent defense. This decision had prevented the efficient and effective use of the total U-boat power. So, 784 of the total 940 submarines participating in the Atlantic operation of the German Navy were sunk by Allied forces. In other words, they have lost 84.6 percent of the total number in which this is a very large figure. Apart from the strategic decisions behind this failure, the tactics and technologies developed by the allied forces for the submarine defense warfare were numerous.

Politically, the German U-boats sank a few American merchant ships without the US being involved in the war, but the US government and the public already had a decisive judgment against Nazi Germany. Japan's alliance with Germany and the Japanese attack on Pearl Harbor is another factor that has caused the United States to declare war directly against Germany. One possibility is that if the German Naval Staff had adopted the strategy of Admiral Tirpitz at the beginning of the First World War, both wars destiny could have been different.

Consequently, although the Atlantic Commerce Warfare carried out by the Germans through U-boats in both World Wars failed because of wrong, unstable and indecisive war strategy and miscalculation. because indecisive and volatile tactical objectives seemed favorable and successful in the short term, in the course of events the half-baked strategy with shortsighted tactical activities caused significant loss of U-boat fleet and marines. Though the unsuccessful U-Boat campaigns during the World Wars, many World Navies launched the procurement and production program to constitute their submarine fleet after World War II because of submarine effectiveness and deterrence. Since commerce warfare strategy has been adopted by many states as a crucial strategy that can lead to logistic outsourcing of hostile countries, which can lead to loss of the war.

References

- [1] Ambrose, S. E., & King, E. J. (1970). *Seapower in World Wars I and II.*, Naval War College Review, 40(7), 26-40.
- [2] Art, R. J. (1973). *The Influence Of Foreign Policy On Seapower: New Weapons And Weltpolitik In Wilhelminian Germany*, Beverly Hills: Sage Publications.
- [3] Assmann, K. (1950, July). *Why U-Boat Warfare Failed*, Foreign Affairs, 659-670.
- [4] Edwyn, G. (1972). *The Killing Time: The U-Boat War, 1914-18*, London: Charles Scribner's Sons.
- [5] Elleman, B. A., & Payne, C. M. (2013). *Commerce Raiding: Historical Case Studies, 1755-2009*, New Port: Naval War College Press.
- [6] Halpern, P. G. (1994). *The Naval Balance in 1914*. Annapolis, Maryland: Naval Institute Press.
- [7] Koerver, H. J. (2010). *German Submarine Warfare 1914-1918 in the Eyes of British Intelligence*, Seiten: LIS Reinisch.
- [8] Lautenschlager, K. (Winter, 1986-1987). *The Submarine in Naval Warfare, 1901-2001*, International Security, 11(3), 94-140.
- [9] Massie, R. K. (2003). *Castles of Steel: Britain, Germany, and the Winning of the Great War at Sea*, New York: Random House.
- [10] Merriman, J. M. (2004). *In a History of Modern Europe: Renaissance to the Present*, New York: W. W. Norton.
- [11] Parker, G. (1995). *The Cambridge Illustrated History of Warfare*, Cambridge: Cambridge University Press.
- [12] Tarrant, V. E. (1989). *The U-Boat Offensive 1914-1945*, Annapolis: US Naval Institute Press.
- [13] Topuz, S. (2016). *Modern Deniz Harbini ve Denizler İçin Mücadeleyi Anlamak*, Ankara: Alibi Yayıncılık.
- [14] Weir, G. E. (1984). *Tirpitz, Technology and Building U-Boats, 1897-1916*, The International History Review, 6(2), 174-190.